

KAMU MALİYESİ

(Ders Notları)

METİN ARSLAN

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
BİRECİK MESLEK YÜKSEKOKULU**

2017

TAKDİM

Maliye bilimi, insanların toplu olarak birlikte yaşamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan devletin, yerine getirmesi gereken hizmetler ve bu hizmetlere ayıracağı kaynaklar arasındaki ilişki ve bu kaynakları elde edeceği ortamı inceler.

Dünyadaki sosyal, siyasi ve ekonomik gelişimin temelinde birçok toplum ve kültürün önemli katkıları bulunmaktadır. İnsanın geçmiş birikimi olan bir takım bilgi ve teknikleri Avrupa'nın bazı bilim insanları çok ketum sistemli bir şekilde intihal ederek, kendi buluş ve geliştirmeleri gibi kullanmış ve bu anlayışına uygunda bir tarih yazmıştır. Bu gelişimin seyri Amerika kıtasına oradan da dünyaya yayılıyor. Avrupa kıtasının coğrafi olarak darlığı buna mukabil nüfusunun yoğunluğu ve bu nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu kıtayı; Amerika'nın keşfi ve sömürgecilik hareketleri gibi yeni arayışlara yönelmiş. Artan talebe kâfi bir arzla cevap verebilme sürecinde Avrupa sahip olduğu zengin demir cevherini teknolojisine temel yaparak bugünkü gücüne ulaşmıştır. Dünyanın diğer kıtalarındaki başka kültür ve medeniyetleri de mağlup ederek üstünlüğünü tüm dünyaya kabul ettirmiştir.

Maliye, bir devletin kan damarı ve sinir sistemidir. Ülkenin, güçlü ve sürdürülebilir bir büyüme ortamını desteklemek üzere mali disiplinden taviz vermeyen, mali yüklerin seviyesi ve dağıtımında adalet içinde en uygun olanı gözeten, kamu kaynaklarının kullanımında toplumsal faydayı arttıran, saydamlığı ve hesap verilebilirliği sağlayan, proaktif (inisiyatif alan) ve örnek bir yapı oluşturma ve geliştirme maliye biliminin temel konularıdır.

Bilgi toplumunda insanın taşıdığı temel nitelik, "sürekli öğrenme ve kendini geliştirme" isteğine ve imkânına sahip olmasıdır. Kişi ölçeğinde öğrenme ve kendini geliştirme, bir organizasyonda çalışan insanın, çalışırken de öğrenmesini ve kendini geliştirmesini gerektirmektedir. İnsanlar sürekli gelişen ve değişen ortamda daha iyi konumlara ulaşabilmek ve iyi yaşamak için sürekli bir öğrenme ihtiyacı içindedir. Kişinin zihni yetenekleri ve sosyal alandaki becerileri, geleceğin dünyasında sahip olunması gereken mühim vasıflar olarak öne çıkmaktadır. İnsana bir şey vermek ve davranış değişikliğini kalıcı haline getirmek öğretim (talim) ve eğitim (terbiye) ile gerçekleşir. İnsana önce öğretim sürecinde belirli bilgiler verilerek öğretim gerçekleşecek daha sonra eğitilmelidir.

Bilgiyi öğrenme, kullanma ve sahiplenerek hükme dönüştürme süreci kamu maliyesi konularında da mühim bir yer tutmaktadır. Öğrenim, eğitimin temeli olarak; düşünme becerisi kazanma, eleştirel bakmayı ve çözümleyici yaklaşımlar geliştirme ile sosyal beceriler kazandırmayı da esas almalıdır. İletişim teknolojilerinin gelişimi ile internet üzerinden arama motorları marifetiyle bilgiye kolay bir şekilde ulaşıldığı zamanımızda, esas olan elde edilen bilgilerin hayata faydalı olacak şekilde kullanım becerisini kazandırmaktır.

Bu çalışmanın temel gayesi, öğrencilere ve bu konuda bilgi sahibi olmak isteyenlere gelişen ve globalleşen dünyada klasik ve modern kamu maliyesinin kurallarını teorik ve uygulamalı olarak ülke ve dünya şartlarına uygun şekilde vermektir. Analitik bakış açısı kazandırılarak, toplumun kıt kaynaklarının verimli şekilde kullanılması yolları gösterilmektedir. Kamu maliyesinin, dolayısıyla ülke ekonomisinin iyi yönetilmesine katkı vermek, kamu maliyesinin yerine getirdiği işlevleri, iç ve dış çevresinin tanınması, tahlil yapabilmek, meselelere çözümler üretme ve sağlıklı kararlar almada yardımcı olmak hedeflenmektedir. Bir mesleğin başarı ile icra edilebilmesi için gerekli bilgi, beceri, tavır ve tutumların geliştirilmesi yaygınlaşan iletişim teknolojileri ile internet üzerinden arama motorları marifetiyle daha kolay olmakta ve bilgiye ulaşmak da hızlı olmaktadır. Bu manada günümüzde mühim olan, ulaşılan bilgilerin hayata faydalı olacak şekilde kullanım becerisini kazandırmaktır.

Kitapta yer verilen konuların kolay ve anlaşılabilir olması için mümkün olduğu kadar sade ve açık anlatım tarzı benimsenmiştir. Konu ile ilgili birçok kaynaktan faydalanılmış, kamu maliyesi bilgilerinin bütün konularını kapsayacak şekilde Meslek Yüksek Okullarının ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin ilgili bölümlerinin ders müfredatları dikkate alınarak yapılmış ve bu kaynaklar kitabın son bölümünde verilmiştir.

Çalışma, dokuz bölümden oluşmakta; birinci bölümde, kamu maliyesinin konusu ve kamu ekonomik faaliyetleri, ikinci bölümde, kamu harcamaları ve etkisi incelenmekte. Üçüncü bölümde, kamu harcamalarının finansmanı: Kamu Gelirleri, dördüncü bölümde, genel vergi teorisi, beşinci bölümde, vergi yükü - vergi harcaması ve vergi yansımaları, altıncı bölümde, devlet borçları, yedinci bölümde, mahalli idareler maliyesi ve sekizinci bölümde, bütçenin işlev ve kuralları ve son olarak dokuzuncu bölümde ise maliye politikası konuları incelenmektedir.

Ders içerikleri ile ilgili güncellemeler: <http://birecik.harran.edu.tr/tr/ogrenci/acik-kaynak-ders-notu/> - adresinden takip edilebilir.

Tüm öğrencilerimize başarı dileklerimizle...

Metin ARSLAN
Birecik-2017

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KAMU MALİYESİNİN KONUSU VE KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ	4
1. KAMU MALİYESİ	4
1.1. Kamu Maliyesi Biliminin Tanımı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi	4
1.2. Kamu Maliyesi Biliminin Konusu ve Bölümleri	4
1.3. Mali Olayların Tarihi Gelişimi	5
1.4. Kamu Maliyesine İlişkin Yaklaşımlar	6
1.5. Kamu Faaliyetlerinde Ahlakî Unsurlar	7
2. KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ	15
2.1. İhtiyaçlar ve Üretim Kaynakları	15
2.3. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi Ayırımı	21
2.4. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Sebepleri	21
2.6. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Gayeleri	23
2.6. Kamu İktisadi Faaliyetleri Konusunda Temel Yaklaşımlar	25
2.7. Kamu Kesiminin Başarısızlık Sebepleri	25
2.8. Kamu Faaliyetlerinin Optimal Düzeyi.....	26
Birinci Bölüm Değerlendirme Soruları	26
İKİNCİ BÖLÜM	30
KAMU HARCAMALARI VE ETKİLERİ	30
1. KAMU HARCAMALARI	30
1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı	30
1.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri	30
1.3. Kamu Harcamalarının Artış Sebepleri.....	31
1.4. Kamu Harcamalarının Tasnifi	33
2. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ	34
2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Genel Etkileri	34
2.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi	35
2.3. Kamu Harcamalarının Toplumsal Kontrolü	35
2.4. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri.....	37
İkinci Bölüm Değerlendirme Soruları	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI: KAMU GELİRLERİ	41
1. KAMU GELİRLERİNİN MAHİYET VE ESASI	41
1.1. Kamu Gelirinin Tanımı	41
1.2. Piyasa Ekonomilerinde Kamu Finansmanının Mahiyeti	41
1.3. Sosyalist Ekonomilerde Kamu Finansmanın Mahiyeti	41
2. KAMU GELİR TÜRLERİ	41
2.1. Vergiler	42
2.2. Harçlar	42
2.3. Resimler	42
2.4. Şerefîyeler	42
2.5. Parafiskal Gelirler	43
2.6. Para ve Vergi Cezaları	43
2.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri	43
2.8. Para Politikası ve Para Basmaktan Doğan Gelirler.....	43
2.9. Kamu Borçlanmaları	43
2.10. Fon Gelirleri	44
2.11. Sair Gelirler	44
3. OSMANLI DEVLETİNDE MALİ YAPI	44
3.1. Mali Teşkilat	44
3.2. Hazine	44
3.3. Vergiler	45
Üçüncü Bölüm Değerlendirme Soruları	46
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	49
GENEL VERGİ TEORİSİ	49
1. Verginin Tanımı ve Tarihi Gelişimi	49
2. Verginin Temel Özellikleri.....	49
3. Vergi ile İlgili Görüşler	49
4. Verginin İşlevleri.....	50
5. Vergi Tekniği ve Vergilemeye İlişkin Temel Kavramlar	51
6. Vergilerin Tasnifi	53
7. Vergileme İlkeleri	55
Dördüncü Bölüm Değerlendirme Soruları.....	56
BEŞİNCİ BÖLÜM	60
VERGİ YÜKÜ – VERGİ HARCAMASI VE VERGİ YANSIMASI	60
1. VERGİ YÜKÜ KAVRAMI	60
1.1. Toplam Vergi Yükü	60
1.2. Kişisel Vergi Yükü.....	60
1.3. Kişisel Net Vergi Yükü	60
1.4. Kişisel Gerçek Vergi Yükü	60
1.5. Gelir Grupları, Sektör ve Meslek Bazlı Vergi Yükü	60
2. VERGİ KAPASİTESİ VE VERGİ GAYRETİ	60
2.1. Vergi Kapasitesi	60
2.2. Vergi Gayreti.....	60

3. VERGİ BASKISI	60
3.1. Vergiden Kaçınma.....	61
3.2. Vergi Kaçakçılığı.....	61
3.3. Verginin Yansıtılması.....	61
4. VERGİ HARCAMALARI	62
5. VERGİNİN AMORTİSMANI VE KAPİTALİZASYONU	62
5.1. Verginin Amortismanı.....	62
5.2. Verginin Kapitalizasyonu.....	62
Beşinci Bölü Değerlendirme Soruları.....	62
ALTINCI BÖLÜM	65
DEVLET BORÇLARI	65
1. Devletin Borçlanma Sebepleri.....	65
2. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması.....	66
3. Devlet Borçlarının Yönetimi.....	67
Altıncı Bölüm Değerlendirme Soruları.....	68
YEDİNCİ BÖLÜM	71
MAHALLİ İDARELER MALİYESİ	71
1. TÜRKİYE’NİN YÖNETİM YAPISI	71
1.1. Merkezden Yönetim.....	71
1.2. Yerinden Yönetim.....	71
1.3. İdari Vesayet.....	71
1.4. Mali Tevzin.....	72
2. TÜRKİYE’DE MAHALLİ İDARELER	72
2.1. İl Özel İdareleri.....	72
2.2. Belediyeler.....	74
2.3. Köyler.....	75
Yedinci Bölüm Değerlendirme Soruları.....	76
SEKİZİNCİ BÖLÜM	79
DEVLET BÜTÇESİ	79
1. BÜTÇE KAVRAMI VE BÜTÇENİN TARİHİ GELİŞİMİ	79
1.1. Bütçe Kavramı ve Bütçenin Gelişimi.....	79
1.2. Bütçe İlkeleri.....	79
2. BÜTÇENİN İŞLEVLERİ	80
2.1. Klasik Bütçe İşlevleri.....	80
2.2. Modern Bütçe İşlevleri.....	81
3. BÜTÇE SİSTEMLERİ	81
3.1. Klasik Bütçe Sistemi.....	81
3.2. Modern Bütçe Sistemi.....	82
4. TÜRKİYE’NİN BÜTÇE SİSTEMİNDE YER ALAN TEMEL BÜTÇELER	82
4.1. Genel Bütçe.....	82
4.2. Özel Bütçe.....	82
4.3. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Bütçesi.....	82
4.4. Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçesi.....	82
4.5. Mahalli İdare Bütçesi.....	82
5. BÜTÇE SÜRECİ	82
5.1. Bütçenin Hazırlanması.....	83
5.2. Bütçenin Kanunlaşması.....	85
5.3. Bütçenin Uygulanması.....	85
5.4. Bütçenin Denetimi.....	87
Sekizinci Bölüm Değerlendirme Soruları.....	88
DOKUZUNCU BÖLÜM	91
MALİYE POLİTİKASI	91
1. Maliye Politikasının Gelişimi ve Tanımı.....	91
2. Maliye Politikasının Konusu ve Gayeleri.....	91
3. Maliye Politikasının Araçları.....	91
4. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma.....	91
5. İş Başarısı.....	92
Dokuzuncu Bölüm Değerlendirme Soruları.....	96
KAMU MALİYESİ DERSİ ÖRNEK SORULARI	98
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	101

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU MALİYESİNİN KONUSU VE KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ

Birinci bölümde, kamu maliyesinin konusu ve kamu ekonomik faaliyetleri incelenmektedir.

1. KAMU MALİYESİ

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak artan bilinçlenme ile toplumun geniş kesimlerinde yönetimlere, sistemlere ve düzenlere eleştirel yaklaşımlar artmaktadır. Kişilerdeki memnuniyetsizliğin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına bağlı olarak güç otoriteleri yeni arayışlara yönelmektedirler. Bu açıdan kamu maliyesi konularına daha geniş perspektiften bakıp doğru değerlendirmeler ortaya koyabilmek için eleştirel yaklaşan görüşlere ve değerlendirmelere de gerektiğinde yer vermek gerekir.

1.1. Kamu Maliyesi Biliminin Tanımı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi

Toplum halinde yaşayan insanların kendi aralarındaki ilişkilerden doğan olayların mali olan kısmı maliye biliminin konusunu teşkil eder.

Günümüz ülkeleri, vatandaşlarının artan beklentilerini karşılayabilmek için daha etkin çalışmak, yeni beklenti ve talebe dönüşen istekleri karşılayabilmek için yeniden organize olmaktadır. Kimya ve fizik kanunlarında olduğu gibi, iktisadi ve sosyal konularda da kurallar icat edilmiyor, aslında sadece keşfediliyor ve yönlendiriliyor. Dolayısıyla insanların ortaya koydukları sistemler dünya da geçerli kuralları doğru uygulandığında başarıya ulaşırlar toplumun hayat seviyesi yükseltilebiliyor.

Modern toplumlarda, bütün kurum yönetimleri için de yönetim ile yönetilenler veya organizasyonlar ile hedef kitleleri arasındaki ilişkilerde de karşılıklı güven, anlayış, görüş alış veriş ve müşterek değerlerin paylaşımı söz konusu olmalıdır. Özellikle kamu yönetiminde ve siyasette uzmanlarla istişarenin yanı sıra halkın güven ve desteğini almak suretiyle halka danışma ve hizmete katılımını sağlamanın da rolü büyüktür. Yöneticilerin halka danışması ve yönetime katılmasını sağlama kamunun adil bir şekilde yönetilmesini sağlar.

Kamu ve özel yönetimlerde, karar vermede önemli iki husus; karar verme sürecinde uzmanların ve ilgili olabilecek diğer kişilerin görüşlerinin alınması ve alınan karar ile ilgili olarak yöneticinin sorumluluğudur. Karar vermeden önce konunun uzmanı olan birçok kişinin görüşü alınmış olabilir, kararın alınmasında bu kişilerin önemli katkıları bulunabilir, fakat karar alındıktan sonra, bunun sorumlusu kararı alan yöneticidir. Bir hususun doğru, iyi ve isabetli olup olmadığını anlamak için uygun görülen bir kişi veya kişilerle fikir alış veriş olan **danışma (istişare)**, kamu kurumlarında daha fazla önem arz eden bir konudur.

Belli bir ülkede, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı şekilde yaşayan bir topluluğun meydana getirdiği siyasi teşkilât olan devletin sahip olduğu kurumların yönetimi kamu yönetimi dâhilinde değerlendirilir. Devleti oluşturan ve seçmen denilen vatandaşlar yöneticisi seçer, seçilen yöneticinin görevi; vatandaş yönetmek değil, vatandaşın hizmetini görmek üzere kurulan ve yürütme organı denilen teşkilatın çalışanlarını yönetmektir. Dolayısıyla, devlet yöneticileri devlet aygıtını vatandaşlar adına yönetir ve burada yöneten ve yönetilen ilişkisi aile veya patronun işyerindeki benzeri, vatandaş yönetilen değil tersine yöneten konumundadır. Kamu kurumlarını yönetecek olan vekilleri seçer, denetler ve gerektiğinde değiştirir.

Maliye kelimesinin kökü “mal”dan gelir. **Mal**, insan ihtiyaçlarını karşılayan gelir ve gidere konu olan her türlü eşyadır. Maliye kavramının Batı dillerinde karşılığı “**Finans**”tır. Dilimize de giren finans kavramı, kamu veya özel sektöre ait birimlerin, para ve kredi konularıyla ilgili işlemleri ifade eder. Özel sektörde finans kelimesi kullanılırken devletin para temini ve bunun kullanımına ilişkin faaliyetlerini ifade için “**Kamu Maliyesi**” / “**Public Finance**” kavramı kullanılmaktadır. Bu alanı maliye bilimi kendine bir çalışma alanı olarak seçmektedir.

Kamu kesiminde meydana gelen olayları ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan kamu maliyesi bilimi incelemektedir. Kamu maliyesi bilimi, kamu kesiminin istikrarı için, kamu gelirleri ve kamu giderlerinin birbirine denk olması; bütçe gelir ve giderlerinin birbirine denk olması yanında sosyal güvenlik kuruluşları, mahalli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denliğini ifade eden **mali disiplini** önemser.

Kamu maliyesi bilimi, devletin faaliyetlerini iktisadi, sosyal, hukuki ve mali açıdan inceleyen, devlet faaliyetlerinin sınırlarının ne olması gerektiğini araştıran, devlet faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için yapılan harcamalar ile bu harcamaların finansmanında kullanılacak kaynaklara dair meseleleri inceleyen ve analiz eden bir bilim dalıdır. Diğer bir ifade ile **kamu maliyesi bilimi**, devletin kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için ihtiyaç duyulan ekonomik kaynakların bulunması ve bunların harcanmasına dair kuralları koyan bir bilim dalıdır.

Mali olayların ve bununla ilgilenen maliyenin diğer bilimlerle yakın ilişkisi vardır.

Kamu maliyesi biliminin diğer bilimlerle ilişkisi:

1. İktisat Bilimi ile İlişkisi: Vergi ve benzeri yollarla fonların toplanması sırasında ekonomik birimler ve genel ekonomik yapı üzerinde önemli etkiler ortaya koyabilmektedir.

2. Hukuk ile İlişkisi: Mali olaylar her şeyden önce hukuki yapı ve hukuk düzeni içerisinde ortaya çıkarlar ve hukuki tasarruflarla gerçekleşirler. Mesela gelirlerin toplanması giderlerin yapılması konusunda izin ve yetki bütçe kanunları ile verilmektedir.

3. Yönetim Bilimi ile İlişkisi: Kamu maliyesinin yönetimi kamu yönetimini ilgilendirmekte, görevlerin ve görevlilerin belirlenmesi, yetki verilmesi ve işleyiş süreci, bu alan dâhilinde belirlenmektedir.

4. İşletme Bilimi ile İlişkisi: Devlet gelir elde ederken de bunları harcarken de genel ekonomik yapı üzerinde etkili olur. Devletin kamu kuruluşları aracılığıyla piyasa malı üretmesi veya diğer işletmelerle birlikte ekonomide faaliyet göstermesi, işletmelerin üretim, pazarlama, finansman ve personel politikaları üzerinde etkili olur.

5. Muhasebe Bilimi ile İlişkisi: Kamu harcamalarının sistemli bir hesap düzeni içerisinde gerçekleştirilmesi bakımından; maliye ve muhasebe ile ilgili yaklaşımlar ve bilimsel çalışmaların giderek artan önem içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

6. Sosyoloji Bilimi ile İlişkisi: Kamu hizmetleri ve kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin planlanmasında ve bunların uygulamaya dönüştürülmesinde, toplumsal davranış özelliklerinin dikkate alınması gerekir. Aksi takdirde, toplum tavrı ve davranışlarını göz önünde tutmayan uygulamalar, mali gayelere ulaşılması bakımından önemli meselelere yol açar.

7. İstatistik Bilimi ile İlişkisi: Gelir ve gider tahminlerinin yapılmasından, borç yükünün sağlıklı bir dağılımının sağlanmasına, uygulanacak bütçe, maliye ve borç yönetimi politikalarının başarılı şekilde yürütülmesine kadar tüm mali olaylar açısından istatistik büyük bir önem taşır.

8. Siyaset Bilimi ile İlişkisi: Siyasi karar alma mekanizması aracılığıyla belirlenen siyasi tercihlerin, kamu maliyesi açısından önem taşıyan kamusal malların üretimi ile tüketiminin belirlenmesine ilişkin kararlara da egemen olması, kamu maliyesi ile siyaset bilimi arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

1.2. Kamu Maliyesi Biliminin Konusu ve Bölümleri

İktisadi faaliyetlerin temel gayesi insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlerin üretilmesidir.

İnsan ihtiyaçlarını karşılayan ürünler özel kesim veya kamu ekonomik kesimi tarafından üretilir. Özel ekonomik kesim ferdi ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmet üretirken, kamu kesiminde ise yine insanlar için “**kamu hizmetleri**” diye ifade edilen başta savunma ve adalet hizmetleri olarak toplumsal nitelikteki ihtiyaçları karşılayan ürünler üretir.

Millet için kurulan ve millete kuracağı kurumlar vasıtası ile hizmet edecek olan devletin karşılamak durumunda bulunduğu ve zamana bağlı olarak gelişen ve artan toplumsal nitelikli ihtiyaçlara “**Kamusal ihtiyaçlar**” denir

Devlet, belli bir ülkede, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı şekilde yaşayan bir topluluğun meydana getirdiği siyasi teşkilattır. Diğer bir ifade ile **devlet**, bir ülke üzerinde yaşayan milletin organizeli şekli olan siyasi bir yapı ve kurum veya tüzel kişiliktir.

Toplumun organize olmuş şekli olan devlet, toplumu temsil eden bir tüzel kişilik ve siyasi yapı olarak, kuruluşu ve büyümesi tedrici (derece derece) olarak gerçekleşir ve faaliyetlerini toplumun istekleri çerçevesinde yürüterek başarıya ulaşır.

Devletin teşkilat yapısı ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. ABD ve Federal Almanya yerinden yönetim/eyalet sistemini benimserken

Türkiye’de devlet teşkilatı merkezi yönetim sistemine göre düzenlenmiştir. Devlet, teşkilat yapısının zamana bağlı olarak değişebileceği ve ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen temelde değişmeyen toplumsal ihtiyaçları karşılama ve yasama, yürütme ve yargı gibi, temel işlevleri yürütür.

Bir ülkedeki halkın bütünü ifade eden “**kamu**” kelimesinin manası dar ve geniş açılardan ele alınır. **Dar anlamda kamu**, toplumu yöneten merkezi hükümet kesimi olan devlet veya devlet kurumlarını ifade eder, **geniş anlamda kamu ise** merkezi hükümetler ile birlikte mahalli idareler, düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, sosyal güvenlik kuruluşlarının bütünüdür.

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için devlet ve diğer kamu kuruluşlarının iktisadi değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcaması **mali olay** olarak görülür. Mali olaya bu açıdan bakıldığında; kamu ihtiyaçlarından doğan kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere gelir elde etmek ve bunları kamu hizmetlerine harcayan, toplumun siyasi kuruluşu olan devlet ve diğer kamu kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerini maliye bilimi kendine inceleme alanı olarak seçmektedir.

Kamu maliyesinin konusu, devletin kamu hizmetlerini yerine getirmek gayesiyle mal ve hizmet üretimi dolayısıyla yaptığı harcamalar ile harcamaların finansman kaynağını teşkil eden gelirlerdir. Diğer bir ifade ile **kamu maliyesinin konusu**, devletin kamu hizmetlerini yerine getirmek için vergi ve benzeri kamu gelirlerini toplaması ve toplanan bu kamu gelirlerini muhtelif kamu hizmetlerine tahsis etmek için bütçe hazırlaması ile kamu hizmetleri için harcama yapması ve kamu mallarının yetimine ilişkin olayları inceler.

Kamu maliyesi değişik alt bölümlerden oluşur.

Kamu maliyesinin bölümleri:

1. Kamu Harcamaları Teorisi
2. Vergi Teorisi ve Politikası
3. Maliye Politikası veya Mali İktisat
4. Bütçe Uygulamaları ve Teorisi
5. Vergi Hukuku
6. Devlet Borçları
7. Mahalli İdareler Maliyesi

Kamu maliyesi, devletin görevlerini mübalağasız yerine getirebilmesi için gerekli olan mali kaynakların elde edilmesi ve kullanılması meselesi olarak görülür ve yukarıda sıralanan kamu maliyesinin bölümlerini kendine uğraşı alanı olarak görür.

1.3. Mali Olayların Tarihi Gelişimi

Mali olayların tarihi gelişimi devletin mali yapısında ve görevlerinde zaman içerisinde ve farklı ülkelerde farklı şekilde gelişmektedir.

Dünya coğrafyasındaki ekonomik değeri olan kaynaklar tüm insanlığın müşterek servetidir. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için birbirlerine ihtiyaç duydukları gibi devletler ve kıtalarda birbirine muhtaçtırlar. Aralarında sürekli maddi ve manevi değerler alış-verişi söz konusudur. Bugün insanlığın ortak meselesi olan; cehalet, zaruret ve ihtilafların ilacı ise marifet, sanat ve ittihattır. Dil, ırk, coğrafya ve din gibi insanlar arasındaki farklılıklar birbirini yakından tanımak, sulh içerisinde dünya kaynaklarını verimli ve adil kullanmak için bir fırsattır. Bu noktada; yaşanılan bölge, ülke ve dünya gerçekleri iyi anlaşıldığında olaylarla ilgili doğru değerlendirmeler yapılabilir.

Toplumun organize şekli olan devlet, birlikte yaşamaktan kaynaklanan birtakım hizmetlerin görülebilmesi ve ihtiyaçların karşılanması için mali nitelikli işlemler yürütmektedir. İnsanların bir şekilde birlikte yaşamaya başlamalarıyla birlikte mali olayların tarihi de başlamış oluyor.

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için devlet ve diğer kamu kuruluşlarının iktisadi değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcaması olan **mali olaylara** ilişkin konuların tarihi gelişimi içinde bu konuların önceleri iktisat bilimi içerisinde incelendiği görülür. İnsan ihtiyaçları ve en iyi şekilde nasıl karşılanacağını kendine mesele eden iktisat bilimi, ihtiyaçların çoğu karşısında kaynakların nispi sınırlı oluşu, kıt kaynakların en iyi şekilde nasıl kullanılacağı belirlemesi dolayısıyla mali olayların iktisadi ciheti itibarıyla iktisat bilimi içerisinde inceleniyor. Ayrıca, mali olayların niteliği gereği, devlet ve vatandaşlar veya devletin kendi kurumları arasındaki ilişkileri düzenleyen **kamu hukuku** açısından da incelendiği görülür.

İlk ve Orta Çağ’larda ekonomiler daha ziyade tarıma dayalı “**ev ekonomisi**” niteliğinde bulunuyordu ve devletin temel görevi adalet ve savunma hizmetleri ile sınırlı idi. Orta Çağ sonlarında Batı ülkelerinde ferdi hak ve hürriyetlerin gündeme gelmeye başlamış. İngiltere’de 1215 senesinde Kral John’a kabul ettirilen Manga Carta Libertatum / Büyük Özgürlük Fermanı ile birçok hürriyet yanında kralın vergilendirme yetkisi sınırlandırılarak bu yetki bir meclise aktarılmış. Yine 14. yy da İbn-i Haldun’un görüşleri ve Adam Smith gibi, klasik iktisatçıların kamu kesiminin düzenlenmesinde ve görev tanımlarında devletin ekonomiye müdahalesi uygun görülmemekte, fazla vergi tahsil etmemesi yönünde görüşleri bulunmaktadır. Devletin en önemli varlık sebebi, temsil ettiği toplumda adaleti sağlamaktır. Günümüzde bu niteliğe hukuk devleti denilmektedir. Sonraki dönemlerde bilhassa 1929 Büyük İktisadi Buhramı sonrasında Keynes devletin ekonomiye müdahale etmesi gereğini dile getiriyor ve bu manada devletin görevleri ve dolayısıyla mali yükü artıyor.

İbn-i Haldun (Tunus,1332-1406) 14. asırda tarih felsefecisi, sosyoloji ve kanaat ekonomisinin kurucularından ve liberal ekonomiye katkılar sunan biri olarak “Mukaddime” isimli eseri ile tarihi ve sosyal olaylara yön veren etkenleri inceleyerek siyasi, iktisadi ve mali konularda fikirler ileri sürmüştür. Devletin asıl görevi insanlar arasında sulh ve ahengi sağlamaktır. Devletin ekonomik ve ticari faaliyetlere girmesinin ekonomik dengeyi bozacağını ve serbest rekabet ortamının gelişmesini önleyeceğini ifade ederek, devletin görev kapsam ve alanını belirlemiştir. İlerleyen zamanda; yeni coğrafi keşifler, toplumun yaşama ve düşünce şeklindeki gelişmeler meydana gelmiş ve ayrıca bu dönemlerde deniz ticareti ile birlikte ekonomide yeni gelişmeler olmuştur. Batı’da Rönesans ve Reform hareketlerinin başlattığı uyanışın, siyasi ve ekonomik alandaki yansımaları ifade edilen merkantilizm dönemi başlamış ve bu dönemde ekonomideki hakimiyet feodal derebeyi, soylulardan burjuvalara el değiştirmiştir.

Merkantilizm, 17. asırda deniz aşırı ticaret yapan ülkelere benimsenen, ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisadi bir görüşü ifade eder. Müdahaleci bir sistem olan merkantilizm, ekonomik gelişmeler karşısında geçerliliğini kaybetmiş ve yeni dönemde ortaya atılan iktisadi düşüncelerin sahipleri klasik iktisatçılar olarak Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Jean Babtist Say (1767-1832) ve Yohn Stuart Mill devletin görevlerini sınırlandırarak fazla mali olaya müdahalesini uygun görmüyorlar. Başta Adam Smith, ekonomik dengelerin kendiliğinden ve otomatik olarak oluştuğu bu tabii düzenin işleyişine devletin müdahale etmemesini savunmuşlar.

Adama Smith, devletin iç ve dış güvenliği sağlamak, altyapı hizmetlerini yerine getirmek, eğitim ve sağlık hizmetlerini desteklemekle sınırlı olmasını istiyor. Yine Smith, devletin gelirlerini özel gelirler; devlete ait topraklardan ve diğer varlıkların işletilmesinden veya kiralananlardan sağlanan gelirler ve vergiler; toprak rant (getiri)ından, sermaye gelirinden ve ücretlerden alınır şeklinde iki tür görev belirlemektedir. Klasik iktisatçılar, devletin, vergileri bir iktisat politikası vasıtası olarak kullanmasına karşı çıkararak; kamu harcamaları artarsa, vergilerinde artırılması gereğini belirtmektedirler. Bundan dolayı kamu harcamaları, hacimce dar ve devlet bütçesine denk olmalıdır. Genel ekonomik dengeleri bozacağı gerekçesi ile devletin borçlanması ve para basmasına şiddetler karşı çıkarlar.

Ancak, **John Maynard Keynes** (1883-1946) klasik iktisatçıların görüşlerini eleştirerek, onların ileri sürdükleri gibi, her zaman kendiliğinden oluşan tabii bir dengenin mevcut olmadığını savunmuştur. 1929 senesinde meydana gelen **Büyük İktisat Buhramında** ekonomilerin içine girdiği durgunluğun uzun sürmesi, klasiklerin savundukları tabii nizam (düzen) görüşlerinin sarsılmasına ve sonuçta devletin ekonomik anlayışındaki değişime sebep olmuş. Keynes, devletin müdahalesi olmadan ekonomik durgunluk sürecinden çıkmayacağını 1936 senesinde yayınladığı “**Genel Teori**” isimli eseriyle ispatlamaya çalışmıştır. Böylece, “**1929 Dünya İktisadi Buhramı**” ile birlikte koruyucu, jandarma devlet anlayışından müdahaleci, modern devlet geçiş başlıyor. Bu duruma paralel olarak da mali olaylara modern yaklaşım hâkim olmaya başlıyor. Bu meyanda **Keynes’e göre**, ekonominin durgunluk döneminde vergilerin artırılması mümkün olmayacağından; kamu harcamaları, borçlanma ve para basımı yolu ile karşılanabilir.

Kamu ihtiyaçları toplumun ekonomik ve sosyal gelişimine bağlı olarak gittikçe artmıştır. Fiskal görevler denen (adalet, savunma, asayiş ve eğitim gibi) görevler yanında fiskal olmayan (ekonomide dengenin sağlanması, ekonomik kalkınmanın sağlanması, tam istihdamın sağlanması gibi) görevler ortaya çıkmıştır. Bilhassa 1929-1930 ekonomik krizi devletin fiskal olmayan görevlerinin önem kazanmasına sebep olmuştur.

Kamu kesiminin faaliyetlerinin büyüklüğünü, kamu kesimi faaliyetlerinden kaynaklanan **kamu harcamaları** belirlemektedir. Devletin sosyal, ekonomik, tarihi, kültürel, hayattaki yeri; yani bu alanlarda yaptığı faaliyetler, kamu kesiminin yoğunluğunu ve kapsamını değiştirmektedir. Klasik okul temsilcilerinin **“Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler”** ifadesi liberal ekonomi ve jandarma devlet anlayışı ile devlet faaliyetleri en alt düzeyde tahmin edilmiştir. Buna mukabil kapitalizmin kabul edilmesi ile birlikte müdahaleci devlet anlayışının hâkimiyetiyle, devlet faaliyetlerinin alanını genişletmiş ve şekli de değişikliğe uğramıştır. Günümüzdeki ekonomik yapılarında, devletin görevlerinin, dış işleri hizmetlerinden, tüketim ürünleri üretimine kadar uzanan geniş bir alanda yer aldığı görülür.

Hulasa olarak devlet, iktisadi, sosyal, kültürel hayatta çok etkili olduğu için bu alanlara dolaylı veya dolaysız olarak müdahale etmektedir. Ekonomilerde devletin işlevlerinin artması, konjonktürel gelişmeler, kamu kesiminin boyutlarının genişlemesi ve mali olayların da boyutlarının büyümesi sonuçlarını da doğurmaktadır.

1.4. Kamu Maliyesine İlişkin Yaklaşımlar

Kamu maliyesi konusuna, zamanın ihtiyaçlarına binaen farklı zamanlarda farklı yaklaşımlar olmuştur.

Devlet anlayışındaki gelişmelere bağlı olarak maliye ilmine yaklaşım temelde klasik ve modern anlayış ve yaklaşımlar şeklinde yansımıştır. Klasik yaklaşım, teknik seviyede hukuki bir yaklaşım olarak olaya, kamu gelirinin elde edilmesi açısından bakılırken modern anlayışı temsil eden iktisadi yaklaşım işlevsel seviyede, devlet faaliyetlerinin kamu hukuku ile olan ilişkisi tamamen bir yana bırakılmakta sadece iktisadi cihetiyle meşgul olunmaktadır. Her iki yaklaşımda da aynı yöntemlerden faydalanılmakta fakat hedeflerde farklılıklar var ve her iki yaklaşımında incelenmesi gerekir.

Modern yaklaşımda kamu ihtiyaçları devletin yeni işlevleri de dikkate alınarak ekonomik, sosyal, siyasi tercihler doğrultusunda tayin ve tespiti ve bunlar için gerekli harcama ve finans siyasetinin kararlaştırılması birinci plana geliyor. Teknik seviyedeki klasik yaklaşım yerini işlevsel bir yaklaşıma yani modern yaklaşımın gereği “Kamu Ekonomisi” başlığına bırakmıştır.

Sosyal ilimler içinde yer alan kamu maliyesi iktisadın bir kolu olarak bir ciheti itibarıyla kamu hukuk ile de ilişkisi bulunmaktadır. İlk ortaya çıktığında ekonomi bilimi içinde yer alan ve ancak 19. Asırda müstakil bir alan (disiplin) olmuştur. Kamu maliyesi, Fransız ekolünün benimsediği hukuki yaklaşım sebebiyle 1950 senelerine kadar daha ziyade kamu hukuku (klasik yaklaşım) etkisinde iken, J.M. KEYNES'in ekonomiyeye kattığı yeni anlayışla kamu maliyesine ekonomik anlayış (modern yaklaşım) hâkim olmuş ve “Kamu Ekonomisi” başlığı ile ifade edilmiştir.

Klasik ekolün ekonomideki kurucusu Adam SMITH “Milletlerin Zenginliği” (1776) eseriyle devletin ekonomik anlayışına uygun Maliyede de klasik/liberal yaklaşım hâkim olmuştur. Devletin ekonomik anlayışındaki değişim “1929 Dünya Ekonomik Buhranı” ile birlikte koruyucu, jandarma devlet anlayışından müdahaleci, modern devlete geçiş başlıyor. J.M. KEYNES'in 1936 senesinde yayınladığı “Genel Teori” isimli eseriyle süreç tamamlanıyor ve bu duruma paralel olarak da mali olaylara modern yaklaşım hâkim olmaya başlıyor.

Kamu maliyesine ilişkin temel iki yaklaşım olan, geleneksel ve modern yaklaşımların kendi içerisinde farklı görüşleri bulunmaktadır. Bunlar:

Geleneksel yaklaşımlar:

1. Kurumsal Yaklaşım: Devlet faaliyetlerini hukuki ve idari açıdan ele alarak vergilerin salınması, tahsili ve kamu fonlarının kullanımı ile ilgilenir.
2. Yapısal Yaklaşım: Kamu maliyesinin konularını ekonomik yönden ele alarak, kaynak kullanımı ve piyasa ekonomisi ile olan ilişkilerini inceler.
3. Refah Yaklaşımı: Devlet faaliyetleri ile toplum refahını nasıl en üst düzeye ulaştırabileceğini öngörmekte olup, kişilerin refahını azaltmadan toplumun refahını artırmayı hedeflemektedir.
4. Değişim Yaklaşımı: Bu yaklaşımla devlete verilen vergiler devletin sunduğu hizmetlerin karşılığı olarak görülür.
5. Gelir Yaklaşımı: Fonksiyonel maliye yaklaşımı olarak da ifade edilen bu görüşte, devlet faaliyetlerinin Milli Geliri artırıcı/azaltıcı etkileri ile ilgilenilir.

Modern yaklaşımlar:

1. Hukuki Yaklaşım: Bu yaklaşımda devlet faaliyetleri gerçekleştirilirken sunulan kamu hizmeti finansmanı nasıl sağlanacak, finansman sağlanırken hangi kaynaktan faydalanılacak, sunulan kamu hizmetinin topluma hangi mali yükleri yükleyeceğini tarihi, hukuki ve teorik düzenlemelerle ilgilenir.

2. İktisadi Yaklaşım: Devlet faaliyetlerinin ekonomi üzerindeki etkilerini analiz ederek kamu faaliyetlerinin gelir dağılımındaki etkileri, ekonomik büyüme ve kalkınma ve kaynakların kullanımında etkinliğin nasıl sağlanacağını araştırır.

Ayrıca kamu maliyesine ilişkin; (1)Arz Yönlü Yaklaşım, (2)Klasik Yaklaşım, (3)Monetarist Yaklaşım, (4)Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ve (5)Keynesyen Yaklaşım gibi, farklı yaklaşımlarda sıralanmakta, fakat genel anlamda hukuki ve iktisadi yaklaşım olarak iki başlıkta ele alınmaktadır.

1.4.1. Hukuki Yaklaşım

Klasik bir yaklaşım olarak olay, teknik açıdan ele alınmakta ve kamu gelirinin elde edilmesi açısından bakılmaktadır.

Hukuki yaklaşımın temel görüşleri:

1. Devlet ekonomiyeye müdahale etmemeli (illa edecekse para politikası uygulamalı)
2. Ekonomide tam rekabet şartları geçerli
3. Devlet Jandarma Devlet olmalı (savunma ve adalet)
4. Fiyatlar, faizler, ücretler esnekler.
5. Görünmez el teorisi geçerli (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler)
6. Denk bütçe ilkesi geçerli.
7. Borçlanma fevkalade gelirdir. Borçlanma yapılacaksa sermaye piyasasından, uzun vadeli, yatırımların finansmanı için borçlanılmalıdır.
8. Dolaylı vergiyi savunurlar. Dolaysız vergi, geliri direkt olarak etkilediği için ekonomide ikame etkisine yol açarak tam istihdamda sapmalara sebep olur.

1.4.2. İktisadi Yaklaşım

Modern anlayışı temsil eden iktisadi yaklaşımda, devlet faaliyetlerinin kamu hukuku ile olan ilişkisi tamamen bir yana bırakılmakta sadece iktisadi cihetiyle meşgul olunmaktadır. Kamu ihtiyaçları devletin yeni işlevleri de dikkate alınarak ekonomik, sosyal, siyasi tercihler doğrultusunda tayin ve tespiti ve bunlar için gerekli harcama ve finans siyasetinin kararlaştırılması birinci plana geliyor. Teknik seviyedeki klasik yaklaşım yerini işlevsel (modern) bir yaklaşımın gereği “Kamu Ekonomisi” başlığına bırakmıştır.

Modern yaklaşımın temel görüşleri:

1. Devlet ekonomiyeye müdahale etmeli (müdahaleci, sosyal devlet), çünkü ekonomi her zaman tam istihdamda değildir.
2. Süzgeç devlet teorisi geçerli. Hazine bir anlamda süzgeç görevini de yürütür. Devlet hazinesine modern anlamda; paranın istikrarını, sağlama ve harcama fonksiyonu, ekonomiyi düzeltme işlevi ve gelir sağlama işlevleri gibi, işlevler yüklenmiştir.
3. Maliye politikası araçlarından kamu harcamaları ve kamu gelirlerini kullanarak ekonomiyi dengeye getirmeli (fonksiyonel maliyeyi savunur).
4. Fiyat, faiz, ücretler esnek değildir.

5. Önemli olan bütçe dengesi değil ekonomik dengedir.

6. Borçlanma normal bir kamu geliridir.

7. Ekonomide çarpan etkisi vardır.

Her iki yaklaşımda da aynı yöntemlerden faydalanılmakta fakat hedeflerde farklılıklar bulunmaktadır. Bu anlamda klasik yaklaşım demode olan bir yaklaşım değil aksine incelenmesi gereken, gelirin toplanması ve giderlerin yapılması ile ilgili yöntemleri klasikler gerçekleştirmiştir.

Kamu maliyesine yaklaşımların farklılaşması devlet anlayışındaki gelişim sürecine paralel olmaktadır.

1.5. Kamu Faaliyetlerinde Ahlâki Unsurlar

Kamu faaliyetlerinin etkin ve hakkaniyetli bir şekilde yürütülmesi için genel ahlâk kurulları önemli bir yer tutmaktadır.

İş ahlâki ve sosyal sorumluluk, kişi ve kuruluşların önemli sorumluluk alanlarını oluşturur.

Meslek etiği, iş etiği, şirket ahlâki, firma ahlâki, işletme ahlâki, ticaret ahlâki, esnaf ahlâki, üretici ahlâki, işveren ahlâki vesaire isimler ile ifade edilen iş ahlâki genel ahlâk içerisinde yer alır.

Ahlâk kavramı, dinî, seküler (dünyevi) ve felsefî topluluklarca, insanların subjektif olarak çeşitli davranışlarının yanlış veya doğru oluşunu belirleyen bir yargı (hüküm) ve kurallar sistemi ve/veya inancı için kullanılır. Ahlâk, tüm toplumların hayatında her zaman farklı da olsa bulunan bir durumdur. Bütün dinler önce ahlâk der ve toplum ahlâk üzerine inşa edilir. Ahlak felsefesinde; ahlâk yargıları normatif yani kural koyucu olarak; yapılması veya yapılmaması gerekeni belirtir.

Ahlâk ve etik, eş anlamlı kullanılmakta; etik kelimesi Latince kökenli olup, ahlâk bilimi anlamına gelmekte, ahlâk ise Arapça kökenli bir kelimedir. Huy, seciye, mizaç, tabiat ve karakter gibi manaya gelen hulk veya hulûk kelimesinin çoğulu olan ahlâk; insanın beden ve ruh bütünlüğü ile alâkalıdır.

Ahlâk bilimi, iyi, kötü, faydalı, doğru ve yanlış gibi meseleleri inceleyen, ahlâki bir davranış kuralı ortaya koyan, neyin yapılması gerektiğini, hangi davranışın iyi olduğunu, neyin hayata anlam kazandırdığını gösteren bir bilimdir.

Ahlâk (etik-törel), insanın toplum içinde bir hedefe dönük kendi arzusu ile iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevî vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlarının bütününe denir. Diğer bir ifade ile **ahlâk**, insanların toplum içindeki davranışlarını ve birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek ve diğer insanların davranışlarını olumlu veya olumsuz şekilde değerlemede kullanılan ölçüler toplamıdır.

Geçmişten günümüze gelen görüşlere göre ahlâk kurallarının ne olduğu ve neye dayandığı, kaynağının ne olduğu kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişebilir. Bu konuda insanlık tarihi boyunca ortaya konan üç temel tez bulunmaktadır. **Birinci tez**, ahlâki insanın hem yaratılışı, tabiatı veya fitrat kanunları anlamında, hem de peygamberler aracılığıyla gönderilen vahiy kaynaklı kurallar anlamında kabul eden dinlerin tezleridir. **İkinci tez**, ahlâki akıl referanslı olarak ele alan, onu hem bir metafizik hem de pratik bir insani gerçek olarak gören farklı felsefe doktrinlerinin tezleridir. **Üçüncü tez** ise ahlâkın topluma dönük yönü üzerine geliştirilen antropolojik ve sosyolojik teorilerdir.

Ahlâkın çelişkisiz temel kaynağı din ve dinin fitrata uygun geliştirdiği vicdandır.

Kaynağı din olmayan ve insanlar tarafından konmuş ahlâki kurallar, onun sosyal ve manevî yaptırımının etkisini azaltır, gittikçe kutsal değerlerden uzaklaştırır ve insanı bencilleştirerek yozlaştırır. Dini anlamda ahlâk, bir toplumda kabul edilen doğrudan veya dolaylı olarak ilahi kaynaklı belli kurallar topluluğunu ifade ederken; felsefenin bir dalı olarak etik ise, ahlâki kavramların çözümlenmesi için, rasyonel, mantıklı ve teorik temelleri bulmaya çalışır. Bu sebeple de farklı bilimlere göre farklı ahlâk anlayışları ortaya çıkmaktadır.

Ahlâkın farklı kaynakları ile birlikte zamanımızda onu besleyen ve sürekli geliştiren kaynaklar açısından bakıldığında bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

Ahlâkın temel kaynakları:

1. Din: İbadet, itaat, iman, takva, ahlâk, tevhit, boyun eğme gibi anlamları ihtiva eden, kaideleri Allah tarafından belirlenen ve peygamberler vasıtasıyla insanlara tebliğ edilen, insanlara dünya ve ahirette saadet yollarını gösteren sistem olarak ahlâka temel kaynaklık teşkil eder.

2. Örf: Kanuni olarak belirlenmediği halde, halk tarafından alışkanlık olarak uyulan, bulunulan yere ve hâllerin icabına göre teşekkül eden, akla aykırı olmayan, dini olarak kötü karşılanmayan davranışlar olarak; ahlâki kuralların belirlenmesi ve gelişmesine mühim katkı sağlar. Örf, her halükarda hem akli hem de dini anlamda güzel olan şeyleri tanımladığı için iyi veya kötü olarak ayrılmaz.

3. Adet (teamül): İslam hukukundaki anlamı ile insanlar tarafından alışkanlıkla yapılan şeylerdir. Bu âdeti fazlaca genel yapar ve âdetin mutlaka iyi veya güzel olması gerekmez. Alışkanlıkla yapılan davranışlar iyi ve kötü ahlaki kurallar olarak isimlendirilir ve bu anlamda teamüller ahlaki kurallara kaynaklık teşkil eder.

4. Töre: Bir toplum hayatı içerisinde zamanla benimsenmiş, yerleşmiş ve hayat tarzlarının, kurallarının, gelenek ve göreneklerinin, ortak alışkanlıkların ve tutulan yolların tamamı olarak; ahlâki kurallara güncel büyük katkılar sağlamaktadır.

5. Gelenek ve görenekler: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa aktarılan, yaptırım gücü olan kültüre dair unsurlar içeren kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar olarak; ahlâki kurallara kaynaklık teşkil eder. Toplum hayatında kuşaktan kuşağa geçen, toplum üyeleri arasında manevî bağları güçlendiren her çeşit kültürel değer, alışkanlık, töre, görgü, bilgi ve anane olarak ifade edilir.

Ahlâk, beslendiği kaynaklara bağlı olarak farklılıklar gösterecektir. Bu açıdan Doğu ve Batı toplumlarının ahlâki değer yargılarının farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya konması gerekir.

Ahlâk ve hukuk kurulları arasında da bazı temel farklar bulunmaktadır. Ahlâk kurallarının dağınık, organize olmamış nitelik taşımasına mukabil, hukuk kurallarının toplu, organizeli ve sistemli olmasıdır. Ahlâkın asıl yaptırımı vicdan olmasına mukabil, hukukun devletin gücü ile uygulanan maddi zorlayıcı yaptırımları vardır.

Bu noktada kişilerin kendilerince oluşturdukları ahlâki duruşlarının bazı özellikleri bulunmaktadır.

Kişi ahlâkının temel özellikleri:

1. Doğrunun sadece zekâdan değil kişinin içinden geldiği ve kişinin kendisine dönmesini sağlar.
2. Kişinin karşılaştığı durumlarda doğru ve yanlış kararlar vermesi kendi vicdanına bağlıdır.
3. Belli kuralların olamadığı bazı durumlarda, kişiyi gayesine ulaştıracak davranış ahlâki olmalıdır.
4. Kişi bir grupta yer aldığı için, haksızlığa göz yummaz.
5. Kişi hür oldukça kendi ahlâki standartlarını geliştirir ve kendi çabaları ile olgunlaşır.

Ahlâk, bir bilinç meselesi olarak, sosyolojik anlamda sadece insanın iç dünyasını değil, aynı zamanda dış dünyaya yansıyan fiillerini de düzenler. İçteki dünyanın güzelliği, dışı, diğer insanlarla paylaşma dünyayı yaşanabilir hale getirebilmek için büyük bir imkân sunabilir. Ahlâk, insan faaliyetlerinin dış âlemde oluşturduğu faydalı veya kazançlı, iyi veya kötü sonuçların ancak bir iradeden çıkıp çıkmadıklarına göre değerlendirilebilir. Yerine getirilememiş iyi niyet, iyi bir davranışa yönelmiş, fakat gerçekleştirilememiş irade insanı ahlâki sorumluluktan kurtaramaz.

Toplum hayatında kişilerin topluma, toplumun da kişilere karşı uyması gereken ortak birtakım ahlâki kurallar (değerler) vardır.

Temel ahlâki değerler:

1. Doğruluk, dürüstlük ve yalan söylememek, sadakat ve güvenilirlik,
2. Adalet, başkasının hakkını gözetme ve kişi eşitliğinin kabulü,
3. Tüm işlerin hilesiz yapılması,
4. Hata ve suçun şahsiliğini esas alma,

5. Başkalarına saygı gösterme ve yardım etme ve vatandaşlık sorumluluğuna sahip olma,
6. Kişi zafiyetini istismar etmemek,
7. Dayanışma, yardımlaşma ve acısı olanın acısını paylaşma,
8. Başarıların ekibe, başarısızlığın idarecilere verilme prensibinin kabulü,
9. Kaynakların adil dağıtılması ve mükemmeliyeti arama vb.

Bir toplumun üyesi olmanın ilk şartı, mevcut ahlâki çerçeveyi kabul etmektir. Toplumı oluşturan ve toplum fertleri arasındaki insan ilişkilerini düzenleyen ana unsurlar; (1)din, (2)ahlâk, (3)norm, (4)kültür, (5)değer ve (6)hukuk olarak sıralanır.

Ahlâki değerlere uygun davranışların olumlu ve olumsuz muhtelif neticeleri vardır.

Ahlâki davranışların olumlu neticeleri:

1. Saygınlık ve güven kazanma,
2. İyi bir imaja sahip olma,
3. Problem çözümünde yardım görme,
4. Toplum içerisindeki karışıklığı önlemede önemli rol oynar,
5. Toplumda kabul görme,

Ahlâk, kimsenin olmadığı, duymadığı ve görmediği yerde, kendi aleyhine de olsa her zaman doğru olanı yapmaktır.

Toplum hayatı içinde herkesin üzerinde anlaşıldığı, gittikçe genişleyen ortak bir ahlâki değerler sistemine ihtiyaç vardır. Eğer bu değerler önemsiz hale gelmiş ise toplumda bir yozlaşma başlamış demektir. Bunun için de insanların faaliyetlerinin ahlâki olup olmadığı da sorgulanması gerekir.

Toplumsal yozlaşma, toplum dâhilinde değer karmaşası oluşması ve zamanla faydacılığın her şeyin önüne geçmesi ve ahlâki kuralların uygulanmasını olumsuz etkilemesine denir.

Toplumsal yozlaşma sonucu değerlerin farklılaşması ile kişiler arasında ve toplum dâhilinde çatışmalar ortaya çıkar. Bu durumda; toplumun önemli bir bölümünün gevşemesi, tembelleğe sürüklenmesi, yüksek moral, motivasyon ve millî heyecanını kaybetmesi neticesinde, ciddi sosyal meselelere çözüm bulma konusunda toplumca şaşkınlık ve çaresizlik içinde bulunma hali olan **sosyal atalet** maruz kalır.

Toplumsal yozlaşma çeşitleri ise (1)siyasi, (2)kültür, (3)mesleki ve (4)ahlâki alanlarda oluşan zayıflama sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal değerler, tüm insanlığı yakından ilgilendiren mübalağasız insani değerleri içerir. İnsani değerler; ahlâkın vazettiği; doğruluk, dürüstlük, adalet, zayıfları koruma, eşitlik, hukuk ve hayat hakkına saygı gibi temel değerlerdir. Bugün dünyada yaşanan çok muhtelif sıkıntılarının temelinde insani değerlerden uzaklaşma vardır. Bu noktada toplumsal yozlaşmanın farklı ve çok muhtelif sebepleri bulunmaktadır.

Toplumsal yozlaşmanın sebepleri:

1. Kamu yapısından kaynaklanan sebepler: Kamu kurumlarının organize olma şekilleri ve kamuda yerleşen anlayış, kamu mallarına bakış açısı yozlaşmanın belirtilerini oluşturur.

2. Ekonomik yapıdan kaynaklanan sebepler: Toplumsal yozlaşmanın temel unsurundan biri olarak bir ülkede ekonominin kötüye gidişi toplumu ve fertleri olumsuz etkilemesinden dolayı ahlâki yozlaşmanın alt yapısı başlamış olur.

3. Siyasi yapıdan kaynaklanan sebepler: Toplumun farklı kesimlerinin siyasi alanda kendini ifade edememesi, siyasetin dar bir kesimin elinde kalarak ferdi menfaatlara alet edilmesi, siyasi taraftarlık, rüşvet yozlaşmaya sebep olabilir. Siyasi mekanizmada rol alan seçmenler, siyasetçiler, bürokratlar, baskı ve gruplarının ferdi menfaat sağlamak için toplumda mevcut hukukî, dinî, ahlâki ve kültürel normların ihlal eden davranışlarda bulunmalarına **"siyasi yozlaşma"** denir. **Siyasi yozlaşma türleri;** (1)rüşvet, (2)siyasi ve hizmet kayırmacılığı (3)rant kollama, (4)zimmet, (5)lobicilik, (6)kamu sırlarını sızdırma ve (7)siyasi dalavere olarak sıralanabilir.

4. Bürokratik yapıdan kaynaklanan sebepler: Bürokratik kurumlar aracılığıyla sağlanan hizmetlerde; rüşvet, zimmet, insan kayırmacılığı, rant kollama gibi istenmeyen davranışlar toplumdaki yozlaşmanın sebeplerindedir.

5. Toplum yapısından kaynaklanan sebepler: Toplum içerisindeki eşitliği zedeleyici gelenek anlayışı ve kişilerin kendisini ifade edemeyişi toplumda oluşturacağı huzursuz ortam toplumda bir çatışma ve yozlaşma oluşturabilir.

6. Tarihi sebepler: Toplumların tarihi süreci içinde yaşanan savaş ve iş kargaşa gibi olaylar, toplumlarda çözülme ve yozlaşma oluşturabilir.

İş ahlâki, ahlâk alanının bir alt konusu olarak İngilizce kullanımında "Ethics in the Work Place" (İş Yerinde Ahlâk) veya "Business Ethics" (İş Ahlâki) olarak, önceleri "şirketlerin sosyal sorumluluğu" başlığı altında incelenmiş, günümüzde ise ayrı bir başlık olarak incelenmektedir.

İş ahlâkının kapitalist sistem açısından, gündeme gelmesi ABD'de 1960'larda başlamış ve 1980'lerde ise büyük kuruluşların çoğunda "Etik Kuralları" (Code of Ethics), "Etik Komiteleri", "Etik Hizmet İçi Eğitim ve Müşavirlik (danışmanlık) Birimleri" oluşmuş ve çoğu işletme yüksek lisans programlarında "İş Ahlâki" başlı başına bir ders olarak yer almıştır.

Meslek, sanat veya iş ahlâki denildiğinde; bünyesinde pek çok alanı barındıran ekonomik faaliyetler gelir. Her iş ve uğraşı alanının ahlâkından bahsetmek imkânsız olmakla birlikte bunların ortak değerleri üzerinde durulabilir. Tamamı belirli bir işi temsil eden ahlâki kurallar vardır ve birbirinden farklı ne kadar meslek varsa o kadarda, ahlâki kurallar olduğu hükmü doğrudur. İş hayatının ahlâki değerlerden uzaklaşması, genel ahlâktaki bir tedenni ve yozlaşmanın bir yansıması olarak toplum hayatı için bir tehlike teşkil etmektedir. Ahlâkın uyaracağı sorumluluk bilincinin vicdanlarda yer etmesi için bu değeri canlı tutma bir organize iş olarak görülmelidir.

Genel ahlâkta olduğu gibi iş ahlâkının gerekleri kanunlarda belirtilmez ve zorlanamaz, fakat bir işletmeden toplumun beklediği davranışlar ve faaliyetler olarak ifade edilir. Bunlar siyasi, ekonomik ve hukuki sorumluluklar dışında tamamen ahlâki sorumluluklardır.

İş ahlâki, bir meslekle ilgili herkes tarafından benimsenmiş, genel kabul görmüş ve o mesleğe mensup olanların ulaşmak için gayret ettikleri, aykırı hareket edenleri kınama, ayıplama, yalnızlığa terk etme, işbirliği yapmama gibi yollarla cezalandırdıkları, ideal tavır, davranış, hareket ve düşünce şekline denir. Diğer bir ifade ile **iş ahlâki**, bütün ekonomik faaliyetlerde güven, dürüstlük, saygı ve adil davranmayı kural edinmek ve çevre ile ilişkilerde bu çevreyi paylaşan her insana destek olmaktır.

İş ahlâki ilkeleri, iş yerindeki ahlâki değerleri, geleneksel ahlâk anlayışını dikkate alarak, diğer taraftan da dünyadaki her boyutlu gelişme ile bunu harmanlayarak iş hayatındaki davranışları yönlendiren, onlara rehberlik eden ahlâki prensipler ve standartlara denir. Oluşturulan iş ahlâki ilkeleri, ahlâk kuralları olarak "mesleki davranış ilkeleri" ismiyle yazılan bir meslek grubunun; meslek üyelerine emreden, onları belli kurullarla davranmaya zorlayan ferdi eğilimlerini sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten ihraç eden, mesleki rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı hedefleyen mesleki ilkelerdir.

Geçmişten günümüze insanoğlunun ihtiyaç duyduğu her türden mal veya hizmet üretimi çeşitli meslek gruplarının doğmasına sebep olmuştur. Bu meslek grupları zamanla organize olarak bir takım ahlâki ilkeler belirlemiştir. Osmanlı döneminde kurulan ahi birlikleri bu yönde oldukça katı kuralları olan bir organizasyondur.

Meslek grupları, muhtelif esnaf, zanaatkarlarca farklı şekillerde kurulmuş, o mesleğin dayanışmasını, kurallarını yansıtan kendine münhasır birtakım kaideleri olan bir birliktir.

Bir mesleki etkinliğin veya hizmetin, üreticilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için o meslek alanı dâhilinde oluşturulmuş bir kontrolden geçmesi gerekir. Çünkü bir meslek üyesinin yaptıkları, bir noktadan sonra diğer meslektaşlarını da yakından ilgilendirir. Dolayısıyla bir mesleğin saygınlığını kaybetmesi tüm toplum için bir kayıp olmasından, meslek ahlâki, her meslek üyesinin mümkün olduğu kadar iyi olması ilkesine dayanır. Toplumun gözünden düşmüş bir meslek, gelişme potansiyelini de kaybederek meslek üyelerine fayda sağlayamaz hale gelir.

Esnaf ahlâkında fırsatçılık yoktur. Her meslek erbabından yanlış yapanlar çıkabilir; buna bakarak bir meslek grubunun tamamı suçlanamaz.

Meslek ahlâkının, genel ahlâk kurallarından fazlası, mesleki bilgi ve uzmanlık sebebiyle meslek insanına, mesleği yürüten kişiye yüklenen

ek bir mesuliyettir.

Mesleki ahlâk kurallarının gayesi; kapsamına giren personelin ve birimlerin performansı, hareket ve davranışları ile ilgili merkeze ve birime münhasır standartları belirlemektir. Bu kurallar görevlerini yerine getirirken iç denetim biriminin bütün mensuplarından beklenen davranış standardını açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir.

İş ahlâkı, sosyal sorumluluğu da içine alan bir anlam taşır. Bir işletme sahibinin doğru ve dürüst olması, sözünde durması, üretimde ve satış aşamalarında hileli yollara başvurmaması, iç ve dış çevreye görev ve sorumluluklarını bilmesi çok takdir edilmesi gereken ahlâki davranışlardır. Toplumda görülen, yolsuzluk, rüşvet, hırsızlık, kayırmacılık, çetecilik, kapkaççılık gibi konular dünyada iş ahlâkının önemini daha da artmaktadır. Bu noktada “kendine yapılmasını istemediğin bir davranışı başkasına yapma” anlayışı ahlâkın temeli olarak daha da önemli hale gelmektedir.

Her toplum içinde iyi niyetli ve ahlâki tutarlılığı olmayan insanlara karşı, aileden başlayarak, okul, işyeri ve topluma o tür insanların fırsatları kullanmasına izin vermeyecek bir oto kontrol sistemini oluşturmak gerekir. İyi niyet ve ahlâki tutarlılık insanın toplum içerisinde bulunmasının temel şartıdır ve toplum düzeninin rahat işlemleri için ise kişi kendisi ve toplum için yaptığı işleri iyi ve düzgün şekilde yapması gerekir. Kamu kesimindeki çalışanlar için temel mesleki ahlâk kuralları kabul edilmesi ve uygulanması, kişilerin yaptıkları işlere inanç ve güven duyulmasını sağlar. Türkiye’de bu konuda Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri 2005’te belirlenmiştir.

Genel anlamda iş ahlâkının belirli kuralları bulunmaktadır.

İş ahlâkının temel ilkeleri:

1. Doğruluk ve güvenilirlik
2. Hukukun üstünlüğü ve tarafsızlık
3. Yeterlik ve mesleğe bağlılık
4. Adalet, insan hakları, hürriyetleri, demokrasi ve şeffaflık
5. Tasarruf ve sorumluluk
6. Sevgi ve hoşgörü
7. Emeğin hakkını verme

İşletmelerde ahlâki çatışma sebeplerinin başında, ferdi değer hükümleri ile çalışılan işin ve yaşanan toplumun değer yargıları arasındaki çatışma gelir. Kuruluşlar günümüzde artık bilançoları, kârları gibi mali sermayeleri ile değil, itibarına, dürüstlüğüne, temizliğine, duyarlılığına, yardımseverliliğine ilişkin imajları olan sosyal sorumlulukları ve ahlâk sermayeleri ile değerlendirilir hale gelmiştir. Ürün fiyatlarını makul düzeyde tutma, fırsatçılıktan, rakiplere karşı haksız rekabetten ve yanıltıcı reklâmlardan uzak durma, alacaklılara karşı dürüst davranma ve benzeri konular da iş ahlâkının içerisinde yer almaktadır.

İş ahlâkı, işletmede çalışan personelin terfi, ücretlendirme ve özlük haklarında adil davranma, çocuklu hanımlar için kreş açma, hastalar için evde çalışma imkânı sağlama, mahkûm ve engellilere ve çevre halkına iş alanları sağlama gibi hususları kapsar.

İşletmenin çevresindeki kişi ve kurumların başta devlete, belediyelere karşı vergi yükümlülüklerini yerine getirme, müşterilerin, satıcıların, çevre halkının, mali destek sağlayan kişi ve kurumların, sendikaların isteklerini, ihtiyaçlarını insan sevgisi ve birlikte yaşama zorunluluğu açısından dikkate alma gibi konuları iş ahlâkına dâhil konulardır. "Ahlâklı kuruluş", "temiz kuruluş" imajı verebilen kuruluş ve işletmeler "başarılı" olmuşlardır.

İş hayatında, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi esnasında hem bazı üreticilerin hem de bazı tüketicilerin ahlâki olmayan davranışları sergilemeleri mümkündür.

Ahlâki kurallara uymayan bazı üreticilerin sergilediği davranış ve işlemler:

1. Ürünler için aldatmalar
2. Fiyat aldatmacaları
3. Promosyon aldatmacaları
4. Dağıtım aldatmacaları
5. Paketleme aldatmacaları
6. Reklâm aldatmacaları

İş ahlâkına aykırı olarak ürünlerde yapılan hile ve taşış ürün güvenliğini ortadan kaldırmakta ve tüketiciye telafisi mümkün olmayan zararlar verebilmektedir. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen hile olurken; bir ürünün tabiliğinin, içine başka bir şey karıştırarak bozmak ise taşış olmaktadır. Etiketinde beyan edilen maddelerden farklı maddelerin gıdaya katılmasını tanımlayan bir hile olan taşış gıda güvenliğini ortadan kaldırmaktadır.

Bazı tüketicilerin başvurdukları ahlâki olmayan davranış ve işlemler:

1. İşletmelerden ürün çalmak ve etiketleri değiştirmek,
2. Giyilmiş elbiseyi ve zarar verilmiş ürünü, defolu diye iade etmek,
3. İndirimli satışta alınmış ürünün iade edilerek tam fiyattan iadesini istemek,
4. Sergilenen ürünün parçalarını çalmak,
5. Elbiselerin veya eşyaların düğmelerini koparıp almak,
6. Ürün üzerine özür yapmak ve indirimli fiyat istemek,
7. Telif haklarına uymamak ve garanti haklarını kötüye kullanmak,

İş hayatında artan problemlerden dolayı ahlâki olmayan iş ve meslek anlayışı sorgulanır hale gelmiştir.

Ahlâki olmayan iş anlayışının sorgulanma sebepleri:

1. Hürriyetlerin gelişmesi ve ferdi ve toplumda artan bilinçlenme,
2. İnsan hayatına ve sağlığına verilen değer artışı,
3. Yolsuzluk, rüşvet ve bunlara bağlı skandalların medyada yer almasındaki sıklık,
4. Çevreye duyulan ilginin artışı,
5. Global meselelerdeki artışlar ve gelir dağılımı adaletsizlikleri.

Küresel ölçekte artan meselelerin çözümünü için 1999 tarihinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forum’unda, BM “Binyıl Kalkınma Hedefleri” doğrultusunda iş dünyası liderlerini, evrensel çevre ve sosyal ilkeleri desteklemek gayesiyle, şirketleri, BM’i, işçi sendikalarını ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirecek uluslararası bir inisiyatif olan Küresel İlkeler Sözleşmesi, altında buluşmaya davet etmiştir.

Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin 10 ilkesi, insan hakları, işçi hakları, çevre ve yolsuzlukla mücadele alanında evrensel olarak kabul görmüş beyannamelerden alınmıştır. Küresel İlkeler Sözleşmesi şirketlerden bu ilkeleri kavramalarını, desteklemelerini ve uygulamalarını beklemektedir.

İnsan Hakları:

1. İlke: İş dünyası, ilan edilmiş insan haklarını desteklemeli ve bu haklara saygı duymalı
2. İlke: İş dünyası, insan hakları ihlallerinin suç ortağı olmamalı

Çalışma Standartları:

3. İlke: İş dünyası, çalışanların sendikalaşma ve toplu müzakere özgürlüğünü desteklemeli
4. İlke: Zorla ve zorunlu işçi çalıştırma uygulamasına son verilmeli
5. İlke: Her türlü çocuk işçi çalıştırılmasına son verilmeli
6. İlke: İşe alım ve işe yerleştirmede ayrımcılığa son verilmeli

Çevre:

7. İlke: İş dünyası çevre sorunlarına karşı ihtiyati yaklaşımları desteklemeli

8. İlke: Çevresel sorumluluğu arttıracak her türlü faaliyet ve oluşuma destek vermeli

9. İlke: Çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemeli
Yolsuzlukla Mücadele:

10. İlke: İş dünyası rüşvet ve haraç dâhil her türlü yolsuzlukla savaşmalı

Zamanımızın işletmeleri işlerini yaparken, çalışanına, tüketiciye, çevresine ve topluma zarar vermeden ve bunlara azami fayda sağlayarak, iş ahlâkına uygun görev ve mesuliyetlerini yerine getirmelidir.

Artan dünya nüfusuna oranla yeterli istihdam imkânlarının oluşturulamayışı, düşük gelirli kesimlerin artmasına sebep olacak, bu kesimlerin de artan zenginlikten pay alabilmeleri için şiddete başvurmaları kaçınılmaz olacaktır. Artan bu sosyal ve ekonomik meseleler ile bölüşüm adaletsizliği, mesleki yozlaşmalar ve iş hayatına özel konular iş ahlâkına olan ihtiyacı sürekli arttırmaktadır.

Mesleki yozlaşma, toplumdaki yozlaşmaya bağlı olarak, iş hayatı dâhilinde değer karmaşası oluşması ve zamanla faydacılığın her şeyin önüne geçmesi ve mesleki ahlâk kurallarının uygulanmasını etkilemesine denir.

Toplumda oluşan yozlaşma hayatın her alanını olduğu gibi iş hayatını da etki altına almakta ve mesleki yozlaşma sonucu değerlerin farklılaşması ile çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Toplum hayatında mesleki yozlaşmanın muhtelif sebepleri bulunmaktadır.

Mesleki yozlaşmanın sebepleri:

1. Aşırı hırs, bencil ve aç gözlü davranma,
2. Yeterli hassasiyetin gösterilmemesi, eksik değerlendirme ve plansızlık,
3. Kendisini ve iyi niyetle arkadaşlarını koruma duygusu,
4. Kanun, kural ve yöntemlerin bilinmemesi,
5. İş hayatında teknolojik ve sosyal gelişmelere paralel kanuni düzenlemelerin gecikmesi,
6. Maddi ve manevi tatminsizlik ve servet açlığı,
7. İdeolojik veya siyasi ayrımcılık.

Üretimde iş ahlâkına aykırı; gıda maddeleri içeriğinde insan sağlığını bozucu katkılar ve kullanıma uygun olmayan ürün üretimleri sürekli artmaktadır. Yine bazı dayanıklı tüketim ürünlerinde, **taammüden hurdalaştırma** olarak ifade edilen “**kasıtlı eskitme**” uygulaması ile belli sayıda işlemde sonra cihazı kilitleyen minik çipler yerleştirilerek bir ürünün ne zaman hurdaya çıkacağı önceden planlanıyor. 1929'daki ekonomik buhranda Bernard London isimli bir emlak simsarı, her ürüne bir son kullanma tarihi verilmesini ve bu süre dolduğunda ürünler tüketilemez ve kullanılmaz hale getirilmesini tavsiye ediyor. Bu fikirden hareketle, 1950'lerden sonra iş ahlâkına aykırı olan taammüden hurdalaştırma operasyonu birçok alana yayılarak tüm şiddeti ile devam ediyor. Bu örnekler de iş ve meslek alanında ahlâki değerlere duyulan ihtiyacın giderek arttığını göstermektedir.

İş ahlâkının önem kazanma sebepleri:

1. Yeni geliştirilen biyolojik ve askeri teknolojiler iş dünyasının kontrolünde olması,
2. Globalleşme ile ortaya çıkan çok uluslu kuruluşlarda farklı kültürlerden çalışanlar, yeni ahlâki meseleleri de beraberinde getirmesi,
3. Tüm dünyada daha fazla demokrasi ve insan haklarına talep artması,
4. Etnik köken, dil, din, mezhep ve cinsiyet gibi konularda ayırım yapılmaması isteği,
5. Artan çevre kirliliği, çevre konularına duyarlı bir toplum yapısını ve iş dünyasını zorunlu kılması,
6. Farklı dinlerin iş dünyasındaki değerleri ve kültürleri nasıl etkilediği önem arz etmesi,
7. Gelişmekte olan ülkelerdeki yolsuzluklara karşı mücadele ihtiyacını sürekli artması,
8. İşletmeler işe aldıkları insanların ahlâki birikim ve felsefelerini kontrol edemediklerinden kurum değerler sisteminin önem kazanması,

Geri kalmış toplumların müşterek özelliklerinden birisi, ya ahlâki kuralların çözülmesi veya ahlâk tarifindeki ideal olma vasfını ve dinamizmini kaybederek çürümesi ve bir takım katı ve anlamsız kurallar haline dönüşmeleridir. Böyle toplumların yeniden canlanıp hayatiyet bulabilmesi için, ahlâki kavramların yeniden yorumlanması, ahlâki değerlerin ideal ölçülere kavuşturulması gerekir.

Günümüz insanı, ekonomik krizler ve sosyal çalkantılar sebebiyle daha önceleri; tüketici, partiyi seven, eğlence düşkünü ve geleceği düşünmeyen tipler iken zamanımızda; ihtiyata, dürüstlüğe ve onurlu yaşama daha fazla değer verir hale geliyorlar.

İş hayatının adil, etkin ve verimliliği için faal bir iş ahlâki oluşturmada çok değişik türden tavsiyeler yapılmaktadır. Kuruluşlar ahlâki değerlere uygun çalışma ortamını gerçekleştirme ve iş ahlâkının oluşturulması ve sağlam bir yapıya kavuşturulması için birtakım adımlar atılması gerekir.

İş ahlâkının kurumlaşması için gerekli adımlar:

1. Kurum misyonunun temeli olan felsefe belirlenerek iş ahlâkına nasıl yansıtacağı netleştirilmeli.
2. Ahlâki kaideler belirlenip açık olarak ilan edilmeli ve bu konuda tutarlı olunmalı.
3. Kurum yöneticileri ahlâki değerlere bağlı kalarak örneklik oluşturmalı.
4. Tespit edilen ahlâki kodların işletmedeki diğer süreçlerle uyumlu hale getirilmesi.
5. Çalışanlar iş ahlâki konusunda bilgilendirilerek kanuni haklardan faydalanmaları sağlanmalı.
6. İletişim imkânları desteklenmeli.
7. Bir ahlâk kurulu oluşturulmalı.

Ahlâk anlayışına uygun şartların sağlanması iş yerinde verimi ve kaliteyi artırmasıyla karlılığı yükseltir. Zaman içerisinde kültür, bilim, ekonomik ve teknoloji alanındaki gelişmelere bağlı olarak meslekler de değişime uğramaktadır. Toplumun meslek ahlâkıyla ilgilenmeyişi sonucu meslek ahlâkını oluşturacak ve işlemlerini sağlayacak bir takım meslek gruplarının organize olmasını gerekli kılmıştır. Mesleklerin işlevlerine göre ayrılmaları çok çeşit meslek ahlâki doğmasına sebep olmaktadır.

İlerlemek isteyen bir toplum, kendi tarihi, sosyal ve kültürel değerlerinden hareketle, kendi “ideal” ahlâkını oluşturmaya çalışmalıdır. Genel ahlâk için varılan bu hüküm, onun bir parçası olan iş ahlâki için de geçerlidir.

Yöneticiler kuruluşlarda; planlama, organizasyon, yöneltme, koordinasyon ve kontrol olarak yönetimin işlevlerini uygular ve bu işlevler yönetimin temel işlevi olarak yöneticinin varlık sebebini de oluşturur. Yönetici, sınırsız yetki sahibi değil, yetkileri; bu yetkiyi kendilerine veren güç tarafından denge ve denetim mekanizmasına bağlı olarak sınırlandırılır ve kontrol edilir. Kararlarından sorumludur. Halk hâkimiyetine dayanan, temel hak ve hürriyetleri ve eşitliği sağlayan yönetim şekli olan demokrasiyi kurumunda uygulayan ve buna mukabil, hak ve hukuku tanımayan, keyfi uygulama, zulüm ve tahakküm olan istibdat anlayışından uzak; kibirlenmeyen, insanlara üstün bakmayan, başkalarının fikirlerine de değer veren yerine göre farklı ortamlara uyum sağlayan bir vizyona sahip olmalıdır.

Kuruluş yöneticilerinin iş ahlâkını oluşturmada isteksiz davranışları veya yönetilenlere karşı ahlâki olmayan davranışlar sergiledikleri görülebilmektedir.

Yönetimde ahlâk dışı davranışlar:

1. Ayrımcılık: Ön yargılı tutumlarla davranarak bir grup insana karşı, adaletsiz ve zarar verecek şekilde her türlü davranıştır.

2. Kayırma: Aile, akrabalık bağları gibi maddi olmayan etkiyle araçlarını kullanarak, kamu görevlilerinin, bazı kişilere kamu işlemlerinde ayrıcalık (torpil) tanınmasıdır.

3. Rüşvet, yolsuzluk ve zimmete para geçirmek: Rüşvet, kamu görevlilerinin para, mal, hediye gibi birtakım maddi menfaatler karşılığında bunu sağlayan kişi veya kümelerle ayrıcalıklı bir kamu işlemi ile menfaat sağlamasıdır. **Yolsuzluk**, maddi ve başka bir değer karşılığında, kamudan kaynaklanan yetkileri kanun dışı kullanımı ile menfaat sağlamadır.

4. Mobbing (şiddet, baskı ve saldırganlık): Yıldırma ve korkutma gibi sosyal kabadayılıkla ve kimseden korkmaz, yılmaz görünerek çevresine meydan okuma davranışı ile astlarını yıldırmaya çalışma ve onları taciz etmedir. Şiddet, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı ifade eder.

5. Sömürü (istismar): İnsan veya nesnelere menfaat sağlamak için adaletsiz kullanımıdır.

6. İhmal: Hangi sebeple olursa olsun görevin savsaklanması ve geciktirilmesi veya üstü tarafından verilen emirlerin geçerli bir sebep olmadan yapılmamasıdır.

7. Bencillik: Bencillik, yöneticinin başkalarının faydasını düşünmeden; kimi zaman onlara zarar vererek; davranışlarını yalnız kendi ihtiyaçlarını karşılayacak, kendine menfaat sağlayacak şekilde yönlendirmesidir.

8. İşkence (eziyet): Bir insana maddi veya manevi olarak yapılan fiziki ve psikolojik acı yaşatan aşırı eziyettir.

9. Yaranma-dalkavukluk: Rahatsız edici ve sahtekârlık olmasına rağmen yöneticiye yaranma ve dalkavukluk yapmanın, başarı için ödenmesi gereken bir bedel olarak görülmesi yaygın bir davranış şeklidir.

10. Kötü alışkanlıklar, dedikodu ve yobazlık (bağnazlık): Bu türden davranışlar da yönetimde ahlâki olmayan ve sıkça görülen davranışlardır.

İş hayatında rüşvet, vurgun peşinden koşma, kalitesiz ürün üretme, vergi kaçırma, aşırı kâr isteği, hayali ihracat, gibi temel meseleler iş ahlâkının üzerinde durduğu ve çözmeye çalıştığı olaylardır. Bu tür meselelerin çözümü için geçmişten devralınan bütün değer hükümlerini zamanın icaplarına göre yeniden tevîl ederek bunlara yeni anlamlar ve yeni işlevler yükleyip yepyeni bir iş ahlâki ve müteşebbis ideolojisi oluşturulmalıdır. Bu manada bizim toplumun ahlâk anlayışının temelinde Ahilik vardır.

Ahilik, iyi ahlâkın, dürüstlüğün, adaletin, kardeşliğin ve yardımseverlik gibi bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyal ve ekonomik düzendir. Batıdaki lonca tipi bir tür meslek ve dayanışma teşkilatıdır. Kardeşlik esasına dayanan ahilik teşkilatının kurucusu 1171–1262 seneleri arasında yaşayan Ahi Evran, Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş, önce Kayseri ve bilahare Kırşehir'e yerleşmiş ve orada Ahiyan (kardeşler) ve hanımı da Bacıyan (bacılar) olarak ifade edilen mesleki teşkilatı kurmuşlar. 13. asırda yerleşik Bizans esnafıyla rekabet edebilmek için Müslüman esnafın kendi aralarında oluşturdukları bir nevi dayanışma sistemi olan "ortasandık" uygulaması bir ahilik müessesesidir. Esnaf sandığı (kesesi) olarak bilinen **Ortasandık**, esnafın kendi arasında yardımlaşmak gayesiyle kurduğu bir finans sistemi olarak; üyelerin bağış ve aidatları ile biriken fon, dara düşen veya çıraklık ve kalfalık safhalarını geçerek ustalığa yükselip de kendi işini kurmak isteyenlere faizsiz olarak kullandırılan sermayedir.

Ahlâki eğitimi kazandırmak için Ahilikte uygulanan metotlar: 1. Tedrici, 2. İsticvab, 3. Örnek şahsiyetler gösterme, 4. Nasihat etme, 5. Telkin, 6. Darb-ı Mesel, 7. Emr-i bi'l-maruf, nehy-i an'il-münker, 8. Semâ.

Ahi ahlâkını oluşturan kurallar: (1)iyi huylu ve güzel ahlâklılı olmak, (2)işinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak, ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, (3)hizmette ayırım yapmamak ve yaptığı iyilikten karşılık beklememek, (4)güler yüzlü ve tatlı dilli olmak, hataları yüze vurmamak ve dostluğa önem vermek, (5)kötülük edenlere iyilikte bulunmak, kötü söz ve hareketlerden sakınmak, (6)tevazu sahibi olmak ve hiç kimseyi azarlamamak, sabır ehli ve öfkesine hâkim olmak, (7)anaya ve ataya hürmet etmek, (8)dedikoduyu terk etmek ve komşularına iyilik etmek, (9)insanların işlerini içten, gönülden ve güler yüzlü yapmak, (10)başkasının malına ihanet etmemek, cömert, ikram ve kerem sahibi olmak, (11)sır saklamak, içi, dışı, özü, sözü bir olmak, gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek ve (12)mahiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek gibi sadece bir kısmı verilen Ahiliğin 124 tane altın kuralı bulunmaktadır.

İş hayatında ahlâki değerlere uygun davranışların muhtelif olumlu veya olumsuz neticeleri vardır.

İş hayatında ahlâki davranışların olumlu neticeleri:

1. İş ortamında saygınlık, güvenilirlik kazanmak ve iyi bir imaj elde etmek,
2. İş âleminde karşılaşılabilecek problemlerin çözümünde kolaylık görme,
3. Ahlâki değerlerle yönetim alanlarına yardımcı olma,
4. Ahlâki değerlerle kurumların sosyal mesuliyetlerini düzenli bir şekilde yerine getirmesini sağlama,
5. Ahlâki değerlerle haksız rekabetin engellenmesini sağlama,

Genelde iş hayatında ahlâki ilkeler birbirine benzer özgelilik taşır. Ancak muhtelif meslek gruplarında farklılıklar hatta zıtlıklar görülebilir. Bu durum çelişkili görünmekle birlikte o işin yapısına uygundur. Bu ahlâki ilkeler, günümüzde bazı meslek gruplarınınca kurulan dernekler tarafından yazılı hale getirilmiştir. Bir mesleki görevi yerine getirmede yapılan hata, o meslek çevresinin dışında; o mesleğin gereken sorumluluklarını bilmedikleri için pek eleştirilmez.

Herkesin hakkının eşitlik prensibine göre gözetilmesi ve adaletin yaygınlaşması olan sosyal adaleti sağlamada ahlâki prensiplerin büyük katkısı bulunmaktadır. **Sosyal adalet;** herkese kabiliyetine uygun yükselme imkânlarının tanınması, insanlardaki doğuştan var olan yeteneklerin gelişmesine fırsat hazırlanması, herkesin ürettiği hizmet ve yaptığı görev karşılığında hak ettiği maddi ve manevi mükâfata kavuşturulması, sıkıntılarını da nimetlerin de adalete uygun olarak dağıtılmasını ifade eder.

İnsan ihtiyaçlarını karşılayan kaynakların dünyada bilineni kadarıyla sınırlı olması sebebiyle kişi, işletme veya ülkeler sahip oldukları bu kaynakları inhisar altına alarak, diğer insanları mahrum bırakmaları ahlâki değildir. Tüm insanlığın serveti olan kaynakları belirli ellerde temerküz ederse dünyada sosyal kargaşalar baş gösterir. Bu sebeple, tüm insanlığın müşterek değeri olarak bu kaynaklar gelecek nesilleri de düşünerek onların faydasına olacak şekilde israf etmeden ekolojik dengeyi gözeterek kullanılması ve gerekli tasarruf tedbirleri ile insanların faydasına arz edilmesi gerekir. O vakit kaynakların insanlar tarafından çar-çur edilmeden ihtiyaçları kadarıyla kullanılması bir mecburiyettir.

Belirli bazı kişi, kurum, sivil toplum kuruluşları ve emperyal güçler; hukuk, adalet, demokrasi, barış, medeniyet ve insan hakları gibi prestijli kavramları bir paravan olarak kullanmaktadırlar. Yine bu kavramların içlerini boşaltıp kendilerini bunlarla perdeleyerek bunları bir araç olarak kullanabilmektedirler. Bu hareketleri ile insanları, toplumları ve ülkeleri aldatabilmektedirler. Ahlâki ölçülerden mahrum bu tür yapıların mutlaka deşifre edilerek, masum ve mazlumların kandırılması önlenmelidir. Emperyalist anlayışın inşa ettiği ve globaleştirdiği ekonomik ve siyasi sistem, insani değerlerden mahrum olduğu için tüm dünyaya büyük zarar vermekte ve devamı mümkün görünmemektedir. Üretim araçlarını ellerinde bulduranların oluşturduğu kentsoylu toplum sınıfı olan burjuvaziye hizmet eden, diğer toplumları Oryantalist bakış açısıyla değerlendiren kehanet (bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme) ve Kabbala gibi ezoterik (gizemli) bir öğreti ve sembollerle mesaj veren bu anlayışların artık global ölçekte sorgulanması gerekiyor.

Dürüstlük, adalet, demokrasi, sevgi, saygı, hürriyet, ahlâk, fazilet, estetik ve vicdan gibi cihanşumül (evrensel) değerlerin ve bunların alt başlıklarının "etkinlik temelli" bir eğitim uygulaması ile kişilere kazandırılmasını ifade eden **değerler eğitimi** tüm insanlık için önem arz etmektedir. Toplumu yönlendiren; iyi-kötü gibi ahlâki, doğru-yanlış gibi mantiki, sevap-günah gibi dini ve güzel-çirkin gibi estetik değerler bulunmaktadır. Bu değerler eğitimi ile eleştirel düşünme, sentez yapabilme, problem çözebilme ve sebep sonuç ilişkisini kestirebilme gibi özellikler kazandırılabilir. Bu noktada, duygu ve vicdanların geliştirilmesini esas alan eğitim; maddi ve manevi olarak çift kanatlı olmalı ve sistem, vasıflı insan, işi ehline veren, yeterlilik, liyakate uygun terfi ettirmeyi esas alan ve bulunduğu makamda yetersiz olanı bir alt kademeye alabilecek anlayışlı insanlar yetiştirmelidir. Bu anlaşış tüm insanlık için vazgeçilmez bir değerdedir.

Global ahlâki sorumlulukları, yeni nesillere aktararak, sömürgeci global güçlere karşı bilinçlendirmek ve aşağıdaki sorulara güncel ve bilinçli cevaplar vererek, dünyanın sulh, huzur ve kardeşlik içerisinde yaşamasına katkı sunmak gerekir. Bunlar:

- Sessiz bir silah olarak kabul edilen ve dünyayı kontrol etmede kullanılan paranın dili, dini ve rengi var mıdır?
- Bankaya yatırılan paralara nasıl takla atılarak, sanal paralar oluşturuluyor?
- Paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki fark olan senyoraj (100 doların maliyeti; 14-18 sent) geliri kimlere yarıyor.
- Dünyada geçerli bir para birimi olan ABD doları emisyonunun ne kadar olduğunun bilinmesi (Kasım 2006'dan itibaren resmi emisyon miktarını açıklamayı bıraktı) niçin istenmiyor?

Kamu Maliyesi Ders Notları – Birinci Bölüm – Metin Arslan

-BM, Güvenlik Konseyi; Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD'den müteşekkil beş daimi ve seçilmiş on üye ile temsilde sağlanamayan adalet uygulamada nasıl sağlanacak?

-Yahudilerin seçilmiş ırk olduğuna, insanlığın büyük bir kötülükle karşı karşıya kalacağına ve Mesih'in geri gelip Yahudilerle Hristiyanların önderliğine geçerek bu kötülüğü yeneceğine ve kıyametin kopacağına inanan Hristiyanlık mezhebi olan ABD merkezli Evanjelistler Ortadoğu coğrafyasında neler yapmaya çalışıyorlar?

-Matruşka modeli ile birbiri içine giren şirket ve sivil toplum kuruluşları aracılığı ile finans piyasasına hâkim olan paranın gizli sahipleri oligarlar bu parayı nasıl yönetiyorlar?

-Dünyada silah sanayine kimler hâkim?

-Bir seçkinler ekonomisi olan liberalizm ile ülkelerin kaynakları nasıl sömürülüyor?

-Seçilmiş ırk mitine dayalı seçkinlerin kurmak istedikleri küresel düzene karşı olmak, yeterli midir?

-Faiz geliri ile hızla büyüyen kesim, ülkeleri borçlandırmakta ve borç sarmalına düşürdükleri ülkeleri nasıl kontrol etmektedirler?

-Ülkelerin bekası için maddi terakki yanında şart olan manevi terakki niçin ihmal ediliyor?

-Tohum bankaları aracılığıyla, tohumlar nasıl bir silah haline getiriliyor?

-Dünyanın gizli tarihinde ve ajandasında söz sahibi, dünyanın kaynaklarını kontrolde ve dünyayı yönetmede etkili seçkin aileler kimdir ve neler yapıyorlar?

- İnsanları sömürmede; din ve algı yönetiminde etkili olan umut ve değişim bu zümrenin elinden nasıl alınabilir?

-Dünyada yeni bir düzen kurmak için illa bir kaosa mı ihtiyaç var? Kaos olmadan adil bir düzen kurulamaz mı?

-İngiliz emperyalist ve sömürü geleneği felsefesini yansıtan "Hangi din, hangi ırk ve renkten olursan ol, sizi ben yöneteyim" anlayışı niçin hala geçerliliğini sürdürüyor?

-ABD, reel üretimini hangi sebeple Uzak Doğuya kaydırıyor?

-Televizyon, sosyal medya ve elektromanyetik sistemlerle, insanları istedikleri istikamette yönlendirme operasyonları nasıl bertaraf edilebilir?

-Dünyanın belirli yerlerinde niçin off-shore bankacılığı ve off-shore hesaplarıyla vergi cennetleri oluşturuluyor?

-Casusluk faaliyetleri yürüten istihbarat servislerinin, tüm dünyada etkili büyük şirketlere sahip olma sebepleri nedir?

-Dünyadaki uyuşturucu sevkiyatında hangi yapılar ve istihbarat servisleri etkilidir?

-Besin zincirinin en tepesinde olan insan bu zinciri bozarak, niçin ekolojik dengenin bozulmasına sebep olmaktadır?

-Pahalık ve Evanjelistler, İslam'ın kalem ve kılıcı olarak gördükleri Türkiye üzerine hangi operasyonları gerçekleştiriyorlar?

- Pentagon, stratejik bir savaşta en son kullanacağı bir teknoloji olarak üç kademeli elektronik bir savunma kalkını silahlı ile tüm diğer silahları etkisiz hale getiren güce sahip olmasının dünya barışına katkısı nedir?

- Tüm dünya için bir felaket olduğu iddia edilen FED, on büyük ailenin kurduğu ve kendilerine ait olan bir merkez bankası olarak doları nasıl yönetiyor?

-Dev ilaç firmalarının hava operasyonları ile çevreye püskürtülen kimyasallarda beyin kontrolü ve çeşitli isimlerle ifade edilen gripler için dünyaya aşı satışları doğru mudur?

-Tüm insanlık aleyhine faaliyet yürüttü iddia edilen işletme ve sivil toplum kuruluşları nasıl zaptı-rap altına alınacak?

-Türkiye'de yeşil reçete ile satılması gereken anti depresyon ilaç kullanımında anormal artışın sebebi nedir ve niçin kontrol edilemiyor?

-ABD ve AB iki ekonomi arasında gümrük vergilerinin sıfırlanmasını ve gümrük dışı engellerin azaltılmasını hedefleyen USA-UE (TTIP) Transatlantik Anlaşması ile neler yapılmak isteniyor?

-ABD' nin birinci ihracat ürünü silah, ikincisi ise mutlaka CIA kontrolünden geçen Hollywood filmi olduğu ne kadar sorgulanıyor?

- Kudüs merkezli tek dünya devleti, tek dünya dini ve tek dünya tüketicisi dayatmasını kimler yapıyor?

-Güç olarak kabul edilen bilginin seçkin azınlığın elinden ve kontrolünden kurtararak etkinliğini, daha geniş kitle ve tabana yaymak için neler yapılmalıdır?

-Küresel güvenliğin tehdit eden aşırı ego-eksantrik (ego-manyaklar) ve fanatiklerin beslendiği fikir kaynakları nasıl kurutulabilir?

-Ülke gücünü elinde bulunduran seçkin yöneticilerin özel hedeflerine ulaşmak için kamu imkânlarını kullanmasına nasıl mani olunabilir?

-Her ekonominin bir siyaseti, her siyasetinde bir ekonomisi bulunmaktadır. Ekonomi bir bilim olmasının yanında aynı zamanda bir siyasettir ve siyasette bir sanattır gerçeği nasıl anlaşılmalıdır?

- Gelişmiş ülkelerde globalciler ve ulusalcılar arasındaki mücadele dünya geneline zarar vermeden nasıl yönetilir?

-Ülkelerin halkları kardeşlerdir, sömürönlere karşı birlikte mücadele nasıl yapılmalıdır?

-Modern ülkeler meselelerini hurafelerle değil, müzakereler ile çözer anlayışı toplumlara nasıl yerleştirilmelidir?

-Batı'nın sembollerle mesaj verme tekniği nasıl bertaraf edilebilir?

-Eğitim kurumlarında okutulan ders ve bilimler hâkim bir ideolojinin aktarımına alet olmaktan nasıl kurtarılabilir?

-İngilizler son iki asırdır İslam coğrafyasını kontrole edebilmek için selefi geleneği, ehli-sünnet omurgası üzerine inşa etme çalışmaları nasıl sonlandırılabilir?

-Kalkınma için gerekli olan yatırım güvenliğinde temel gösterge olan şeffaflık ve öngörülebilirlik nasıl sağlanabilir?

-Geçim kaynağı yoğun olarak ziraata dayalı toplumların, üründe standardizasyon ve kalite sağlama çalışmaları ile mahsul çeşitlerini azaltma sebepleri nelerdir?

- Söylemin dönüştürücü gücü ile nüfuz ve etki alanını genişletme ve retoriği abartarak, yeni beklentiler oluşturma ve bunları yönetmede karşılaşılan meseleler nasıl aşılanabilir?

-Devlet ve ekonomi yönetimi donanım ve liyakat ister. Bilimsel olmayan yollarla ve hamasetle başarı sağlanamaz. Liyakat sistemi ile marifete dayalı işi ehline verme işi bir sistem olarak nasıl yerleştirilebilir?

-Bağılantısızlar-Nato-Varşova; üç kutuplu bir dünyada 1990'lara kadar süren siyasi çatışmaların, 1990 sonrası Bağılantısızlar ve Varşova paktlarının dağılması ile yeni ekonomik dinamikleri çatıştırması nasıl önenebilir?

-Emperyalist güçler, devşirilen paralı askerlerle kurdukları terör örgütleriyle sömürmek istedikleri ülkeler üzerinden sınıf savaşlarını sürdürmektedirler. Bu güçler, devletler ve milletler savaşını daha etkili olduğunu anladıkları sınıf savaşlarını tetikleyerek siyasi ve ekonomik hâkimiyetlerini devam ettirmektedirler. Bu meseleler nasıl çözülecek?

-Kapitalist sistem, üretim artışını sağlayacak yatırımlar için müteşebbisi bankalara niçin mecbur bırakılmaktadır?

-Suç işleyenleri mahkeme huzuruna çıkarmak, adalette esas bir kaide olarak nasıl sağlanacaktır?

-Sürekli fikir ve konum değiştiren, herkesin kendisini anlamasını bekleyen, hırçın aynı zamanda mazlum anlayışına sahip yapılardan nasıl kurtulabilir?

-Doğu toplumları daha ziyade kamucu ve eşitlikçi, Batı toplumları ise bireyci anlayışa sahip olduğu biliniyor mu?

-Bilimsel araştırmalar, tamamen bağımsız olmalıdır. Sanayinin desteklediği araştırmaların sağlıklı mıdır?

-ABD ve Rusya arasındaki örtülü savaşta hangi devletler ve hangi terör örgütleri vekâleten kullanılıyor?

Sosyal sorumluluk, iş ahlâki içinde yer alan ve işletmenin ekonomik ve kanuni şartlara, iş ahlâkına, organizasyon içi çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve siyaseti takip etmesine, insanları memnun etmesine yönelik bir kavramdır.

Günümüzde organizasyonlarının kuruluş ve faaliyette bulunma sebepleri geleneksel anlamda sadece kâr gayesiyle değil, topluma hizmet gayesi çerçevesinde, müşterilerin taleplerine uygun nitelik ve miktarda mal ve hizmet üretmeleri gerekir. İşletmeler ürettikleri bu ürünleri, müşterilerin taleplerine uygun miktar ve yerlerde, onların ödeme güçlerine uygun fiyat ve zamanda sunmaları sonucu oluşacak

tüketim ve sağlanacak fayda, aynı zamanda toplumun refah düzeyinin de gelişmesini sağlayıcı rol oynayacaktır. İşletmelerin bu gayeyi benimsemeleri, onların sosyal mesuliyetlerinin bilincine varmaları şeklinde açıklanabilir.

Sosyal sorumluluk, kişi ve kurumların ekonomik faaliyetlerinin, onunla ilgili olan; çalışanlar, müşteriler hissedarlar, tedarikçiler, tabii çevre, toplum ve devlet gibi tüm tarafların menfaatlerine zarar verilmenden yönetilmesidir. Diğer bir tanımla **sosyal sorumluluk**, bir kişi ve organizasyonların ekonomik ve kanuni şartlara, iş ahlakına, işletme dışı ve içi çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve siyaseti takip etmesine, insanları mutlu ve memnun etmesine yönelik mesuliyetlerine denir.

Ahlâki, kanuni ve ekonomik boyutta; çevreyi koruma, müşteri tercihini dikkate alarak kaliteli ürünler sunma; personelin temel hak ve hürriyetlerine saygı gösterme; işletmeyi ortakların haklarını koruyacak ve kârlı şekilde yönetme, faaliyetlerle ilgili doğru bilgi sunma ve toplumun refah seviyesini yükseltecek eğitim, sağlık ve sanat etkinliklerini destekleme birer sosyal sorumluluk faaliyetidir.

Ekonomi bilimi, işletmeleri ekonomik sistemin temel parçası sayarak kıt olarak bilinen kaynakları birleştirerek fayda oluşturan ekonomik birimler olarak kabul eder. Ülke ekonomik sistemi dâhilinde faaliyet gösteren işletmeler müşterilerin muhtelif ihtiyaçlarına cevap verme yarışı içinde, toplumun genel ahlâkına uygun, kişilere, çevreye ve devlete karşı görevlerini içine alan sosyal mesuliyetlerini yerine getirmeyi kendine temel kabul etmelidir. Aynı zamanda işletmelerin gelişerek, büyüyüp güçlü bir yapıya kavuşmaları ülkenin ekonomik ve sosyal yapısının da güçlenmesini sağlar.

Yöneticilerin karar alma sürecinde rehberlik edecek etkenlerin başında onun ahlâki değeri gelir. Yöneticilerin yeri toplum nezdinde; sürekli olarak sosyal refahı sağlama sorumluluğunu taşıyan kişiler olarak görülmektedir. İşletme faaliyetlerinde yer alan kişilerin veya karar veren yöneticilerin kararlarında ticari ve ahlâki değerleri dikkate almaları gerekmektedir. Artık kuruluşlar işlerini yaparken, çalışanına, tüketiciye, çevresine ve topluma, iş ahlakını bozmadan onlara fayda sağlayacak görev ve sorumlulukları yerine getirmelidir.

Yöneticilerin uzmanlaşması, işletmelerin büyümesi, çok ortaklı hale gelmeleri, rekabet ve çevre meselelerinin artışı, iyi imaj oluşturma istekleri ile meslek kuruluşlarının, işçi sendikalarının ve tüketici organizasyonlarının güçlenmesi ve baskıları, ülkenin sınırlı kaynaklarının verimli kullanılması hususunda alınan tedbirler gibi sebepler kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin artmasında etkili olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk, kuruluşların bir kurum vatandaşı olarak işlerini, paydaş ve çalışanları ile sosyal, ekonomik, kültürel ve çevre konularında hassas, ahlâki sorumluluk sahibi bir anlayışla gerçekleştirmeleri ve toplumun ihtiyacı olan konulara yatırım yapmasını ifade eder. Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumun kanunlara uymayı değil, kendi istekleri ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri uygulamaları ihtiva eder.

Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal vatandaşlık anlayışı üzerine bina edilir. Bu noktada, verimliliğe odaklı, riskleri önceden tespit ederek tedbir alan, sınırlı kaynakları basiretli değerlendirerek etkin kullanma ve sürdürülebilirlik yaklaşımı ile kalıcı değerler üretebilmeyi hedefleyen insan unsuruna ihtiyaç bulunmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluğun gereği, toplumun değerlerine katkıda bulunmak, onları geliştirmek, sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine giderek belirli gönüllülük projelerine destek (sponsor) olmaktan geçer. Çalışanların beklentileri, toplumun kuruluştan beklentileri birbiriyle uyumlaştırılarak; çalışanların mutluluğu ve toplumun da huzuru sağlanmış olur.

İş hayatında, ticari faaliyetlerin yürütülmesi esnasında Türkçe kelimeler yerine uydurukça veya yabancı kelimeleri Türkçe gibi kullanma lisanı olan plaza dili bir toplumsal yozlaşma olarak görülmektedir. Kurum çalışanlarının kendi aralarındaki sohbetlerde, e-posta mesajlarında kullanılan dilin her geçen gün değişerek yeni uyduruk bir lisan olan **plaza** (beyaz yakalı) dilini ortaya çıkarmaktadır. Mesleki, sosyal ve toplumsal yozlaşmayı getiren bu durumun kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı çerçevesinde bir görev olarak görülmesi gerekir.

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyonlara sağladığı birçok fayda yanında bazı görüşlere göre de bir takım mahzurları da barındırmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun sağladığı faydalar:

1. İtibar yönetimi,
2. Risk yönetimi,
3. Çalışanların tatmini,
4. Yenilik ve öğrenme,
5. Sermayeye rahat ulaşma,
6. Mali performans artışı,

Kurumsal sosyal sorumluluğun organizasyona mahzurları:

1. Organizasyon kârının düşmesi,
2. Organizasyon maliyetlerinin artması,
3. Organizasyon gayesinden sapma,

Sosyal sorumluluk çerçevesinde günümüz organizasyonları birçok alanda topluma hizmet sunmaya yönelmiş durumdadır. Sosyal ve kültürel alanlardaki hizmetler prestij kazandıran faaliyetler olarak görüldüğünden iş insanları kendi isimlerini taşıyan okul binaları yaptırıyor; özel okullar, üniversiteler kuruyorlar; vakıf ve dernekler gibi gönüllü teşekküllerle erozyonu önleme, sosyal problemlere çareler bulma gibi faaliyetleri yürütüyorlar. Son zamanlarda işletmeler müşterisine, çevreye, çalışanlarına ve topluma saygılı kuruluş görüntüsü oluşturulmakta ve bu faaliyetler için yapılan harcamalar da, itibar kapitali olarak değerlendirilmektedir.

Organizasyonlar sosyal mesuliyetlerini yerine getirmek için; toplumun ihtiyaçlarını tespit eder, üretir ve tüketime arz ederek bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi gelişimine katkı sağlar. Tasarrufların verimli alanlara yatırılmasını sağlayarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur. İşletmeler, toplumda üretim, bölüşüm, tüketime, devlete karşı mali yükümlülüklerini yerine getirerek vergi ve sosyal adaletin gerçekleşmesine, demokrasinin gelişmesine ve toplumun müşterek kullandığı somut ve soyut değerleri gözeterek daha etkin ve uzun ömürlü olmasına katkıda bulunur. İşletmeler sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı dâhilinde ekolojik dengeye duyarlı, çevreye saygılı, sosyal ve kültürel faaliyetlere katkılarıyla toplumun gelişimini ve refahını sağlar.

Sosyal sorumluluk çerçevesinde; devletin sosyal barışı ve adaleti sağlamak gayesiyle sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören ve bu noktada ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan **sosyal** (refah) **devlet** anlayışı ile ülke kalkınmasında özel sektöre de yer verilmektedir.

Organizasyonlar, karşılıklı kazanma ve tanınmaya veya kalıcı ilişki ağlarına sahip olmaya bağlı olan mevcut ve potansiyel kaynakların toplama olan **sosyal sermayeye** büyük katkılar sağlarlar.

Kurumların temel sorumlulukları:

1. Çalışanlara karşı sorumlulukları: Bu konuda düzenlenen “**Sosyal Sorumluluk 8000 Standardı**”nın iş yerinde uygulanması gerekir. Çalışanlara karşı mesuliyetler; (1) iş güvenliği tam olarak sağlanmalı, (2) çalışanlarının sağlığı için muhtelif tedbirler alma, (3) liyakat kuralını uygulamalı, (4) çalışanın özel hayatına saygılı davranılmalı ve (5) çalışanın iş hayatından tatmin olabilmesi için kariyer planlaması gibi tedbirler almalı. İşletmede yöneticiler zaman zaman çalışanlara ahlâki olmayan; (1) ayrımcılık, kayırma, yaranma ve dalkavukluk, (2) şiddet, baskı, saldırganlık, hakaret ve küfür, (3) zimmet, rüşvet ve yolsuzluk, (4) sömürü ve işe siyaset karıştırma, (5) ihmal ve dedikodu, (6) bencilik, korkutma, taciz ve işkence ve (7) görev ve yetkinin kötüye kullanımı gibi davranışlar sergileyebilmektedirler.

2. Müşterilerine karşı sorumlulukları: Ürün güvenliği ve kalitesi sağlayarak garanti süre ve şartları bakımından aldatıcı olmamalı. İşletmeler, yanıltıcı paketleme, yanıltıcı reklâm ve yanıltıcı pazarlama yapmamalı ve müşterilerine “**daha kaliteli ve güvenilir ürünler sunma**” mesuliyetini vurgulayan **ISO 9000** ve tabii çevreye karşı olan mesuliyetlerini düzenleyen **ISO 14000** serileri gibi standartları yerine getirmelidir. Gıda kökenli hastalıkların önüne geçebilmek ve tüketici sağlığını korumak gayesiyle bilhassa kolay bozulabilen; su, süt ve et ürünleri tesislerinde HACCP sistemi uygulaması zorunlu hale getirilmiştir. Bu çeşit ürünlerin gerekli kontrollerini Tarım ve Köy işleri Bakanlığı gerçekleştirmektedir. Bu sorumluluklar; (1) müşterilerin şartsız tatmini, (2) ürün güvenliği ve kalitesi sağlamalı, (3) garanti süre ve

şartları bakımından aldatici olmamalı, (4)reklamlarda yanıltıcı olmama, çocuklara yönelik reklam yapmama ve (5)yanıltıcı paketlenme, aldatici pazarlama yapmamalı şeklinde sıralanabilir.

3. Tabii çevreye karşı sorumlulukları: İşletmelerin kurulu buldukları tabii çevreye karşı birtakım mesuliyetleri bulunmaktadır. İşletmeler bu mesuliyetlerini çevre yönetim sistemine uygun hareket ederek yerine getirir. **TS EN ISO 14001:2005 Çevre Yönetim Sistemi:** Bir işletmenin çevreye dair zorunluluklarını yerine getirmesi için yaptığı faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve gözden geçirilmesini ifade eder. İşletmenin çevreye karşı sorumlulukları; (1)canlılara ve tabiata zarar vermeme, (2)çevre kirliliğine yol açmamalı, (3)tabii kaynaklara zarar vermemeli ve (4)çevreye saygılı davranmalı şeklinde sıralanabilir.

Yaşanılan alanlarda bulunan elektrik akımı taşıyan kablolar, radyo frekans dalgaları yayan; radyo ve televizyon vericileri, cep telefonu baz istasyonları, yüksek gerilim hatları, trafolar, mikrodalga yayan ev aletleri gibi araçların oluşturduğu, insanın ve diğer canlıların üzerinde bozucu etkiler yapan “**elektromanyetik alanlar**” önemli oranda **elektromanyetik kirliliğe** sebep olmaktadır. Elektronik pus olarak da isimlendirilen ve gözle görülmeyen bu elektromanyetik kirlilik, bazen zaman cep telefonunun çalmasıyla televizyonda karlanma yaparak, kimi zaman ise yüksek gerilim hatları yakınında uçan helikopterleri bile düşürerek kendini gösteriyor. 20. asır ile birlikte tabiatta da var olan bu manyetik alanlara insan yapımı olanlar da eklenmesiyle bu manyetik dalgalar insanın organizmasında önemli ölçüde karışıklığa sebep olmakta, vücudun molekül ve atomların dengelerini bozmakta, biyo-kimyevi işlevleri etkilenmekte ve elektriksel dolaşımı zarar görmektedir.

4. Hissedarlara yönelik sorumlulukları: İşletme yönetimi, işletmenin ortaklarına karşı hesap verme, bilgi verme ve hisselerine oranla dönem sonunda kardan pay verme gibi temel görevleri bulunmaktadır.

5. Tedarikçilere karşı sorumlulukları: İşletmeler üretim için gerekli tüm girdileri tedarikçilerden temin ederler. Bu açıdan kaliteli bir üretim için işletmeye hammadde girişinin temin edildiği tedarikçilerle iyi ilişkiler kurup geliştirmelidirler.

6. Toplum ve devlete karşı sorumlulukları: Toplum hayatını zenginleştirecek sosyal-kültürel-sportif faaliyetlere katkıda bulunma ve devletin kanun ve yönetmeliklerine uymalı ve vergisini ödemelidir. Bu mesuliyetler; (1)aile hayatına saygılı olmalı, (2)cinsiyet ayrımcılığına karşı duyarlı davranmalı, (3)devletin kanun ve yönetmeliklerine uymalı, (4)vergisini ödemeli, (5)toplumu ilgilendiren meseleleri için duyarlı olmalı ve çözümü için katkıda bulunmalı ve (6)kültür ve sanat faaliyetlerini destekleyerek toplum hayatını zenginleştirme gibi sıralanabilir.

7. Rakiplere karşı sorumlulukları: Aynı piyasada faaliyet gösteren ve aynı ürünü üretilen satan rakip kuruluşlar kendi aralarında birbirlerine karşı muamelelerinde saygılı ve dürüst olmalıdırlar.

Sosyal sorumluluk günümüzde global ölçekte değerlendirilmektedir.

Global sosyal sorumluluk, kişilerin topluma karşı olan sorumluluklarını küresel bağlamda birbirine bağlayan bir kavram olarak; bütün canlılara, tabiata ve bunların bir bütün olarak meydana getirdiği dünyaya karşı sorumlu olmalıdır. Sosyal sorumluluğun küreselleşmesi ve daha geniş anlamda düşünülmesiyle birlikte kapsamı genişlemiş ve toplum meselelerinin çözümüne yönelik düşünülen mesuliyetler küresel meselelerin çözümüne doğru büyümüştür.

Global sosyal sorumluluk, dünya ölçeğinde bilhassa; sulh, güvenlik, iklim, enerji, ekonomi, kültür ve diyalog alanlarında her kişi ve organizasyonun üzerine düşen görevleri yerine getirmesini ifade eder. Global meselelerde sivil toplum kuruluşlarının önem ve sorumluluğu büyüktür. Kurum içi sosyal mesuliyet ile işletmenin kârlılığı ve verimliliği arasında iki yönlü bir ilişki mevcuttur. Kurum dışı mesuliyet olan; topluma, devlete ve tabii çevreye karşı mesuliyet ise kurum gayesi ile daha fazla çatışır. Burada kuruluşun asıl gayesi ile çatışsa da sosyal mesuliyet ahlâkı iş ahlâkının mühim ve ayrılmaz bir parçasıdır.

Rio de Janeiro’da 1992 senesinde yapılan Dünya Çevre Zirvesi’nde siyasi bir ideal ve kalkınmada yeni bir boyut olarak benimsenen **sürdürülebilirlik**; sisteminin odak noktası olarak global ekolojik-sistemlerin üzerindeki yükün nasıl kaldırılacağı ve çevre meselelerinin en büyük müsebbibi olan sanayileşmiş ülkelerin tabii hayat şartlarının korunmasında özel bir sorumluluk üstlenmeleri gerektiği kabul edilmiştir.

Konvansiyonel (klasik) nükleer ve kimyasal silahların ticareti kontrolünde olan süper güçler, belirli zaman aralıkları ile dünyanın değişik coğrafyalarında savaşlar planlamaktadırlar. Bu ülkeler, çoğu zaman bu gücün zehrine maruz kalmakta ve iktidar sarhoşluğuna düşmektedirler. Hâkimiyetlerini devam ettirebilmek için ise sosyal sorumluluktan uzak ve ahlâki olmayan uluslar arası uygulamalara giderek, benimsedikleri “Yenidünya düzeni bir krizden doğar” görüşünü uygulamak için sürekli krizler çıkarmaktadırlar.

Elli birinci bölge efsane hikâyeleri ile her alanda üstün olduğunu diğer toplumlara kabul ettirmek ve dünya jandarmalığına oynayarak birçok coğrafyada manevralar yürüterek ekonomik kaynaklarını çarçur eden ABD, nüfusunun (300 milyon) 40 milyonu gıda yardımı karnesi ile yaşamaktadır. Diğer yandan dünya gücü olma ve hâkimiyetini devam ettirmek isteyen Rusya da sınır ötesi operasyonlar yürütmektedir. Bu noktada Batı’nın, ekonomik olaylara pozitivist yaklaşarak, merhameti göz ardı ettiğine vatandaşlarının karne ile yaşayanları en iyi örnektir.

Global güçler belirli alanlarda stratejik ilmi çalışmalar yürütmektedirler. Bu çalışmalar ile iklim değişikliği, kimyasal püskürtme, insan soykırımı; elektronik cihazlarla, ürün genleriyle (GSO) ve gen bombası gibi çalışmalar, manyetik bir kaymaya giren dünyanın buzul erimeleri ile yeni bir ekonomik bölge ve yeni ticari ulaşım yollarının ortaya çıktığı **Arktik Bölge** olan kuzey kutbunda süren güç çatışmaları devam etmektedir. Kaynakları kendi menfaatlerine daha iyi kullanabilmek için nüfus seyreltme siyaseti özellikle Afrika’da; AIDS ve vekâlet savaşları ile yapıldı. Gıdalar üzerinde “Gıdayı yönetirseniz, insanları yönetirsiniz” anlayışı ile hareket ederek dizayn çalışmaları yürütmektedirler. Ayrıca metafizik; beyin kontrolü, kara büyü ve cinleri kullanarak topladıkları istihbaratlar ile istedikleri ülke ve grupları kontrol edebilmektedirler.

Global ölçekte artan meseleler, sivil diplomasinin önemini artırmakta ve çözüm için sivil inisiyatif imkân ve değer verilmesini zorunlu kılmaktadır.

Dünyadaki sosyal ve ekonomik eşitsizliğin temelinde; adil olmayan ticari uygulamalar, para üzerinden para manipülasyonu, bilimin endüstri hâkimiyetine girmesi, ülkelerin borçlarını ödeme güçlerinin üzerine çıkarmaları, bankaların belirli bir ölçekten fazla büyümelerine izin verilmesi, liberal kapitalizm ve devlet kapitalizminin (komünist ekonomi) ahlâki olmayan uygulamaları, maharet ve liyakatten yoksun yönetici zümresinin yönetim gücünü elinde tutması, 193 ülkeden oluşan Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşların etkili olamayışları gibi birçok sebep bulunmaktadır.

Gelişmiş ekonomilere sahip kapitalist ülkeler, doymak bilmeyen iştihaları için zengin kaynaklara sahip coğrafyalarda asırlarca birlikte kardeşçe yaşayan toplumları çeşitli entrikalarla birbirleri ile savaşarak güçten düşürmektedirler. Uluslar arası işletmeleri ve kendilerinin kurduğu sivil toplum kuruluşlarının sözde insani projeleri aracılığı ile bu yerlerin kaynaklarını sömürmektedirler. Kendini kullandırarak, karşı tarafı kullanma taktiklerini sürdürülen bu güçler dünyayı yaşanmaz bir yer olmaya doğru götürmektedir.

Servet, makam ve mevki elde eden ve temel değerlerden mahrum olan kişiler olumsuz yönde değişebiliyorlar. Değerler eğitiminden mahrum, herhangi bir ideali olmayan, günü veya anı yaşayan fertler toplumun diğer üyeleri üzerinde her zaman bir yük olmuştur. İnsanlık tarihinde 21. asır emsali görülmemiş değişim ve gelişimlerle dolu, bu sebepten çoğu insanlar olup biteni ahlâki açıdan sorgulamaya fırsat bulamıyor. Hayatın bütününden bir parça olan iş hayatında; cerbeze, sahtekârlık, taciz, yıldırma, tahammülsüzlük, hoşgöründen mahrumluk, menfaatçi, görevi kötüye kullanma ve çocuk ve kadınlara yönelik artan şiddetin çözümü, toplumların temel değerlerine dönmektir. Kapitalist sistemin inşa etmeye çalıştığı kapitalist insan modeli için öngördüğü dinlerden uzak seküler ahlâki yapı toplumları her yönden çöktürmüş ve kendisi de iflas etmiş durumdadır. Bu noktada kapitalizmin, diğer toplumların hayat sistemlerini fütursuzca istilasına karşı dur demek ve bir şeyler yapmak bir insanlık vazifesi haline gelmiştir.

Bu meselelerin, sosyal sorumluluk ve ahlâki açıdan çözümü, toplumların bilinçlenmesi, emaneti emin ellere teslim etmeleri, “milletin efendisi, millete hizmet edendir” anlayışını benimseme, üzerilerine düşen işleri ihmal etmeden zamanında yapmaları, cemiyete ait meselelerde ifrat (aşırı gitme) ve tefrite (normalden aşağı) vardırımdan vasatı (orta) uygulamalı. Linç kültürü ve nefret söyleminden uzak, tezyif ve tahkirle cemiyeti kutuplaştırmadan asgari müştereklerde birlikte kardeş ve dostça yaşamının yolları bulunup mutlaka uygulanması gerekir. Karşılıklı muvazenesiz etki ve tepkiler toplumları gerer, istismarçı ve duygu sömürücü, hırs ve şöhrete düşkün tiran (siyasi gücü tek başına elinde tutan

kişi) tipi yönetici zümreleri sosyal sorumluluk ve ahlâki değerlerden uzak uygulamaları ile sosyal barışı bozar. İstedığı kaos ortamını oluşturarak hedefine ulaşmaya çalışır. Buna mahal vermeyecek kişilerde bilinçli insanlardır.

Tabii çevrenin kirlenmesi, küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, elektro manyetik alanların yaydığı tehlike, silahlı çatışmalar, olumsuz toplumsal alışkanlıklar gibi dünyayı tehdit edebilen büyük meseleleri çözme ve küresel sosyal sorumluluğu kişiliğinin bir parçası haline getirmiş ve bunu etkili bir şekilde fiiliyata dönüştürebilen insanlarla mümkün olabilir. Global meselelerin çözümü için her ferdin yerine getirebileceği mutlaka birtakım sorumlulukları bulunmaktadır.

Global sosyal sorumluluklar:

1. Yaşam hakkını sağlama ve gıdaya ulaşımı kolaylaştırmak.
2. Devletler ve gruplar arası anlaşmazlıkları barışla çözmeye çalışmak.
3. Dünyadaki her nesne üzerinde diğer insanların hakkı olduğunu düşünerek hareket etmek.
4. Mahalli tüketici anlayışından dünya tüketicisi anlayışına geçilerek tüketicinin korunması.
5. İnsanlığın serveti olan üretim kaynaklarını geçmişten miras değil, gelecek nesilden emanet anlayışı ile verimli bir şekilde kullanmak.
6. Global ölçekli gelir dağılımında adaletin sağlanması için çalışmak.
7. Az gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir bir ekonomik yapı geliştirmeye katkı sağlamak.
8. Çevre bilinci oluşturarak, global çevreyi korumak.
9. Adil ticaret hadlerini uygulama.

Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kuruluşların gizli gündemlerinin olmadan görevlerini yerine getirmelerini sağlamak.

Kuruluşlar; “her canlının temel ihtiyaçlarının karşılanabilir olması gerektiği inancı ile yaşama, barınma, beslenme, sağlık ve eğitim alanlarında sosyal sorumluluklarımızı yerine getirebilmek gayesiyle sürekli çalışmalar yapmaya söz veriyor ve bunun ile gurur duyuyoruz” gibi taahhütlerle örnek bir sosyal sorumluluk bilincini beyan etmiş olurlar.

Organizasyonlar sosyal sorumluluk projelerini daha ziyade muhtelif yardım kuruluşları aracılığı ile yürüttüğü görülmektedir. İnfak (sadaka verme, Allah rızası için ihtiyaç sahibi fakirlere yapılan yardım) kültürü olan Osmanlı'nın sadaka taşı uygulaması, günümüz işletmelerinde “askıda ihtiyaç maddeleri” şeklinde benzer uygulamaları ifade eder. **Sadaka taşı**, Osmanlı toplumunda, cami, imaret ve kütüphane gibi sosyal hizmet veren mekânlarda bir buçuk veya iki metre yüksekliğinde üst tarafı oyulmuş taşlara varlıklı insanların sadaka olarak ifade edilen parayı kimseye göstermeden bırakırlar ve ihtiyacı olanda buradan kimse görmeden ihtiyacı kadar alır.

2. KAMU EKONOMİK FAALİYETLERİ

2.1. İhtiyaçlar ve Üretim Kaynakları

Geçmişten günümüze kişi ve toplum temelinde kamusal ihtiyaçların karşılanması meselesi bulunmakta ve bu mesele üretim, dolaşım, bölüşüm ve tüketim gibi, bazı ekonomik olayları ortaya çıkarmaktadır.

İhtiyaç, organizmanın duyduğu bir eksiklik olarak, karşılandığı zaman kişiye haz ve zevk veren, karşılanmadığında ise acı ve üzüntü veren ekonomik ve biyolojik bir olaydır.

İnsanlar varlıklarını devam ettirmek için bazı mal ve hizmetleri tüketmeye veya kullanmaya muhtaçtır ve bu ihtiyaçlarını karşılamak için farklı uğraşı alanlarında farklı insanlarla işbirliğine yönelirler. Sürekli tekrarlanmakta ve nicelik ve nitelik değiştiren ihtiyaçların tatmini insan faaliyet ve davranışlarının itici gücünü oluşturur ve bu güçlerin her birine ihtiyaç denir.

İnsan hayatına ehemmiyet verilen bir anlayışta; malzemenin ve teknolojinin en yenisi ve en kalitelisi kamu hizmetlerinde kullanılmalıdır.

İnsanoğlunun ihtiyaçlarının nispi olarak sınırsız olmasına mukabil, bu ihtiyaçları karşılayacak mal ve hizmetlerin üretildiği kaynakların (emek, tabiat, sermaye) kıtlığı, ekonomi biliminin çözüm aradığı evrensel (cihanşümul) bir meseledir. Bu mesele devlet ekonomisi (kamu maliyesi) nin incelediği konuların hareket noktasını teşkil eder. İhtiyaçların miktar ve çeşidi karşısında, üretim kaynaklarının bu nispi kıtlığı, insanoğlunu bir seçim meselesi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum ekonomik kıymet kavramını ortaya çıkarır. Bu nispi kıymetler sebebiyle insanoğlu ekonomik seçim yapmak zorunda kalır. Mevcut kıt kaynakların, onları kullanarak mal ve hizmet üreten sektörler arasındaki dağılımını da değiştirir.

İfade edilen kaynaklar, her ülkede sayı ve nitelik yönünden sınırlılık ve farklılık gösterir. Yeryüzünde mevcut yeraltı ve yer üstü kaynakları ile denizleri, gölleri, akarsuları, içlerindeki tüm canlı ve cansız varlıkları kapsayan 'tabiat' bilgilerimiz dâhilinde sınırlıdır.

İnsanların ihtiyaçları, mal ve hizmetlerin tüketimi ile karşılandığına göre, bir anlamda, refah tatmin duygusunun artmasıdır. İnsanın, ihtiyaçlarını karşılayarak bu tatmin duygusunu duyması ise, mal ve hizmet üretiminin azami bolluk düzeyinde olmasını ve kişilerin bu bolluktan eşit olarak pay almasını gerekli kılar. Bundan dolayı günümüz ekonomilerinde ulaşılması zorunlu bazı hedefler tahmin edilmektedir.

Modern ekonomilerin hedefleri:

1. Üretim kaynakları ile bu kaynaklardan sağlanan üretim faktörlerinin kullanımı hür olmalıdır.
2. Üretimde en uygun şekle sokma veya etkinlik.
3. Toplumda her sene, bir önceki seneye göre kişi başına düşen gelirin artış hızının sağlanması olarak ifade edilen büyümenin sağlanması.
4. Üretilen mal ve hizmetlerin toplumun kişileri arasında adil olarak bölüşümü, gelir dağılımında adalet.
5. Ekonomik istikrar.

Milli ekonomi bünyesinde yer alan kamu ekonomisi kesimi ve özel ekonomi kesimi sayılan bu beş temel hedefi gerçekleştirmeye birlikte yönelmektedirler. Çünkü modern toplumun ekonomik hedeflerine serbest piyasa ekonomisi yalnız başına ulaşmakta yetersiz kalmasından devletin ekonomiye, piyasa kuralları haricinde kendine özgü kurullarla müdahalesi bir zaruret olmaktadır.

İnsan ihtiyaçları, belirli bir ekonomik çaba ile üretilen ürünler ile karşılanması zorunluluğundan, insanların hayatlarının devamı için tüketim faaliyetlerini sürdürmesi gerekir.

Ekonomi, üretim, bölüşüm, dağıtım ve tüketim ile ilgili sistemi inceleyen ve insanların sınırsız olan ihtiyaçlarını, nispeten sınırlı olan kaynaklarla en az çaba ile en çok tatmini sağlamanın teori ve yöntemlerini gösteren sosyal bir bilim dalıdır. Diğer bir ifade ile **ekonomi**, mevcut kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının ise sınırsızlığı sebebiyle insanların tercihleri ve bu tercihler dolayısıyla aralarındaki ilişkiyi inceleyen bir bilimdir.

Ekonomi kelimesi; "oikia" (Yunanca: ev) ve "nomos" (Yunanca: kural) köklerinden gelir, "ev yönetimi" anlamındadır. İktisat, toplumların nasıl zenginleşeceği ve refah seviyelerinin artacağı sorusuna cevap bulma sürecinde; izlenecek siyasetler, işsizlik, enflasyon, üretim düzeyi, tasarruf ve yatırım gibi, kavramları inceler. Üretim, bölüşüm, dağıtım, tüketim, ithalat ve ihracattan oluşan insan aktivitesi olan iktisat; teknolojik, tarih ve sosyal organizasyon ile coğrafya, tabii kaynaklar, gelir ve ekoloji gibi, ana faktörlerin birleşmesiyle oluşur.

Ekonomi biliminin temel gayesi; insan ve toplum düzeyindeki ekonomik olayları izah etmek, ekonomik kanunları tespit etmek ve gerekli durumlarda uygulamaya ilişkin tavsiyelerde bulunmaktır. İnsanın parayla karşılanabilen veya ölçü birimi para olan ihtiyaçları için yapılan faaliyetler **ekonomik olay** olarak ve israfı meydan vermeden her türlü insan ihtiyacının karşılanmasını sağlamaktır. Bu anlamda insan, iktisadın hem öznesi, hem de hedefidir. Ekonomik olayların açıklanmasında; pek çok sayıda değişkeni göz önüne alarak ve karşılıklı ilişkiler kurarak, teorik çalışmaların deneylerle doğrulanmasını sağlayan matematiksel çözümlene yöntemi olan **ekonometriden** önemli derecede faydalanılır.

Batı patentli iktisadın ifadesiyle “kıt kaynaklarla, sınırsız ihtiyaçları karşılamak” problemlili ve yanlıştır. Ekonomik sektörler temelde; dinamik, gerçek anlamda beşeri faaliyetler olan **‘ticaret, sanayi ve ziraat’**tır. Geleneksel iktisat, geçimlik ziraatı aile ekonomisini aşağılayarak ve ziraatı ileri aşamada tamamen ticarileştirerek kıtlığa sebep oldu.

Ekonominin genel olarak işleyiş dengesi; para döngüsü ile mal ve hizmetler döngüsü değerleri birbirine eşit olduğu durumu gösterir.

Mizan ve ölçünün bozulmadığı bu dengeye tabii iktisat dengesi denir.

Ekonomi, incelediği konulara ve kapsamlara göre dallara ayrılır. Bunlar:

1. Normatif Ekonomi: Bir durumu hedef gören, ekonomik düzenin nasıl olmasına dair fikirler üreten; sosyal adalet, refahın yükselişi ve belirgin ekonomik hedefler için yapılması gerekenleri araştıran bir iktisat dalıdır.

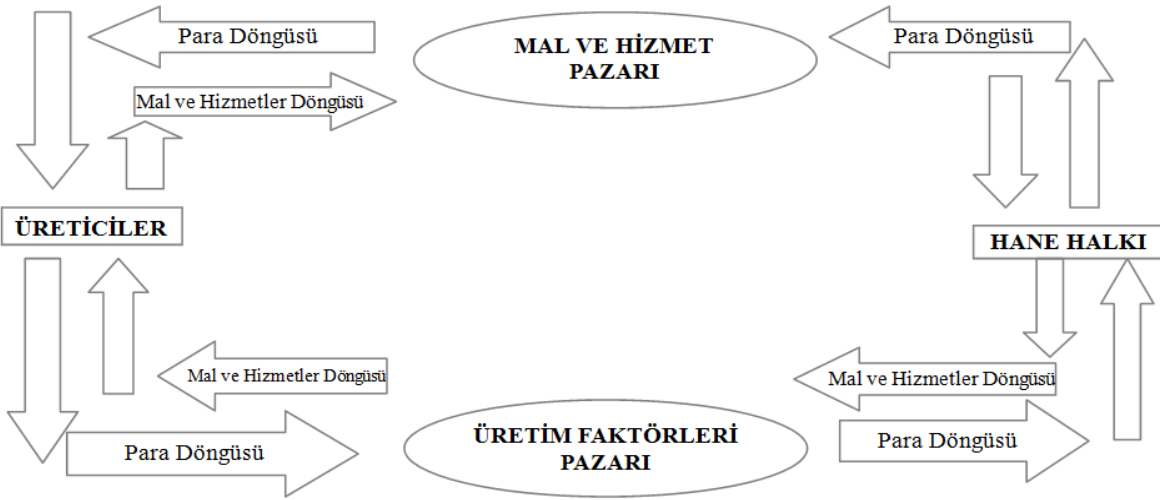
2. Pozitif Ekonomi: Sadece ekonomik düzeni sebep - sonuç ilişkisi dâhilinde inceleyen, ekonomi içinde sürekli geçerli kanunları tespiti çalışan ve "Talep artışı enflasyonu nasıl etkiler?", "Enflasyon hangi düzeyde tutulmalı?" gibi soruları inceleyen bir iktisat dalıdır.

3. Mikroekonomi: Tüketicilerin ve işletmelerin ekonomik davranışlarını; ihtiyaç, fayda, değer, fiyat kavramları ile araştıran; piyasa türlerini, piyasaların işleyiş mekanizmasını ve farklı piyasa durumlarında işletme dengesinin nasıl oluştuğunu araştıran iktisadın bir dalıdır. Mikroekonomi, ekonomik olaylara bir kurbağa bakışıdır.

4. Makroekonomi: Ülke ve dünya ekonomisi ile ilgili konuları kuş bakışı inceleyen; makro büyüklükler, toplam üretim, toplam istihdam, toplam işsizlik, genel fiyat düzeyinin değişme oranı, ekonominin büyüme hızı gibi konuları inceleyen iktisadın bir dalıdır. Keynes'in ileri sürdüğü, 'Kişi için doğru olan, toplum için doğru olmayabilir ve toplum için doğru olan da kişi için doğru olmayabilir' fikrinden hareketle ortaya atılan mikro ekonomi karşıtıdır.

İlk ve Orta Çağ'larda ekonomiler daha ziyade tarıma dayalı "ev ekonomisi" niteliğinde iken ve devletin temel görevi adalet ve savunma hizmetleri ile sınırlı idi. Sonraları ferdi hak ve hürriyetlerde gelişme ve İngiltere'de 1215 senesinde Kral John'a kabul ettirilen **Magna Carta Libertatum** (Büyük Hürriyet Fermanı) ile birçok hürriyet yanında kralın vergilendirme yetkisi sınırlandırılarak bu yetki bir meclise aktarılıyor. Batı'da bunlar yaşanırken, Doğu'da farklı gelişmeler olmuştur.

İbn-i Haldun (Tunus,1332-1406) 14. asırda tarih felsefecisi, sosyoloji ve kanaat ekonomisinin kurucularından ve liberal ekonomiye katkılar sunan biri olarak "Mukaddime" isimli eseri ile tarihi ve sosyal olaylara yön veren etkenleri inceleyerek siyasi, iktisadi ve mali konularda fikirler ileri sürmüştür. Devletin asıl görevi insanlar arasında sulh ve ahengi sağlamaktır. Devletin ekonomik ve ticari faaliyetlere girmesinin ekonomik dengeyi bozacağını ve serbest rekabet ortamının gelişmesini önleyeceğini ifade ederek, devletin görev kapsam ve alanını belirlemiştir.

Şekil 1-1: Tabii İktisat Döngüsü

İlerleyen zaman (15. ve 16. asırlar) dâhilinde; yeni coğrafi keşifler, deniz ticareti, toplumun hayat ve düşünce şeklindeki gelişmeler ekonomide yinelikleri getirmiş. Batı'da Rönesans ve Reform hareketlerinin başlattığı uyanışın, siyasi ve ekonomik alandaki yansıması; değerli madenlerin ülkenin siyasi ve ekonomik gücün kaynağı gören aşırı devlet müdahalesini savunan **merkantilizm** dönemini başlatmış. Bu dönemde ekonomideki egemenlik feodal derebeyi, soylulardan burjuvalara el değiştirmiştir.

Müdahaleci bir sistem olan merkantilizm ilerleyen zamandaki ekonomik gelişmeler karşısında geçerliliğini kaybetmiş, yeni dönemde ortaya atılan iktisadi düşüncelerin sahipleri klasik iktisatçılar olarak Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Jean Bapstist Say (1767-1832) ve Yohn Stuart Mill olarak yerlerini almışlardır. Başta Adam Smith, ekonomik dengelerin kendiliğinden ve otomatik olarak oluştuğu bu tabii düzenin işleyişine devletin müdahale etmemesini savunmuşlar.

Kapitalist ekonomide; arzu talep belirler, herkes kendi çıkarını maximize etmeye çalışırken, toplum menfaatine de hizmet etmiş olur ve dolayısıyla fert menfaatleri ile toplum menfaatleri arasında çatışma olmaz denir. Ancak, **John Maynard KEYNES** (1883-1946) klasik iktisatçıların fikirlerini eleştirerek; ileri sürdükleri gibi her zaman kendiliğinden oluşan tabii bir dengenin mevcut olmadığını savunmuştur. 1929 senesinde yaşanan büyük iktisat buhranında ekonomilerin içine girdiği durgunluğun uzun sürmesi, klasiklerin savundukları tabii nizam (düzen) görüşlerinin sarsılmasına ve neticede devletin ekonomik anlayışındaki değişime sebep olmuştur. KEYNES, devletin müdahalesi olmadan ekonomik durgunluktan çıkılamayacağını 1936'da yayınladığı "genel teori" isimli eseriyile ispatlamaya çalışmıştır. Böylece, "1929 Dünya İktisadi Buhranı" ile birlikte koruyucu, jandarma devlet anlayışından müdahaleci, modern devlete geçiş başlıyor. Bu duruma paralel olarak da mali olaylara modern yaklaşım hâkim olmaya başlıyor.

Tüm dünyada bilhassa 1980 sonrası birçok ülke dışı açık serbest piyasa ekonomisine geçiş ve buna uygun siyasi ve hukuki değişimlere gidildi. Bu anlamda **21. asır liberal değerlerin yükselişte olduğu bir asır** olarak bu dönemde kişisel beklentiler hayat standartlarının artması ile yükseliyor ve bu süreçte, ekonomik ilişkilerde değişimleri gündeme getirmekte ve ulus egemenliği yerini sermaye egemenliğine bırakmaktadır. **Sermayenin küreselleşmesi** olarak ifade edilen bu durum, siyasi güç ile iktisadi güç arasındaki ilişkileri tersine çevirmeye başlamış ve önceleri global sermaye ulus devletlerin gücüne tabi iken, şimdi ulus devletlerin manevra kabiliyeti bu sermaye tarafından şekillendirilmektedir. Artık devletin ekonomide rolü, devlet müdahalesini negatif dışsallıkları önleyici, pozitif dışsallıkları da artırıcı ve rekabetçi serbest piyasa kurallarına göre yeniden şekillenmektedir.

Talep ettikleri mal ve hizmetler karşılığında para vermek isteyen alıcılarla, para karşılığında mal ve hizmet sunmak isteyen satıcıların buluştukları ve karşılıklı iletişim ve mübadelenin sağlandığı organizeli bir birim veya yer **piyasa (pazar)** olarak tanımlanır. Piyasa, çoğu zaman bir insan ihtiyacı, ürün tipi, demografik grup, coğrafi yerleşim yeri, ulusal ve global pazar anlamlarında kullanılır. Piyasanın oluşması için satıcı ile alıcının belirli bir yerde buluşması gerekli değil çünkü piyasa bir yer olabileceği gibi teknoloji sayesinde sahip olunan telefon, internet, faks, televizyon gibi iletişim ve ulaşım kanalları ile de oluşturulabilmesi sağlamıştır.

Ödemelerin peşin yapıldığı ve çoğu kez yüzergezer mekânı olan pazarlara "**spot pazar (market) piyasa**" denilmektedir. Pazar (piyasa) ile ilişkili bir kavram **borsa ise**, menkul değerlerin veya çeşitli ürünlerin değerlerini belirlemek ve/veya bu değer ve ürünlerle ilgili işlemleri yapmak üzere ilgililerin belirli zamanlarda bir araya gelmeleri veya bir araya geldikleri yerdir. Piyasa bir yer olabileceği gibi teknoloji sayesinde sahip olunan; telefon, internet, faks, televizyon gibi iletişim ve ulaşım kanalları ile de oluşabilmektedir.

Piyasaların varlığı ve şekli alım satım konu olan ürünlerin şekline göre de değişebilir ve bazı piyasalar herkes tarafından bilinirken, bazıları ise ürün tedariki, korunması veya alıcı ve satıcının az olması gibi sebeplerden dolayı tanınmayabilir.

Piyasa türleri; (1)tekel piyasalar, (2)oligopol (eşit olmayanlar arasında eksik rekabet), (3)tekelci rekabet (monopol) ve (4)tam rekabet piyasası olarak dört ayrı şekilde sınıflandırılmasına rağmen tam rekabet piyasası dışında kalan diğer eksik piyasaların tamamı eksik rekabet piyasası olarak isimlendirilmektedir.

Piyasa; alıcılar ve satıcılar açısından tekelci ve serbest rekabet piyasası olarak ikiye ayrılır:

1. Tekelci Rekabet Piyasaları: Arz ve talep kanunu kurallarının işlemediği, rekabetin hiç olmadığı, satıcı tekelci piyasaları ve alıcı tekelinin hâkim olduğu fiyat ve arz miktarının taraflardan (satıcı-alıcı) güçlü olanın isteğine göre belirlendiği piyasaları ifade eder. Bir ürünün alıcılarının çok, satıcılarının az olduğu piyasalara **oligopol**, tek bir satıcısının bulunduğu piyasalara da **monopol** piyasalar denir. Bu piyasalarda arz ve talep kanunu kuralları uygulanmaz, fiyat ve arz miktarı piyasada taraflardan güçlü olan isteğine göre değişebilir.

2. Serbest Rekabet Piyasası: Piyasada çok sayıda satıcı ve çok sayıda alıcının yer aldığı ve bunların hiç birisinin tek başına veya gruplaşarak fiyatı etkileyemediği ve ürün fiyatının piyasada anonim olarak arz ve talebine göre belirlendiği piyasadır. Bir piyasanın serbest rekabet piyasası olması için bazı temel şartlar (özellikler) vardır.

Serbest rekabet piyasasının temel şartları:

- 1. Çok sayıda alıcı ve satıcı:** Piyasada çok sayıda üretici ve tüketici var ve hiçbiri tek başına fiyatı etkileyemez.
- 2. Piyasaya giriş - çıkış serbestisi:** Alıcı ve satıcı piyasada yer almak ve ayrılmak serbesttir.
- 3. Ürünlerin homojen olması:** Bir ürün, piyasanın her yerinde aynı kalite özelliklerinde ve farklılık yoktur.
- 4. Piyasanın açık ve şeffaflığı:** Tüm alıcı ve satıcılar, piyasa şartları ve olayları konusunda tam bilgi sahibidirler ve piyasalarda gizli anlaşmalar yoktur.
- 5. Üretim faktörleri hareketinin tam olması:** Emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörleri serbestçe yer değiştirir ve hangi dal daha kârlı ise oraya yönelebilirler.

İlmi ve teknolojik gelişime bağlı olarak; pazarları ve işletmeleri yeniden tasarlayan pek çok teknolojik ilerlemeler, globalleşme (küreselleşme), pazarlar üzerinde devlet kontrolünün azalması, özelleştirme ve yeni pazar fırsatları gibi konulardaki gelişmeler ilginin, **“eski ekonomi”** ve **“yeni ekonomi”** kavramları üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmaktadır.

Yeni ekonomi anlayışı, sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmanın önemini ortaya çıkardığı gibi ekonominin sosyal içeriğinden ayırıp, salt teknik bir disiplin gibi uygulama eğilimleri sorgulanır hale getirmektedir. Deneye dayalı araştırmaların ekonomik kararlarda rasyonellikten ziyade duygusallığın ağır bastığını göstermektedir. Oysa ekonominin temel varsayımı olan "homo economicus" kavramı kişilerin ekonomi ile ilgili konularda rasyonel davranışlarını vurgulamakta ve piyasanın doğru çözümü bulduğu inancı da bu ön kabule dayanmaktadır.

Yeni ekonomi, kişilerin ekonomik faaliyetlerini incelerken yalnızca ekonomik değişkenlerden oluşan modellerin yetersiz kalacağını savunur ve çok sayıda gözleme dayanarak ekonomik aktörlerin davranışlarını incelemek ve ekonomik verilere teknolojik, sosyolojik ve psikolojik unsurları da katarak teori oluşturmak gerektirdiğini ifade eder. Kişiler; bilgisizlik, boş zaman tercihi, riskten uzak durma, prestij, mesleki gösteriş, statü, sosyal ve siyasi belirsizlikler ve kişisel ilişkileri bozmama gibi muhtelif sebeplerle ekonomik menfaatlerini de maksimize etmek gayesiyle davranmayabilirler. Çok sayıda ve iç içe olan bu faktörler matematiğe dayalı bir modele dâhil edilebilecek faktörler olduğu gibi sayı olarak ifade edilemeyecek (sosyal) faktörlerde olabilmektedir.

Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişimi ve inovasyon (yenilik) çalışmaları, ekonomi ve iş dünyasını etkilemesiyle 21. y.y son seneleri iş modellerini geliştirmiş ve geleneksel yapı ve faaliyetleri büyük oranda yenilemiştir. 1950’li senelerden başlayan ve 1990’lı senelerde olgunluk dönemine erişen **‘elektronik çağ’** yerini, yeni medya, dijital ağlar ve yeni temel teknolojilerin ürün ve üretim süreçlerinde esaslı bir role sahip olduğu **‘yeni ekonomi’** dönemine bırakmıştır. İlk olarak 1969 senesinde Peter Drucker tarafından **“Enformasyon Ekonomisi”** olarak isimlendirilen bu süreç, **ağ ekonomisi, bilgi ekonomisi, inovasyon ekonomisi, dijital ekonomi ve yeni ekonomi** gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Temeli bilgiye dayanan bu süreç, yeni bir ekonomik ve siyasi yönetim tarzını zorunlu hale getirmektedir.

Yeni ekonomi anlayışı; devletin ekonomideki düzenlemelere son vermesinin ve globalizmin hız kazandırdığı bilgi teknolojileri, piyasaların, işletmelerin ve ferdi çalışmaların faaliyet tarzlarını değiştirmekte, yeni iş, üretim ve pazarlama stratejilerinin ve yeni organizasyon şekillerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dijital reformu ve bilgi sektörünün yönetimini temel alarak, emek yoğun işlerin düşük gelir grubundaki ülkelere kaydırılması, sanayileşmiş ülkeler emek yoğun işlerden, bilgi temeline değer ekleyen bilgi yoğun ürünlere geçmeye yönelir.

Yeni ekonomi, klasik ekonominin aksine fiziki alanda değil ağlar (Network) üzerinde yer alır ve güçlü ağ içinde yer alan işletmeler rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Eski ekonomi, üretim sektörünü kurumun büyüklüğü ve iş hacmiyle elde ettiği maliyet avantajına ulaşma yönünde yönetim fikrinde iken (**ölçek ekonomisi**), yeni ekonomi, tüm sektörlerde beşeri, fiziki ve entelektüel sermayeyi güçlü bir şekilde tamamlayan bir rol üstlenmekte ve bilgi teknolojilerinin üretim ve kullanımı, nitelikli emek talebini artırarak beşeri sermaye yatırımlarını hareket geçirir.

Geleneksel ekonomide kit olan kaynaklar değerli ve ekonominin temel çalışma alanı da kit kaynaklardı ve ekonomi bu kit kaynakları etkin ve verimli kılmak üzerinde yoğunlaşırken, yeni ekonomide kit olan değil bol alan değerlidir ve bol olması da çok üretilmesi ve paylaşılması ile ilgilidir. Geleneksel ekonomi anlayışında herhangi bir bilginin rakiplerden saklanması için sıkı tedbirler alınırken, yeni ekonomide ise bilgi işletme içiyle, çevresiyle, kamu kuruluşları ve hatta rakiplerle paylaşılması; bilginin üretilmesi, paylaşılması ve bu yolla çoğaltılması esastır. Yeni ekonomi, bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve dönüştürülmesi ile birlikte pazarlanması ve dağıtımı gibi üç temel süreci sağlayan bilgisayar sisteminin fiziki araçları ile birlikte, insan yardımı ile bütün süreci kontrol eden yazılım sistemi sayesinde işler.

Yeni ekonominin temel özellikleri:

1. Bilginin temel üretim kaynağı olması
2. Dijitalleşme, sanallık ve haberleşme ağlarına dayanması
3. Şebeke organizasyonlara geçiş
4. Araçların azalması, üretici ve müşteri bütünleşmesi
5. Yenilik, hız, globalleşme ve toplum meselelerinde farklılaşma

Yeni ekonomi anlayışı ile aynı üründen kitle halinde üretim toplu reklâm, tanıtım ve satma dönemini geride bırakarak, azınlıkta kalan tüketicilerin hesaba katılması gereği anlaşıldı. Web kavramının işletme (pazarlama) alanına girmesiyle geleneksel satış işlevleri ve faaliyetleri de değişmiş ve geleneksel satış gücünün etkisi sürekli azalmakta yerine ilişkisel (birebir) pazarlama gibi yeni pazarlama uygulamaları yerleşmektedir. Burada yeni olan pazarlama değil, pazarlamaya bakış açısı veya pazarlamaya bakış felsefesidir.

Günümüz bilgi toplumunda ekonomi; bütünleşmiş küresel ekonomi ve **kaynaklar ise** insanın kendisidir ve kişi ve onun yetenekleri ön plana çıkar, organize olmuş küçük girişimcilerin çıkarları korunur, aileye önem verilir, sosyal değerlerde eşitlik, eğitimde kişisellik ve süreklilik önem kazanır, evrensel değerler etrafında organize olma ve kurumlaşma artar.

Kuruluşların veya ülkelerin yönetimi, ekonomik sistem ve şartların gelişiminden birebir etkilenmektedir.

Ekonomik sistem, sosyal, siyasi, hukuki kurumları ve kuralları ile birlikte iktisadi hedeflerin emrinde bir koordinasyon düzeni olarak; toplumun sahip olduğu kaynakları, onların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dağıtımını şekillendiren temel kurallardır.

Ekonomi ile toplum arasındaki ilişkiyi o ülkedeki siyasi ve toplum değerleri etkiler ve genelde siyasi yapılanma ekonomik sistemi belirler. Üretici, tüketici ve kurumlar bu sistem içinde ortaya koydukları arz ve talep durumu, makro ve mikro düzeyde ele alınarak; iktisadi sistemi düzenleyen mikro ve makro denge kuralları geliştirilir. İşletmeler, bu sistem dâhilinde faaliyet yürüteceklerinden ekonomik sistemi yakından izlemelidirler.

Geçmişten günümüze dünyada uygulama imkânı bulmuş birçok iktisadi ve mali sistemler olmuş, burada kısmen de olsa uygulanıyor olan kapitalist sistem, sosyalist sistem, karma ekonomi sistemi ve kanaat ekonomisi sistemleri incelenecektir.

1. Kapitalizm: Her türlü iktisadi faaliyetlerin kişilerin serbest teşebbüsüne ve fertler arasındaki serbest sözleşmelere bırakıldığı üretim, tüketim, bölüşüm ve mübadeleyi ayarlama ve düzenleme işinin serbest piyasalara ve bu piyasalardaki fiyat mekanizmasına bırakıldığı iktisadi sistemdir. Kapitalizme; Serbest piyasa sistemi, Liberal kapitalist sistem (liberalizm), Pazar ekonomisi veya Serbest piyasa ekonomisi isimleri de verilir.

Kapitalizm, liberal düşünce akımının belirlediği bir ekonomik düzeni yansıtır ve toplumda tabii bir dengenin varlığını kabul eder. Her insan kendi menfaatini maksimize etmeye çalışan, akılcı, bilinçli, haz, elem, hesabı yapar '**homo-economicus**' dur. Arzı talebin düzenlediği bu sistemde, herkes kendi menfaatini maksimize etmeye çalışırken, toplum menfaatine (çıkarına) de hizmet etmiş olur ve dolayısıyla fert menfaatleri ile toplum menfaatleri arasında çatışma yoktur. "**Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler**" sloganı bu felsefenin temelini oluşturur. Sistem; özel mülkiyet, kâr elde etmek, seçme hürriyeti ve rekabet etme hakkı gibi dört hakkı kabul eder. Çok sayıda alıcı ve satıcı varsa, piyasa giriş-çıkışı serbest ise, tekelleri işletmelerin hâkim değilse, piyasa açık ve şeffaf ise, böyle bir piyasa serbest rekabet piyasasıdır. Kapitalizmde, tüketici hâkimiyeti ve üreticilerin kâr motiflerine göre tespit edilen arz, talep ve fiyat mekanizması yardımıyla kararlar verilir.

Kapitalist sistemde; para, borsa ve faiz gibi üçkâğıt üzerinden sapmalarla rekabet şartlarının giderek bozulması veya ekonomik yapının liberal kapitalist sistemi savunanların düşündüklerinden farklılaşması gibi sebeplerle devletler ekonomik hayatın işleyişine müdahale etmişler. İlk müdahale 1929 senesi Dünya Büyük Ekonomik Buhranı ile ikinci büyük kriz veya müdahale ise Eylül 2008'de ABD' de başlayan ve yayılan krize ülkeler değişik şekillerde müdahalelerde bulunmaktadırlar. Müdahalelere açık olan bu sisteme çok temel eleştiriler bulunmaktadır.

Global kapitalizmin olumsuz etkilerini en aza indirme ve insanlığın ondan faydalanması noktasında ahlâk disiplini önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. Sistemleri kuran ve kullanan insan olduğuna göre, onları en faydalı kılmak yine insanın elindedir. Sosyal medya ve kamuoyu demokrasisinin gelişimi ile birlikte global diktatörlük olarak görülen kapitalizmin mübalağalı ve yanlış uygulamaları ile oluşan global ekonomik huzursuzluklara tepkiler artmakta ve krizler ekonomik sistemler üzerinden sorgulanmaktadır. Bu olumsuzluklar, sermaye ve kapitalin önemini kaybetmeye başladığını ve mülkiyetin tabana doğru yayılacağı, serbestlik ve rekabetin sermayeden daha mühim olacağı tezlerine kuvvet veriyor. Genişleyerek süren bu krizin bir dünya ekonomik krizi değil bir sistem krizi olduğu algısı sürekli artmakta ve yeni arayışlar sürmektedir.

Kapitalizm sonrasının mümkün olduğu ile ilgili birçok görüş mevcuttur. Karl Marx 19. asır kapitalizmini incelemiş ve çoğu takipçisi ile birlikte kapitalizmin ahlâki bir çerçevede gayriahlâki olduğunu; (1)işçinin emeğini sömürmekte, (2)insanları yabancılaştırıyor ve (3)azınlığın menfaatlerini korur ve çoğunluğun adil ve iyi yaşayan bir toplum olmasına engel olduğunu üç noktada belirtmiş ve kapitalizmin sonrasının sosyalizm olacağını söylemiştir. Lakin tekelleri bir devlet kapitalizmini yansıtan sosyalizmin çöküşüyle bu olmayacağı ortaya çıkmıştır.

Kapitalizme yöneltilen eleştiriler:

1. Emek sömürüsüne dayanması: Kapitalizm işleyiş ve çıkışı insan emeğini sömürü üzerine oturtulan bir sermaye rejimidir. Amerika kıtasının keşfi ile köle ticareti ve bunların zor işlerde istihdamı kapitalizmin emek üzerine inşa ettiği sömürü, kölelik maliyetlerinin bir işçi maliyetinden daha yükseğe çıkmasıyla sömürünün yönünü emekçiler üzerine değiştirmiştir. Sade bir fert ve toplum hayatını öngören sosyalizm ve kanaat ekonomisi sistemlerinin aksine kapitalizm, şaşalı bir hayat tarzı sunar ve oluşturduğu mutlu bir azınlığın yaşadığı imrenilen hayatı toplumun diğer kesimlerine örnek pazarlar. Hükümetimiz veya siyasi otoritesini kaybetmiş düzensiz topluluk hâli olan anarşiyi ve toplumların hak davalarını üzerine inşa ettikleri fedailik kültürünü manipüle edilmiş organizasyonlarla kişi ve toplumlar üzerindeki sömürü düzenini sürdürür.

2. Gelir dağılımı adaletini bozması: Gelir dağılımında adaletsizliğe sebep olarak; fakiri daha fakir yaparken, zengini de daha zengin yapmaktadır. Aç gözlü her şeyi şiddetli arzu ile isteyen, doymak bilmeyen, aza kanaat etmeyen ve başkalarını düşünmeyen bencil bir seçkinler ekonomisi ve sınıfı oluşturmaktadır. Merkezi İngiltere'de bulunan uluslararası yardım kuruluşu Oxfam'ın, "Küresel Servetin Dağılımı ve Gelir Adaletsizliği" araştırmasında, küresel servetin gün geçtikçe daha küçük ve daha varlıklı elit bir grubun elinde toplandığı ve zengin ve fakir uçurumunun büyüdüğü belirtiliyor. 2015 senesinde en zengin 64 işadamlarının dünya nüfusunun yarısı kadar servetinin olduğunu bilgisini revize edip en zengin 8 milyarderin dünyanın yarısına bedel olduğunu açıkladı. Microsoft'un kurucusu Bill Gates'in başı çektiği en zengin milyarderlerin sahip olduğu 426 milyar dolarlık servet, dünya genelinde 3,6 milyar kişinin varlığına denk geliyor. Oxfam, gelir eşitsizliğinin giderek artmasında vergi kaçakçılığı, üreticilerin büyük şirketler tarafından sömürülmesi, patronlar ve üst düzey yöneticileri daha da zenginleştirmeye yönelik çabaların büyük rol oynadığına dikkati çekiyor. (Kaynak: <http://aa.com.tr/tr/dunya/8-milyarderin-serveti-dunyanin-yarisina-esit/728261> erişim tarihi; 19-01-2017)

3. Ahlâki olmayan yayılmacılık: Kapitalizm, kendine uygun olmayan üretim, tüketim sistemleri ve farklı inanç ve kültürlerin kendine uymayan taraflarını çeşitli projelerle değiştirerek uyumlu hale getirmekte ve hayatın her alanını kontrol etmektedir. Krizler sonrası kendini devam ettirme dinamiklerini, insanları ahlâk ve maneviyattan tecrit edip birbirine düşürerek çıkardığı iç ve dış savaşlarla, israf ve silahlanmaya yönelerek ve insan emeğini sömürerek korumakta ve zaman içinde globalizm gibi farklı kavramları kullanarak sürdürmektedir.

4. Paraya hükmetme ve reel ekonomiyi bankalara boğdurma: Ekonominin sıcak para ile döndüğü ve ülkelerin etkinliğinin dünya sermayesi ile entegrasyondan geçtiği bir süreçte; paranın madde olarak ucuz, bol ve ayrıca sanal olması ile dünyadaki paranın mislinden daha fazlası dolaşıma girmesi ve kontrol edilemeyeşi peşinden krizleri getirmektedir. ABD'nin elinde Doların rezerv (sadece kendine endeksli) para olması ile mübadele özelliği ve senyoraj (paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki fark) hakkı artık sorgulanmaktadır. Konvertebilite olan dolar; diğer paralara veya altına hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın çevrilebilmekte ve petro dolar (petrol alım-satım kontratlarında sadece doların geçerli olması) olarak da kullanılmaktadır. ABD'yi kendilerine maskeleyen para baronları; başkalarının paralarını kullanarak kendilerini dünyanın patronları olarak görüp, ortada olmayan ve ekrandan ekrana aktarılan ve karşılığı bulunmayan paraya hükmetme ve bunu elden kaçırmak istemeyenlerle ulus devletlerarasında güç savaşları da yaşanmaktadır. İngiltere ve ABD'nin yeni bir plastik para üzerinde çalışmaları ülkelerin kendi paralarını sadece devletin kontrolüne alma çalışmalarıdır. Diğer taraftan ABD, dünyada para ile ilgili tek otorite olan FED (Federal Reserve Sistemi 23 Aralık 1913'te kurulan ABD'nin merkez bankası dolar basımı ve dağıtımıyla yetkili) aracılığı ile ABD, Kanada ve Meksika'nın **AMERO** olarak isimlendirdiği ortak yeni bir para birimini dolar yerine sunmayı planlamaktadır.

5. Sermaye kazancını artırma isteği: Kapitalist sistemin yürütücülere olan sermaye sahipleri sermayelerinin dünyanın her yerinde büyük kârlar getirmesi için '**paranın dini ve rengi olmaz**' sözleri ve ekonominin her türlü değerden bağımsız kendi kuralları olduğu tezini ileri sürerler. Bu tezin yanlışlığı; paranın her türlü değerden bağımsız olmadığı, sermayenin tabiatında kazancı sürekli ve yüksek tutmak için her türlü stratejik hesap ve ideolojik endişeleri değerlendiren ve bulunduğu yerde bir hâkimiyet kurmaya yönelik gerçeği ile ortaya konulmaktadır. Kapitalizmde, banka ekonominin kanı olarak bilinen para kaynağının elinde tuttuğu için ziraat, sanayi ve ticaret sektörlerine hâkim durumda ve hakiki değer oluşturmayan bankacılık sektörü ile sadece para ticareti yaparak toplumdan sağladığı kaynakları kullanımda toplum menfaatini gözletmez.

6. Altına dayalı iktisadi yapıdan kâğıt paraya geçiş ve sanal değerler oluşturma: Altına dayalı iktisadi hayatı ve reel varlığı bertaraf ederek yerine sanal varlığı (kâğıt para ve sanal piyasalar) getirerek finans aracını "aracı araç" olmaktan çıkararak hedef yapmış ve parayı bir ürün haline getirip devamlı çeşitlendirmektedir. ABD, öncülüğünde, 1944'te ABD'nin Bretton Woods kasabasında toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında **Bretton Woods Sistemi** kabul edilmişti. BWS'ne göre; sadece kendine endeksli ve altına dönüştürülebilir tek para birimi ABD doları olmuş, diğer para birimlerinin de bu dolara göre ayarlanmasına karar verilmişti. Anlaşmayı imzalayan, parasını altına dönüştürebilir ve sisteme giren ülkeler paralarının değerini dolara göre belirlemişlerdir. İlerleyen zaman içinde tüm para birimlerinin dolara endeksli olmasından kaynaklanan piyasadaki gerilimler sebebiyle 1971'de ABD'nin doları altına endekslemekten

vazgeçerek BWS’i çökertmiş ve bundan sonra karşılığında altın olmayan para basmaya devam etmiştir. ABD dolar ile çok şeyi satın alıyor ve avantajını kaybetmemek için Yeni Dünya Merkez Bankası ve yeni bir para birimi oluşturma fikirlerini kabul etmiyor. ABD merkezli dünyayı tek pazarlı kapitalizme dönüştüren globalleşme projesi “banka - medya - hükümetten” müteşkil “ekonomik - siyasi sistem”, gerçek değeri 8-10 katına şişiren spekülasyon finans yapısı ile sanal değerler oluşturarak dünyayı büyük bir aşmaya sürüklemektedir.

7. Dünya ekonomisini tek merkezden yürütmeye isteği: Kendini inşa ederken karşısına çıkan engelleri de tasfiye etmekte ve dünya ekonomileri üzerindeki hâkimiyetini de sürekli artırmaktadır. Global ölçekte dünya insanları; New York’u dünyanın para merkezi ve başkenti olarak görüyor ve buradan yürütülen faaliyetler, alınan siyasi ve ekonomik kararlar dünyayı etkilediğini biliyorlar. Sanayileşmiş ülkelerin türev piyasalarında yapılan spekülasyon işlemleri haksız kazanç olarak kabul edilmekte ve durum toplumları çok rahatsız etmektedir. Global güçler bilgisayar marifeti ile bankalar üzerinden sanal paralar ile Nakitsiz Para Sistemi ve nakitsiz bir toplum tasarlıyorlar. Böylece milli paraları ortadan kaldırarak dolayısıyla millilik duygularını da köreltip kendilerine amade bir dünya düzeni kuruyorlar. Batı medeniyetini oluşturan **Roma hukuku** ve **Yunan felsefesine** dayanan kapitalizm; gücü esas alır, menfaate dayanır, zayıf olanı yutar ve insanlarda suni ihtiyaçlar oluşturarak onları kontrol altına almaya çalışır.

Dolara endexli olan uluslar arası ekonomik sistemin devamı ABD için çok hayati bir durumdur ve bunun sürmesi için her an global ölçekli yeni stratejiler geliştirmektedir.

2. Sosyalist Ekonomi Sistemi: Kapitalizme karşı bir antitez olarak onun eksiklerinden hareketle fert ve toplum refahını gerçekleştirmek için kurulan Totaliter Müdahaleci ve Kolektivist iktisadi bir sistemdir. Bu sistem teoride; tabiat, sermaye ve emek gibi üretim kaynakları toplum adına devletin mülkiyetinde, devlet tarafından kullanılır ve üretimde kâr değil toplumsal fayda ön plana alınır. Fiyat mekanizmasının anonim ve objektif yol göstericiliği yerine merkezi planlamanın subjektif otoriter kararları alır ve yapılan planlar da esneklikten mahrumdur.

Sosyalist ekonomi sistemde, temel iktisadi faaliyetlerin devlet tarafından yürütülüyor, mülkiyet ve teşebbüs hürriyeti yok veya çok sınırlı tutuluyor, üretim araçları devletin idaresindedir. Ne kadar yatırım yapılacak, hangi ürünün ne miktarda ve nasıl üretileceği, kimlere ne miktarda ve nasıl dağıtılacağı devletin veya onun kurduğu merkezi planlama otoriteleri karar verir. Bu şekilde devlet kapitalizmini yansıtmakta emeğin devlete sömürülmesine zemin hazırlamaktadır.

Sistemin en büyük kurucu ve yürütücüsü olan Sovyet Rusya 1990’lardan sonra liberalizme geçiş sürecini başlatıp ve günümüzde tamamladığı söylenebilir. Antikapitalist ve antiemperyalist olduğu iddiasındaki Çin, 1978 Washington Kapitalizm Konsensüsü (mutabakatı, anlaşması) ile ABD ve diğer G-8 ülkeleri tarafından kabul edilen; IMF, Dünya Bankası ve WTO tarafından dayatılan neo-liberal ekonomi politikaları sonrası ABD ile ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. Halen Küba ve Kuzey Kore sosyalist ekonomik sistemi değişik şekillerde uygulamaktadır.

3. Karma Ekonomi Sistemi: Kapitalist ve sosyalist sistemlerin aksayan yanlarını bırakıp, iyi işleyen taraflarını alarak daha iyi bir iktisadi organizasyon oluşturma düşüncesinden doğan karma ekonomi sistemdir. Bir ihtiyaç sonu ortaya çıkan ve her yerde geçerli, kabul görmüş, standart kuralları olmayan, diğer iki sistemin aksine doktriner çerçevesi belirsiz, uygulamada çok değişik görünüm alan ve temelde ilmi değil siyasi bir sistemdir. Hükümetin bazı iktisadi etkinliklerde bulunduğu veya bu etkinliklerin işleyişine müdahale ettiği, diğer bir ifade ile kapitalist ekonomi ile sosyalist ekonominin bir arada bulunduğu iktisadi sistemdir. Milli ekonomi içinde devletin, sahip olduğu üretim faktörlerinin temel önem taşımaya mukabil, özel ekonominin gelişmesinde yol gösterici olduğu; ferdi mülkiyet, hürriyet ve demokrasinin vazgeçilmez bulunduğu ülkelerdeki devletin ekonomik müdahaleciliğini ifade eder.

Karma ekonomik sistem Türkiye’de 1929 Büyük Ekonomik Buhran’dan sonra 1950’lerde çok partili demokratik sisteme geçilene kadar uygulanmış, 1950–1980 arası serbest piyasa sistemine geçiş ve 1980 sonrası bu süreç hızlanmıştır. Çin 1990’lardan sonra uyguladığı ekonomik sisteme bakıldığında karma ekonomik yapıya çok yakın olduğu görülür.

İşletmeler, içinde buldukları ekonomik sistem dâhilinde üretim ve pazarlama faaliyetlerini yürüteceklerinden, ekonomi siyasetini yakından takip ederek, bu siyaset ışığında etkin yönetimlerini sağlayarak varlıklarını devam ettirirler.

4. Kanaat Ekonomisi: Sermaye rejimi olan ve çıkış yeri insan emeğini sömürmeye dayanan, insanın insana üstünlüğünü maddi temellere göre belirleyen kapitalizm ve devlet kapitalizmini yansıtan sosyalizm yerine insana değer veren ve insanı bir bütün olarak çevresiyle ele alan yeni bir sisteme ihtiyaç vardır. Arayışlar insan merkezli, adalet ve merhameti esas alan bir ekonomik anlayışın benimsenmesi ve sıfır faizle oluşturulacak sistemin dünya ekonomisini düzleşmeye çıkaracağı yönünde gelişmektedir. Bu noktada **Kanaat Ekonomisi** tüm bu kör döngüye çözüm olacaktır. Homo-islamci (İslami-insan) modeline dayanan kanaat ekonomisi sisteminin ekonomik ve sosyal alana dair birtakım temel varsayımları bulunmaktadır.

Homo-islamci (İslami-insan) ın temel varsayımları:

1. Bol kaynaklar ve sınırlı ihtiyaçlar
2. Bütün kararlarda akıl ve kalp dengesi esas alınır
3. Faizsizlik ilkesi
4. Belirsizlik içeren ve haram sayılan faaliyetler yasaktır
5. Toplumculuk ve toplum menfaati esastır
6. İşbirliği ve yardımlaşmayı esas alır.
7. Tüm faaliyetlerinde başka insanları, çevreyi gözetir ve ahlâki kaideleri esas alır
8. Hayatı bir bütün olarak esas alır

Homo-islamci (İslami-insan) n temel özellikleri; spekülasyon (vurgunculuk) yapmaz, faiz alıp-vermez, kumar oynamaz ve içki içmez, her faaliyetinde helal olanı tercih eder, hayatı bir bütün olarak kabul eder, tüm kararlarında akıl ve kalp dengesini kurmaya çalışır ve yine tüm faaliyetlerinde başka insanları ve çevreyi gözetir.

Homo-islamci, insanın inançlarına göre hayatına yön vermesi ve ekonomik faaliyetteki davranış şeklini de inançları çerçevesinde belirlemesini ifade eder. İslam, insanı İslamî prensiplerle, Allah'ın emir, nehiy ve nasihatleriyle öğretilip eğitildikten sonra, iktisadi hayatta serbest bırakır. Temel kaidelerini İslam dinin esaslarından alan **Kanaat Ekonomisi** emeğe dayanır ve emeğe saygı üzerine yürütülür.

İbn-i Haldun, “**Mukaddime**” isimli eseri ile kanaat ekonomisinin kurulmasında pek çok temel teorik katkılar sunmuştur. Tarihi ve sosyal olaylara yön veren siyasi, iktisadi ve mali konuları inceleyerek, devletin asıl görevinin insanlar arasında sulh ve ahengi sağlamak olduğunu söyler. Kanaat ekonomisinin temel kurallarından birisi olan; devletin ekonomik ve ticari faaliyetlere girmesinin ekonomik dengeli bozacağını ve serbest rekabet ortamının gelişmesini önleyeceğini ifade ederek, devletin görev kapsam ve alanını belirlemiştir.

İnsanı bir bütün olarak değerli kabul eden kanaat ekonomisi; her faaliyeti insan merkezli yürütür, mülkiyet hakkı ve ekonomik faaliyet hürriyetini tanıır, kamu faydasına olan tarım topraklarının mülkiyeti kamuda olmak üzere kiralanan, piyasayı açık ve şeffaf kabul eder, ürün fiyatları arz ve talebe göre piyasa şartlarında spekülasyona meydan vermeden belirlenir. Tüketicinin zaruri ihtiyaçlara kolay ulaşımının önündeki engeller ve kamu faydasına sürdürülme ekonomik faaliyetlere müdahale dışında piyasanın işleyişini serbest bırakır. Kâr hadlerine spekülasyon olmadığı sürece müdahale etmez, insanların aldatılmasına ve haksız kazançla müsaade etmez. Hayatın her alanında olabilecek israfı engelleyecek ve tasarrufu temel alan uygulamaları esas kabul eder. Para olarak, değer ölçmede sağlam, siyasi hesaplara ve spekülasyona (vurgunculuk) kapalı olan mal para olarak ifade edilen altın kullanılır. Ürünlerin para olarak değer ölçüsünü toplumun inisiyatifine bırakmadan, değişmeyen (sabit) ve sağlam bir para birimi olan mal para olarak ifade edilen altın veya gümüşe bağlayarak ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde adalet sağlanmaya çalışılır.

Kanaat ekonomisinde, dünyadaki tüm değer ifade eden kaynakların tüm insanlığın kaynağı olarak görülür ve bu kaynakları sömürü anlayışı

ile yönetmekten ziyade paylaşımcı bir tasavvuru esas alır. Sahip olunan kaynakları geçmişten miras değil, gelecekte emanet alınmış değer olarak kullanır. Bu kaynaklardan kimseyi mahrum etmeyecek şekilde üretim sürecine dâhil eder ve diğer toplumlarla adil ticaret şartlarında ihracat ve ithalatını yürütür. Duygu sömürsü, hamaset ve istismardan uzak, siyasi taktiklere girmeden, temel gıda da spekülasyon (vurgunculuk) ve iddihara (saklama) tevessül etmeden herkesin zaruri gıdaya kolayca ulaşabileceği adil bir iktisadi hayatın kurulmasını öngörür. Vakıf müesseseleri, Zekât sistemi, infak (sadaka) verme kültürü, yardımlaşma ve dayanışma gibi uygulamalarla her kesimin zaruri olan ihtiyaç ve sağlık gibi yaşama hakları korunur.

Kapitalist sistemin yıkıcı ve yıkıcı etkisinden kurtulmanın yolu, hem fert olarak hem de toplumlar olarak; tüm insanların serveti olan üretim kaynaklarını geçmişten miras değil, gelecek nesilden emanet olma anlayışı ile verimli bir şekilde kullanmak. Sürekli büyüme, çok üretip ve çok tüketme yerine; çevre ile uyumlu, insanın mutluluğunu esas alan, ahlâki temelleri olan ve ekosistemi gözeten anlayışa ihtiyaç artmaktadır. Bunun için öncelikle tüketim kalıplarının yeniden tasarlanması gerekir. “Bütün ağaçların kesildiğinde, bütün hayvanlar avlandığında, bütün sular kirlendiğinde, işte o zaman paranın yenilebilir bir şey olmadığını anlayacaksınız (Kızılderili Sözü). Bunun yolu, kaynakların adil bir şekilde dağıtımını sağlamak ve tüketim ürünlerini israf etmeden kullanmaktan geçer. İnsanı ve insanlığı yaşatan medeniyetimizin köklerinde mevcut olan değerlerimizi yeniden inşa ederek buna uygun bir üretim ve tüketimi olan kanaat ekonomisi anlayışını benimseyip ve bu sistemi kurmaktır.

Çıkış noktası ziraat toplumunun ekonomisi olan kanaat ekonomisini kurmanın yolu ahlâktan geçer. Materyalist ekonomik anlayışların getirdiği krizden ve isterik bir madde bağımlılığından günümüz insanını kurtaracak yegâne program, “kanaat anlayış”ına sahip olarak oluşturulan kanaat ekonomisi modelidir. **Kanaat**; ancak ihtiyacı kadar bir şeyi üreten ve tüketen, dünyadaki her nesne üzerinde diğer insanların hakkı olduğunu düşünerek onu sahiplenen bir hak ve manevi anlayıştır. Bu anlayış, sadece eşyaya dönük olmayan, insan ilişkilerinde, konuşmada, davranışlarda, üzüntü ve sevinçte ölçülü olmayı gerektiren bir hayat sisteminin; maddeye ve tüketime ait yanındır. Kanaat anlayış ve kültürü, hayatın birçok yönünü tehlike ve felaketlerden koruyarak; şuurulu, ölçülü ve sade bir hayatın getireceği mutlu bir dünyanın kurulmasına yol açacaktır. Çünkü materyalizme dayalı ekonomik anlayışlar; israfı dayalı, kandırma, sömürücü ve acımasız, insanın ruh dünyasını bozan bir ekonomik anlayış; iktisadi ve ticari hayatı büyük risklerle karşı karşıya getirmiş ve büyük ölçüde sıkıntıya sokmuştur. Abartılı ve gösterişle reklam ve sansız üretim ve tüketim anlayışı ile insanları takat getiremeyecekleri bir tüketime doğru sürüklemektedirler. Hiçbir hürriyet sınırsız değildir. Başka insanların ve toplumun menfaatine olan alanlarda ferdi sınırlamalar getirilebilir.

Kanaat ekonomisi, modern anlamda ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinde farklı ve çok yeni seçenekler geliştirmekte ve sunmaktadır. Bunların başında sukuk gelmektedir.

Sukuk, Arapça “Sak” kökünden gelen ve sertifika veya vesika anlamlarını içinde barındırmaktadır. Sukuk ise “Sak” kelimesinin çoğulu olduğundan, sertifikalar anlamına gelir. Bono ve tahviller için Arapçada “Senet” kelimesi kullanılırken, saklar için ise, “Sukuk” kelimesi kullanılmaktadır. Bu çerçevede “finansal sertifika” anlamına gelen ve tahvilin İslami muadili olarak görülen “İslam tahvili” ismini alan sukuk, faizsiz olması özelliği ile İslami esaslara uygun bir menkul kıymet olarak kabul edilmektedir.

Sukuk; bir varlığa sahip olmayı veya ondan faydalanma hakkına dayanak teşkil eden bir varlık sepetinde yer alan varlıklar üzerindeki müşterek mülkiyeti temsil eden eşit değerlerdeki sertifikalardır. Geleneksel tahviller faiz taşıyan menkul kıymetlerden oluşurken, sukuklar temel olarak varlık sepetinde mülkiyet hakkından oluşan menkul kıymet olmasından dolayı farklıdır. Sukuk, ticari bir varlığın menkul kıymet olarak sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifikaları alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifikalar oranında ortak olurlar ve geliri de onlara ait olur. Sukuk işlemlerinin farklı sözleşmeler ile (emek-sermaye ve kâr-zarar ortaklığı, kira finansmanı ve maliyet artı kâr marjlı satış, gibi farklı usullerle kullanılabilen çeşitli finans metodları bulunmaktadır.

Sukuk çeşitleri:

1. Mudaraba (Emek-sermaye ortaklığı): Biri sermaye diğeri know-how (emek, bilgi ve tecrübe) sahibi girişimci iki tarafın (emek ve sermaye) bir araya gelerek bir projeyi gerçekleştirmelerini ifade eder. Mudaraba tipi finansman metodunda, ilgili projenin bütün yatırım ve masraflarını tek taraf karşılar. Fon kullanmayan müteşebbis ise işe emek ve ustalığını koyar. İşin kârı, daha önceden tespit edilen ve anlaşılan oran üzerinden taraflar arasında paylaşılır, bu işten zarar edilmesi durumunda, sermaye sahibi zararın bütünü üstlenirken, emek sahibinin zararı ise emeğinin boşa gitmesidir.

2. Müşaraka (Kâr-zarar ortaklığı): Tarafların hem emek hem sermayelerini bir araya getirerek belirli bir yatırımın finansmanını sağlamak gayesiyle, taraflardan biri banka olmak şartıyla iki veya daha fazla tarafın, sözleşme hükümlerine göre genelde tüzel kişiliği olmayan adı şirket niteliğinde ve kâr ve zararın katılma payları oranında paylaşıldığı bir faaliyet türüdür.

3. Murabaha (Maliyet artı kâr marjlı satış): Esas itibarıyla peşin ürün alıp vadeli satmak suretiyle finansman kullandırma yoludur. Burada faizsiz katılım bankası, müşterinin istemiş olduğu ürünü satın almakta ve satın alma fiyatına birtakım maliyetleri ve kârı ekleyerek müşteriye satıp teslim etmesi şeklindedir. Burada, banka mülkiyetin üzerinde bulunduğu süre içerisinde gerçekleşebilecek ürüne ilişkin riskleri üzerine almaktadır.

4. İcara (Leasing, Kira finansmanı): Faizsiz katılım bankasının bir ekipmanı veya bir gayrimenkulü müşterilerinden birisine sabit bir tutar üzerinden ve sabit bir dönem için kiraya vermesi olarak ifade edilen orta vadeli bir kredi işlemidir. Kâr-zarar ortaklığı ilkesinin aksine, bu tür bir sözleşmede önceden belirlenmiş ve sabit kılınmış bir getiri söz konusudur. Kiracı, işinde kullanmak üzere almak istediği sabit kıymeti seçer ve leasing şirketinden bu işlem için kredi tahsis talebinde bulunur, leasing şirketi tahsis ettiği krediyi kiracının seçtiği malın alımında kullanır. Leasing şirketi satın aldığı bu sabit kıymeti kiracının kullanımına tahsis eder.

5. Karz-ı hasen (Faizsiz Ödünç): Güzel borç; faizsiz verilen borç olarak ifade edilen Karz-ı hasen daha çok fakirlere zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için verilmekte olup, bu sebeple boyutları küçük ve etkisi sınırlıdır. Kişiler arasında karşılıksız Burada Kâr veya zarara ortaklık söz konusu olmadığı için, karz-ı hasen, kişiler arasında karşılıksız, katılım bankalarının öz sermayelerinden veya cari hesaplardan verilmektedir.

6. Selem (İleriye dönük satın alma (siparişe dayalı): Ödemenin nakit olarak sözleşme anında yapıldığı, fakat satın alınan ürünün teslimatının önceden belirlenmiş tarihe kadar ertelendiği bir alım-satım işlemidir. Burada finans kurumu ileri vadede belli bir tarihte teslimatı yapılacak belli miktardaki ürün bedelinin tamamını peşinen ödemekte ve riskini bertaraf etmek gayesiyle bu pozisyona paralel selem sözleşmesine girmektedir.

7. Tekâfül (Sigorta): Paylaşılmış sorumluluk veya paylaşılmış garanti prensibine dayanmakta olup, klasik sigortacılıktaki belirsizlik kavramı bulunmamaktadır. Tekâfül, "dayanışma" manasında Arapça kökenli bir kelime olan kefaletten türemiştir. İslam dünyasında çeşitli ülkelerde, farklı yorumlarla uygulanmakta ve en az şu iki ilkeye uyması gerekir: 1. Kâr gayesi olmayan sigortalıların bir araya geldiği kooperatif sigortacılığı. 2. Sigorta şirketinin biriktirdiği fonların faizsiz yatırım araçlarında değerlendirilmesi.

Kanaat ekonomisi uygulamaları ile ilgili bizde halk (folklor) bilimine önemli uygulamaları mevcuttur. **Halk bilimi**, bir ülkede veya bölgede yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, örf ve adetlerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını, halk hekimliğini inceleyerek bunların birbirleriyle ilişkilerini belirten, kaynak, gelişme, yayılma, değişim, etkileşim vb. meselelerini çözmeye, sonuç, kural, teori ve kanunları bulmaya çalışan bilim dalıdır.

Emperyalizma şefleri, çoğu zaman asıl gayelerini işletmeler gibi meşru organizasyonların arkasına gizleyerek ve bu yapıları suiistimal ederek menhus emellerine ulaşmak için uluslararası büyük operasyonlar yürütürler. Kültür emperyalizmi ile tarihine ve kültürüne yabancı nesiller yetiştirerek, sömürü düzenlerini kurup ve devamı için de uluslararası organizasyonları kullanırlar. Hile, desise ve sihirbazlıkla ellerindeki sermayeleri çalınan ve sömürüye maruz kalan ülkeler; yerli bir duruş sergileyerek kendi kültür kodlarında yerini bulmuş; toplumun

ortak aklını yansıtan yerli fikirlere yönelmeleri gerekir. Ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı itibarı ile bir bütün olan toplumda, tek bir unsuru ele alıp, doğru bir değerlendirme yapılamaz. Ekonominin etkin gücünden hareketle, ekonomiye hâkim olan yapılar toplumun diğer alanlarına da hâkim olmaktadır. Dünyadaki çarpık ekonomik yapının düzelmesi yolu ve çözümünü ararken, adalet ve merhameti esas alan Homo-Islamicus temelli eski kanaat ekonomisi anlayışına dayanan tasavvuru yeniden canlandırmak gerekir. Günümüzde daha fazla ihtiyaç hissedilen bu tip insan modeli Ortadoğu'nun kadim kültüründe mevcuttur.

Kapitalizm ve sosyalizmin ilacı olacak kanaat ekonomisi; iyi ahlâk, adalet, kardeşlik, paylaşım ve yardımseverlik gibi güzel meziyetleri barındıran meslek ve dayanışma teşkilatı olan Ahilik ve onun kurduğu Ortasandık müesseseleri ile yeniden canlandırılması mümkündür.

Kurumlar, içinde buldukları bu ekonomik sistem içinde üretim, pazarlama ve tüketim faaliyetlerini gerçekleştirecek olmalarından dolayı ekonomi siyasetini yakından takip ederek, bu siyaset ışığında etkin yönetimlerini sağlayarak varlıklarını devam ettirirler.

2.3. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi Ayrımı

Kaynakların kullanımı ve toplumun üretim sistemi çerçevesinde iktisadi faaliyetlerin temelini insan ihtiyaçları oluşturur. Bu ihtiyaçlar geneli itibarı ile özel ihtiyaçlar ve toplumsal ihtiyaçlar olarak belirir.

Kaynakların nispi olarak sınırlılığı buna mukabil ihtiyaçların sınırsızlığı tahsis ve dağılım düzeyini önemli kılmaktadır. Önce, kıt üretim kaynaklarının mal ve hizmet çeşitleri arasında tahsisi, sonra da üretilen ürünlerin ihtiyaç sahibi fertler arasında özel ihtiyaçlar ve toplumsal ihtiyaçlar için dağılım kararını toplumların iradesine ilişkin kurumsal yapıyı (ekonomik sistemi), şekillendirecektir. Böylece, üretim ve tüketim faaliyetlerinin yapıldığı ekonomik nizam (düzen), üretim ve dağıtım yapmaya kabiliyetli, mevcut kaynakları tayin etmeye yardım eden bir unsur olarak belirir.

Tüm ülkelerde ekonomik faaliyetler ve bu konudaki kararların alındığı; “piyasa” denilen “özel kesim” ve “devlet” diye ifade edilen “kamu kesimi” olarak iki ekonomik kesim (sektör) vardır. **Kamu ekonomisi**, devletin ve bütün kamu kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerinin yer aldığı ekonomik kesim olarak ifade edilir. **Özel ekonomi** ise prensip olarak devletin müdahale etmediği, mülkiyetinin ve yönetiminin özel kişilere ait olduğu ekonomik kesimdir.

Serbest piyasa şartlarında faaliyet gösteren özel ekonomi, “refah” sözcüğü ile toptan ifade edilen, modern toplumun ekonomik hedeflerine tek başına ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Çünkü piyasanın işleyişi bazı sebeplerle serbest piyasa sisteminin öngördüğü kuralları aksatmakta veya geçersiz kılması dolayısıyla devletin ekonomiyeye kendine özgü kurullarla müdahalesi zorunlu olmaktadır. Serbest piyasa sisteminde zaten ekonomik etkinlik düşüncesi ile bazı faaliyetleri sınırlı şekilde devlete bırakmak gerekli olmuştur.

Kamu ekonomisi milli ekonomi içinde, temel kaynak dağılımı ile ilgili görevleri, ticari görevleri, gelir dağılımı ile ilgili görevleri mevcuttur. Ayrıca iktisadi dengenin de sağlanması kamu ekonomisinin üzerine aldığı temel görevlerdendir. Gerçekte, kamu ekonomisinin varlık sebebi de mali, ekonomik, sosyal ve siyasi sebeplere dayanmaktadır.

Tahsis ve dağılım düzeyi meselesine özel kesim “serbest piyasada” çözüm ararken, kamu kesimi “müdahaleci” ve/veya “totaliter müdahaleci” güce dayanarak çözümünü ileri sürer. Bu iki kesimin işleyişi temelde ve en uçta iki ayrı sistemi oluşturur. Birisi “Serbest Piyasa Sistemi” diğeri ise “Totaliter Müdahaleci Sistem” dir. Bu iki uç sistemin arasında devletin piyasa ekonomisine totaliter olmayan düzenleyici müdahalelerde bulunduğu “Karma Ekonomik Sistem” ismiyle anılan bir üçüncü sistem oluşmuştur.

Kamu sektörü dar anlamda, merkezi yönetim kuruluşlarını; geniş anlamda ise merkezi yönetim ve mahalli idare kuruluşları ile parafiskal kuruluşları ve kamu girişimlerini kapsamaktadır.

Kamu sektörünün temel bölümleri:

1. Merkezi Yönetim: Merkezi yönetim, yasama organının direkt kontrolü altında ve yürütme organının organizasyonu içinde, yerel organizasyonlar ve hizmet birimleri ile geniş bir faaliyet alanında hizmet görmektedir. Faaliyetleri ile ilgili harcamalar ve finansmanı genel bütçe sistemi dâhilinde gerçekleştirilmektedir.

2. Mahalli İdareler: Ülkelerin benimsenmiş oldukları yönetim sisteminin niteliğine bağlı olarak mahalli idarelerin kamu sektörü içerisindeki fonksiyonları değişmektedir. Ülkede geçerli siyasi ve idari organizasyon şekline göre mahalli idare kuruluşları kamu sektörü içerisinde etkili ve kapsamlı bir role sahiptir. Türkiye’de İl özel idareleri, belediyeler ve köyler birer mahalli idare birimidirler ve kamu hukuku tüzel kişisi niteliğindedirler.

3. Parafiskal Kurumlar: Toplumun sunulması gereken ve aslında devletin anayasal görevleri arasında yer alan bazı hizmetler, devlet bütçesi içerisinde gerçekleştirilmesinin olumsuzlukları sebebiyle özel finansman yöntemlerinden faydalanılarak sunulmaya çalışılmaktadır. Bu hizmetler sosyal güvenlik kuruluşları, mesleki kuruluşlar ile ekonomik nitelikteki bazı kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu kuruluşlar; kamu veya yarı kamu kuruluşu niteliğinde ve devlet bütçesi dışında genel anlamda kamu faydası işlevi görmekte olup, kendi üye ve mensuplarına yönelik fayda oluşturmaktadır. Sosyal, mesleki veya ekonomik parafiskal kurumlar olmak üzere üç gruba ayrılan bu kurumlar, faaliyetlerini kendi üye ve mensuplarından sağladıkları prim, aidat vb. gelirlerle finanse etmektedirler.

4. Kamu Girişimleri: Kamu girişimleri veya kamu iktisadi teşebbüsleri; devletin bazı kuruluşları aracılığıyla bir özel sektör kuruluşu gibi, ekonomide faaliyet göstermesidir. Altyapı tesislerinin kurulması, istihdam meselelerinin çözülmesi, kamu faydası, verimlilik gibi, gayelerle devletin ekonomik ve sosyal görevlerini gerçekleştirmek için faydalandığı bu araçlar mali alanda mühim bir paya sahiptir.

2.4. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Sebepleri

Bir ülke dâhilinde, özel ve kamu ekonomik kesiminin yürüttü ekonomik faaliyetler milli ekonomi olarak isimlendirilir.

Toplumun tüm ihtiyaçlarının karşılanması için, özel ekonomik kesim özel ihtiyaçları üretilip arz ederken, bu kesimin üretmediği veya üretmediği toplumsal mal ve hizmetler de kamu kesimi tarafından üretilir.

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel bazı sebepler bulunmaktadır. Bunlar:

1. Kamusal/toplumsal/sosyal mal ve hizmetlerin üretimi
2. Dışsallıklar
3. Tabii tekeller
4. Tam rekabetten sapmalar

Devletler sayılan bu sebeplerden dolayı kamu faydasına olacak şekilde faaliyette bulunur.

2.4.1. Kamusal Mal ve Hizmetlerin Üretimi

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden ilki kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaçtır.

İhtiyaçları çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Maliye teorisinde ihtiyaçlar özel (kişisel) ve toplumsal (kollektif, sosyal veya kamusal) ihtiyaçlar şeklinde ikili bir ayırıma tabi tutulmaktadır. Kamusal mal ve hizmetlerin tasnifinde bu mal ve hizmetleri belirleyen temel özellikler bulunmaktadır.

Kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Kamusal mal ve hizmetlerin arzını siyasi talep düzenler.
2. Kamusal mal ve hizmetler bölünemez özelliğe sahiptir.
3. Kamusal mal ve hizmetler pazarlanamaz.
4. Üretim hacminin büyüklüğünden dolayı bu mal ve hizmetleri kamu kesimi üretir.
5. Fertler istese dahi kamusal mal ve hizmetlerin faydasından mahrum bırakılamazlar.

Sayılan bu özellikler ve talebi ve fiyatı oluşmayan mal ve hizmeti, özel kesim üretmeyeceği için, bu tür mal ve hizmetler kamu kesimi tarafından üretilir.

Devletin veya geçermiş olduğu yetkilere sahip kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı teşebbüslerin kamu menfaatleri doğrultusunda

toplumsal ihtiyaçları karşılamak için topluma arz edilmiş devamlı ve muntazam faaliyetleri olan **kamu hizmetinin** sınıflandırılarak incelenmesi gerekir.

Kamusal mal ve hizmetlerin sınıflandırılması; kamu kesiminin üretip topluma sunduğu bu mal ve hizmetlere genel olarak bakmakta ve bunları sınıflandırmada fayda vardır.

Modern ekonomilerde kamu kesimi tarafından üretilip topluma sunulan mal ve hizmetleri; (1)serbest mal ve hizmetler (2)tam kamusal mal ve hizmetler, (3)yarı kamusal mal ve hizmetler, (4)erdemli mal ve hizmetler, (5)erdemsiz mal ve hizmetler, (6)kulüp mal ve hizmetler, (7)özel mal ve hizmetler ve (8)global kamusal mal ve hizmetler olarak sekiz alt başlıkta tasnif etmek mümkündür. Bunlar:

2.4.1.1. Serbest Mal ve Hizmetler

Tabiatta hazır olarak bulunan ve üretimi için bir ekonomik faaliyet gerekmeyen mal ve hizmetler. Akarsular, ormanlar, mera ve otlaklar gibi serbest mal ve hizmetlerin kullanımında kişiler temel bazı kurallara uymaları gerekmektedir. Kişilerin bu ürünleri aşırı kullanmalarından doğan meseleye **ortakların trajedisi** denir. Bu durumda devlet bir takım kurallar koyarak serbest ürünlerin zarar görmemesini sağlamaya çalışır. Ancak kişiler birbirlerine güvenmediklerinden dolayı **mahkûm açmazı** problemi ortaya çıkabilmektedir.

2.4.1.2. Tam Kamusal Mal ve Hizmetler

Tam/mutlak kamusal mal ve hizmetler, toplumun fertlerinden bazılarının, o mal ve hizmeti tüketiminin, diğer kişilerinde aynı mal ve hizmeti tüketiminde hiçbir azalmaya sebep olmayan ve birlikte tüketilen mal ve hizmetlerdir.

Tam kamusal mal ve hizmetler; (1)savunma ve (2)adalet hizmetleridir. Bu mal ve hizmetlerin bir kişi tarafından tüketimi ile toplumun bütün fertleri tarafından tüketimi eşittir. Talebi ve fiyatı piyasada oluşmayan bu gibi, mal ve hizmetleri özel kesim üretmediğinden kamu kesimi tarafından üretilmesi söz konusudur. Bir noktada tam kamusal mal ve hizmetlerin varlığı ve bunun karşılama ihtiyacı piyasa ekonomisinin yetersizliğini ortaya çıkarmakta dolayısıyla bu mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretimi zorunlu olmaktadır.

Tam kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir.
2. Faydasından kimse mahrum bırakılamaz.
3. Faydası birimlere bölünerek pazarlanamaz.
4. Tüketiminde rekabet yoktur.
5. Tüketiminde kimse engellenemez.
6. Piyasanın konusu olamaz.
7. Gelir dağılımına etkileri nötrdür.
8. Tam kamusal mal ve hizmetleri siyasi olarak fiyatlandırılır.
9. Finansmanı zorunlu vergilerle karşılanır.

Tam kamusal mal ve hizmetler faydası bütün topluma ait olan mal ve hizmetler olarak bu mal ve hizmetlerin; faydası birimlere bölünemez, faydasından kimse mahrum edilemez, tüketicileri arasında rekabeti yoktur ve tüm bu özelliklerinden dolayı devlet tarafından üretilir. Küçük kısımlara bölünemeyen ve talebi belli olmayan bu mal ve hizmetler, toplumu oluşturan fertlerin tamamını ilgilendirmektedir.

2.4.1.3. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Yarı kamusal mal ve hizmetler bir cihetiyle toplumsal mal ve hizmetlere, diğer bir cihetiyle özel kesim mal ve hizmetlerinin özelliğini taşırlar; (1)eğitim ve (2)sağlık hizmetleri gibi.

Yarı kamusal mal ve hizmetler, çoğu ülkelerde kamu kesimi tarafından sunulmakta ve bedelinin altında verilmektedir. Bu işin devlet tarafından yapılmasının temel sosyal, siyasi ve hukuki sebepleri vardır. Bir kere, eğitim ve sağlık hizmetleri fayda cihetinden, bu hizmetlerden direkt faydalanma ciheti ile kişiye özel bir fayda sağlarken, dolaylı olarak da topluma faydası söz konusudur. Bedelinin altında belirli bir harc karşılığında verilen bu hizmetlerin kişiye verdiği fayda ölçülebilirken, topluma sağladığı fayda ölçülemez.

Özel sektörün güçlü olduğu ve piyasa ekonomilerini uygulamaya yönelik devletlerde yarı kamusal mal ve hizmetleri özel sektöre bırakılmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin pozitif ve negatif dışsallıklara (dışsal ekonomiler) sebep olması, bu mal ve hizmetlerin çoğunlukla kamu ekonomisi üretici birimleri eliyle gerçekleştirilmesini zorunlu kılmıştır.

Kamusal mal ve hizmetler ile özel mal ve hizmetleri birbirinden ayırmak kolay iken, bazı mal ve hizmet türlerini ayırmak zor olmaktadır. Yarı toplumsal mal ve hizmetler, nitelikleri itibarıyla piyasa tarafından üretilebilir yapıdadırlar. Yarı toplumsal mal ve hizmetlerin toplum açısından taşıdığı önem; toplumsal faydası veya yeterince üretilmediğinde oluşturacakları toplumsal maliyetler, piyasa (özel sektör) yanında devletin de üretimde bulunmasına sebep olmuştur.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Yarı kamusal mal ve hizmetler kişilere özgü tüketim ve faydanın yanı sıra topluma da (dışsallık) fayda sağlar.
2. Yarı kamusal mal ve hizmetler yarı siyasi kararlarla fiyatlandırma yapılı.
3. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin bölünebilen kısmı resim, harç ve şerefiye gibi, gelirlerle, bölünemeyen kısmı ise vergilerle finanse edilir.
4. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde rekabet bulunmaktadır.
5. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin tüketiminde dışsallık söz konusudur.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin, doğrudan sunulduğu kişilere sağladığı özel fayda ile toplumun diğer fertlerine sağladığı dış faydanın toplamı, bu çeşit mal ve hizmetlerin sosyal faydasını oluşturur.

2.4.1.4. Erdemli Mal ve Hizmetler

Erdemli (faziletli, merit) mal ve hizmetler, bazı kişi veya grupların ekonomik durumlarını düzeltmek için bedelsiz (karşılıksız) veya çok az bir bedel karşılığı devlet tarafından sunulan; yeşil kart ve halk ekmeği gibi, mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetler gerek toplum ve gerekse kişi açısından; özellikli, öncelikli veya üstünlüğü olan, vazgeçilmez nitelikteki mal ve hizmetler olarak ifade edilebilir. Yaşlılara bakım, yeşil kart, halk ekmeği, kültür ve sanat hizmetleri, sosyal konutlar ve herkese açık spor tesisleri gibi, erdemli mal ve hizmetler değerlendirilmiş mal ve hizmetler olarak da ifade edilir.

Erdemli ürünler özel ürün niteliğinde olmakla birlikte, tamamen piyasaya bırakıldığında yeterli kadar üretilmediği için devletin toplumsal refahı artırma ve yaygınlaştırmak gayesine dönük olarak devlet tarafından üretilen mal ve hizmetler olarak görülür. Bunlar ya doğrudan devlet tarafından bedelsiz olarak topluma sunulmakta ve finansmanı vergilerle sağlanmakta veya piyasa fiyatının altında pazarlanmaktadır. Sağlık hizmetleri, zirai yardımlar ve ev imkânlarının sağlanması erdemli mallara örnektir.

Erdemli mal ve hizmetlerin özellikleri ise toplumsal refahı artırmaya dönük özel sektör yanında devletinde ürettiği mal ve hizmetlerdir. Toplumsal açıdan önem taşıyan ve piyasa mekanizması dâhilinde karşılanmasına imkânı bulunmayan erdemli (özellikli) mal ve hizmetlerin üretimi de vazgeçilmez bir mecburiyet olup, aksi takdirde sosyal meselelerle karşı karşıya kalınır.

2.4.1.5. Erdemsiz (Demerit) Mal ve Hizmetler

Kişiye özgü tüketime konu olan ve ancak toplumsal anlamda zararlı olan; uyuşturucu, alkol, sigara ve kumar ve şiddet gibi, toplum sağlığını ve genel ahlâkı bozan mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetler, erdemli mal ve hizmetlerin tam tersi niteliktedirler. Bu tür topluma zararlı mal ve hizmetlerden toplum fertlerini caydırmak için devlet üretim ve tüketimine himaye anlayışına uygun olarak müdahale eder ve onları koruma gayesiyle zararlı alışkanlık ve faaliyetlerden alıkoyar.

2.4.1.6. Kulüp Mal ve Hizmetler

Kulüp mal ve hizmetler, kulüp olarak ifade edilen ve benzer zevklere sahip kişilerden oluşan bir organizasyonun, sadece kendi üyelerinin faydalanması için sunulan mal ve hizmetlerdir. Bir kişinin tek başına sağlanmasının imkânsız olduğu veya çok masraflı olduğu durumlarda

belirli sayıda kişiler bir araya gelerek bazı mal ve hizmetleri üretmek için bir kulüp kurarak bu ürünleri daha uygun şartlarda sağlayabilirler. Bu tür mal ve hizmetlerden kulüp üyesi dışındaki insanlar faydalanamaz. Tenis sahası ve tenis oynama imkânlarının sağlanması ve birçok kişiye sosyal faydasının bulunmasından dolayı kulüp mal ve hizmetlerinin üretimi devlet tarafından desteklenir veya teşvik edilir.

2.4.1.7. Özel Mal ve Hizmetler

Özel mal ve hizmetler, kişisel tüketime konu olan ve piyasa (özel kesim) tarafından üretilen ve fiyat sürecine giren mal ve hizmetlerdir. Bu mal ve hizmetlerden faydalanmanın yolu bedelinin ödenmesinden geçer.

Pazarlanabilen dolayısıyla bölünebilen özel mal ve hizmetlerin faydası kişiseldir. Devlet bazı zamanlarda piyasayı düzenlemek, ekonomide etkinlik sağlamak ve tekel durumlarında özel mal ve hizmetleri kamu iktisadi teşekkülleri vasıtasıyla üreterek halka sunmayı tercih eder. Bu müdahalenin hedef sosyal dengeyi sağlamaktır. Fakat günümüz modern ekonomilerinde toplum için faydalı özel mal ve hizmetlerin üretimi özel sektöre bırakılmaktadır. Devletin bu türden mal ve hizmet üreten müesseseleri bütçesi üzerine yük olması eğiliminden dolayı özelleştirmeye yönelmektedir. Bu anlayışı izleyen ülkeler ekonomik sistemde liberalizme yöndiklerini göstermektedirler.

Özel mal ve hizmetlerin temel özellikleri:

1. Özel mal ve hizmetler sadece satın alıp kullanana fayda sağlar.
2. Tüketiminde ve faydalanılmasında bedelinin ödemesi gereken mal ve hizmetlerdir.
3. Özel sektörün gücünün yetmemesinden dolayı devletin ürettiği mal ve hizmetlerdir.
4. Devlet istihdam oluşturmak için de özel mal ve hizmet üretebilmektedir.

2.4.1.8. Global Kamusal Mal ve Hizmetler

Dünya ölçeğinde sulh ve huzurun sağlanması, milli bağımsızlığa bağlı ve saygılı, global güvenliğin sağlanması ve AIDS gibi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele faaliyetlerinin yürütülmesi global kamusal mal ve hizmet üretimini zorunlu kılmaktadır. Bu mal ve hizmetlerin faydası tüm insanlıktır.

2.4.2. Dışsallıklar

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden ikincisi dışsallıklardır.

Dışsallık, bir ürünün üretiminin ve tüketiminin o ürünü satanların ve alanların dışındaki üçüncü kişilere bir maliyet yüklemesine veya bir fayda sağlamasına ifade eder. Bir diğer tanımla **dışsallık**, bir kişinin yaptığı tüketimin bir başka kişinin tüketimi üzerinde refah azaltıcı veya artırıcı etki teşkil etmesidir.

Yayılan dışsallık fayda ise dışsal fayda (dış fayda), zarar ise dışsal zarar (dış zarar veya dışsal maliyet) ismini almaktadır. Bu şekilde üretilen faydalar veya zararlar etkilenen birimleri mahrum bırakmak imkânsız veya çok maliyetlidir. Bu sebeple ortaya çıkan dışsal faydalar ve maliyetler fiyat sisteminin haricinde ortaya çıkmaktadır. Dışsallık sebebiyle ortaya çıkan dış fayda veya maliyet, üretilen veya tüketilen ürünün piyasa fiyatına girmez.

Günlük hayatta hem ürünün üretimi hem tüketimi üçüncü kişilere bir maliyet yükleyebilir veya fayda sağlayabilir ve üretim ve tüketimdeki dışsallıklar olumlu dışsallık veya olumsuz dışsallık şeklinde olabilir. Bu açıdan dışsal faydayı artırmak ve dışsal zararları azaltmak için devlet ekonomik faaliyetlerde bulunmak zorunda kalmaktadır.

Dışsallığın olumlu veya olumsuz etkileri olduğundan toplum kesimlerinin birbirleriyle olan ilişkileri temelinde türleri dört ayrı grupta toplanır.

Dışsallık türleri:

1. **Üreticiden üreticiye olan dışsallık:** Herhangi bir üreticinin üretim faaliyetlerinin diğer üreticilere olumlu veya olumsuz etkilemesiyle ortaya çıkan dışsallık, üreticiden üreticiye olan dışsallık olarak ifade edilir. Telefon haberleşmesini kolaylaştırmak için yapılan faaliyetlerin, internet hizmetinin maliyetlerini düşürmesi gibi.
2. **Üreticiden tüketiciye olan dışsallık:** Herhangi bir üretim faaliyetinden, bazı tüketicilerin olumlu veya olumsuz etkilenmesi, üreticiden tüketiciye olan dışsallıktır. Bir üretim tesisinin yol açtığı çevre kirliliğinin kişiler üzerindeki olumsuz etkisi gibi.
3. **Tüketiciden üreticiye olan dışsallık:** Herhangi bir tüketicinin, tüketim faaliyeti sırasında üreticilere sağladığı olumlu veya olumsuz etkiler tüketiciden üreticiye olan dışsallık denir. Bir tüketicinin bir işletmeye ait ürünler hakkında olumlu görüşünün etrafa yaymak suretiyle işletmenin ürünlerini daha fazla satması gibi.
4. **Tüketiciden tüketiciye olan dışsallık:** Herhangi bir tüketicinin faaliyeti sebebiyle başka tüketicilere olan olumlu veya olumsuz etkisine tüketiciden tüketiciye olan dışsallık denir. Bir kişinin kendi özel gayesi için topladığı bilgileri, kurduğu bir web sitesinde diğer tüm tüketicilere açık tutması gibi.

2.4.3. Tabii Tekeller

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden üçüncüsü olan tabii tekellerdir.

Tabii tekel, bir işletmenin bir piyasadaki satışların tümüne veya çoğuna sahip olması anlamına gelir. Diğer bir tanımla **tabii tekel**, bir ürünün üretiminde kullanılan hammadde ve ara malların tek üreticisi ve sahibi olma; üretim teknolojisini tek başına geliştirip gizli tutma ve taşımacılık, elektrik, iletişim gibi, teknolojik olarak büyük üretim ölçeği gerektiren alanlarda kamu faydası gözetilmesi gibi, sebeplerle piyasada tek bir işletmenin olmasıdır. Dışarıda tutulabilme ve rakipsizlik özelliğine sahip ne tam kamu ne de tam özel mal ve hizmet niteliğindeki karma özelliğe sahip kablolu tv, paralı köprü ve otoyol gibi, mal veya hizmetleri üreten işletmeler tabii tekel durumundadırlar.

Devlet tüm bu durumlardan dolayı ekonomiye müdahale eder, bazı alanlarda tabii olarak oluşan tekellerin önüne geçerek kendisi üretimi yönelebilir.

2.4.4. Tam Rekabetten Sapmalar

Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebeplerden dördüncüsü ise tam rekabetten sapmalardır.

Tam rekabet piyasası, piyasada çok sayıda satıcı ve çok sayıda alıcının yer aldığı ve bunların hiç birisinin tek başına veya gruplaşarak fiyatı etkileyemediği ve ürün fiyatının piyasada anonim olarak arz ve talebine göre belirlendiği piyasadır.

Bir piyasanın serbest (tam) rekabet piyasası olması için gerekli şartlar/özellikler:

1. **Çok sayıda alıcı ve satıcı:** Piyasada çok sayıda üretici ve tüketici var ve hiçbiri tek başına fiyatı etkileyemez.
2. **Piyasaya giriş - çıkış serbestisi:** Alıcı ve satıcı piyasada yer almak ve ayrılmak serbesttir.
3. **Ürünlerin homojen olması:** Bir ürün, piyasanın her yerinde aynı kalite özelliklerinde ve farklılık yoktur.
4. **Piyasanın açık ve şeffaflığı:** Tüm alıcı ve satıcılar, piyasa şartları ve olayları konusunda tam bilgi sahibidirler ve piyasalarda gizli anlaşmalar yoktur.
5. **Üretim faktörleri hareketinin tam olması:** Emek, sermaye ve müteşebbis gibi, üretim faktörleri serbestçe yer değiştirir ve hangi dal daha kârlı ise oraya yönelebilirler.

Sayılan bu şartların oluşmadığı ve bu şartlardan sapma olduğunda devlet ekonomiye müdahalede bulunur.

2.6. Kamu İktisadi Faaliyetlerinin Gayeleri

Kamu iktisadi faaliyetlerinin işlevleri veya etkileri olarak da ifade edilebilen gayelerinin temeli toplumun refahının yükseltilmesi şeklinde özetlenebilir.

Refahın yükseltilmesi, gayrisafi milli hâsılanın artırılması ve bunun toplumun fertleri arasında adil dağıtılması ile gerçekleşir. Bunun sağlanabilmesi için devlet kamu sektörü aracılığı ile ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasi şartlarına bağlı olarak nitelik ve kapsamı değişen temel işlevleri/gayeleri; istikrara, yönetime, üretime ve bölüşüme yönelik faaliyetleri yerine getirmesi gerekir.

Zamanımızda global ölçekli ilişkilerde ülkeler, milli menfaatler ve uluslar arası hesaplar konusunda ellerinde bulunan farklı imkânları kullanarak karşı tarafa mesaj vermektedirler. Ülkeler arası diplomatik ilişkilerde kullanılan **mütekabiliyet** (karşılıklı davranış) esaslı artık

günümüzde özellikle sosyal ve ekonomik ilişkilerde de uygulanmaktadır. Siyasi bağımsızlıklarını pekiştirecek ekonomik bağımsızlıkları açısından daha yerel kaynaklara yönelim ve stratejik ürünlerde tedarik alanlarını çeşitlendirmeye gitmektedirler.

Kamu İktisadi faaliyetlerinin temel gayeleri:

2.6.1. İktisadi Kalkınma ve Büyümenin Sağlanması

Kalkınma ve büyüme kavramları ekonomik kavramlar olarak kamu kesimini yakından ilgilendirmektedir.

Kalkınma; belirli bir getiri sağlamak için, bir işletmenin alternatif maliyetleri ve risk faktörlerini de göz önünde tutarak, belli vadelerde birikimlerini yatırım araçlarına bağlaması olan **yatırımla** gerçekleşir.

1. Kalkınma, büyümeyi de içine alan geniş bir kavramdır ve gelişme kavramı ile eşanlamlıdır.

Kalkınma (gelişme); bir ülkede belirli bir dönemde üretimdeki artış ifade eden fiziki büyüme ile birlikte, ekonomideki yetenek, bilgi ve anlayışın gelişmesi ve üretilen mal ve hizmetlerin kalitesinin de yükselmesini ifade eder.

Gelişme (kalkınma), sıkça büyüme ile eş anlamda kullanılmakta, fakat bu iki kelime ifade ettiği anlam farklıdır. Büyüme ekonominin, sayı olarak ölçülebilir verilerindeki artıştır, ekonominin gövdesi ile büyümesi olurken, gelişme (kalkınma) ise ekonomik varlığın yapısı ile olumlu yönde değişmesidir. Bir ülkenin gelişmesi (kalkınması) hem milli hâsıladaki reel artışı hem ekonomideki yapı değişimi ve hem de toplumdaki sosyal, kültürel ve siyasi değişimleri kapsar. Kalkınma (gelişme) ve büyüme birbirlerini etkiler. Ekonomik kalkınma (gelişme) iyi bir duruma işaret ederken, ekonomik büyüme nicelik olarak gelişmesidir. Kalkınma, toplumun iyiliğini; büyüme, piyasanın genişlemesini anlatır.

Kalkınma (gelişme), ekonomide üretim ve kişi başına gelirin artırılmasına ilave olarak, sosyal ve kültür yapısının da geliştirilmesini içeren bir kavramdır. Gaye; ekonomik büyüme olmayıp, temel olarak insanın hayat kalitesinin artırılmasıdır. Nüfus başına düşen reel gelirdeki senelik artış oranı kalkınma hızı olarak ifade edilse de ekonomik gelişme (kalkınma) kavramları uzun süre içinde milli gelirdeki artışla birlikte, ekonomik yapıda sanayi ve hizmetler sektörü lehine değişimleri, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeleri ifade eder.

Kalkınmanın temel unsurları; (1)kişi başına düşen milli gelirin artması, (2)üretim faktörlerinin etkinliği, (3)üretim faktörlerinin miktarlarının değişmesi ve (4)sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapı özelliklerindeki değişiklikler olarak sıralanır.

Kalkınma kriterlerine göre dünyadaki ülkeleri üç gruba ayırabiliriz.

1. Yüksek derecede gelişmiş ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir 15.000 - 40.000 Amerikan Doları civarındadır. Batı Avrupa, Kuzey Amerika Ülkeleri ve Japonya örnek verilebilir.

2. Orta derecede gelişmiş ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir düzeyi 5.000.-15.000 Amerikan Doları dolayındadır. İsrail, Türkiye ve Rusya örnek verilebilir.

3. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler: bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir Düzeyi 5000 dolar altındadır. Pakistan, Hindistan, Nijerya örnek verilebilir.

Sürdürülebilir kalkınma ise insan ve tabiat arasında denge kurarak, tabi kaynaklara zarar vermeden, kaynakların bilinçli olarak tüketilmesini sağlayarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkân verecek şekilde mevcut ve gelecek kuşakların hayatlarının ve kalkınmalarının planlanmasıdır.

Kalkınma; geri kalmış ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkeler standardını yakalama çabasıdır.

2. Büyüme, sermaye, işgücü, tabi kaynaklar, teçhizat ve teknoloji gibi ekonomik hayatın temel verilerinde, kişi başına bir seneden diğer seneye daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara denir. Bu verilerdeki artışlar ülkede kişi başına reel gelirden sürekli bir yükselmeye sebep oluyorsa ülke ekonomisinin büyüdüğü söylenir. Nüfus artışı, tabi kaynakların artışı, teknik gelişmeler büyümeyi hızlandıran faktörlerdir. Büyüme, üretime dayalı; sanayi, ziraat ve hizmet gibi reel sektörlerle gerçekleşirse daha gerçekçi olur.

Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak gayesiyle sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören ve bu noktada ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan sosyal (refah devleti) devlet anlayışı ile ülke kalkınmasında özel sektöre de yer verilmektedir. Ancak çoğu zaman devletin müdahalesi olmadan ekonomik büyüme ve gelişme (kalkınma) sağlanamamaktadır.

Türkiye kalkınma noktasında geleneksel sektörlerini güçlendirme yanında, sağlık turizmi gibi potansiyel taşıdığı yeni sektörlerle de yönelmelidir. Katma değeri yüksek olan; “Şanlıurfa'nın Biberi, Rize'nin Çayı, Malatya'nın Kaysısı, Kars'ın Peyniri ve Ordu'nun Fındığı” gibi Türkiye'ye özgü özel ürünlerin ihracatı döviz girdisini artıracaktır. Yabancı firmaların Türkiye'den aldıkları marka değeri olan özel ürünleri katma değerli hale getirerek büyük paralar kazanmaktadır.

Coğrafi yapının sağladığı arazi avantajı sebebiyle kalkınması ziraata bağlı toplumlarda zirai üretim yönetimi de önem arz etmektedir. Özellikle gıda güvenliği uygulamaları, Helal Gıda Sertifikası gibi uygulamalara sürekli yenileri eklenmektedir. Aile tarafından ziraat ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetler Birleşmiş Milletler (BM) **aile çiftçiliği** olarak tanımlanmaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin çoğunda zirai üretimin yüzde 80'i aile çiftçiliği sayesinde gerçekleştiriliyor. Birleşmiş Milletler Gıda ve Ziraat Organizasyonu (FAO) 2014'ü Aile Çiftçiliği Uluslararası Yılı ilan edilmesiyse BM'nin desteklediği aile çiftçiliği aynı zamanda kırsal kalkınmaya büyük katkı sağlamaktadır.

Aile çiftçileri ve küçük çiftçiler global gıda güvenliği açısından; geleneksel gıda ürünlerinin korunması ve dengele beslenme açısından çok mühim bir yere sahiptir. Bu uygulamalar global ölçekte zirai biyoçeşitliliğin korunmasına katkıda bulunuyor ve kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasında önemli rol oynuyor. Sosyal siyasetlerle desteklediği takdirde aile çiftçiliği, yerel ekonomilerin büyümesi için de bir fırsat teşkil etmektedir. Özellikle gıda üretiminde; daha küçük ölçeklerde üretilmesi ve piyasa istikrarı için küçük işletmelerin teşvik edilmesi gerekir. Tarla ile raf fiyatları arasında büyük uçurumlar ancak üretici ile tüketicinin pazarda buluşması ile aşılabilir.

Bulunduğu coğrafyaya adapte olmuş tohum ve bitkiler hacimli üretimleri ucuza elde etmek için yerel popülasyonu azaltma, mono kültüre indirme ve bozma girişimleri görülmektedir. Ucuz çözümlerin maliyetli sonuçları olacağı için, yerel bitki ve tohum soylarının korunması gıda güvenliği açısından çok önemlidir. GDO lobisi tarafından genleri ile oynanan gıda ürünlerinin insan beslenmesinde ileride ne gibi olumsuzlukları ortaya çıkaracağı meçhuldür. Bu tür bir büyüme ülke için sağlıklı bir büyüme değildir.

Ürünlerde yapılan hile ve tağşiş ürün güvenliğini ve ekonominin sağlıklı büyümeyi ortadan kaldırmakta ve tüketiciye telafisi mümkün olmayan zararlar verebilmektedir. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen **hile** olurken; bir ürünün tabiliğinin, içine başka bir şey karıştırarak bozmak ise **tağşiş** olmaktadır. Etiketinde beyan edilen maddelerin farklı maddelerin gıdaya katılmasını tanımlayan bir hile olan tağşiş gıda güvenliğini ortadan kaldırmakta ve toplum sağlığına büyük zararlar verebilmektedir.

Kalkınma, az gelişmiş ekonomilerle ilgili bir kavram olurken, büyüme, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ekonomilerle ilgilidir. Geri kalmış ülkelerin sosyal ve kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelere yetişme gayretleri bir kalkınma faaliyetidir. Az gelişmiş bir ekonomi kalkınmayabilir ancak, büyüme süreci içinde olabilir.

2.6.2. İktisadi İstikrarın Sağlanması

İktisadi istikrar, bir ekonomide temel değişkenlerin; fiyatlar genel seviyesi, istihdam seviyesi ve dış ticaretin dengede olmasını ifade eder.

Devlet, kamu giderleri ve kamu gelirleri gibi, araçlardan faydalanarak ekonomik istikrar açısından önemli etkiler oluşturabilmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi şartlar, bu araçların kullanılması ve yönlendirilmesi bakımından önemli ölçüde belirleyici olmaktadır.

Piyasa başarısızlıklarının en iyi bilinen örnekleri ise mal ve hizmet piyasalarındaki arz/talep dengesizliğinden kaynaklanan enflasyon, deflasyon, işgücü piyasalarında ortaya çıkan işsizlik, ithalat/ihracat arasındaki dengesizliğin sonucu cari işlemler açık veya fazlaları gibi, makroekonomik konulardır.

Piyasaların kendiliğinden dengeleyemediği bu tür meselelerde devletin görev üstlenmesi gerektiği söylenmektedir. Devlet para ve maliye politikası araçlarını kullanarak piyasaları dengelemeye çalışacaktır. Ancak devletin piyasalardaki dengesizlikleri ortadan kaldırma görevinin gereksiz olduğunu, hatta devletin ekonomideki yerinin fazla olmasıyla piyasa başarısızlıklarının ortaya çıktığını iddia eden bazı iktisadi düşünceler de bulunmaktadır. Diğer taraftan piyasa dengesizliklerinin giderilmesine ek olarak makroekonomik bir hedef olarak, devlet, uzun dönem yeterli büyüme ve kalkınmayı sağlayacak şartları da oluşturmak zorundadır.

2.6.3. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımı, bir ülkede, milli gelirin muhtelif gelir grupları arasındaki dağılımını ifade eder. Çoğu zaman devletin müdahalesi olmadan gelir dağılımında adalet sağlanamamaktadır.

Fertler, hane halkları ve çeşitli kesimler arasında servet ve gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırma görevi devlete verilmektedir. Belirli bir zamandaki gelir servet veya refahın dağılımı toplumların istedikleri ile uyumlu olmayabilir ve buna bağlı olarak huzursuzluklar baş gösterebilir.

Gelir ve servet dağılımının başlangıçta bozuk olmasının temel sebebi miras yoluyla elde edilmiş olan servet ve ferdî yeteneklerdir. Gelir ve servet başlangıçta adil bir şekilde dağılmış olsa bile zaman içerisinde ferdî yetenekler ve fiyatlarının farklılaşması, alınan eğitim düzeyinin farklılaşması sebebiyle gelir dağılımı daha da bozulacaktır. Ayrıca rekabetçi piyasalar işleyişleri itibarıyla genellikle gelir dağılımını bozucu etkiler yaparlar.

2.6.4. Kaynakların Tahsisi ve Etkinlik Sağlanması

Rekabetçi piyasaların tanıdığı servet hakkı; bir ferde herhangi bir mal veya mülke sahip olma ve bunların faydasından veya kullanımından diğer fertleri mahrum bırakma hakkı vermektedir.

Fertler mal ve hizmet alıp sattığında, aslında servet haklarını değiştirmektedirler. Servet hakları, hava ve deniz gibi, bazı ürünlerde hiç bir ferde veya gruba verilemez. Ortak (serbest) mallar olarak isimlendirilen bu tür malların faydasından tüm fertler sınırlanmadan faydalanmaktadır. Ürünün faydasının tüm kişilere açık olması sebebiyle, tek bir kişi kendi hakkını satma imkânına sahip değildir.

Bu tür mallarda devletin kaynak tahsisi ile ilgili bir görevi aslında servetin kullanımı tamamen serbest olduğu ve kısıtlanmadığı için, fertler ortak malı aşırı kullanmakta ve bunun tabii sonucu ise ortak mal kaynağının zarar görmesidir.

Ekonomideki kaynakların paylaşılmasında, kıt kamu kaynaklarının optimum dağılımını ve kullanımını gerekli kılar. Kamu kaynaklarının kamu ihtiyaçları doğrultusunda ve kaynak kullanımında etkinlik sağlanması gayesi ile kullanılması büyük bir önem taşır. Piyasa ekonomisi, her halükarda kalkınmayı ve kaynak kullanılmasını sağlamayabilir.

2.6. Kamu İktisadi Faaliyetleri Konusunda Temel Yaklaşımlar

Kamu iktisadi faaliyetleri konusunda zaman içerisinde farklı birbirine zıt yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bunlardan en çok tartışılan ve öne çıkan temel görüş/yaklaşımlar üç başlıkta özetlenmektedir.

1. Klasik - Liberal Yaklaşım: Liberal görüş piyasa sisteminin üstünlüğünü savunur ve devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkar. Adam Smith ve David Ricardo gibi, klasik iktisatçılar, ekonomik hayatta düzeni sağlayan ve adeta otomatik olarak işleyen fiyat mekanizmasının oluşturduğu “görünmez el” var ve devlet bu dengeye müdahale etmemesi gerekir derler.

2. Sosyalist Yaklaşım: Bu görüş liberal ekonomik görüşe bir tepki olarak doğmuş; liberal ekonomik düzende, insanların toplum menfaatlerine aykırı olarak özel menfaatler peşinde koştuklarını ve bu suretle bazı insanların, diğer bazı insanları sömürdüğü görüşüne dayanır. Bundan dolayı ekonomik faaliyetlerin tamamen devletin kontrolünde olmasını istemişlerdir. Sosyalist ekonomik düzende, üretim ve değişim araçlarının tamamının devlet kontrolü altına alınması esastır ve bu sistemde, düzende özel mülkiyet ve serbest ticaretin yeri yok ve yasaaktır.

3. Keynesyen Yaklaşım: 1929 Büyük İktisat Buhranı'na kadar geçerli olan klasik-liberal görüşün dediği gibi, ekonomi sürekli ve tam istihdam denge halinin mevcut olmadığı görülünce Keynes, ekonominin eksik istihdamda dahi denge halinde olabileceğini belirtmiştir. Keynes'e göre, milli gelir ve istihdam düzeyini belirleyen, toplam harcamalardır ve ekonomideki bu toplam harcamalar, “efektif talep” olarak ifade edilir. Tüketim, yatırım ve kamu harcamalarından ibarete olan toplam harcamalardaki yetersizlik, talebin düşmesine sebep olarak, üretim ve istihdamı geriletir. Bu dengesizliğin giderilmesi için kamu harcamalarının artırılması gerekir. Keynes ekonomide istikrarın sağlanması işini devlete yükler ve klasiklerin denk bütçe anlayışı yerine gerekirse açık bütçe politikası uygulanmasını savunur.

2.7. Kamu Kesiminin Başarısızlık Sebepleri

Devletin önceleri ekonomik alandaki ağırlığının artırılması görüşü, kamu için gerekli mal ve hizmetlerin üretiminde, dışsal ekonomilerde, ölçek ekonomilerinde ve tam rekabette sapmalarda piyasa ekonomisinin başarısızlığı teorisine dayandırılmıştır. Fakat 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan **kamu tercihi** iktisatçıları “**piyasa ekonomisi başarısızlığı**” teorisine mukabil “**kamu ekonomisinin başarısızlığı**” teorisini geliştirmişlerdir.

Kamu tercihi teorisi, genel iktisat teorisinde yapılan analizlerde geçerli olan yöntemlerin kamu kesimi için de geçerli olduğu tezine dayanmaktadır. Buna göre “kamu tercihi”, kamu kesiminden alınan kararların ve yapılan uygulamaların iktisat teorisindeki kural ve yöntemlerle analiz edilmesidir. Burada, kamu görevlilerinin de aynı özel kesimdeki kişiler gibi, kişisel menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri varsayılmaktadır. Mesela, milletvekillerinin kendi seçim alanlarında seçmenleri memnun edecek kararları almak suretiyle tekrar seçilmeyi garantilemeye çalışır. **Etik kurallara bağlı hizmet sunumundaki eksiklikler**, kamu alanındaki başarısızlığın temelini teşkil etmektedir. Ayrıca, toplumu oluşturan kişilerin karşılıksız olarak sunulan kamu hizmetlerinden dolayı gayet memnun olurlar, ancak bu sunumun finansmanına ilişkin meselelerin farkında olmazlar. Devlet bu kamu hizmet sunumlarının finansmanını karşılamak için para basımı ve borçlanma yoluyla karşılanması önemli sorumlulukları taşımaktadır.

Refah devleti anlayışı, devletin faaliyet alanını olabildiğince genişletmiş ve sonuçta ortaya gelir kaynakları kendisine yetmeyen aşırı büyümüş devlet tehlikesini gündeme getirmiştir. Devletin aşırı büyüklüğünün tehlike olarak görülmesinin sebebi, aşırı büyümüş olan devletin temel görevlerini dahi yerine getirmekte zorlanacağı tezine dayanmaktadır. Bu görüş, kamu girişimciliğinin genelde başarısız olduğu tezine yani görüşüne dayanmaktadır.

Kamu kesiminin başarısız olma sebepleri:

1. Piyasada tam rekabetin geçerli olmaması ve ekonomik istikrarsızlık, risk ve belirsizlikler.
2. Üretim faktörlerinin coğrafi ve sektör temelinde kaynakların dağılımında dengesizlikler.
3. Özel gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik.
4. Siyasette patronaj ilişkileri, siyasi yandaşlık ve partizanlık, rant oluşturma ve rant dağıtma faaliyetleri, türemiş dışsal ekonomiler, siyasi miyopluk ve siyasette negatif ölçek ekonomilerinin varlığı.
5. Lobicilik, hizmet kayırmacılığı, merkezîyetçilik.
6. Devlet harcamalarında israf ve mali yanılma.
7. Bütçe açıkları ve kayıt dışı ekonomi.
8. Seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği.
9. Ahlakî kurallara uymayan hizmet sunumları.
10. Kararların oy çokluğu esasına dayanması.
11. Bürokrasinin sürekli büyümesi.

Piyasaların etkin çalışmasını sağlayan şartların ya hiç ortaya çıkmamasını veya bir şekilde ters yönde çalışmasını ifade eden **piyasa başarısızlığı** günümüz piyasalarının çok mühim bir özelliğidir. Serbest piyasaların aslında başarılması gereken, kendi başına bırakıldığında etkin çalışması iken, uygulamada durum bu değildir. Bir başka ifade ile piyasalar kendi başlarına bırakıldığında etkin çalışmamaktadır. Bazı

malların çok fazla, bazılarının ise yetersiz üretilmesi söz konusu olabilir. Piyasa başarısızlığının en uç noktasında, izleyen bölümlerde de açıklanacağı üzere, bazı mal ve hizmetler için piyasaların hiç oluşmaması vardır. Bu sebeple, bu tür mal ve hizmetler piyasalar tarafından üretilmemektedir.

Piyasa başarısızlıkları veri iken; devlete yüklenen bir görev piyasaların kaynak tahsisi fonksiyonuna karışma ve piyasa başarısızlıklarını düzeltme veya piyasa başarısızlığının etkilerini azaltacak tedbirler almasıdır. Bu devletin “**kaynak tahsisi**” görevi olarak bilinmektedir. Piyasa aksaklığına dayalı olarak devlete yüklenen görevlerden bir diğeri ekonomik etkinlik açısından değil, ancak gelir ve servet dağılımındaki eşitlik ve sosyal adalet açısından önemlidir. Piyasalar toplum refahının dağılımında adaleti sağlayamadıkları ölçüde, devlet piyasa mekanizmasına karışarak gelir dağılımını adil olarak kabul edilen bir noktaya getirmeye çalışır. Bu ise devletin “**gelir dağılımı**” görevini ifade etmektedir.

Günümüz modern devletlerine bunlardan başka iki görev daha yüklenmiştir. **Birincisi**, “ekonomik istikrar” görevidir. Günümüz ekonomileri zaman zaman ve bazen sürekli olarak enflasyon, işsizlik, yetersiz büyüme ve ödemeler dengesi meseleleri ile karşılaşmaktadır. Piyasaların kendi başına bu tür meselelerle baş edememesi sebebiyle, devletler para ve maliye politikalarını kullanarak, Mesela enflasyonu ve işsizliği azaltarak toplum refahını arttırmayı hedeflemektedir. İkincisi devletin “**düzenleyici görevidir**”. Aslında daha ziyade kaynak tahsisi görevinin bir parçası olarak, devlet kanun koyup bunları uygulamaktadır. **Düzenleyici görev ticaretin ve insan ilişkilerinin düzenli olmasını sağlamaktadır**. Söz konusu görev ticaretin ve insan ilişkilerinin düzenlenmesine ilave çok daha geniş bir alanda kanun koyma ve adalet sistemini yönetmektedir. Devletin düzenleyici görevlerindeki önemli artışların ferdi hürriyet ve serbestiyi azalttığı gerekçesi ile son senelerde oldukça fazla eleştirilmektedir.

2.8. Kamu Faaliyetlerinin Optimal Düzeyi

Bir iktisadi sistem, özel ve kamu sektörü arasındaki kaynak dağılımı bileşimini belirlemek zorundadır. Ekonomik sistemi belirleyen devlet, dolayısıyla bu dağılım görevini de yerine getirir. Devlet elindeki araçlarla gerek kamu kesiminde, gerekse özel kesimde kaynakların rasyonel ve etkin bir şekilde kullanılmasına çalışmalıdır.

Sosyal denge olarak bilinen optimal (en uygun) dağılım bileşimi kavramını genişletmek gerekir. Gerçek ve optimal dağılım noktaları aynı nokta olabilir veya olmayabilir. Eğer bu noktalar farklı ise, optimal altı kaynak dağılımından, sosyal dengesizlikten veya sektörler arası dağılımından söz edilir. Bir toplumda iktisat politikası araçlarının temel hedefi olan **tam istihdamın sağlanması** ve **kalkınmanın devam ettirilmesi** kaynakların optimal dağılımına bağlıdır.

İktisadi, sosyal, hukuki ve çevre faktörleri kaynakların optimal dağılımını zorlaştırmaktadır. Optimal kaynak dağılımında az gelişmiş ülkeler büyük problemlerle karşı karşıyadırlar. Refah devleti anlayışının ortaya çıkması ve dolayısıyla kamu hizmet alanını genişletmesi optimal kaynak dağılımı daha da önemli hale getirmiştir. Devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak gayesiyle sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören ve bu noktada ekonomik ve sosyal alanlarda fertlere sosyal güvenlik ve adalet sağlayıcı politikalar üreten devlet modeli olan **sosyal (refah devleti) devlet** anlayışı kamu faaliyetlerin de mühim bir yer tutmaktadır.

Kamu kesiminde kaynakların optimal dağılımını engelleyen ve kaynakların verimli kullanımını zorlaştıran konulardan biri de kamuda uygulanan aşırı personel istihdamı ve bunun dayandığı Parkinson önemsizlik kanunudur. **Parkinson önemsizlik kanunu**, kamu yönetiminde aşırı bürokrasi ve aşırı personel istihdamı dolayısıyla, verimin giderek düşeceğini belirten bir kuraldır. Teknolojik ilerleme, kamu yönetiminde personele olan ihtiyaçları azaltmakta, fakat uygulanan istihdam politikaları dolayısıyla çalışanlara yol verilememekte, bunlara yeni görevler bulunmaya çalışılmaktadır. Diğer bir ifade ile her yeni bürokratik görev yeni personele ihtiyaç doğurur ve personel alımı ise kırtasiyeciliği artırır, verimi düşürür. “Bir iş, daima, bitirilmesi için kendisine ayrılan sürenin hepsini kapsayacak şekilde uzar” ilkesi kanunun temelini oluşturur. Bu kanuna göre, çalışanlar bir işi; ancak onun için belirlenen zaman dâhilinde veya o zamanı aşacak şekilde yapmaya eğilirler. Eğer iş için belirli bir zaman belirlenmemişse, bu takdirde işin bitirilmesi oldukça geniş bir zaman yayılabilir. Bürokratik personel sayısı ile yapılacak iş ters orantılıdır, iş azaldıkça personel artar.

Toplum refahını sağlama bakımından kaynaklar iki kesim arasında öyle bir şekilde dağıtılmış olmalıdır ki; bir faktörün bir kesimden diğerine aktarılması, toplam üretimde artık bir artışın sağlayamadığı nokta kaynakların optimum dağıldığını gösterir.

Birinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Kamu maliyesi ile ilgili aşağıdaki kavramları açıklayınız:

(1)Kamu:

(2)Maliye:

(3)Devlet:

(4)Kamu Hizmeti:

(5)Mali olay:

(6)Mali disiplin:

2. Kamu Maliyesi Bilimini tarif ederek, diğer bilimlerle olan ilişkisini açıklayınız.

3. Kamu maliyesinin konusunu açıklayarak, kamu maliyesinin bölümlerini yazınız.

4. Mali olayların tarihi gelişim seyrini açıklayınız.

5. Kamu Maliyesine ilişkin, hukuki ve iktisadi yaklaşımları açıklayınız.

6. Yönetimde ahlâk dışı davranışlar nelerdir? Açıklayınız.

7. Ekonominin işleyişini ana hatları ile izah ederek, iktisadi krizlerin çözüm yollarını tartışınız.

8. Ekonomik sistem nedir? Tarif ederek, bu sistemleri sıralayarak, açıklayınız.

9. Kamu Ekonomisi ve Özel Ekonomi kavramlarını açıklayarak, ayırımlarını yapınız ve kamu sektörünün bölümlerini yazınız.

10. Devletin iktisadi faaliyette bulunmasını zorunlu hale getiren temel sebepler nelerdir? Yazarak, bunun gerekliliğini tartışınız.

11. Kamusal mal ve hizmetler sınıflandırmasını yaparak, özellikleri ile birlikte örnekle izah ediniz.

12. Dışsallık kavramını tarif ederek, türlerini sıralayarak açıklayınız.

13. Kamu iktisadi faaliyetlerinin gayelerini sıralayarak, açıklayınız.

14. Kamu iktisadi faaliyetleri ile ilgili aşağıdaki görüş/yaklaşımları açıklayınız:

(1) Klasik-Liberal Yaklaşım:

(2) Sosyalist Yaklaşım:

(3) Keynesyen Yaklaşım:

15. Kamu tercihi teorisini açıklayarak, kamu kesiminin başarısız olma sebeplerini yazınız.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE ETKİLERİ

1. KAMU HARCAMALARI

1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı

Tatmin edilmesi halinde toplumun tümüne fayda sağlayan ihtiyaçlara **sosyal ihtiyaç** denilmekte olup, bu ihtiyaçlar toplumsal mal ve hizmet üretimi ile tatmin edilir.

Günümüzde devlet, ekonomi içerisinde önemli bir işleve sahip olarak, milli gelirin mühim bir bölümünü vergi vb. uygulamalarla ekonomiden çekerek, kamu hizmetlerini yürütmek için bu kaynağı tekrar ekonomiye katmaktadır.

Devletin veya geçirmiş olduğu yetkilere sahip kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı teşebbüslerin kamu menfaatleri doğrultusunda toplumsal ihtiyaçları karşılamak için topluma arz edilmiş devamlı ve muntazam faaliyetlerin tamamına “**kamu hizmeti**” ismi verilir.

Günümüz devleti; adalet, güvenlik, asayiş, eğitim, sağlık hizmetleri yanında, ekonomik ve sosyal görevlerinden doğan hizmetler de görmektedir. Devlet, toplumun bu müşterek hizmetlerini, prensip itibarıyla merkezi ve mahalli idare birimleri aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Kamu hizmetleri, kamu faydası ve verimlilik kurallarına göre yürütülmesi gerekir. Bu mal ve hizmetler birlikte tüketilmekte olup, bunların kullanımından kimse dışlanılmadığı gibi, bir kişinin elde edeceği fayda diğer ferden elde edeceği faydayı azaltıcı etki de oluşturmamaktadır.

İktisat ve maliyecileri 1950'lere kadar esas olarak kamu gelirlerinin üzerinde yoğunlaştıkları görülür, oysa kamu gelirleri yanında mühim bir konu olan kamu harcamaları üzerine eğilmeleri ve bu konu üzerine yoğunlaşmaları 1950 sonrası döneme rastlar. Maliyede klasik anlayışın hâkim olduğu dönemde kamu harcamalarının ikinci sırada kaldığı görülmektedir.

Klasik anlayışın getirdiği uygulamalarda kamu harcamaları sınırlı tutulur ve kamu gelirlerinin ekonomik tarafsızlığı söz konusu olmasından harcamalar veri kabul edilir, devlet önce harcar sonra finansmanını düşünür ve bu olaya hukuki yaklaşır. Kamu harcamalarının finansman kaynağı vergidir, ancak bunun yetersizliğinde borçlanmaya gidilir ve bu en son tercih olarak kabul edilir. Mali gayeyi hedef alan bu anlayışta kamu harcamaları güvenlik ve adalet hizmetlerinden oluşan cari tüketim harcamaları olarak görülür, ekonomik nitelik arzeden yatırım harcamaları kabul görmez.

Devlet anlayışında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak maliye ilminde ikinci bir yaklaşım olan modern maliye yaklaşımı 19.(1800-1900) asır liberalist devlet anlayışından 20. (1900-2000) asır müdahaleci devlet anlayışına geçiş teşkil etmektedir. Bu anlayışta temel gaye olarak ekonomik, sosyal ve siyasi tercihler öne çıkmaktadır. Klasik anlayışın mali denge esasını yerine ekonomik denge esas alınır, mali denge ekonomik dengenin bir vasıtası olarak kabul edilir.

İki yaklaşımın hedefi olan ekonomik kalkınmayı sağlamada bir fark yok ancak kullandığı araçlar farklı olmaktadır. Modern maliye görüşü mali olaylara klasiklerin teknik açıdan yaklaşımları yerine işlevsel bir yaklaşım sergilemektedir.

1950'lere kadar ihmal edilen kamu harcamaları, devletin görevlerinin giderek artması sonucu, bu dönemden sonra dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Refah devleti anlayışı kamu hizmetlerinin ve dolayısıyla kamu harcamalarını artırmaktadır. Gelir artışı, nüfus artışı, savaşlar, teknolojik gelişmeler, savaşlar, devletin görevleri içinde olan ekonomik kalkınmayı sağlama, tam istihdam, adil gelir dağılımı ve benzeri sebepler, devleti toplam kaynakları gittikçe artan oranlarda kullanma zorunluluğunda bırakmıştır. Sayılan bu gelişme ve görevler kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal hayat üzerinde büyük etkileri olduğunu göstermekte ve mühim bir ekonomik faaliyet olarak ele alınması gerekmektedir.

Kamu harcamalarının asıl finansman kaynağı vergiler olmasından, devlet ne kadar çok kamu harcaması yaparsa, netice olarak o kadar çok vergi alacaktır. Ancak kamu harcamalarının tamamen olmaması mümkün değildir, çünkü toplumda zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken savunma ve adalet gibi, hizmetler bulunmaktadır. Dolayısıyla “kamu harcamaları vardır ve bunların mutlaka karşılanması gerekir” görüşü vardır.

Kamu harcamalarının tarihi seyrine bakıldığında bilhassa 19. asrın ikinci yarısından itibaren hızlı bir artma eğilimine girdiği ve bu artış 20. asrın, ilk çeyreğinden sonra refah devleti anlayışına bağlı olarak daha da hız kazandığı görülmektedir.

Toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesi yanında modern devletin yüklendiği ekonomik görevler de giderek önemli harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik kalkınmayı sağlama, gelir dağılımını düzeltme, tam istihdamı gerçekleştirme gibi, hedeflerin devleti sürekli olarak mal ve hizmet alımına yöneltmektedir. Devletin yapmış olduğu bu harcamalar, belirli hedeflere ulaşmak için kullanmış olduğu araçlardır.

Tüketicilerin mal ve hizmet alımları için yaptıkları sarfiyata **tüketici harcamaları** ismi verilir.

Harcama, bir mal veya hizmet satın almak için paranın elden çıkarılması, gelirin bir gaye için kullanılmasıdır. Diğer bir ifade ile **harcama**, bir iktisadi karar biriminin mal ve hizmet üretmek veya tüketmek için sarfettiği paranın tümü şeklinde ifade edilir.

Toplam harcama ise, tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, devlet (kamu) harcamaları, ihracat ve ithalat harcamalarının toplamını ifade eden makro ekonomik bir kavramdır.

Kamu harcamaları, devlet (amme) masrafları veya kamu giderleri ile aynı manaya gelmektedir.

-Kamu harcaması: Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin (belediye, il özel idareleri, köyler ve kamu iktisadi teşebbüsleri) kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları giderler ile vergilerde istisna ve muaflik sebebiyle alınmayan vergiler, sosyal güvenlik katkı payı, dış borç ve faiz ödemeleri ile sosyal transferler ve bağışlar için yapılan harcamalardır.

-Kamu harcaması: Devletin kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalar olarak tanımlanır.

Kamu harcamaları, devletin organize olma şekline uygun olarak, üniter devlet sisteminde kamu harcamalarının büyük bir kısmı merkezi devlet organizasyonunca, bir kısmı mahalli idarelerce ve bir kısmı da diğer kamu kuruluşlarıncaya gerçekleştirilir.

Kamu harcamalarının kapsamı, kamu harcamaları ile ilgili çalışmalarda kamu harcamalarının sınırı ve hangi kamu kuruluşlarının yaptığı harcamaların kamu harcamaları kapsamına gireceği konusunda tartışmalar vardır. Merkezi devlet organizasyonunun ve mahalli idarelerin yaptığı harcamaların kamu harcaması olduğunda bileşilmektedir. Asıl tartışma, diğer kamu kuruluşlarının harcamaları konusunda olmaktadır. Bu tartışma kamu iktisadi kuruluşlarının ve benzer kurumlarca yürütülen sosyal güvenlik hizmetleri için yapılan harcamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu tartışmalar dar ve geniş anlamda kamu harcaması kavramını gündeme getirmektedir. **Dar anlamda kamu harcaması**, merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamaları ifade eder. **Geniş anlamda kamu harcaması ise** merkezi devleti organizasyonu (idaresi) ve mahalli idareler yanında, sosyal güvenlik harcamaları, devletin ve mahalli idarelerin iktisadi girişimlerinin harcamalarını ifade eder.

Ancak kamu harcamalarıyla ilgili yapılan çalışmalarda dar anlamda olanı ele alınmakta, merkezi devlet organizasyonu ve mahalli idarelerin dışındaki kuruluşların harcamalarındaki sistem ve uygulama zorlukları bu harcamaların hesaplanmasını zorlaştırmasından bu yola gidilmektedir.

1.2. Kamu Harcamalarının Özellikleri

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle yapılan ödemelere, “**kamu harcamaları**” denir. Bütün kamu harcamaları için ortak ölçüler bulma ve bunları tanımlama çabaları her zaman kesin ve verimli sonuçlar vermemektedir.

Türkiye’de kamu harcamalarının yüksek olması ve bunu finanse edecek kaynaklardan ilki olan vergi ve dolayısıyla vergi oranlarının ve dolaylı vergilerin yüksek olmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca ülke içerisinde kayıt dışı ekonominin varlığı ve büyüklüğü vergi oranlarının ve dolaylı vergilerin yüksek olmasını sağlamaktadır. Bu açmazı ortadan kaldırmak için, kamunun kontrolü dışındaki ekonomik faaliyetler olarak ifade edilen **kayıt dışı ekonominin** kayıt altına alınması gerekir. Batı ülkelerinde, kayıt dışı ekonomi daha çok uyuturucu ve silah kaçakçılığı gibi, kanun dışı faaliyetler öne çıkmakta; gelişmekte olan ülkelerde ise bunlara ilave daha çok eşya ve hizmet alımlarının belgelendirilememesi

şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Sanayileşmiş ülkeler, kendi pazarını korumak, ürününü ihraç etmek, işsizine iş bulmak, ürün kalitesini artırmak, üretim ve tüketim etkinliğini sağlama, tüketicinin alım gücünü artırmak, tüketici bilinci ve yerli ürün kullanım bilincini artırmak ve diğer ülkelere karşı güçlü bir konuma gelebilmek için tüm taraflarla bir araya gelip uzlaşma sağlamaya çalışmaktadır.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin, küreselleşme olgusundan en az zararlı çıkabilmesinin temel dayanağı tüketici bilinci oluşturmaktır. Zira liberal ekonomilerde tüketim ile ilgili tutum ve davranışların bizzat tüketiciden gelmesi, tüketim faaliyetinin dikte edilemeyeceği gerçeği karşısında, milli ekonomiye olumlu katkıları olabilecek bir hareketin başarısı ancak tüketicinin bilinçlendirilmesiyle mümkündür.

Yukarıda açıklanan hususlarla birlikte başta bilişim teknolojileri katkısıyla insanlarda tüketicilik bilincinin artmasıyla; ülke içerisinde israfı önleyerek topyekün kalkınma, adil paylaşım, refahın yayılması, yerli ürünler ve kaliteli ürünler tercih edilerek milli ekonominin korunması gibi, birçok alanda önemli faydalar sağlanacak ve böylece kamu harcamaları bir disipline kavuşturulacaktır.

Kamu harcamalarının kendine münhasır birtakım hususiyetleri bulunmaktadır.

Kamu harcamalarının özellikleri:

1. Kamu harcamalarının “para” şeklinde ödemesi günümüzde genel kuraldır. Geçmişte bazı görevlilere aylık verilmesi yerine, ev verilmesi; aynı (mal ile) ödemeler yapılması yanında ücretsiz seyahat imkânı sağlanması gibi, ödemelerin yapıldığı görülmektedir.

2. Kamu harcamaları, harcama yapmaya yetkili organlar tarafından yapılabilir. Kanunlarla kendilerine yetki verilmiş kişilerce kanuni süreç dâhilinde harcamaların yapılması gerekir.

3. Kamu hizmetinin görülmesinde prensip olarak maliyet ve kârlılık unsurları dikkate alınmaz. İç ve dış güvenliğin sağlanmasında, adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinde bu unsurlar dikkate alınmadığı gibi.

4. Kamu harcamalarının finansmanı, mükelleflerin vergi olarak yaptıkları zora dayanan ödemelerle karşılanır. Özel giderler ise, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kendi rızalarıyla ödedikleri paralarla finanse edilir.

5. Özel harcamalarda harcamalar gelirlere göre belirlendiği halde, kamu harcamalarında kamu gelirleri harcamalara göre ayarlanır. Devlet kaynaklarını giderlerine göre sağlar. Bunun da bir sınırı vardır, ancak yine de devletin imkânları fertlere göre daha esnekler.

6. Kamu harcamaları özel harcamalara göre çok büyük miktarlara ulaşmıştır. Genelde devlet bütçeleri, milli gelirin % 20 ile % 30'u arasında değişen oranlara varmıştır.

Hangi hizmetin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi gerektiği, ülkelerin rejim ve sosyal durumlarına göre değiştiği gibi, zaman içerisinde de değişmektedir.

1.3. Kamu Harcamalarının Artış Sebepleri

Devletin işlevlerine, gelişen teknolojik ve sosyal şartlara bağlı olarak kamu harcamalarının tarihi seyrine bakıldığında, her ekonomik sistemde ve ülkede sürekli bir artış eğilimi gösterdiği izlenebilir.

Kamu harcamaları seneler itibarıyla sürekli artış göstermekle birlikte bu artışı etkileyen değişik faktörler mevcuttur. Kamu harcamaları, görünürde veya gerçek anlamda artış gösterebilmektedir. Topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde veya miktarında bir artış meydana gelmemesine rağmen, kamu harcamalarının tutarında meydana gelen artışa **“görünürde artış”** denilmektedir. Bu tür artışlar genelde sosyal ve ekonomik açıdan güçlü olmayan ülkelere görülür.

Topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde veya miktarındaki artış yanında, kamu harcamalarının tutarının da artmasına ise **“gerçek artış”** denilmektedir. Sosyal ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde görülen artışlar genel olarak gerçek artış sebebidir.

Türkiye'de de kamu harcamalarının seneler itibarıyla hem mutlak değer (tutar) olarak, hem de GSMH' ya oran olarak arttığı bilinmektedir.

Tablo- 2-1. Türkiye'de Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları

Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları								
Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vergiler	172.251.120	176.141.332	216.109.327	260.262.363	285.694.848	334.445.010	361.939.623	418.693.567
-Vasıtasız	55.719.972	57.293.390	61.294.935	76.011.789	85.729.906	92.602.019	105.982.310	118.879.635
-Vasıtalı	111.133.319	112.789.664	147.422.274	175.155.348	190.132.565	231.109.917	243.672.228	285.677.287
-Servet	5.397.829	6.058.279	7.392.118	9.095.225	9.832.377	10.733.074	12.285.085	14.136.645
Vergi Dışı Normal Gelirler	17.777.294	19.195.062	19.447.422	23.835.705	30.185.757	29.520.172	38.941.465	42.794.446
Faktor Gelirleri	53.379.259	59.413.963	60.748.621	65.395.498	80.884.766	90.781.403	99.351.414	112.675.981
Sosyal Fonlar	61.458.837	70.822.824	89.514.078	118.858.412	132.563.730	157.966.570	178.900.418	212.939.513
TOPLAM	304.866.511	325.573.181	385.819.449	468.351.978	529.329.102	612.713.155	679.132.919	787.103.507
-Özelleştirme Gelirleri	8.184.658	4.370.312	3.923.774	4.117.110	6.446.624	12.636.434	12.094.242	12.069.338
TOPLAM GELİR	328.713.062	381.969.627	422.733.849	477.069.974	550.393.642	637.021.133	701.867.302	801.531.824
Cari Harcamalar	149.059.007	168.771.365	187.871.495	215.946.458	247.773.863	281.603.388	314.569.354	357.606.845
Yatırım Harcamaları	32.300.167	31.404.519	37.544.859	43.322.235	49.811.475	65.775.217	66.916.353	81.101.004
-Sabit Sermaye	31.897.064	31.441.694	37.711.745	43.135.568	49.329.796	66.096.896	67.053.359	80.991.128
-Stok Değişmesi	403.103	-37.175	-166.886	186.667	481.679	-321.680	-137.007	109.876
Transfer Harcamaları	147.353.888	181.793.743	197.317.495	217.801.280	252.808.304	289.642.529	320.381.594	362.823.975
-Cari Transferler	140.817.042	172.211.952	184.540.280	205.840.798	240.443.137	272.044.384	295.826.519	339.398.449
-Sermaye Transferleri	6.536.846	9.581.792	12.777.215	11.960.482	12.365.167	17.598.144	24.555.075	23.425.526
Stok Değişim Fonu	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM HARCAMA	328.713.062	381.969.627	422.733.849	477.069.974	550.393.642	637.021.133	701.867.302	801.531.824
BORÇLANMA GEREĞİ	15.661.893	52.026.134	32.990.626	4.600.885	14.617.916	11.671.544	10.640.141	2.358.979
Faiz Dışı Harcama	277.195.244	327.381.204	373.009.232	433.459.336	500.442.508	585.428.483	650.174.103	746.680.849
Faiz Odemeleri	51.517.818	54.588.423	49.724.617	43.610.638	49.951.134	51.592.650	51.693.198	54.850.975
Faiz Hariç Borçlanma Gereği	-35.855.925	-2.562.289	-16.733.991	-39.009.752	-35.333.218	-39.921.105	-41.053.058	-52.491.996
Özelleştirme Gelirleri	8.184.658	4.370.312	3.923.774	4.117.110	6.446.624	12.636.434	12.094.242	12.069.338
Özelleştirme Hariç Borçlanma Gereği	23.846.551	56.396.446	36.914.400	8.717.995	21.064.540	24.307.979	22.734.383	14.428.317
Faiz ve Özelleştirme Hariç Borç. Ger.	-27.671.267	1.808.023	-12.810.217	-34.892.642	-28.886.594	-27.284.671	-28.958.816	-40.422.658

Kamu harcamalarında ortaya çıkan büyüme ve artışlar; kısmen görünüşte, kısmen de gerçek artış sebeplerinden kaynaklanmaktadır.

Bunlar:

1.3.1. Kamu Harcamalarının Görünürde Artış Sebepleri

Kamu harcamalarının görünüşte artışı, ihtiyaçlarda köklü bir değişiklik olmamasına ve topluma sunulan hizmetlerde değişiklik bulunmamasına rağmen, harcama rakamlarının yükselmesini ifade eder. Kamu harcamalarının görünüşte büyümesinde etkili olan faktörler şunlardır:

1. Paranın Satın Alma Gücündeki Azalma: Bütçe rakamlarının nominal artış göstermesinde, para değerindeki düşmelerin önemli etkisi vardır. Paranın satın alma gücünde ortaya çıkan azalışlar, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için katlanılması gereken harcamaların da görünüşte (nominal) olarak artmasına yol açmaktadır. Kamu harcamalarının görünürde artışının en önemli sebebi budur. Genel fiyat düzeyindeki yükselme sebebiyle, topluma ulaştırılan o mal veya hizmetin, belki de niteliğinde veya miktarında bir artma olmadığı halde, yapılan harcama tutarı yükselmiş olmaktadır. Mesela, bir köprü yapımı için bir senede 10.000 TL harcanırken sonraki sene 12.000 TL'ye aynı köprü yapılabilirse bu artış görünüşte artış sebebidir. Bunun sebebi genelde enflasyon ve devalüasyondur. Ülke içerisindeki paranın dolaşımı ve miktarı hükümetlerin yürüttüğü para politikası ile belirlenir. **Enflasyon**, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir artışını ifade eden bir durumdur. Diğer bir tanımla **enflasyon**, nominal millî gelirin, bu gelire satın alınan mal miktarına (gerçek millî gelire) nazaran artması yani şişmesi (deflasyonun tersi) demektir. **Deflasyon**, genel olarak piyasada fiyatların belirli bir zaman aralığında sürekli düşüş göstermesi durumudur. **Devalüasyon**, sabit kur sistemlerinde ödemeler dengesi açık veren ülkenin milli parasının dış satın alma gücünün, hükümet tarafından alınan bir kararla düşürülmesidir. Diğer bir tanımla **devalüasyon**, bir devletin resmi para biriminin diğer ülke dövizleri karşısında değer kaybettirilmesini ifade eder. Bu yolla ithal ürünler pahalılaşırken yerli ürünlerin fiyatı da aşağı çekilmiş olur.

2. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması: Ödemelerin aynı (mal ile) şekilde yapılmasından nakdi şekilde yapılmasına geçilmesi topluma sunulan hizmetlerin boyutlarında değişime olmasına rağmen, bütçede para olarak ifadesinin yükselmesine sebep olmuştur.

3. Bütçe Yöntem ve Tekniğindeki Değişme: XX. asrın başına kadar, devlet bütçesi gayrisafi yöntem ile değil, safi bütçe yöntemine göre hazırlanmaktaydı. Kamu gelirlerinin tahsili için yapılan masraflar, elde edilen gelirden düşülüyor ve kalan tutar bütçede yer alıyordu. Muhtelif sebeplerle gelir ve gider kalemlerinin birbirlerine mahsubu yapılmaksızın gösterilmesi, bütçe rakamlarının kabarmasına, yükselmesine sebep olmuştur. Yapılan hizmet aynı olsa bile, **gayrisafi yöntemde** bütçe rakamları daha yüksek gözükmektedir. Eski bir binanın yerine yeni bir bina yapımında, eski binanın enkazının satışından sağlanan gelirin toplam harcamadan düşülmesi sonrasında bütçeleştirilmesi yerine gelir ve yapılan giderin ayrı ayrı gösterilmesi halinde olduğu gibi, bütçede bir artış söz konusu olmaktadır.

4. Ülke Sınırlarının Genişlemesi ve Nüfusun Değişmesi: Kamu harcamalarının görünüşte artış sebeplerinden birisi de ülke sınırlarının büyümesidir. Bilhassa savaşlar sonrasında ülke sınırlarının genişmesi (büyümesi), sunulan kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesinde herhangi bir artma olmamasına rağmen yapılan harcamaların artmasına sebep olur. Hizmet götürülmesi ve yönetilmesi gereken alanların büyümesi sonucu, yapılan kamu harcamalarında da toplam olarak artış olur. Ortalama hayat süresinin uzaması, eğitim standartlarının yükselmesi, sosyal devlet anlayışının uzantısı olarak devletten beklentilerin ve devletin fonksiyonlarının genişmesi bu bakımdan önemlidir. Hizmetin kalite ve standardında herhangi bir artma söz konusu olmasa dahi nüfus artışı sonuçta kamu harcamalarının yükselen bir seyir göstermesine sebep olmaktadır. Nüfus artışlarının kamu harcamaları açısından gerçekte artış ciheti de vardır.

1.3.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Sebepleri

Kamu harcamalarının artışında görünürde artış sebepleri yanında, bütçe rakamlarının büyümesinde gerçek artış sebepleri de etkili olmaktadır.

Kamu harcamalarının gerçekte artışı, kamu harcamalarının artan milli gelire nazaran daha fazla bir oranda artmasını ifade eder. Topluma sunulması gereken yeni mal ve hizmet türlerinin ortaya çıkması, ekonomik, sosyal ve teknolojik şartlardaki değişiklikler sonucu toplumun devletten beklentilerine bağlı olarak devletin yüklediği görevlerde de gelişmeler olmaktadır. Bu noktada kamu harcamalarının gerçekte artıran pek çok sebep bulunmaktadır. Bu sebepleri:

1. İktisadi Sebepler: Ferdi ihtiyaçlar gibi, kamu ihtiyaçları da hem miktar hem de nitelik olarak artma göstermektedir. Devletin yüklenmiş olduğu klasik görevlerinin yanında ekstra fonksiyonları da yapar hale gelmesi, hizmet ve harcama kalemlerinin gittikçe yükselmesine sebep olmuştur. Devlet anlayışında meydana gelen değişimle sosyal refah devleti haline gelen devlete daha fazla görevler yüklemiştir. Ekonomik dengesizlik ve krizler, yeni devlet fonksiyonlarının ve hizmet alanlarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bilhassa krizler dolayısıyla toplumun refah düzeyini sürdürebilmesi bakımından yapılan katkı ve ödemeler bu manada büyük önem taşır.

2. Teknolojik Sebepler: Yeni teknik buluş ve ilerlemeler, yeni ihtiyaçların doğmasına sebep olmuş, hem ferdi hem de toplumsal boyutta önemli ihtiyaçların karşılanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Teknolojik alandaki buluş ve gelişmeler, ihtiyaç düzeyinin ve bunlarla ilgili hizmetlerin artmasına yol açmıştır. Sağlık, enerji, ulaşım ve iletişim gibi, alanlardaki teknik gelişme ve buluşlar, bunlardan vatandaşları faydalandırmak için kamuyu daha da fazla harcama yapmaya itmektedir. Nükleer enerji, uzay, iletişim ve silah konusundaki araştırma ve yenilikler bunun en basit örnekleridir.

3. Sosyal Sebepler: Toplumun yapısında meydana gelen değişimler sebebiyle devletin gerçekleştirmek zorunda kaldığı uygulamalar bütçe rakamlarının yükselmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yeni harcama çeşitlerinin ortaya çıkması, nüfus artışı, toplumun hayat standardının yükselmesi, devletten beklenen hizmetlerin hem miktarının hem de kalitesinin artması sonucunu doğurmuştur. Bilhassa hızlı nüfus artışı devlet bütçesi üzerindeki yükü daha da ağırlaştırır.

4. Askeri Sebepler: Bilhassa XIX. ve XX. asırlarda, askeri sebeplerle yapılan harcamalar önemli boyutlara ulaşmıştır. Savunma araç ve gereçlerinin sürekli gelişmesi ve maliyetinin yüksekliği bütçe rakamlarının sürekli yükselmesine sebep olmaktadır. Savaşlar bu anlamda artışların çok olduğu dönemlerdendir. Günümüzde milli müdafaa (savunma) için ayrılan bölüm, devlet bütçeleri içerisinde mühim bir yer tutar. Son zamanlarda yaygınlaşan, bir devletin, başka bir devletin bilgisayar sistemlerine veya ağlarına hasar vermek veya kesinti yapmak üzere gerçekleştirilen sızma faaliyetleri olan **siber savaş** kamu harcamalarını artırmaktadır. Diğer yandan, çeşitli tekniklerin kullanımı ile elektromanyetik spektrum (tayfın) düşman güçlerince kullanımını tamamen engellerken bir taraftan dost güçlerce kullanımını askeri gayelere en uygun şekilde, azami faydayı sağlayacak hale getirmeyi hedefleyen **elektronik harpler** de kamu harcamalarını artırmaktadır. Bu saldırıların bertaraf edilmesi için de **siber savunma** için yatırım harcamaları yapılması gereği kamu giderlerini artırmaktadır. **Siber güç**, bir ülkenin bütün siber alt yapı tesisleri ile ayakta durmasını sağlayan bir unsurdur. Ülkeler, siber saldırıları gerçekleşmeden tespit eden siber füzyon merkezleri kurarak, önemli oranda savunma harcamalarına yönelmektedirler.

Siber saldırıların artışına bağlı olarak; işletmelerin veri tabanlarında topladıkları bilgilerin güvenliği için siber savunmaya yönelik yeni tedbirler almaları gerekmektedir.

İnternet üzerinden espionaj (gizli bilgi toplama operasyonu) ve istihbarat toplamaya yönelik 'ücretsiz yazılım' olarak perdelenmiş ve maskelenmiş saldırılara karşı savunma sürecinde; işletmenin sorvery (sunucular) ve işletim sistemini bilen bilişimcilere ihtiyaç bulunmaktadır. Her sistem bir zafiyet içerir. Phishing ('password' (şifre) ve 'fishing' (balık avlamak) yemleme (oltalama) saldırıları ile kişi ve kuruluşlar büyük zararlar uğramaktadır. Başkalarının erişmeyeceği kendi sorvery sistemini kurup saldırılara karşı koruma tedbirlerini sürekli geliştirmesi ve siber caydırıcılığını artırması gerekir. Ofansif (hücumu yatkın) grubun, defansif (savunmaya dayalı) saldırıları için işletme bünyesinde mutlaka 'Siber Olaylara Müdahale Ekibi'nin kurulup, yönetilmesi gerekir. Siber saldırılar bazen simple (basit) ağlar yanında 'dipnet (maskelenmiş, kanun dışı kontrol (aslında ediliyor) edilemeyen internet dünyası) ve 'dipweb' gibi ayrı bir network ağı üzerinden de gerçekleşebilmektedir. Ayrıca siber âlem üzerinden; elektro manyetik sinyaller vasıtası ile karşı saldırı ve insanları etkileme yapılabildiği bir ortamda mutlaka siber savunma sisteminin kurulması gerekir.

İnternette, insana faydasız ve gereksiz birçok bilgi, sanki faydalıymış gibi sunulmakta ve bilgi kirliliği ile nazarlar dağıtılarak hakikat geri

plana itilmektedir. Uzay mekiğinin bilgisayarından güçlü olan telefonlar ile internet ve sosyal medyada görünmek üzerine bir hayat anlayışı inşa ediliyor. Globalleşmenin getirdiği hayat tarzı; sosyal medya üzerinden kendini gösterme, kendini ifade etme ve diğer insanlarla ilişki kurma ihtiyacı hissetmesi ileri boyutta internete bağımlılığı getiriyor. Sanal bir mutluluk veren bu paylaşımlar sürekliliği getirip bu elde edilmediğinde ciddi sıkıntıları ortaya çıkarmaktadır. Yalnız kalarak iç âlemini geliştirip, kendisi ile hesaplaşma ve kendini geliştirme yerine sosyal medyada yeni mecralara yönelme bazı tuzakları da peşinden getirmektedir. Algı aralığının düşük olduğu bu durumların değişimi hemen anlaşılamadığı için zararları da büyük oluyor. Toplum ve insanların bu açıklarını yakalayan şer odaklar, gizli yapılar oluşturdukları profil kişiler üzerinden ülke veya işletmeler üzerine operasyonlar yapmaktadırlar.

Teknoloji, insana birtakım kolaylıklar sağlarken, birçok yönden büyük zararlar verebilmektedir. Sosyal medya platformları üzerinden gençlerin dünyasını ilgilendiren konuları yakından izlenerek, yönelimleri belirleniyor ve profillenerek istedikleri yönde hareket ettirilebiliyor. “Sanal hayat, ‘olmaktan’ ziyade ‘görünmek’ üzerine kuruludur”. Her şeye kısa sürede sahip olmak ve çok kazanıp çok harcamak isteği, yeni kuşakları farklı yollara itebiliyor. Öz güveni düşük interneti daha çok kullanan gençler, online platformlar üzerinden çeşitli eğitimlerle, robotlaştırılması temelinde, onları mankurtlaştırarak istedikleri işi yaptırabiliyorlar. Bu işi yürüten yapılar bu faaliyetleri komplo teorisi yaftalaması ise gerçekleri göz ardı ettirerek toplumu yanıltmakta, aslında yanlış olan komplo teorisi değil ‘Komplo Teorisini’ olmaktadır.

Savaşlar artık bilgi temelli ve dijital platformlarda gerçekleşiyor. Gelişmiş ülkelerin istihbarat birimleri İHA; (insansız hava aracı-drone) ile bilgi hafiyeliği (casusluğu) yapılabilmektedir. Televizyon üzerinden internete bağlanmaya ve özel geliştirilmiş uygulamaların çalıştırılmasına imkân sağlayan işletim sistemine sahip olan smart televizyonlar ile de bilgi hafiyeliği yapılabilmektedir. Bilgiyi üreten, elinde bulunduran bunu bir silah gibi kullanmaktadır. Siber saldırılarla; uçaklar ve helikopterler düşürülebilir, belirli marka ve model otomobiller uzaktan erişim yoluyla sistemini kilitleyerek kaza yaptırılabilir. Dünyada herkes siber tehdit altında, siber ortamda tehdit büyük; hackerlerin (bilgisayar korsanı) siber ataklarla ve elektromanyetik dalgalarla insanların kullandığı tüm akıllı (android-işletim sistemi-akıllı cihaz) sistemler kontrol edilebilir ve casusluk yapılabiliyor. Yapay ve artırılmış gerçeklik sistemi bilgisayarın 4. devresini oluşturmakta, bu gelişim ile ülke ve işletmelerin kozmik odalarda saklanan bilgilerle ulaşılarak, bunlar farklı işletme ve ülke istihbaratlarına servis edilerek haksız kazanç veya siyasi ve ekonomik üstünlük sağlanabilmektedir.

Devletler, halkını ve sistemini siber saldırılardan korumak için defansif (savunmaya dayalı) siber ordular kurarak caydırıcılıklarını artırmaya çalışıyorlar. Bazı ülkeler bunu daha da ileri taşıyarak bazı özel kuruluşlarla maskelenmiş ofansif (hücumu dayalı) illegal (kanun dışı-meşru olmayan) siber ordulara kurabilmektedirler. Çünkü klasik savaşla birlikte siber savaşlarda da büyük artışlar görülmektedir. Siber saldırılar ile işletmeler ve ülkelerin kurulu nizamları üzerinden kaoslar çıkarabilmektedirler.

Dünyada gelişmiş bazı ülkeler, ulusal güvenlikleri gerekçesi ile ülkede üretilen; ileri teknoloji tüm cihaz, donanım ve yazılım sistemlerine uzaktan erişimi sağlayacak bir açık kapı (bilinçli olarak arka kısımdan açık bırakılan bir kapı) bırakılmasını kanuni şart olarak koymaktadır. İhracatı yapılan bu tür ürünlerin ülkeye karşı kullanımını önlemek ve satılan ülkelere bilgi casusluğunu da sağlaması düşünülür. Bu cihazları kullanan devlet ve işletmelerin bilgileri güven altında değildir. Güvenlik açısından stratejik bilgilerin mekanik sessiz tuşlu daktilolarda yazılarak klasik saklama metodlarının kullanılması tavsiye ediliyor.

Ülkeler ve işletmeler tüm bu saldırılardan korunmak, bu saldırılara karşı güvenliklerini sağlamak için büyük harcamalarla ileri teknolojilere yatırım yapmaları gerekmektedir. Siber saldırıya maruz kalan ülke veya işletmelerin kendilerini savunma hakkına bağlı olarak karşılık verme hakları doğuyor. Elbette siber saldırılara ‘terlik fırlatarak karşılık verilemez’ sistemler kendine siber kalkanlar oluşturmak mecburiyetindedir. Kendi yerli yazılım, donanım ve cihazlarını geliştirerek; dışarıdan erişimi, çevirim içi siber saldırıları engellemek ve caydırıcılıklarını artırmak durumundadırlar.

5. Siyasi Sebepler: Fertler, oylarıyla seçtikleri kişiler ve partiler üzerinde etkili olabilmektedirler. Gerek seçmenlerin oylarını ve tercihlerini bir baskı unsuru olarak kullanmaları, gerekse siyasi partilerin taahhütlerini yerine getirme çabaları bütçe harcamalarının yükselmesi sonucunu doğurmaktadır. Kamu harcamalarındaki artış ile seçmenlerin tercihlerini yönlendirmesi arasında yakın bir ilişki vardır.

1.4. Kamu Harcamalarının Tasnifi

Kamu harcamalarının çeşitleri, sınıflandırılması, ayırımı ve tasnif muhtelif şekillerde yapılmaktadır.

Kamu harcamalarının sınıflandırmanın temel sebebi harcamaların değişik gaye ve kriterlere göre tasnif imkânının mevcudiyetindedir. Bu sınıflandırmalar devletin hizmetlerinin yapısını, şeklini ve iktisadi kaynakların kullanımını belirlemede kullanılan araçlardır. Bu araçların kullanımı hedefler doğrultusunda olup, devletin sahip olduğu kaynaklarla neler yapmak istediğini yansıtmaktadır.

Kamu harcamaları mali politika vasıtası olarak iktisadi ve sosyal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Kamu harcamalarının iktisadi ve topluma dair sonuçlarının tespit edilebilmesi harcamaların ekonomik etkilerine göre tasnifleri ile mümkündür.

Kamu harcamalarının tasnifini yapmak, çeşitli kamu hizmetleri arasında denge kurarak devletin dar kaynaklarının, milli ihtiyaçların önemine göre dağıtılması, mükelleflerin ödedikleri vergilerin hangi hizmetlere ve ne miktarda harcandığının açıkça görünmesine yardımcı olur.

Kamu harcamalarıyla ilgili tasnifler; (1) idari tasnifi, (2) işlevsel tasnifi, (3) mal ve hizmet alım harcamaları - transfer ve yardımlar tasnifi, (4) verimli harcamalar- verimsiz harcamalar tasnifi, (5) cari harcamalar - yatırım harcamaları tasnifi, (6) adi - fevkalade kamu harcamaları tasnifi, (7) zorunlu - ihtiyari harcamaları tasnifi şeklinde muhtelif kıstaslar esas alınarak sıralanabilmektedir.

Ancak bütün kamu harcamaları için ortak ölçüler bulma ve bunları tanımlama çabaları her zaman kesin ve verimli olmamaktadır.

1.4.1. Kamu Harcamalarının İdari Tasnifi

İdari organizasyon şekli dikkate alınarak, kamu harcamaları merkezi yönetim harcamaları ve mahalli idare harcamaları şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir.

İdari tasnif, harcamayı yapan yönetim birimlerini esas alan sınıflandırma olarak; devlet bütçelerinde (veya mahalli idare bütçelerinde) yer alan ve bilhassa yönetim organları ve bunların yürüttükleri hizmetler bakımından yapılan ayrımlardır. Türkiye’de 1973 senesinden beri devlet bütçesi olarak **program bütçe** esaslarına göre ayırım yapılmaktadır. İdari sınıflamanın bir alt türü olarak nitelendirilen Analitik Sınıflandırma, aynı kuruma tahsis edilen kaynakların aynı kuruluşta yer alması benimsenmiştir.

1.4.2. Kamu Harcamalarının İşlevsel Tasnifi

Fonksiyon (işlev), görev anlamında devletin topluma sağladığı belirli ve muhtelif hizmetleri içine alan ana hedefleri olarak; devletin işlevleri de devletin yerine getirmesi gerekli olan görevleridir.

İşlevsel tasnif, siyasi organlarca belirlenen kamu harcamalarını kapsayan ve harcamalarla ulaşılmak istenen belirli hedeflerin anlamlı şekilde birleştirildiği bir sınıflandırma olarak tanımlanabilir. İşlevsel sınıflandırmanın çeşitli tanımlarından çıkan ortak özellik, belirli bir gayeye yönelik hizmetlerle, bu hizmetlerin yürütülmesi için yapılan kamu harcamaları arasında çok açık bir ilişkinin kurulmasıdır.

İşlevsel tasnifte yer alan hizmetlerin her bir, milli savunma, eğitim, sağlık gibi, devleti oluşturan organizasyonların programları olup, halka sunulan değişik hizmetleri kapsamaktadır. Bu sınıflandırma, o hizmetleri hangi kuruluşların yaptığını dikkate almaksızın, harcamaların hangi gayeleri gerçekleştirmek üzere kullanıldıklarını gösterir. Böyle bir sınıflandırmanın yapılabilmesi için devletin bütün olarak görev ve sorumlulukları göz önünde tutularak, kamu organizasyonlarının sundukları hizmetlerin, programları olarak gruplandırılması gerekmektedir. Bu sınıflandırma kamu hizmetlerinde belli bir hizmet türünün birden fazla devlet organizasyonunun yürütmesinden kaynaklanan kargaşayı önlemektedir.

İşlevsel sınıflandırma, yasama organına ve halka bilgi sunmak, işlevsel denetimi kolaylaştırmaya ek olarak kalkınma planı ve hükümet programlarının devlet bütçesi haline gelmesini sağlayarak yürütülen hizmetleri eskisine oranla daha belirgin hale getirir. Belirgin hale gelen hizmetlerle bunlara yapılan harcamalar sonucunda, oluşturulan fayda ve yük ile kaynak tahsis politikasının başarısı ve başarısızlığı ortaya çıkabilecektir.

İşlevsel tasnifi oluşturan hizmetler:

1. Genel Hizmetler: Genel hizmetler, devlet düzeninin sürdürülmesini, korunmasını ve devletin yönetimini sağlayan hizmetler olarak, genel yönetim, savunma, yargı ve kolluk hizmetleridir. Buna göre, Türkiye'de TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı gibi, kuruluşlar genel hizmetleri yürüten kuruluşlardır.

2. İktisadi Hizmetler: İktisadi hizmetler, genellikle fertlere doğrudan fayda sunma yerine, üretim sürecinin ilk safhalarında hammadde ve ara malları ile alt yapıyı oluşturan özellikleri dolayısıyla firmalara fayda sağlama gayesine yönelik hizmetlerdir. Bu hizmetler, firmaların özel maliyetlerini azaltmaya yardımcı olduğu için tüketicilere de dolaylı bir şekilde fayda sağlamaktadır. İktisadi hizmetlerin kapsamına ziraat, enerji ve tabii kaynaklar ile üretim, inşaat ve ulaşım gibi, hizmetler girmektedir. Türkiye'de Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü gibi, kuruluşlar iktisadi hizmetleri yürütmektedir.

3. Sosyal Hizmetler: Sosyal hizmetler ise fertlere teker teker ve dolayısıyla topluma fayda sağlayan hizmetlerdir. Bu hizmetlerden kişiler, kendi ihtiyaçları için doğrudan doğruya faydalanabilmektedirler. Sosyal hizmetler kapsamına, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve refah, kültür hizmetleri, din, boş zamanları değerlendiren hizmetler, ev ve genel araştırma hizmetleri girmektedir. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Üniversiteler gibi, kuruluşlar sosyal hizmetleri yürütmektedir.

1.4.3. Kamu Harcamalarının İktisadi Tasnifi

Devletin işlevlerinin artması ile yapılan kamu harcamaları milli gelir içinde mühim bir büyüklüğe ulaşması sebebiyle ekonomi üzerine oluşturacağı etkinin bilim açısından ele alınıp incelenmesini zorunlu kılmıştır.

Milli hesapların doğru bir şekilde tutulması ve bir değer yargısına ulaşmak için aynı başlık altında toplanıp tanzim ve tasnif edilmesi, devletin idari yapısına göre değil, iktisadi sistemine göre tasnifi ile mümkündür. Aslında kamu harcamalarının işlevsel sınıflandırması ile ekonomi tasnifi fazla farklı olmayıp, gelişmiş bir işlevsel sınıflandırma iktisadi sınıflandırmaya dayanır.

Kamu harcamalarının iktisadi yönden sınıflandırılmasının faydalı bir şekilde kullanılını, bütçenin ekonomi üzerindeki etkisinin bilinmesine ve bu etkinin bütçe politikasının belirlenmesinde gerekli etmenlerden birisi olduğunun kabul edilmesine bağlıdır. Eğer bütçe hesapları ve buna ilişkin istatistikler üst düzey politika oluşumunda kullanılmak isteniyorsa, bunların sağlıklı olması yanında, kamu harcamalarının iktisadi niteliklerine göre de ayrılması gerekmektedir. Kamu harcamalarının en azından sermaye malları üretimine ve milli sabit sermayeye katkısı ile doğrudan veya dolaylı olarak iktisadi kalkınmaya katkısı olmaktadır. Bu ayırımın, devlet faaliyetlerinin üretim ve tüketim gayeleriyle kaynakların kullanımı veya transferleri arasında yapılması zorunludur.

Kamu harcamalarının gelişimi izlendiğinde kamu harcamalarının iktisadi sınıflandırılmasının kendi içerisindeki ayırımının esasını, belli bir dönemdeki kamu harcamaları ile o dönemin üretimi arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Kamu maliyesi yazınında bu ilişki temel alınarak, (1)gerçek harcamalar-transfer harcamaları, (2)carri harcamalar-yatırım harcamaları, (3)verimli harcamalar-verimsiz harcamalar gibi, muhtelif sınıflandırmalar yapılmıştır.

1.4.4. Gerçek Harcama ve Transfer Harcaması Tasnifi

Gerçek harcama-transfer harcaması ayırımının öncülüğü A.C. Pigou yapmış ve çeşitli düşünürlerin katkılarıyla sınıflandırma açıklığı kavuşmuştur. Bu sınıflandırma içinde gerçek devlet harcamalarının cari ve yatırım harcaması olarak ikiye ayrılışı sık kullanılan bir yöntem olmuştur.

Gerçek harcamalar; (1)carri harcamalar ve (2)yatırım harcamaları olarak iki grupta, **transfer harcamaları** ise ayrıca sıralanır.

1. Gerçek Harcamalar: Reel veya fiili harcamalar olarak da ifade edilen, devletin mal veya hizmet satın almak veya üretim faktörü kullanmak üzere yaptığı harcamalardır. Devlet reel/gerçek harcamalar yolu ile üretim faktörlerine direkt ve endirekt sahip olabilmekte, mal veya hizmet üretebilmekte ve aynı şekilde üretilmiş mal ve hizmetleri satın almak suretiyle işlevlerini icra etmektedir. Bu harcamalar cari ve yatırım harcamaları olarak iki grupta toplanmaktadır.

a. Cari harcamalar; devletin genel idari hizmetlerini karşılamak için yapılan harcamalarıdır. Bu harcamaların kısa dönemde doğrudan üretimi artırıcı etkisi olmayan ve faydası da bir dönemle sınırlı sayılabilecek harcamaları kapsar. Bu harcamalar sonuç itibarıyla milli gelirin artması için mühim bir harcama türüdür.

b. Yatırım harcamaları ise ekonominin üretim gücünü doğrudan artırmaya yönelik olan harcamalarıdır. Gelecek dönemlere kalıcı varlıklara yapılan harcamalar, yatırım harcamaları niteliğinde olup, sermaye mallarına ilaveler veya stok yatırımı gayesiyle yapılan harcamalardır. Bu harcamalar milli gelire dâhil olmasından dolayı yeni gelir akımının doğmasına sebep olmaktadır. Devlet bu tür harcamalarıyla üretim faktörleri elde eder ve bunlarla da mal ve hizmet üretir. Bu durumda efektif talebi artırır, istihdamı genişletir ve iktisadi kalkınmaya katkıda bulunur.

2. Transfer Harcamaları: Transfer harcamaları satın alma gücünün devlet tarafından belirli sosyal gruplara aktarılmasıdır. Gerçek harcamalarda devlet mal veya hizmet şeklinde bir karşılık elde ederken, transfer harcamalarında ödemenin yapıldığı fert veya kurumlarca devlete bir hizmet yapılması veya bir mal teslimi söz konusu olmamaktadır. **Transfer harcamaları**, cari dönem üretimine karşı devlet tarafından doğrudan bir talep teşkil etmemekle beraber, bazı kaynakların devlet bütçesi aracılığı ile kişi ve kurumlar arası karşılıksız el değiştirmesi niteliği taşıyan kamu harcamalarıdır. Bu harcamalar milli gelir üzerinde görünürde bir değişim yapmamakla birlikte, ancak gerçek anlamda transferle satın alma gücü artan kişi ve kurumların bu gelir akımını mal ve hizmet olarak harcayacağından sonuçta mal ve hizmet üretiminde bir hareketlilik ortaya çıkacak ve gerçek harcama özelliği taşıdığı görülecektir.

2. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ

Kamu harcamalarının işlevleri veya gayeleri olarak da ifade edilebilen etkilerinin temeli toplumun refahının yükseltilmesi şeklinde özetlenebilir.

Kamu harcamaları ekonomik, mali ve sosyal yapı üzerinde önemli etkiler meydana getirir. Devlet değişik vasıtalarla elde ettiği kaynakları kamu hizmetlerini yerine getirmek, plan ve senelik programlarda belirtilen hedefleri gerçekleştirmek üzere değişik şekillerde kullanır. Devlet kamu maliyesi araçları olan vergi, borçlanma ve harcama yolu ile iktisadi hayatı istediği yönde etkileyebilir. Bu araçlardan da en önemlisi kamu harcamalarıdır. Vergi yükü ve borçlanma miktarındaki artışın en önemli sebebi kamu harcamalarının finanse edilmesi gereğidir.

Burada, genel olarak kamu harcamalarının toplumdaki üretim süreci üzerinde etkili olmasından ağırlıklı olarak iktisadi etkileri ele alınacaktır.

2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerine Genel Etkileri

Kamu harcamalarının fonksiyon/işlev, gayeleri veya etkilerine bakıldığında; iktisadi büyüme ve gelişme, gelir dağılımını düzenleme, talep ve fiyatlar genel düzeyine önemli etkiler yapmaktadır.

İktisadi büyüme kavramı, genellikle iktisaden gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını açıklarken, iktisadi gelişme kavramı ise iktisaden az gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını tanımlar. Gelişmiş ekonomilerde ekonominin iç dinamikleri hedef büyüme hızını fazla müdahale olmadan sağlarken, az gelişmiş ülkelerin sosyal ve iktisadi yapısı, yüksek bir gelir artışının gerçekleşmesi için elverişli şartlara sahip değildir. Devlet, bu yapıyı iktisat ve maliye politikaları araçları ile değiştirmeye çalışır.

Kamu harcamaları genellikle toplumdaki üretim süreci üzerinde etkili olmaktadır. Bu etki kendisini öncelikle, işgücü, tabiat ve sermaye gibi, üretim faktörleri üzerinde göstermektedir. Devlet, kamu harcamalarıyla üretim faktörlerine sahip olarak üretimde bulunabileceği gibi, mal ve hizmet satın almak suretiyle de üretimi uyarabilir. Buradaki önemli nokta, kamu harcamalarının üretimi arttırabilmesidir. Kamu harcamalarının üretim yönünden en önemli etkisi, toplumdaki kaynakların yön değiştirmesini sağlamasıdır. Kamu harcamalarının hacim ve bileşimi üretim faktörlerinin, genel bir ifade ile ekonomideki kaynakların belirli alanlara yönlendirilmesini sağlar. Bu araç ile kaynakların yön değiştirmesi, toplumun geleceğini güven altına alması bakımından önemlidir.

Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı olan vergiler, ferdi harcamaları azaltıcı, kamu harcamalarını arttırıcı özellik taşımaktadır. Böylece kamu harcamalarının ferdi harcamaları azaltılması ve kamusal tasarrufu, diğer bir ifade ile sermaye birikimini sağlaması bilhassa az gelişmiş ülkeler için önemli sonuçlardan sayılabilir. Az gelişmiş ülkelerde zorunlu olarak ifade edilen bu tasarrufu sermaye birikimi olarak ülkenin kalkınması için üretimi arttıracak altyapı yatırımlarına yönelteceği uzmanlarca genellikle kabul edilmektedir.

Ekonomik olarak etkin kaynak dağılımının nasıl gerçekleşeceği tartışmalarında veri olarak kabul edilen gelir dağılımı, sosyal adalet kaygılarının öne çıkması karşısında, siyasi organların ilgisizlik ve tarafsızlıkla yaklaşamayacakları bir konu haline gelmiştir. Gelir dağılımını değiştirmede en çok imkâna sahip olan devletin izleyeceği ekonomi politikası ve onun amaçlarından olan maliye politikası aracılığıyla adil gelir dağılımını sağlamaya yönelecektir. Bundan dolayı, bölge veya sektör ölçeğinde gelir dağılımlarının arzu edilen yönde değiştirilmesi günümüzde devletin büyük ağırlık taşıyan gaye ve görevlerinden birisi olmuştur.

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli dönemler içinde oluşturulan milli hâsıla veya gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölüşülmesini ifade eder. Devlet bu faktörlerin hissesine düşen gelirin bir kısmını vergi ismiyle aldığı anda bu faktörlerin gelirini azaltırken, transfer harcamaları yolu ile bu geliri arttırabilmektedir. Bu uygulama ile devlet gelir dağılımını değiştirmede etkili olduğunu göstermektedir.

İngiltere merkezli milletlerarası yardım kuruluşu Oxfam'ın, Küresel Servetin Dağılımı ve Gelir Adaletsizliği başlıklı son araştırmasında, global servetin gün geçtikçe daha küçük ve daha varlıklı elit bir grubun elinde toplandığı ve zengin ve fakir uçurumunun büyüdüğü ifade ediliyor. Rapora göre, 2014 senesinde dünyanın en zengin yüzde 1'i toplam küresel servetin yüzde 48'ine sahip, kalan yüzde 99'una yalnızca yüzde 52'si bırakılmıştır. En zengin yüzde 20'nin, dünyanın geri kalan yüzde 80'ine bıraktığı servet ise küresel servetin yüzde 5,5'idir. Yine raporda, 2014 senesinin ortasında dünyadaki yetişkin nüfusun yüzde 70'inden fazlası yani 3,3 milyar kişinin mal varlığı 10 bin doların altında. Raporda, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde zengin ve fakir arasındaki gelir eşitsizliğinin yüzde 70'ten fazla olduğu belirtiliyor.

Kamu harcamaları içinde yer alan transfer ödemeleri gelir dağılımı üzerinde direkt etki yaparken, cari ve yatırım harcamaları dolaylı olarak iyileştirme sağlamaktadır. Devletin sunduğu eğitim ve sağlık hizmetleri düşük ve orta gelirli vatandaşlara bedelinin altında veya ücretsiz sunulduğu için dolaylı olarak gelir dağılımını iyileştirir. Bu manada, kamusal mal ve hizmet olarak isimlendirilen, tüm topluma fayda sağlayan, faydası ölçülemez ve bölünemez mal ve hizmetlerin gelir dağılımına etkisi herkes için aynı olduğu kabul edilir.

Bir ekonomide toplam talebi ve fiyatlar genel düzeyini, tüketim ve yatırım malları için yapılan özel ve kamu harcamaları belirler. Toplam harcamaların miktarı, mevcut kaynakların tam olarak kullanımını sağlıyorsa, ekonomide tam istihdam söz konusudur. Toplam harcamaların miktarı mevcut kaynakların koyduğu sınırı aşarsa, fiyatlar genel düzeyi yükselir ve enflasyon başlar, toplam harcamalar bu sınırdan altında gerçekleşirse işsizlik ve durgunluk baş gösterir. Kamu harcamalarının miktarı ile bu harcamaların finansmanı için kullanılan araçların (vergi, harç, resim, borçlanma) özel harcamalarda meydana getirdiği azalma, toplam kaynaklar ile toplam talep arasındaki dengeyi belirleyen etkenlerden ikisidir.

Devlet vergi, resim, harç, borçlanma vb. yollarla özel kesimdeki satın alma gücünün azalmasına sebep olur. Satın alma gücündeki azalma ise mal ve hizmetlere olan talebi azaltır, talepte oluşan bu düşüş fiyatlar genel düzeyinde de benzer bir etki oluşturur.

Devletin üretime sağladığı sübvansiyonlar fiyat dengesini sağlarken, tüketime verilen sübvansiyonlar ise fiyatlar genel dengesini bozucu etki yapar. Kamu harcamaları içinde gerçek harcamalar toplam talebi doğrudan artırırken, transfer harcamaları kişilerin gelirini yükseltmek suretiyle dolaylı olarak toplam talebi etkilemektedir.

2.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi

Büyüme kavramı, genelde iktisaden gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını açıklarken, iktisadi gelişme kavramı ise iktisaden az gelişmiş ülkelerde kişi başına gerçek milli gelir artışını tanımlar.

Gelişmiş ekonomilerde ekonominin iç dinamikleri hedef büyüme hızını fazla müdahale olmadan sağlarken, az gelişmiş ülkelerin sosyal ve iktisadi yapısı, yüksek bir gelir artışının gerçekleşmesi için elverişsiz şartları devlet iktisat ve maliye politikaları araçları ile değiştirmeye çalışır.

Uzun dönem büyüme hızı, tabii kaynakların, emeğin ve sermaye stokunun miktarına ve bunların verimliliğini arttıracak daha etkin üretim metotlarının uygulanmasına bağlıdır. İktisadi faaliyet sonucu artma imkânı olan üretim faktörü, sadece sermaye stokudur. Sermaye stokundaki artış, ileri teknoloji kullanımını sağlar, tabii kaynakların ve emeğin verimliliğini artırır.

Sabit sosyal sermaye tesisleri, eğitim, sağlık gibi, kamu hizmetlerine yapılan kamu harcamalarının, üretim kapasitelerinin etkinliği ve büyüklüğü üzerinde önemli tesirleri bulunmaktadır. Bu tür harcamalar, ekonominin genel verimliliğini artırır, üretken yatırımları özendirir ve ileri bir teknolojinin kullanılmasına imkân sağlar.

Kamu kaynaklarının tasarruflar ve cari harcamalar arasındaki dağılımı da iktisadi gelişme açısından önemlidir. Kamu tasarruflarını zaman tercihine göre ayarlamak mümkün olduğundan, az gelişmiş ülkelerde meydana gelen tasarruf açığını kamu tasarrufları ile kapatmak başvurulan bir uygulamadır. Çünkü az gelişmiş ülkelerde en kıt üretim faktörü sermayedir.

Milli ekonomide yapılan yatırımlar otonom (bağımsız) ve uyarılmış yatırımlar olarak ikiye ayrılır.

1. Otonom Yatırımlar: Tüketim ve satış miktarına bağlı olmaksızın yani, milli gelirdeki değişimlerden müstakil olarak yapılan yatırımlardır. Baraj, yol yapımı, hava yolları, demir yolları, liman gibi, yatırımlar otonom yatırımlardır.

2. Uyarılmış Yatırımlar: Gelir seviyesi ve dolayısıyla tüketim ürünleri talebine bağlı olarak, yani milli gelirdeki değişimlere bağlı olarak yapılan yatırımlardır.

Yukarıda sayılan kamu harcamalarının etkilerine ilave olarak, yapılan kamu harcamaları çarpan ve hızlandırıcı mekanizmalarını harekete geçirerek gelir arttırıcı ve dolayısıyla büyüme ve gelişmeyi harekete geçirerek kelebek etkisi oluşturmaktadır. Kelebek etkisi; bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesine verilen isimdir.

Çarpan (çoğaltan), otonom yatırımdaki bir artışın milli gelirde meydana getireceği bir artışı ifade eden adedi bir katsayı (adedi bir artış) olmaktadır. **Çarpan etkisi,** devletin kamu harcamalarını belirli bir miktarda arttırması sonucunda milli gelirin yapılan kamu harcaması tutarından daha fazla arttırmasını ifade eder.

Hızlandırıcı, tüketim ürünleri talebindeki toplam değişikliğin yatırımlar üzerinde otaya çıkaracağı değişikliği ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle **hızlandırıcı,** tüketim ürünleri talebindeki toplam değişikliğin yatırımlar üzerinde ortaya çıkaracağı değişikliği ifade eder. **Hızlandırıcı etkisi ise** kamu harcamalarındaki artışın tüketim ürünleri talebini artırarak yeni yatırımlara yol açması suretiyle milli gelirin artmasını ifade eder. Tüketim harcamalarında meydana gelecek değişiklik, yatırımların belirli bir katsayıya göre artmasına veya azalmasına "**hızlandırıcı katsayısı**" ismi verilmektedir. Burada ismi geçen yatırım uyarılmış yatırımdır ve bu yatırım genellikle özel sektöre yapılıdır.

Ayrıca devlet yapacağı yatırımlarla ekonomide istihdamı arttırmakta bilhassa emeği harekete geçiren yoğun işgücü istihdamını sağlayan yatırımlar toplumdaki işsizliği azaltıcı etki yapmaktadır. Kamu harcamaları, ekonomide üretim, istihdam, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı gibi, unsurları etkiler. Kamu harcamalarının toplamını oluşturan; yatırım harcamaları, cari harcamalar ve transfer harcamalarının etkisi bu tür ve niteliğine göre farklılık gösterir.

2.3. Kamu Harcamalarının Toplumsal Kontrolü

Kamu harcamaları, adil, şeffaf ve fertler üzerine yükleyeceği yükten dolayı toplumun her zaman gündeminde olmuştur.

Gelinen noktada, "en iyisini bilen devlet" anlayışından "vatandaşın ortak aklını esas alan devlet" anlayışına geçilmesi ile kamuda kaynakların verimli kullanımı sağlanılabilecektir.

Geleneksel yönetim anlayışında katı ve dikey organizasyon yerine modern yönetim anlayışına uygun yatay organizasyon, yumuşak hiyerarşi, şeffaf, esnek ve katılımcı yönetim, performansla bağlı ücret ve hesap verilebilirlik kavramları yerleşmelidir. Kamu

harcamalarını denetleyen mekanizmalar içerisinde topluma dönük şeffaflık ve hesap verebilirlik alanında; Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun uygulamaya geçilmiştir.

Demokratik parlamenter sistemde; yasama (meclis), yürütme (hükümet) ve yargı (mahkemeler) olarak kuvvetler ayrılığı çerçevesinde oluşturulan denge ve denetim mekanizmaları ile kamuda bir istikrar oluşturulmaya çalışılır. Dünya çapında artan yolsuzluk olayları şeffaflık arayışlarını artırmaktadır. İdeal manada kamu yönetiminin hedefi; yönetimde adalet, doğruluk ve şeffaflıktır.

Devletin ekonomik, siyasi ve sosyal konularda aldığı kararlara özel sektörde faaliyet gösteren kuruluşların mali durumlarına, milletlerarası kuruluşların faaliyetlerine ilişkin zamanında, anlaşılır, ilgili, nitelikli ve güvenilir bilgiye kişiler tarafından ulaşılabilmesi **şeffaflığı** ifade eder. Mali ve vergi şeffaflığı ile birlikte, devletin gelir ve giderlerinin denkleştirilmesindeki çabaları oluşturan mali disiplinde bu şeffaflık içerisinde değerlendirilir.

Kamu maliyesi bilimi, kamu kesiminin istikrarı için, kamu gelirleri ve kamu giderlerinin birbirine denk olması; bütçe gelir ve giderlerinin birbirine denk olması yanında sosyal güvenlik kuruluşları, mahalli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçelerini de içine alan tüm kamu gelir ve giderlerinin denkliliğini ifade eden **mali disiplini** önemser. Kamu maliyesi dışında kalan kamu şirketleri ve varlık fonu gibi sistemlere devredilen kuruluşların hedeflerine ulaşabilmeleri için mutlaka bağımsız demokratik denetim mekanizmaları ile kontrollerinin sağlanması gerekir.

Başbakanlığa bağlı, ana faaliyet konusu fonların kurulması ve yönetimi olan, sermaye piyasalarında araç çeşitliliğine katkı sağlamak, kamuya ait varlıkları ekonomiye kazandırmak, dış kaynak temin etmek, büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek için Türkiye Varlık Fonu ve bu fona bağlı alt fonları kurmak ve yönetmek üzere Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi kuruldu. Fon, 26 Ağustos 2016 tarihinde Resmi gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Varlık fonu, çeşitli finansal varlıklara yatırım yaparak gelirini artırmayı hedefleyen, devletin sahipliği ve yönetimi altında çalışan yapıdadır. Ülkeler, bütçe fazlalıklarını varlık fonu aracılığıyla dört şekilde kullanabilir: (1) Harcamalarını artırır. (2) Mevcut vergi yükünü düşürür. (3) Borçlarını erken ödemeye tabi tutabilir. (4) Bir varlık fonu kurarak bütçe fazlalıklarını buraya aktarır ve bu fonla yerli veya yabancı bazı finans varlıklarını satın alıp gelirlerini artırmaya çalışarak gelecek nesillere refahı aktarma yoluna gidebilir. Bu işlemlerin, bütçe kısıtlamaları ve meclisin sıkı kontrolü altında yürütmek kolay olmadığı için bütçe fazlalığı geliri fona aktararak bunun üzerinden işlemler yürütülür. Burada temel hareket noktası varlıkları risk ve getiri dengesini gözeterek kazanç gayeli kullanmaktır.

Resmi Gazete 05 Şubat 2017 PAZAR Sayı: 29970 Mükerrer yayımına göre; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Anonim Şirketi, Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi, Borsa İstanbul Anonim Şirketi, Türksat Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme Anonim Şirketinin sermayelerinde bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı, Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketinin % 6,68 oranındaki Hazineye ait hissesi ile Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün Türkiye Varlık Fonuna aktarılması kararlaştırılmıştır. (Kaynak: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170205M1-1.pdf> Erişim tarihi: 09-02-2017)

Bilim ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak gelişen iletişim vasıtaları aracılığı ile tüm dünya insanlarında artan bir bilinçlenme ve adaleti arama temayülü gelişim ve değişimleri global ölçekte değerlendirmelerine sebep olmaktadır. Dünyada artan toplumsal meseleler ve bunların çözümlerine yerel değil dünya ölçeğinde değerlendirme ve meselelerin çözümü milli çapta milletler nezdinde değil artık toplum tabakalarının organizasyonu ile çözüme ulaştırılmaya başlanmaktadır.

Global ölçekte israf ekonomisine dayalı olarak artan tüketim ve bunun çevreye yüklediği olumsuz katkılar duyarlılığı artırmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizlik, refahın tabana yayılmayıp, sermayenin belirli kesimlerde temerküzü gibi, global eşitsizlikler dünya insanlarını daha duyarlı hale getirmektedir. Ekonomik büyümeden pay alma oranı, milyar dolarlık zenginlerin oranında keskin artışlar, ülke ve insanların borçlarının artışı, finansal açıdan dışa olan bağımlılık artışları toplum kesimlerinde rahatsızlıklar oluşturmaktadır. Aynı zamanda, yeni dünya düzeni veya yeni dünya imparatorluğu şeklinde gelişmiş kapitalist ülkelerin Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında veto hakkına dayanarak dünya jandarmalığına yönelmesi global terör meselelerini de beraberinde getirmektedir.

Ülkeler faaliyetlerini, aldığı kararları, çıkardığı kanunları yerel ve milli temelde değil, dünya yönelimli ve dünya ölçeğinde düşünmek ve düzenlemek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Dünya vatandaşlığı, insanların evrensel hakları, şeffaflık, ülkelerin taraf olduğu milletlerarası anlaşma ve sözleşmeler insanların hak arama imkânlarını daha da artırmaktadır. Kurumsal vatandaşlık, şirketlere vatandaşlık kimlik numarası gibi, faaliyet kodlarının verilmesi, kamu ve özel sektör faaliyetlerinin her alanındaki şeffaflığı toplum hayatının kalitesini artıracaktır. Kuruluşların ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken tüm kanunî, ahlaki ve sosyal kurallara uyması ve toplumla arasında oluşan sözleşmenin gereklerini yerine getirmesini ifade eden **kurumsal vatandaşlık** bu alanda önemli bir kavramdır. Yerel anlamda bilgi edinme hakkını kullandıran BİMER, mali suçları araştırma komisyonu (MASAK) ve elektronik ortamda dijital verilere ulaşma ve bunların güvenli uygulamaları gibi, kamu uygulamaları, sosyal güvenlik alanındaki iyileştirmeler ve siber güvenlik çalışmaları yeni hayat şeklinin kalitesini artırmakta, bu da toplumda huzuru getirmektedir.

Birleşmiş Milletler 31 Ocak 1999 tarihinde düzenlediği Dünya Ekonomik Forum'unda, "Binyıl Kalkınma Hedefleri" doğrultusunda iş dünyası liderlerini, evrensel çevre ve sosyal ilkeleri desteklemek gayesiyle; insan hakları, çalışma şartları, çevre koruma ve yolsuzlukla mücadele başlıklarında 10 temel prensip belirlemiştir. New York'da bulunan BM Genel Merkezinde 26 Haziran 2000 tarihinde hayat bulan Küresel İlkeler Sözleşmesi Proje'sine dünyanın dört bir yanından binlerce şirket, sendika ve sivil toplum organizasyonu, bu evrensel ilkeleri; iş stratejilerinin, operasyonlarının ve kültürlerinin bir parçası haline getireceklerini ilan ederek katılmaktadır. Küresel İlkeler Sözleşmesi'ne Türkiye'de resmi olarak BM Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Ofisi'nin, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ile işbirliği içinde organize ettiği 15 Ekim 2002 tarihli özel bir toplantı ile başlamıştır. Türkiye'den hâlihazırda 160 kuruluş 2015 senesine kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesini imzalamıştır.

Küresel İlkeler Sözleşmesinin On İlkesi; (1) iş dünyası milletlerarası ilan edilmiş insan haklarına destek olmalı ve saygı göstermeli, (2) iş dünyası, insan hakları ihlallerine fırsat tanımamalı, (3) iş dünyası çalışanların sendikalaşma hürriyeti desteklemeli ve toplu müzakere hakkını etkin şekilde tanımalı, (4) iş dünyası, her türlü zorla ve zorunlu işçi çalıştırılmasını engellemeli, (5) iş dünyası, çocuk işçi çalıştırılmasının önüne geçmeli, (6) iş dünyası, işe alım ve çalışma süreçlerinde ayrımcılığın önüne geçmeli, (7) iş dünyası çevre meselelerini önleyici ve çevreyi koruyucu yaklaşımları desteklemeli, (8) iş dünyası çevreye yönelik sorumluluğu artıracak her türlü faaliyeti ve oluşumu desteklemeli, (9) iş dünyası çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemeli ve (10) iş dünyası rüşvet ve haraç dâhil her türlü yolsuzlukla mücadele etmelidir.

Bilgi STK Tarafından sürdürülen Kamu Harcamalarını İzleme Platformu "2014 Senesi Kamu Harcamaları İzleme Raporu"na göre, Türkiye 2011 senesinde dünyada en yüksek askeri harcama yapan 14. ülke iken 2012 senesinde 9. ülke oldu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi (Bilgi STK) tarafından sürdürülen Kamu Harcamalarını İzleme Platformu "2014 Yılı Kamu Harcamaları İzleme Raporu" kamu kaynaklarında; sosyal korumaya, güvenliğe, adalete, çocuğa, gençliğe, engellilere ne kadar pay ayrıldığına yönelik harcamaları inceledi. İncelemeler sonucunda elde edilen veriler kamuoyunun bilgisine sunuldu. Bunlar:

1. Askeri Harcamalar: Stockholm Milletlerarası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI = Stockholm International Peace Research Institute), 2014 yılında yapılan askeri harcamalarla ilgili açıkladığı raporda, küresel düzeyde geçen sene, bir önceki seneye göre yüzde 0,4 düşüşle 1,8 trilyon dolarlık askeri harcama yapıldı.

Rapora göre dünyanın en büyük silah ihracatçıları ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Almanya; dünyanın en büyük silah müşterileri ise Hindistan, Suudi Arabistan, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri ve Avustralya. Dünya çapında askeri harcamalar 1998-2011 yılları arasında 13 yıl boyunca artmış, 2011-2014 arasında hafif gerileme göstermişti. SIPRI'nin raporunda Türkiye 2011-2015 döneminde en fazla silah alan 6'ncı

ülke oldu. Bu dönemde en fazla silah satın alan ilk 10 ülke sırayla şöyle: Hindistan, Suudi Arabistan, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Avustralya, Türkiye, Pakistan, Vietnam, ABD, Güney Kore.

Stockholm Milletlerarası Barış Araştırma Enstitüsü her sene askeri alanda en çok harcama yapan 10 ülkeyi yayınlarında gösterir. Sıralamadaki veriler 2014senesi için piyasa döviz kurundan faydalanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-2.2:Askeri Harcamalar

S.	Ülke	Askeri harcamalar2014	GSMH'ya Oranı (%)
1	ABD	610.000.000.	3,5
2	Çin	216.000.000.	2,2
3	Rusya	84.500.000.	4,5
4	Suudi Arabistan	80.800.000.	10,4
5	Fransa	62.300.000.	2,2
6	İngiltere	60.500.000.	2,2
7	Hindistan	50.000.000.	2,4
8	Almanya	46.500.000.	1,2
9	Japonya	45.800.000.	1
10	Güney Kore	36.700.000.	2,6

Kaynak: <https://www.sipri.org/databases/milex>

Bir ülke ne kadar çok gayri safi yurtiçi hâsılasının yüzdesi olarak askeri harcama yaparsa, eğitim ve altyapı sistemi gibi, diğer önemli alanlar için o kadar az para harcar.

2. İç Güvenlik Harcamaları: Türkiye’de 2006 senesindeki iç güvenlik harcamasının GSYH’ya oranı da 0,88 iken 2013 senesinde 1,36 olarak gerçekleşmiştir. En hızlı artış İçişleri Bakanlığı personel harcamalarında görülmektedir. Gizli hizmet giderleri çok hızlı artış gösteren diğer harcama kalemidir. Emniyet Genel Müdürlüğü ve MİT’in harcamaları içinde personel harcamaları hızla artmaktadır.

3. Adalet Harcamaları: Avrupa Konseyi Etkin Yargı Komisyonu’nun 2012 verilerine göre, üye ülkelerin kişi başına mahkeme ve savcılık harcamaları 52,16 avro iken Türkiye’ninki 15, 9 avro; adli yardım harcaması 7,7 avro iken Türkiye’ninki 1,10 avrodur. Bir hâkime düşen dosya sayısı Avrupa ülkelerinde 200 iken Türkiye’de 780’dir. Ortalama net senelik hâkim maaşı 25.000 avro civarında iken Türkiye’de 16.000 avrodur.

4. Sosyal Koruma Harcamaları: En son yayınlanmış OECD verilerine göre, OECD ülkelerinin sosyal koruma harcamalarının 2012 senesinde GSYH’ya oranı ortalama % 28,1’dir. 2012 senesinde Türkiye’nin sosyal koruma harcamasının GSYH’ya oranı ise % 13,41 ile kısıldır.

5. Sağlık Harcamaları: Kamu sağlık harcamalarının GSYH’ya oranı bir tek 2009 senesinde % 5’in üzerine çıktı. 2013 senesinde oran % 4,68 olarak gerçekleşti. Dünya Sağlık Organizasyonu verilerine göre Türkiye kişi başına sağlık harcaması artış göstermesine rağmen hâlâ en sondaki 7. ülke konumunda. Genel sağlık sigortası kapsamında tahakkuk eden prim 7 milyar 300 milyon civarında iken bunun ancak 350 milyon TL’si tahsil edilebildi. Sağlık sistemi dışında kalan vatandaş olması sağlık hakkının kullanılmadığı anlamına gelmektedir.

2.4. Sosyal ve Ekonomik Gelişimin Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan kaynaklar, sadece o coğrafya üzerinde yaşayanların değil tüm dünya insanların olduğu fikri yaygınlaşmaktadır. Bu düşünce, aslında kaynakların sürdürülebilir bir üretim ve tüketim anlayışı ile gelecek nesillerin de hakkı olarak aşırıya kaçmadan ve adil bir şekilde kullanılmasını ifade eder. Üzerinde yaşanan coğrafyanın kaynakları geçmişten miras değil de gelecekte emanet alınmış değerler olarak kabul edildiğinde daha etkin ve verimli bir kullanım sağlanmış olacaktır.

Kapitalizm feodal bir toplum olan Avrupa’da doğdu ve gelişti. 15. asır sonraları teknolojiye paralel üretimin gelişim, para ve ticaretin öne çıkması ile bunlara sahip olmak isteyenler toplanarak iş bölümü ve üretim artışlarını sağlayarak kapitalist sistemi yerleştirdiler. Yapısı itibari ile sömürgeci olan kapitalist yayılmacı model önce barış adıyla militarist istila, sonra iktisadi üşüşme ve paylaşım yapmaktadır. Devletleri ve kişileri sürekli borçlandırarak modern köleler haline getiren bu sistem sürdürülebilir bir durum değildir. Bu gidiş Batı’nın 1750 senelerinde başlayan üstünlüğü geleceğe dönük ekonomik perspektiflerle 2030 senelerinde biteceği tahminini kuvvetlendirmektedir.

Güç ve serveti ifade eden ekonomik kalkınmışlığın belirleyiciliğinde; bunu elde eden ülke ve kesimler dünyanın diğer ülke ve toplumlarını adil olmayan bir ekonomik rekabet ile sömürmektedir. Bu da toplam dünya kaynaklarının nüfus bazında dağılımında büyük adaletsizlikleri beraberinde getirmektedir. Bu dağılımın ülke içerisinde de daha çok üst gelir tabakasında olanlar lehinde gelişmiştir. Bu anlamda; kolay kazancın teşviki, alın teri ile çalışıp istihdam sağlayan ve vergisini ödeyen kesimi mağdur etmektedir. Hayatın her safhasında emek sarf etmek ve emeğe ahlak katmak iş hayatı ve toplum hayatı açısından çok önemlidir.

Sayı ve fayda olarak çokluk ifade etmeyen ve doğrudan tüketime konu olmayan nesnelere değersiz kabul eden kapitalist ekonomik anlayış insana, hız ve haz telkin ederken sınırlı kaynakların kullanımı noktasında ise devamlı rekabete sevk etmektedir. Bu haksız rekabet, ülkeler ve sınıflar arası gelir farklılıklarından dolayı tüketimde büyük adaletsizlikler ortaya çıkarmaktadır. Bu halde; geçmişte ülkeler arası ve günümüzde kısmen ve gelecekte tamamen sınıflar (toplum tabakaları) arası bir çatışmaya götüreceği açıktır. İnsan hakları evrensel beyannamesinde temel kabul edilen; hayat hakkı ve bunun sürdürülebilmesi için gerekli ihtiyaçları devletlerin karşılama mecburiyeti, dünyanın sahip olduğu kaynakları tüm insanlar için adil dağılımını da zorunlu kılmaktadır.

Batı sanayileşme ile birlikte, emperyalist fikirlerinin izinde; dünyadaki yeraltı maden ve enerji havzalarını kontrole yöneldi. Bu meyanda, farklı coğrafyaları işgal ederek oranın zenginliklerini Avrupa’ya taşıyarak kendi gücünü ve gelişmesini artırdı. Birçok ülkenin bu sömürü düzeni, dünyanın diğer sanayileşmemiş ülkelerin aleyhine muvazeneyi (denge) bozarak birçok ülkeler arası savaşa sebep olmuş ve Batı kendi içerisinde de birinci ve ikinci büyük savaşların başlatıcısı ve sürdürücüsü olmuştur.

Her sırada; ekonomik ve sosyal açıdan yeni bir dünya düzeni kurulduğu söylenir; 1715, 1815, 1915 ve 2015’de bu tarihi dönemlerden biri olarak enerji havzalarına yapılan operasyonlar bu fikri desteklemektedir. Birinci Dünya savaşı sırasında, 29 Nisan 1916’da Kut’ül Ammare kuşatması sonrası İngilizlerin Osmanlı 6. ordusu karşısında bozguna uğramasından sonra 16 Mayıs 1916’da Rusların mutabakatını alan İngiltere ve Fransa aralarında yaptıkları Sykes-Picot gizli anlaşması ile orta doğu topraklarını paylaşmışlardır. Bölgede bir asır sonra benzer bir gizli anlaşmanın alt yapısı hazırlanmaktadır. Monroe (ABD başkanı James) Doktrini ile 1823 senesinde başlayan Amerikan ve Avrupa emperyalizmi iki yüz sene sonra asimetrik olarak Ortadoğu’ya tam bir “daimi ve topyekün savaş hali” ni getirdi. Bu emperyalist güçler, sömürmek istedikleri bölge ülkelerini kontrollü kaos ile terörle yıldırarak ve vesayet ile dünyadan uzaklaştırıp kendi içine kapatarak otoriter bir rejim ile geri kalan bu ülkeler üzerinde tüm ekonomik seçenekleri kullanmaktadır.

İnsanlık, zihin gücü ile dünyayı imar ve inşa ile ona yön ve şekil verirken, diğer yandan içinde yaşadığı dünya onun zihniyetini etkilemektedir. Bu noktada Doğu ve Batı medeniyetlerinin kaynakları temelde farklıdır. Doğu medeniyeti dine dayalı ve inançların şekillendirdiği bir anlayışı yansıtırken, Batı medeniyeti ise daha ziyade **Roma hukuku** ve **Yunan felsefesi** dayanır ve günümüz

sosyal ve ekonomik vaziyeti ve dolayısıyla da üretim ve tüketim sistemlerini de bu yapılar belirlemektedir. Kategorik ve toptancı yaklaşım sergilememek açısından Batı'yı (AB ve ABD) insanlığa faydalı faaliyetler yürüten ve temelini Hıristiyanlıktan alan birinci Avrupa ve Roma ve Yunan düşüncesine dayanan, kapitalizm gibi uygulamalarla dünyayı sömürmeye çalışan ikinci Avrupa'yı ayrı tutmak gerekir.

Avrupa sanayileşme ile sağladığı üstünlüğünü dünyanın diğer toplumları üzerinde kültürel sömürüye de yönelerek onların medeniyetlerini geriletmiş. Oralarda, bilimde, sanatta ve ekonomide kendi ön kabullerini yerleştirmiş ve bunu tek doğru olarak kabul ettirmeye çalışmıştır. Bilim alanında tekeli bir anlayışla; dünyanın diğer coğrafyalarında halkların geliştirdiği sistem ve buluşları ilmi kabul etmeyerek, sadece kendi çalışmalarını akademik ve ilmi buluş ve çalışma olarak görmüştür. Böylece de toplumların tarihi hafızalarını zayıflatarak, tarih bilincinden (şuurundan) uzak yetiştirilen insanları istediği yönde sevk ve idare etmeye yönelmiştir.

İnsanlığın geçirdiği evrelerden biri olarak; belirli coğrafya insanların köleleştirilmesini ve bunların azadı sadece ekonomik saiklerle yapan emperyalist zihniyet, zamanla artan kölelik maliyetinden kurtulmak için hürriyet verdiğini söylemiştir. Oysa bir işçinin maliyeti, bir kölenin maliyetinden daha düşük olduğu için bu sömürünün yönünü değiştirmiş ve emek üzerinden yeni sömürü yöntemleri keşfetmeye yönelmiştir. İlerleyen zamanlarda artık, bilim ve teknolojinin sağladığı imkânlarla insanlarda artan şuurlanma sorgulamayı da peşinden getirmektedir. Artık insanlar sömürülmek, kandırılmak ve yönetilmek istemiyor; birlikte adil, aldatılmadan ve katımlı (istisnâli) yöntemi istiyor. Gelinek noktada "karizmatik tek insan" yönetimlerinden "meşveretli heyetler yönetimi" modeline geçilmesini istiyor. Bu manada, yöneticilerin bulunduğu makamların bir imtiyaz değil bir mesuliyet alanı olarak görülmesi ve bunun gereğinin yerine getirilmesi beklenir.

Ekonomik sistemlerde ahlâki unsurların göz ardı edilmesine bağlı olarak; genleri ile oynanmış (GDO) ürünlerin kontrolsüz şekilde üretim ve tüketimi toplumların sağlığını ve nesil olarak devamını olumsuz etkilemektedir. Özellikle; "etiketlemelerin" yiyeceğin organik olduğunu söylemek gibi, bir ifade ile insanların beklentilerini değiştirmektedirler. Gıda sektörüne hâkim sınıflar; gıda güvenliğini hiçe sayarak diğer insanlar üzerinde operasyonlar yaptığı düşüncesini pekiştirmektedir. Çok kazanma hırsı ile gıdalar üzerinde dönen dolaplar insanları endişelendirmekte ve helal gıda sertifikası gibi, güvenli gıda standardı olan ürünlere yönlendirmektedir. Bu gibi, toplumu ilgilendiren meseleleri aşmanın yolu; öğretim sistemi dâhilinde değerlerine bağlı hedefi ve ideali olan, akıl edebilen (düşünen), sorgulayan ve belirli ideolojiler ile şekillendirilemeyen sosyal bireyler yetiştirilmelidir.

Global sermaye sahipleri olan aktörler; iddialı lafların gücüne dayanarak, beylik fikirleri ve uzun süre test edilmeyen ezberleri başkalarına sopa gibi göstererek dünyaya nizam (düzen) vermeleri ahlâki bir davranış değildir. Halk hâkimiyetine dayanan, temel hak ve hürriyetleri, eşitliği sağlayan yönetimi ifade eden demokrasiyi kullanarak, ancak gerçekte; hak ve hukuku tanımama, zorbalık, keyfi uygulama, zulüm ve tahakküm olan istibdat ile servet elde etmeye ve diğer toplumların kaynaklarını kontrol altına almaya ve böylece servetlerini artırmaya çalışıyorlar. Bu hâkim sınıf, basın gibi tüm iletişim vasıtalarını kullanmakta ve toplumlara kendi değerlerini benimseterek varlıklarını güçlendirerek sürdürmektedirler.

Devlet güçlendikçe; ekonomiye, eğitime, kültüre, sosyal ve aile hayatlarına müdahale ediyor ve devlete bağımlılık ve muhtaçlık durumu arttıkça da ferdi hürriyetler azalıyor. Büyüme devletlerde bir hedef değil, sadece insanların mutluluğu için bir araç olmalı ve toplumda artık ekonomide büyüme olmadan bir refah düşüncesinin yerleşmesi gerekir. Bu noktada ulus devletin toplumu kontrol etme yeteneği, küreselleşme ile zayıflamakta ve gelişmeler ile güçlenen küreselleşme uygulamaları, acımasız şekilde bir tarafa "kazanılan", diğer yanda "kaybedenler" ortaya çıkarıyor. Bu noktada materyalizm ve ona dayanan pozitivizm benzeri düşünceler sonuç itibarı ile din dışı ve dolayısı ile din karşıtı felsefeler olarak bu uçurumu gideremiyor ve tersine sürekli derinleştiriyor.

Dünya ülkelerinde; kamu sektörlerinin ülke ekonomisinin yaklaşık üçte birini oluşturduğu bir yapıda yönetim kalitesi insanların hayat kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Kamu kaynakları; yönetişim anlayışına uygun olarak etkin şekilde kullanılmalıdır. Yöneticiler, kamu kaynaklarını istedikleri gibi, değil halkın istediği şekilde kullanılmalı, israf etmeden, gerçek ihtiyaç ne kadar ise o miktarda kullanılmalıdır. Global düşünerek, yöneticilerinde halk gibi, yaşaması gerekir. Bu noktada halkın çoğunluğuna uymak; onların yediği, giydiği ve kullandığı gibi, kullanmak gerekir.

Dünyada hızlı şehirleşme ile birlikte iç göçler belirsizlikleriyle sürerken, ekonomik modernleşme ve liberalleşme devam ediyor, geçim imkânları kırılmaşıyor ve yaşanan mekânlar kalabalıklaşıyor. Aile ve komşuluk bağları zayıflarken, yeni topluluklar ortaya çıkıyor. Toplumda ferdi istekler yapay bir şekilde kabartılıyor ve tüketim toplumsal statünün ana kaynağı haline geliyor. Değer yargıları, sorgulanıp erozyona uğruyor veya hoşgörüsüz şekillere bürünerek yeniden üretiliyor. Nesiller arası anlayış farklılıkları çatışmaları hızlandırıyor ve dolayısıyla hayat giderek daha rekabetçi özellikler kazanıyor ve yeni suç ve sömürü şekilleri ortaya çıkıyor. Kadın ve aile modern sistemlerin hep yumuşak karnı olmuş ve kapitalizm bunu iyi bildiği için faaliyetlerini ağırlıklı olarak onun üzerinden yürürlüğe koymuş. Daha ziyade çalışma hayatına sokulan, daha çok tüketirilen ve bedeni reklam nesnesine dönüşen ve istismar edilen bir kadın anlayışı kapitalizmin sıradan uygulamaları haline gelmiş durumdadır.

Sosyal bilimciler günümüzde geniş aileden çekirdek aileye geçme sürecinin bittiğini ve çekirdek ailenin de parçalanarak atomize kişilerden oluşan bir aile yapısının oluşmaya başladığını söylüyorlar. Oysa insanlar yalnızlaşarak a-sosyal bir yapıya sürüklenmektedir. Araştırmalar yüz yüze sosyalleşmenin kişileri daha fazla mutlu ettiğini söylemektedir. Vermek ve paylaşmak insanı insan yapan unsurlardan olarak; vermek hizmet toplumunu oluşturan kişilerin, almak ise tüketim toplumunu oluşturan kişilerin özelliğini taşır. Tüketim toplumu atomize bir toplum olma yolundadır. Sanayi ürünlerindeki israfın önlenmesi için sadelik gerekir; sadelik, değere odaklanmayı sağlar ve böylece israf ve kayıplar görülerek her türlü israfın önüne geçilebilir. Bu noktada; "tüketimin bir kültürü olmalı, ancak tüketmek bir kültür olmamalıdır."

Karşı tarafı iyi anlamının yolu, onun kullandığı kavramları ve kelimelerin anlamlarını biliyor olmaktan geçer. Şark (doğu) kültüründe yazı değil, söz kıymet ifade eder ve sözlü kültür, yazılı kültürden öndedir. Her ne kadar "hatırdan çıkar satırdan çıkmaz" dense de "ilim kalpten yazıya intikal edince zayı olur" sözü tercih edilmiştir. Yaşayarak öğrenmek; bedeli en yüksek öğrenme şeklidir. Akıllı insan yaşadığı olaylardan ders olan ve hayatını ona göre düzenleyen insandır. Ancak daha da akıllı insan başkalarının tecrübelerinden kendine ders çıkarmayı bilendir. Bu noktada toplumlar maruz kaldıkları temel meseleleri olan; cehaleti marifet (bilgi) ile zaruretli sanat ile ve ihtilafı (ayrılığı - gayriliği) ittifak ile çözmeye çalışmalıdır. Dünyada yaşanan gelişimi bu çerçeveden değerlendirerek, artan meselelere hızlı çözümler üretmek gerekir.

Çare; tüm insanların evrensel (cihanşümul) değerler etrafında, adil, sulh içinde, karşılıklı saygı ve sevgi çerçevesinde insani değerleri esas alan bir sosyal, siyasi ve ekonomik sistem oluşturmalarıdır. Mecburiyetten değil gönüllü sadelik ile fazlalıklardan arınma, eşyaları ayıklamak, gerekli ve zorunluları el altında tutarak yeni bir hayat tarzını benimsemek ekonomik krizlere karşı en müessir yol olmaktadır. Böylece her alanda sulh, demokrasi ve adaletin hâkim kılınması ile topluma dair meseleler daha kolay halledilecektir.

İkinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Kamu harcamaları nedir? Açıklayarak, kapsam ve tarihi gelişim sürecini irdeleyiniz.

6. Otonom yatırımlar ve uyarılmış yatırımları açıklayınız.

7. Kamu harcamaların toplum tarafından kontrolü nasıl sağlanabilir? Tartışınız.

8. Sosyal ve ekonomik gelişimin kamu maliyesi üzerine etkileri neler olabilir? Değerlendiriniz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI: KAMU GELİRLERİ

Bu bölümde, kamu harcamalarının finansmanı: Kamu gelirleri, dördüncü bölümde, genel vergi teorisi incelenmektedir.

1. KAMU GELİRLERİNİN MAHİYET VE ESASI

1.1. Kamu Gelirinin Tanımı

Devletin ve diğer kamu kuruluşlarının görevlerini yerine getirebilmeleri için gelire ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç muhtelif kaynaklardan sağlanan kamu gelirleriyle karşılanmaktadır.

Kamu ihtiyaçlarını karşılayacak olan kamu hizmetlerinin görülmesi için kamu harcamalarının yapılması gerekmektedir. Kamusal finansmanı karakterize eden en önemli özellik ise cebir unsuru olmaktır. Kamu gelirlerinin bir kısmı devletin iktisadi faaliyette bulunması doğan özel mülk ve teşebbüs gelirleri teşkil etmektedir. Devlet genel olarak, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamaları karşılamak için vergileme yetkisini kullanmakta, bunun yetersiz olduğu durumlarda borçlanmak ve para basmak suretiyle elde ettiği gelirlere yönelmektedir.

Devletin veya diğer kamu kuruluşlarının görevlerini yerine getirebilmesi gayesiyle, anayasa sınırları içinde başvurdukları çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirlerin tümüne kamu gelirleri denilmektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, geliri; kamu geliri ve özel gelir olarak iki şekilde tarif etmektedir:

Kamu geliri: “Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri,” olarak tarif eder.

Özel gelir: “Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikte mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri,” şeklinde tarif eder.

Kamu geliri, devlet veya diğer kamu kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamalarını karşılamak için gerek vergilendirme yetkilerine dayanarak, gerekse özel mülk ve teşebbüsleri dolayısıyla elde ettikleri bütün iktisadi değerlerdir.

Kamu gelirleri kapsam bakımından genelde; dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayrılarak incelenir:

1. Dar anlamda kamu gelirleri: Devletin veya merkezi yönetimin muhtelif gelir kaynaklarından elde ettiği gelirleri ifade eder.

2. Geniş anlamda kamu gelirleri: Merkezi yönetimin, mahalli idarelerin / il özel idareleri, belediyeler ve köyler / parafiskal kurumların ve kamu iktisadi teşebbüslerinin çeşitli gelir kaynaklarından sağladıkları gelirlerin tamamını oluşturur.

Kamu gelirleri iki kaynaktan doğmaktadır; birincisi devletin vergilendirme yetkisi dolayısıyla zora dayanarak aldığı vergiler, harçlar, resimler vb, ikincisi özel ekonomi işlerinden doğan mülk ve teşebbüs gelirleridir.

Devletin borçlanma yoluyla elde ettiği gelirler (istikrazlar) ile bilhassa dış yardımlar da kamu gelirleri arasında ayrı birer kaynak sayılır. Zamanımızda bu gelirler arasında vergi gelirleri mühim bir yer tutar ve genel olarak kamu gelirlerinin % 90'ını oluşturur. Kamu gelirlerinin milli gelir içerisindeki payı ise devletten devlete değişmekle birlikte % 30 ile % 40 arasında gerçekleşmektedir.

Bu muhtelif kamu gelirleri kaynakları içinde geçmişte mülk gelirleri ve zamanımızda vergi gelirleri önem kazanmış bulunmaktadır. Kamu borçları ve yardımlarının da zaman içinde kamu gelirleri olarak küçümsenmeyecek derecede yer aldığını görülmüştür. Bugün kamu gelirlerinin %90 civarında miktarının vergilerden elde edildiğini, geri kalan % 10'un ise diğer kamu gelirlerinden sağlanmaktadır. Zamanımızda, kamu gelirleri devletten devlete bazı değişiklikler göstermekle birlikte, milli gelirin %30-40 civarında bir orana ulaşmış bulunmaktadır.

1.2. Piyasa Ekonomilerinde Kamu Finansmanın Mahiyeti

Devletin çeşitli kamu hizmetlerini görebilmesi için hem üretim faktörlerine sahip olması hem de piyasada üretilen bazı mal ve hizmetleri elde etmesi gerekmektedir.

Kapitalist ekonomik sistemde üretim faktörleri, mal ve hizmetlerin satın alınması muayyen bir bedel ödenmek suretiyle gerçekleşmektedir. Bu bedel, o üretim faktörlerinin ve ürünlerin piyasa fiyatına eşit olmaktadır. Devletin kamu hizmetlerini görmesi için kamu gelirlerine ihtiyacı vardır; bunun için özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarılması gerekmektedir. Devlet, eskiden kendisi için lüzumlu olan üretim faktörlerini ve mal ve hizmetleri bir bedel ödemediğinden doğrudan el koyarak temin ediyordu. Mesela, yol yapımında uygulanan “**angarya**” usulü, zorunlu yaptırım yöntemine bir örnek teşkil etmektedir. Yine günümüzde bazı mahalli idarelerde uygulanmakta olan ve mühim bir gelir kaynağı oluşturan “**İmce**” usulü, yol, su gibi, bayındırlık hizmetlerinin görülmesinde kullanılmaktadır. Ancak, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde, devletin doğrudan el koyma usulü ile kamu geliri elde etmesi, özel bazı hallerde uygulanan bir yöntemdir. Bu gibi, özel haller haricinde kamu gelirleri, genel olarak para niteliklidirler.

Piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ülkelerde kamusal mal ve hizmetlerin bazı özelliklerinden dolayı kamu kesiminde üretilmesi zorunludur. Bunların yapılabilmesi için zorunlu kamusal finansman söz konusu olmaktadır.

Kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde piyasada kullanılan fiyat yönteminden faydalanmak teorik olarak mümkün olmaktadır. Ancak, böyle bir durumda toplam talep düşük kalmakta; çünkü sadece bedeli ödemeye razı olanlara göre talep oluşmakta hâlbuki toplumsal faydalardan dolayı; eğitim hizmetlerinde olduğu gibi bu talebin artırılması gerekir. Eğer bu sosyal faydalardan mahrum bırakılmak istenmiyorsa, o zaman bu tür hizmetlerin finansmanını da zorunlu ödemelerle karşılamak gerekir.

Kamu hizmetlerinin bir kısmından ise; tapu, noter ve pasaport gibi genel nitelikli umuma arz edilen hizmetlerden sadece ihtiyaç hisseden belirli kişiler faydalanmaktadır. Bu hizmetlerden faydalananların faydalanma kuralına göre bir bedel ödemesi mümkündür. Ancak, bunların ödeyeceği bedelin hizmetin gerçek maliyetine eşit olması mümkün değildir. Çünkü bu hizmetler için yapılan kamu harcamaları, diğer bazı kamu hizmetlerinde maliyeti oluşturmaktadırlar. Bu bakımdan hizmetten faydalananlardan alınan bedel maliyetin çok altında olabileceği gibi, uygulamada genellikle rastlanıldığı şekilde maliyetin çok üstünde de tespit edilebilmektedir.

Bazı hallerde kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetlerden faydalananlardan, bunların maliyetlerinin tahsis edilmesi mümkün olmasına rağmen, siyasi otorite kamusal finansmandan faydalanmaktadır. Mesela, Türkiye'de oto yollar paralı olmasına rağmen Almanya'da ve İngiltere'de paralı değildir. Ülkelerin siyasi karar organları; iktisadi, sosyal ve siyasi gibi, muhtelif faktörlerin tesiri altında bu tür kararları alabilmektedir.

Kamu sektöründe üretilen özel mal ve hizmetlerin finansmanı, prensip olarak kamusal finansman yöntemi yerine özel finansman usullerine göre yani, fiyat mekanizması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ancak bu fiyatlar; kamu otoritesi tarafından çeşitli siyasi, sosyal, mali, iktisadi şartların tesiri ile tespit edildiğinden piyasa arz ve talep şartları altında meydana gelen fiyatlardan farklı olmaktadır.

1.3. Sosyalist Ekonomilerde Kamu Finansmanın Mahiyeti

Sosyalist ülkelerin maliyesi, piyasa ekonomilerindeki maliyeden farklıdır. Piyasa ekonomilerinde kamu maliyesi yanında özel maliyenin de mevcut olduğunu görüyoruz. Sosyalist ülkelerde üretim araçlarının mülkiyeti kamuya ait olduğu için, ekonomi içinde üzerinde durulmaya değer bir özel kesim bulunmamaktadır.

Sosyalist toplumlarda teorik olarak vergiye ihtiyaç duyulmamakta ve vergi yerine fiyat ikame edilmektedir. Çünkü bu gibi, ülkelerde kişilerin bütün gelirleri kamu harcaması, harcamaları ise kamu gelirlerini teşkil etmektedir. Fiyatlar maliyetin üstünde fiyat komiteleri tarafından öyle bir noktada tespit edilmektedir ki aradaki fark devletin yapacağı kamu harcamalarını karşılamaktadır. Aynı zamanda bazı mallar ve hizmetler için maliyetin altında fiyat tespit edilmek suretiyle o malların üretimi teşvik edilmektedir.

Netice olarak, sosyalist ülkelerde de hem dolaylı hem dolaysız vergiler bulunmaktadır. Ancak, bu ülkelerde kamu gelirlerinin büyük kısmı merkezi otorite tarafından belirlenen fiyatlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Vergilerin kamu gelirleri içinde nispi payı da çok düşük gerçekleşmektedir.

2. KAMU GELİR TÜRLERİ

Tasnif, ilmi gerçeklerin daha iyi anlaşılması, konuyu teşkil eden olayların benzeyen ve benzemeyen yönlerinin karşılaştırılıp,

gelişmelerini de göz önüne alarak daha iyi açıklanması ve bunlardan gerçeğe uygun sonuçlar çıkarılması için yapılır.

Kamu gelirlerinin; idari, ilmi ve yapı ve hukuki açılarından farklı tasnifleri yapılmaktadır.

1. Kamu gelirlerinin idari tasnifi; devlet veya diğer kamu kuruluşları bütçelerinde veya resmî istatistiklerde görülen tasniflerdir. Genel olarak ilmî ölçülere dayanan idarî tasnifler zaman zaman değişikliklere uğrar. Bu tasnifler muhtelif kaynaklar arasında karşılaştırmalar yapılması, bunların zaman içinde gelişmelerini göstermesi bakımından faydalıdır.

2. Kamu gelirlerinin ilmi tasnifi; tasnifi yapan ilim insanının kamu gelirlerinin mahiyetini açıklama noktasında bazı esas ve ölçüleri dikkate alarak yapılan tasniflerdir.

3. Kamu gelirlerinin yapı ve hukuki tasnifi; devlet veya diğer kamu kuruluşları görevlerinin yerine getirebilmesi için yaptığı harcamaları çeşitli gelir kaynaklarından elde ettiği kamu gelirleriyle karşılamaktadır. Devletin bütün ihtiyaçlarını tek kaynak veya tek vergi ile karşılamak mümkün değildir. Aynı zamanda toplumu oluşturan kişilerin ödeme güçleri muhtelif kaynaklara dayanmaktadır. Mali mükellefiyetler toplumu meydana getiren kişiler arasında bu kaynaklara göre dağıtılacağından çok çeşitli kamu gelirleri ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı günümüzde kamu gelirleri muhtelif kaynaklardan sağlanmaktadır.

Temel kamu gelirlerini ilmi olarak yapılan tasnifleri de içine alacak şekilde on bir alt başlıkta toplamak mümkündür. **Temel kamu gelirleri,** (1)vergiler, (2)harçlar, (3)resimler, (4)şerefiyeler, (5)parafiskal gelirler, (6)para cezaları ve vergi cezaları, (7)mülk ve teşebbüs gelirleri, (8)kamu borçlanmaları, (9)para politikası ve para basmaktan doğan gelirler, (10)fon gelirleri ve (11)sair gelirler (bağışlar, yardımlar, harp tazminatları ve ganimetler vs.). Kamu gelirlerinin bu şekilde sıralanmasında, onların yapıları ve hukuki temelleri göz önüne alınmış, fakat onların toplam kamu gelirleri içindeki ehemmiyeti dikkate alınmamıştır.

2.1. Vergiler

Vergi, devletin, kamu hizmetlerini karşılamak için, gerçek ve tüzel kişilerden zora dayanarak mali (ödeme) güçlerine göre karşılıksız ve zorla aldığı iktisadi değerdir. Vergiler kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır.

Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, bina ve arazi vergileri, motorlu taşıtlar vergisi gibi, üretim ve tüketim safhalarında alınan vergiler bu uygulamaların temel örnekleridir.

Vergi, diğer kamu gelir türlerinden en önemli farkı; karşılıksız oluşu yani vergi, tek bir hizmetin karşılığı değil tüm kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kabul edilir. Vergi kanunla, zora dayalı ve para şeklinde gerçek ve tüzel kişilerden alınır ve kamu gelirlerinin % 75- % 90' ını oluşturur.

Günümüzde, devlet gelir ihtiyacının çok büyük bir kısmını vergilerle karşılamaktadır. Klasik devlet anlayışında meydana gelen gelişmeler sonucunda devletin sosyo-ekonomik nitelikte önemli görevler yüklenmesi, vergilerin kamu gelirleri içindeki rolünü ve ehemmiyetini artırmış bulunmaktadır. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde toplam kamu gelirlerinin % 70-95'ini vergi gelirleri teşkil etmektedir. Sosyalist ülkelerde ise verginin yerini merkezi otoriteler tarafından tespit edilen fiyatlar almaktadır. Sosyalist ülkelerde de vergi bulunmaktadır, ancak, toplam kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payı % 10'u geçmemektedir.

Devlet tek taraflı iradesiyle (hâkimiyet hakkına dayanarak) fert ve kurumlara bir yükümlülük getirmekte olup, vergi devlet açısından kamusal bir alacak, mükellefler açısından ise bir borç teşkil etmektedir.

Netice olarak kamu finansmanın esasını teşkil eden vergi, kamu ihtiyaçlarının karşılanması için özel ekonomilerden kamu ekonomisine hukuki cebir altında karşılıksız olarak yapılan iktisadi değerlerin aktarılmasıdır.

2.2. Harçlar

Devletin sunduğu bazı kamu hizmetlerinden, toplumu oluşturan kişilerin elde ettikleri faydalar kısmen tespit edilebilmektedir. İşte bazı kamu kuruluşlarının sundukları kamu hizmetlerinden faydalananların bu faydalanmaya karşılık ödedikleri bedellere harç denilmektedir. Ancak harç ismi altında ödenen bedelle hizmetin maliyeti veya fert ve kurumlar tarafından sağlanan fayda arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Harç, bazı kamu hizmetlerinden faydalanmanın karşılığında alınan bir bedeldir. Harçların vergiden farkı, kısmen de olsa, sunulan belirli bir kamu hizmetinin karşılığı olarak alınmasıdır. Devletin yüksek öğretim için verdiği hizmetten faydalananlardan aldığı harç.

Harçlarda da vergilerde olduğu gibi, bir takım iktisadi, sosyal ve idari sebeplerle, bazı muafiyet ve istisnalar uygulanmaktadır. Harçlar, devletin vergi ve benzeri gelirleri dışındaki gelirlerinden de farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar, cebirlik ve karşılığının özel fayda olmasından meydana gelmektedir. Şöyle ki, devletin elde ettiği mülk ve teşebbüs gelirleri, bedel, kira, ücret, fiyattan meydana gelmektedir. Harca konu olan mal ve hizmetlerde "faydalandırılmama kuralı" kısmen uygulandığı halde, kişiler bu mal ve hizmetlerden mecburi olarak harç ödemek suretiyle faydalanmaktadırlar. Bu bakımdan harç bir zorunluluktur. Hâlbuki mülk ve teşebbüs gelirlerinde ise böyle bir zaruret söz konusu değildir; onların mahiyeti harçtan tamamen farklı bulunmaktadır.

Harçların, idare açısından tahsili kolay, idaresi kolay, az masraflı karmaşık uygulamaya imkân vermeyen, hile ve kaçakları en aza indiren veya zorlaştıran bir yapıya sahip olmaları gerekir; mükellefler açısından ise, az formalite, kısa işlem süreli uygulamanın açık ve anlaşılır olması istenir. Harçlar, genelde makbuzla, pul yapıtılarak veya damga vurmak suretiyle tahsil edilmektedir. Harçlar mahiyetleri itibarıyla vergiye çok benzemektedirler. Ancak, verginin karşılıksız bir ödeme olmasına rağmen, harç tam olmasa da sunulan bir kamu hizmetinin karşılığı olarak alınmaktadır. Harç olarak alınan bu bedeller çok zaman sunulan kamu hizmetinin maliyetinin altında olmasına rağmen bazen de üstünde tespit edilmiş olabilmektedir.

Harçların devlet gelirleri içindeki yeri ve önemi, giderek azalırken, günümüzde, daha ziyade mahalli idarelerin gelir kaynakları arasında yer almaktadır

2.3. Resimler

Resimler, bazen harca bazen de vergiye benzeyen bir kamu geliri türüdürler. Harçta bir hizmet karşılığı söz konusu olduğu halde, resim ya tamamen karşılıksız olarak alınmakta veya bir hizmetten faydalanmanın veya bir hakkı elde etmenin karşılığı olarak alınmaktadır.

Resim, herhangi bir kamu hizmetinden faydalanma karşılığında veya herhangi bir faaliyet icra etmek için gerekli olan izni almak için ödenen bir bedeldir. Mesela sinema ve tiyatro bilet bedelleri içinde alınan eğlence resmi, ilân ve reklâmlardan alınan resimler gibi. Yine de resimleri harçlar ve vergilerden kesin olarak ayırmak her zaman mümkün değildir.

Bugün Türkiye'de eskiden resim olarak isimlendirilen yükümlülüklerin, vergi veya harç ismini aldığını görüyoruz. Mesela, eskiden damga gümrük ve trafik resimleri olan yükümlülükler günümüzde, damga vergisi, gümrük vergisi ve trafik harcına dönüşmüştür.

2.4. Şerefiyeler

Devlet veya belediyeler tarafından yapılan bayındırlık ve imar hizmetlerinden dolayı, o bölgede bulunan gayrimenkullerin (bina ve arsaların), değerlerinde artışlar meydana gelebilir. İşte bu gibi, hallerde, değerlerinde artış meydana gelen gayrimenkullerin sahiplerinden şerefiye alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu tür hizmetlerin maliyetine söz konusu gayrimenkullerin sahipleri iştirak ettirilmiştir.

Şerefiye, kamu yatırımları dolayısıyla değeri artan gayrimenkul sahiplerinden alınan bir çeşit vergidir. Belediyelerin alt yapı çalışmaları sebebiyle değerlenen gayrimenkullerin sahiplerinden ek bir vergi olarak şerefiye talep edilir. Şerefiyelerde vergi ile harcın özelliklerini taşıyan ve vergi ile harcın arasında yer alan bir kamu geliri türü olarak aynı zamanda **değerlendirme resmi** olarak da isimlendirilmektedir.

Devlet veya diğer kamu kuruluşları tarafından yol yapılması, yolların genişletilmesi, elektrik, su ve kanalizasyon hizmetlerinin görülmesi hallerinde, bu hizmetlerle ilgili kimseler; hizmetlerin maliyetine şerefiye ödemek suretiyle iştirak ettirilmiştir. Bu tür hizmetler için belediyeler tarafından alınan iktisadi değerlere Belediye Gelirleri Kanunundaki ifade ile "Harcamalara Katılma Payı" denilmektedir.

Şerefiyeler bir hizmet karşılığı olması bakımından harçlara benzemektedirler; mecburiyet açısından ise yine harçlara ve vergilere benzediğini söyleyebiliriz.

Şerefiyeler bazı ülkelerde devlet gelirleri içinde yer aldığı halde Türkiye'de sadece belediye gelirleri içinde görülebilmektedir.

2.5. Parafiskal Gelirler

Kamu hizmeti gören bazı kamu veya yarı kamu kuruluşu niteliğinde olan iktisadi sosyal ve mesleki kuruluşların kendi üyelerinden veya hizmetten faydalananlardan muhtelif isimlerle aldığı paralara parafiskal gelirler denilmektedir.

Parafiskal (vergi veya harç benzeri) **gelirler**, devletin hâkimiyet hakkına dayanılarak elde edilen bir kamu geliri türü olarak; bazı kamu hizmetlerini gören kuruluşlar tarafından bu hizmetlerin finansmanını sağlamak için alınmaktadır.

Ticaret ve Sanayi Odaları, Ziraat Odaları, SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu), Barolar, Tabib Odaları vs. gibi, kuruluşların devletten aldıkları yetkiye dayanarak yapılmış oldukları kamu hizmetlerinin karşılığında üyelerinden veya hizmetten faydalanan fertlerden almış oldukları paralar, parafiskal gelirleri teşkil etmekte ve bu kurumlarca elde edilen parafiskal gelirler onların bütçelerinde yer almaktadır. Bu kuruluşların sundukları kamu hizmetleri ile topladıkları parafiskal gelirler arasında maliyet -fiyat ilişkisi bulunmadığı gibi, yükümlülerin sunulan hizmetten faydalanmak istemedikleri takdirde yükümlülükten kurtulma imkânı da bulunmamaktadır.

Parafiskal gelirler vergiye çok benzemekte ve ona yaklaşmakta; çünkü parafiskal gelirlerde vergiler gibi, birer zorunlu ödemedir. Her ne kadar parafiskal gelirlerin sunulan hizmetlerin karşılığı olarak alındığı iddia edilmekte ise de, bu husus da tartışmaya açık bulunmaktadır. Bazı parafiskal gelirler açısından ise ne dolaylı ne de dolaysız bir karşılık bulunmaktadır. Mesela, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenen primlerde işçiden kesilen bedelin, hizmet karşılığı olduğu söylenebilir. Ancak aynı kuruma işveren tarafından işçiden kesilen primle birlikte ödenen kısım için böyle bir karşılık söz konusu olmamaktadır. İşverenler açısından bu tür primler, vergi gibi, yükümlülük teşkil etmektedirler. Mamafih, işverenlerin ödedikleri bu tür primlerin aslında ücretin bir kısmını oluşturduğunu bazı yazarlar ileri sürmektedirler. Bu bakımdan vergi yükü hesapları yapılırken parafiskal yükümlülüklerin de hesaba katılması usulü uygulanmaktadır.

2.6. Para ve Vergi Cezaları

Para ve vergi cezaları, kişilerin kurallara uygun şekilde davranmalarını sağlamak gayesi ile konur. Bu tür gelirlerin gayesi devlete gelir temin etmek olmamasına rağmen devlet bütçesine intikal edilir. Bundan dolayı para vergi cezaları kamu gelirleri kaynakları arasında sayılmaktadır.

2.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Devletin bazı gayrimenkullerini satması veya kiraya vermesi veya özel hukuk kurallarına göre, kamu iktisadi teşebbüslerini çalıştırması sonucunda elde ettiği gelirler, mülk ve teşebbüs gelirleridir. Özel hukuk kurallarına göre yönetilen ve işletilen kamu iktisadi teşebbüslerinin elde ettikleri kârlar devletin mülk gelirlerine nazaran daha önemlidirler.

Devletin kamu hizmetlerinde kullanılan birçok gayrimenkul ve tesisi vardır. Gayrimenkullerin satılması veya kiraya verilmesi ile özel hukuk kurallarına göre iktisadi teşebbüslerin yönetilmesi sonucu elde edilen gelirler **mülk ve teşebbüs gelirleridir**. Bu gelirler; arazi, bina, orman, maden gibi, gayrimenkuller ile ticari, sınai ve mali girişimlerinin sağladığı gelirleri kapsamaktadır. Devlet bu malların bir kısmını satabildiği gibi, kiraya da verebilir. Aynı şekilde girişimde bulunan kuruluşlarını çalıştırarak da gelirler elde edebilir. Mesela tekel niteliğinde olan demiryolları ile KİT'ler vasıtasıyla elde ettiği gelirler gibi.

Mülk ve teşebbüs gelirlerinden olan emlak gelirleri kamusal finansman usullerinin gelişmediği dönemlerde klasik devletin en önemli gelir kaynaklarını teşkil etmekteydi. Halen mülk ve teşebbüs gelirleri, kamu gelirleri içinde mühim bir yer tutmaktadır.

Türkiye'de iktisadi devlet teşebbüsleri genel bütçenin dışında ve özel hukuk kurallarına göre idare edilmekte ve kârları kendi sermayelerine ilâve edilmektedir. Mesela, T.C Ziraat Bankası, Devlet Demir Yolları İdaresi bu tür kamu kuruluşlarını teşkil etmektedir.

Kamu malları ile hizmet kuruluşlarının satışı ile sağlanan özelleştirme gelirleri, mülk ve teşebbüs gelirleri içerisinde önemli yer tutan gelir türüdür.

2.8. Para Politikası ve Para Basmaktan Doğan Gelirler

Devlet uyguladığı para politikası ve para basmak suretiyle de kamu geliri elde etmektedir. Devlet egemenlik hakkına dayanarak para basabildiği için gelir elde ettiği gibi, devalüasyonu bir araç olarak kullanarak ta gelir sağlayabilmektedir.

Milli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri düşürüldüğü zaman, devletin altın ve döviz şeklindeki alacaklarının veya hazine veya Merkez Bankasında bulunan altın ve döviz rezervlerinin değerinde yeniden değerlemeden dolayı meydana gelen artışlar kamu geliri teşkil etmektedir. Ancak, devalüasyon sonucu elde edilen kamu geliri olduğu gibi, kamu gideri de söz konusu olmaktadır. Şöyle ki, milli paranın değeri düşürülünce, yabancı para ve altın ile ifade edilen dış alacakların değerinin artmış olmasına rağmen dış borçların altın ve yabancı parayla ödenmesi halinde bunların milli para ile hesaplanan tutarı da yükselmektedir. İşte bu sebepten dolayı devalüasyonun net bir kamu geliri artışına sebep olabilmesi için, devletin alacakları ile borçları arasındaki farkın, alacakları lehine olması gerekir. Aksi takdirde devalüasyonun kamu gelirlerinin artışına sebep olduğu söylenemez.

Devletin egemenlik hakkına dayanarak para basmak suretiyle gelir sağlaması, zor durumlarda başvuru olan önemli bir kamu geliri elde etme yöntemidir. Çünkü bu yöntem sıklıkla müracaat edildiği takdirde ise fiyat istikrarsızlığı yani, enflasyon söz konusu olmaktadır. Enflasyon ise sosyal huzursuzlukların ortaya çıkmasının en önemli sebebinin teşkil etmektedir. Hatta enflasyon emisyonu hızlı bir şekilde artıran iktidarların maalesef siyasi sonu olmaktadır.

Günümüzde, devletler kendilerine ait olan para basma hakkının ve piyasadaki tedavül hacmini yürütmeye işlemlerinin Merkez Bankasına bırakılmasını sağlamışlardır. Merkez Bankaları ülkenin iktisadi gerçeklerini nazarı itibari olarak emisyon (sürüm) hacmini ve piyasadaki tedavül hacminin işlemlerini yürütmeye görevini üstlenmiş bulunmaktadırlar.

Eğer, devlet gelire ihtiyaç duyarsa Merkez Bankasından avans olarak veya hazine bonusu karşılığında borç almaktadır. Genellikle bu tür borçlar kısa vadeli olarak verilmekte; ancak devletin zamanında bu borçları ödeyememesi sebebiyle konsolide edilmelerine ve dolayısıyla uzun vadeli borçlara çevrilmelerine sebep olmaktadır. İşte devletlerin sınırsız para basma yetkilerini sorumsuz bir şekilde kullanmalarını önlemek gayesiyle,

Merkez Bankalarını müstakil kamu kuruluşları haline getirmek için bunların yetkileri kanun hükümleriyle tespit edilmiş bulunmaktadır. Böylece devletin para basmak suretiyle kamu geliri elde etme imkânı sınırlanmış olmaktadır.

2.9. Kamu Borçlanmaları

Devlet, kamu harcamalarını normal gelirleriyle karşılayamadığı zaman veya iktisadi mali politikanın gereği veya savaş gibi, fevkalade haller sebebiyle özel sektöre veya yabancı ülkelere borçlanmak suretiyle kamu geliri elde edebilmektedir. Bu haliyle kamu borçlanması geçici bir finansman aracı olmaktadır. Ancak, borçlanmanın geçici olma niteliği de her zaman kesin değildir.

Devletler, borçlarından dolayı ödeme zorluğuna düşüklerinde, bazen iç ve dış borçlarını reddedebildikleri gibi, borcun vadesini de uzatabilirler. Devletler kamu borçlarını yeni borçlar almak suretiyle finanse ettikleri takdirde, o zaman borçlanma daimi bir finansman aracı haline dönüşmektedir. Bütçe açıklarının kapatılması için genellikle iç borçlanmaya gidildiği halde, büyük projelerin ve alt yapı harcamalarının finansmanı için ise dış borçlanmaya başvurulmaktadır. Devletler, toplumu oluşturan kişilerin dikkatini çekebilmek ve özendirici etki oluşturabilmek için, iç borçların gelirleriyle ilgili olarak, vergi muafiyet ve istisnaları, devlet tahvilinin istenildiğinde paraya çevrilebilmesi, erken ödeme ve faiz garantisi vs. gibi, muhtelif avantajlar sağlanmaktadır.

Devlet normal kamu gelirleri ile kamu harcamalarını karşılayamadığı durumlarda borçlanmaya gitmektedir.

Kamu borçlanmaları yoluyla elde edilen gelirler sadece bugünkü nesillerin faydalanacağı günlük işler için harcanacak olursa gelecek nesiller bu borçları faizleri ile birlikte ödemek zorunda kalacaklardır. Böylece gelecek nesillere büyük bir haksızlık yapılmaktadır. İşte devletin biriken borç ve faiz taksitlerini ödeyemeyecek duruma düşmesi halinde, onun zayıflayacağı ve iflase gideceği klasikler tarafından ifade edilmiştir.

Devletler vergiler yoluyla kamu geliri elde edemediği takdirde veya mali politikasının gereği olarak borçlanmaya başvurmuşlardır. Böylece borçlanma verginin ertelenmesine yol açmaktadır. Yurt içi ülkedeki toplam iktisadi kaynakların artmasına sebep olmamakta, hâlbuki dış borçlar

ülkeye dışarıdan iktisadi kaynak gelmesine ve dolayısı ile ülkedeki iktisadi kaynakların çoğalmasına sebep olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yurt dışından borçlanma ekonomideki kaynakların çoğalmasına sebep olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yurt dışından borçlanma ekonomideki kullanılabilir iktisadi kaynakları ve dolayısı ile milli gelir seviyesini müspet yönde etkilemektedir.

Bugün sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de zaman zaman dış borçlanmaya başvurduğunu görüyoruz. O halde borçlanma devletlerin devamlı bir şekilde gelir elde etme aracı olduğu için hiçbir zaman sifra indirilememektedir. Kamu borçlarının ilk akla gelen en önemli sakıncası faiz maliyeti olmasıdır. Bazen kamu borçları zorunlu borçlar (cebrî istikraz) şeklinde de elde edilmekte ve alınmaktadır. Fakat zorunlu borçlanma isteğe bağlı borçlanmaya (ihtiyari istikraz) nazaran daha az başvurulan bir kamu finansmanı yöntemi olmaktadır. Zorunlu kamu borçlanması, cebirlik unsuru ve niteliği açısından tamamen vergiye benzemektedir ve yaklaşmaktadır. Verginin karşılıksız ödeme ve kesin bir finansman usulü olmasına rağmen zorunlu kamu borcunun belli bir süre sonra vadesinde faiziyle birlikte geri verilmesi gerekmektedir. Kamu borçlanmasına bu açıdan bakıldığı takdirde, borçlanmanın gerçek bir kamu gelir kaynağı teşkil etmediği anlaşılmaktadır.

Günümüzde kamu borçlanmasının sadece kamu gelir ve harcamaları arasındaki dengesizliğin giderilmesi için değil bir iktisat ve maliye politikası vasıtası olarak da kullanılması mümkündür. Bilhassa ekonomide enflasyonist veya deflasyonist baskıların bulunduğu dönemlerde, toplumu oluşturan kişilerin satın alma gücünü azaltmak veya çoğaltmak gayesiyle kamu borçlanması bir araç olarak kullanılabilir. Çünkü borç alındığı zaman bir gelir unsuru olduğu halde, ödendiğinde bir harcama unsuru teşkil etmektedir. Böylece konjunktur devrelerinde kamu borçları, vergi ve kamu harcama politikalarıyla birlikte, etkin bir maliye politikasının ve dolayısıyla iktisat politikasının vasıtası olarak kullanılabilir. Eğer borç olarak alınan iktisadi değerler etkin bir şekilde kullanılmaz, israf edilirse, borç yükünün gelecek nesillere aktarılması kaçınılmaz olur ve onların refahını da menfi yönde etkiler.

2.10. Fon Gelirleri

Fon, belirli bir gayesi veya birbirine yakın gayeler grubunun gerçekleştirilmesi için belirli kaynakların toplandığı ve harcandığı bütçe bağlantılı veya bütünüyle bütçe dışı kamusal nitelikli özel bir hesap veya mali bir havuzdur.

Fon, bir kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulmuş bulunan, belirli bir gayesi gerçekleştirilmesi için ayrılan, gerektiğinde kullanılmak üzere genel bütçe içinde veya dışında bir hesapta hazır bulundurulan para kaynakları anlamında; bir nevi gelir ve harcama hesabı olarak devlet bazı harcamaları bu kalemden yapar.

2.11. Sair Gelirler

Devletin kamu gelirleri içinde önemi düşük olan ve sürekli olmayan, başka gelirleri de bulunmaktadır. Bunların arasında; bağış ve yardımlar, ganimetler, harp tazminatları ve devlete intikal eden malları sayılabilir.

Bağış ve yardımlar, bilhassa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, siyasi ve askeri gayelerle milletlerarası düzeyde büyük önem kazanmış bulunmaktadır. Bilhassa az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmalarını hızlandırmak için çok muhtelif mali ve teknik yardımlar yapıldığı görülmektedir. Fevkalade haller sebebiyle, ülke müdafaasına, sağlık hizmetlerinin daha etkin hale getirilmesine, eğitim hizmetlerinin etkinleştirilmesi suretiyle eğitim düzeyinin yükseltilmesine ve toplumsal fayda sağlayan diğer kuruluşların faaliyetlerinin desteklenmesine yardımcı olarak bağış ve yardımlar, diğer kamu gelirleri içinde yer almaktadırlar.

Savaşta elde edilen ganimet olarak ifade edilen mallar, harp tazminatları ve devlete bir yerlerden intikal eden mallar sair gelirler içerisinde ifade edilir.

3. OSMANLI DEVLETİNDE MALİ YAPI

3.1. Mali Teşkilat

Osmanlı Devleti, beylik döneminden itibaren sistemli bir mali teşkilâta sahip olmuştur. Osmanlılardaki ilk maliye teşkilâtının Murat Hüdavendigâr (I. Murat) zamanında Çandarlı Kara Halil Paşa ile Karamanlı Kara Rüstem Paşa tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Bu bilgiler ışığında meseleye bakıldığı zaman Osmanlı maliyesinin daha ilk kuruluş dönemlerinde ortaya çıktığı ve devletin buna büyük bir itina gösterdiği anlaşılmaktadır.

Fatih zamanında hazırlanan kanunname "Bu kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur" ifadesi ile tarihî bilgilere göre ilk Osmanlı hükümdarlarının, bir araya getirilip tedvin edilmemiş kanunname hükümleri ile âmil oldukları anlaşılmaktadır. Fatih kanunnamesinde yer alan ve senede bir kerre rikâb-i Hümayunuma defterdarlarım irad ve masrafım okuyalar hil'at-i fahire giysinler. Ve hazinem dâhil ve hariç olan akça, defterdarlarım emri ile dâhil-hariç olsun ifadeleri, Osmanlıların maliye teşkilâtına ne denli önem verdiklerini, bu anlayışa daha ilk zamanlardan beri nasıl sahip çıktıkları görülmektedir. Aslında bu gerekli idi. Çünkü gelir ve gider hesapları olmayan, neyin nereden ve ne zaman geleceği bilinmeyen ve bu konuda matematikle ilgili bir bilgiye sahip olmayan bir devlet düşünülemez.

Osmanlı devletinin mali yapısı:

1. Mali Teşkilat
2. Hazine
3. Vergiler

3.1 Ser'i vergiler

- 3.1.1. Zekât
- 3.1.2. Haraç
- 3.1.3. Öşür
- 3.1.4. Cizye

3.2 Örfi vergiler

- 3.2.1. Tekâlif-i Âdiye
- 3.2.2. Tekâlif-i Sakka

Osmanlı maliye teşkilâtının başında "Defterdar" ismi verilen bir görevli bulunmaktadır. Bu görevli, günümüzdeki Maliye Bakanlarının yerine getirmekle yükümlü oldukları görevleri yapıyordu. Önceleri teşkilâtın başında bir defterdarla, onun maiyeti vardı. Bütün malî işlerden bu Baş defterdar sorumlu idi. Ancak zamanla Osmanlı ülkesinin genişlemesi üzerine defterdar sayısı ikiye çıkarıldı. Kanunname de belirtildiği gibi, defterdar padişah malının vekili idi.

Kuruluş döneminde gelirler, daha fazla bir yekûn tutuyordu. Buna mukabil masraflar pek o kadar fazla değildi. Zira bu dönemde Osmanlı askerinin büyük bir kısmı tımarlı sipahi idi. Ayrıca devlet erkânından çoğunun has ve tımarlarının geliri kendilerine yetiyordu. Devletin masrafi ise sadece Kapıkulu askerlerine verilen para (maaş) idi. Gelirlerin fazlası ise cami, medrese, köprü, han, hamam vs. gibi, imar işlerinde kullanılıyordu.

3.2. Hazine

Osmanlı maliyesi, "Miri hazine" (veya dış hazine) ile Enderun (veya iç hazine) hazinesi olmak üzere iki kısımdı. Dış hazinenin görev ve yetkisi, devletin genel gelirlerini toplamak ve gerekli masrafları yerli yerinde kullanmak şeklinde belirlenmişti. İç hazine ise padişaha aitti. Padişahlar, bu hazineyi istedikleri şekilde kullanıyorlardı. Şayet dış hazinenin parası yetişmez ise iç hazineden borçlanmak suretiyle ödünç para alınırdı. Dış hazine, vezirde bulunan hükümdar mührü ile açılıp kapanırdı. Bu hazine, defterdarın sorumluluğu ve vezirin denetimi altında idi.

Bundan bir müddet öncesine kadar ilk Osmanlı sikkesinin Orhan Bey'e ait olduğu biliniyordu. Fakat Osman Bey'e ait sikkenin bulunmasıyla eski bilgi, geçerliliğini kaybetti. Buna göre ilk Osmanlı parasının Osman Gazi döneminde tedavüle çıktığı anlaşılmaktadır. Gümüşten mamul Osmanlı parasına "akça" deniyordu. Her padişah, hükümdarlık alameti olarak kendi ismine para bastırırdı. Osmanlı hükümdarları Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar gümüş ve bakır para bastırıldılar. Kuruluş döneminde ve daha sonraki dönemlerde paranın ayarına ve saf gümüş olmasına özen gösteriliyordu.

3.3. Vergiler

Osmanlı maliyesinin farklı gelir kaynakların başında halktan toplanan vergiler geliyordu. Kamu hizmetlerinin düzenli bir şekilde devamlılığını temin için başvurulan bir çare olan verginin, devletlerin iktisadi ve sosyal hayatlarında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Siyasi bir çevre içinde ortaya çıkan İslâm, kendisinden önceki din ve toplumlarda mevcut olup tatbik edilen vergilerle karşılaştı. Vergi, amme menfaat ve işlerinin tanzimi söz konusu olduğu zamanlarda, fertlere yüklenen bir mükellefiyet olduğuna göre İslâm, kendisinden müstağni kalamazdı. Bununla beraber İslâm vergi sistemi, birdenbire ve topyekûn vaz' edilip uygulama sahasına konmamıştır. O, İslâm'ın yayılışına ve ihtiyaçların ortaya çıkışına göre yirmi senelik teşrii bir tekâmül sonunda müesseseleşmiştir.

Osmanlı devlet rejiminin, kendinden öncekilerden devralıp tatbik ve inkişaf ettirdiği vergi sistemi, amme idaresi ve devletin iktisadi tarihi bakımından mühim bir yer tutar. Bunun için, iktisadi tarihin önemli bir bölümünü meydana getiren vergi sistemini iyi değerlendirmek gerekir.

Kuruluşundan itibaren Müslüman bir toplumu ifade eden Osmanlı Devleti, inkişaf ettirip kemal mertebesine ulaştırdığı müesseseleri ile tebaasından tahsil ettiği verginin temeli, İslâm hukukunun kaynaklarına dayanıyordu.

Siyasi bir birlik olarak tarih sahnesinde görünmesinden itibaren birçok vergi kalemi tarh etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin bu uygulaması, yüzlerce vergi ismi gösteren cetvellerle tasvir edildiği kadar karmaşık ve anlaşılmaz değildir. Gerçekten mıntıka ve zamanlara göre farklı isimlerle toplanan bunca vergi kalemi, sağlam kaidelere dayanan bir sistemin esas hatlarını çizmek suretiyle, bize lüzumlu bilgiyi verecek şekilde basitleştirilebilir.

Osmanlı devlet sisteminin önemli müesseselerinden biri olan maliyenin, temel dayanağını teşkil eden vergi, genel manada iki ana bölüme ayrılır. Bunlardan biri tamamıyla şeriata dayanan ve esas itibarı ile Kitap (Kur'an) ile Sünnet'ten kaynaklanan "Şer'i Vergiler"dir ki buna "Tekâlif-i Şer'iyye" denmektedir. İkincisi de baş gösteren malî sıkıntılar yüzünden devlet tarafından bir zaruret sonucunda konan "Örfi Vergiler" dir ki buna da "Tekâlif-i Örfiye" denir.

Müslüman bir cemiyete istinat eden bünyesi ile şer'i hukuku hem nazarı hem de amelî bir şekilde ve her sahada uygulamaya koyan Osmanlı Devleti, diğer Müslüman devletlerin bu konudaki tatbikatlarını gözden ırak tutmuyordu. Bu bakımdan, Osmanlı tarih ve teşkilâtlarını baslı basına ve kendinden öncekilerden tamamen ayrı düşünemeyiz. Çünkü Osmanlılar, kendilerinden önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş bulunan Müslüman Türklerin yaşayış tarzlarını, ahlâk, iktisat, âdet, örf ve diğer özelliklerini almaktan çekinmiyorlardı. Bunun içindir ki, bir şehir veya kasaba Karamanlılardan, Selçuklulardan, Germiyandan veya başka bir beylikten Osmanlılara geçmekle fazla bir değişikliğe uğramıyordu. Çünkü Osmanlı Devleti teşkilât ve müesseseleri ile Anadolu beylikleri teşkilât ve müesseseleri arasında pek büyük farklar bulunmuyordu.

Osmanlı vergi sisteminin özelliklerinden biri de tebaadan alınan verginin kendisini (tebaa) ne malî, ne de hukukî yönden rencide etmemiş olmasıdır. Hatta bu, sadece devletin bizzat kendisinin aldığı vergilerde değil, onun ismine tumar sahibinin aldığı vergilerde de geçerli idi. Öyle ki, dirlik sahibi, reayadan cins ve miktarları kanunlarla tayin edilmiş olan bir kısım vergiden fazlasını tahsile salahiyetli değildi. Yetkisini aşırı onu kötüye kullananan dirliği, bir daha geri verilmemek üzere alınırdı.

Osmanlı vergisi iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan biri Şer'i Vergiler, diğeri de Örfi vergilerdir.

3.1. Şer'i vergiler

Osmanlı Devleti'nde **Tekâlif-i Şer'iyyenin** temelini teşkil eden vergilerin tarh, cibâyet vs. gibi, hükümleri, fıkıh kitaplarında tafsilatlı bir şekilde anlatıldıkları gibiydi. Bununla beraber farklı din, dil ve milliyetlere mensup kimseleri sınırları içinde barındırdığı için, tekâlif-i şer'iyye bölümüne dâhil vergilerin isim ve çeşitleri de farklı olagelmışlerdir. Bu bakımdan; (1)Zekât, (2)Öşür, (3)Cizye ve (4)Haraç gibi, temel vergilerden başka bunların kısımları olarak seksen kadar vergi kalemi bulunmaktaydı.

1. Zekât: İslâm'ın beş esas şartından birini teşkil etmektedir. İslâm hukukuna göre zekât, bir ihسان veya basit bir sadaka değildir. O, devlet ve toplumun fert üzerindeki hakkıdır. **Zekât**, mal ve paranın paklığını ve helallliğini sağlamak üzere, Allah için malın belli bir kısmını her sene zekât verilecek kimselere dağıtılmasıdır. Zekât nisabı, 20 miskal= 96 gram altındır. **Kelime anlamıyla zekât**, temizlik, artmak, bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak manasına gelir. **Dini anlamıyla zekât ise** nisap miktarı zenginliğe sahip olan Müslüman'ın Allah'ın hakkı olanlara vermesini emrettiği belli miktarda malı vermesidir.

Devlet, zekât verip vermeme hususunda mükellefi serbest bırakmaz. Onu, âmilleri (vergi toplamakla görevli kimse) vasıtasıyla toplamak ve yerine sarf etmek zorundadır. Belli şartları taşıyan her Müslüman'ın vermeye mükellef olduğu zekât, Osmanlı Devleti'nde diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi, uygulanıyordu.

2. Haraç: Osmanlılarda gayr-i Müslim tebaadan alınan vergidir. İslâm vergi hukukunda olduğu gibi, Osmanlılarda da haraç iki kısma ayrılmaktadır.

a. Haraç-i Muvazzaf: Öşür alınmayan toprak ve ağaçlardan alınan senelik belirli bir vergidir.

b. Haraç-i Mukâseme: Araziden elde edilen ürüne göre, üründen alınan üşürün yarısı kadar olan vergidir. Miktarı %10 ile 50 arasında olabilir.

Haraç'ın bu iki kısmı da şer'i vergilerden olduğu için gerek ilk tarhı, gerekse ilk tahsili ile ilgili bir başlangıç tespit etmek mümkün değildir. Bununla beraber 17 Mayıs 1456 tarihli bir fermanla belirtildiğine göre Fatih Sultan Mehmet, babası II. Murat'ın Kostantin'de derbent bekleyen yirmi kadar keferayı haraçtan muaf saydığı, kendisinin de buna aynen uyduğu görülmektedir. Bu belge, haraç uygulamasının kuruluş döneminde mevcut olduğunu göstermektedir.

Haraç-i Muvazzaf, arazi üzerine maktu bir şekilde konmuş bulunan akça olup zaman ve mıntıkalara göre farklı isimler alıyordu. Bunların bir kısmı adeta toprağın ücreti olarak alınmaktaydı. Bu gruba girenlerden bir kısmını şöyle isimlendirmek mümkün olacaktır: Resm-i Çift, Resm-i Zemin, Resm-i Asiyâb, Resm-i Tapu, Bir kısmı da bir çeşit şahsi vergilere girmektedir ki bunlar da: Resm-i Arûs, Resm-i Mücerred, İспенç ve Dühân gibi, isimler alıyordu. Harac-i Mukaseme, Osmanlılar döneminde "öşür" kelimesi ile ifade ediliyordu.

3. Öşür: İslâm vergi hukukuna göre, ziraî mahsullerden belli şartlar dâhilinde oranı 10/1 olan Müslüman halktan alınan vergiye denir. **Aşar (öşür) vergisi**, Osmanlı döneminde köylülerden, ürettikleri ziraat ürünleri için %10 oranında alınan vergidir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş senelerinde diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi, mülk olan "arazi-i öşriyye"den sadece öşür alınmaktaydı. Bu dönemde Osmanlılarda arazi biri "Öşriyye" diğeri de "Haraciyye" olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Fakat XIV. asrın son çeyreğinden itibaren bazı sebeplerden dolayı birtakım değişiklikler yapılarak, arazinin bir kısmı "Emiriyye" olarak kabul edildi. Bu durum, daha sonraları Hicaz mıntıkası hariç kalmak üzere "Osmanlılarda arazi sultanıyyedir" şeklinde ifadesini bulacak olan bir vaziyete getirilmiş oldu.

4. Cizye: İslâm hukukuna göre Müslümanların fethettikleri yerlerde, Müslüman olmayanlardan alınan ve devlet teminatı altında bulunmanın karşılığı olan vergidir. Müslümanların ödediği zekâta mukabil, ehl-i zimmetti cizyeye bağlamakla, devlette bir denge sağlanmış bulunuyordu. İslâm nazarında Müslümanlarla zimmiler (devletin Müslüman olmayan tabası = ehl-i zimmet) devletin vatandaşlarıdır. Aynı haklardan faydalanmakta ve aynı ölçülerde devletin imkânlarından faydalanmaktadırlar.

Osmanlı vergi hukukunun **Tekâlif-i Şer'iyye** bölümüne dâhil olan cizye, maliyenin en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil ediyordu. Müslüman bir devlet olması hasebiyle bu devlete, cizye uygulamasının ilk kuruluş senelerinden itibaren başladığı söylenebilir.

Başlangıçta, devletin bütün bölgelerinde aynı miktarda cizye alınmıyordu. Zira bu dönemde, tedavülde bulunan paranın kıymet ve değeri de aynı değildi. Bu sebeple cizye miktarı, verilen fetvalara ve bölgelere göre azalıp çoğalabiliyordu.

Osmanlılarda cizye uygulaması, 1855 senesinde cizyenin, **Bedel-i askeriyeye** tebdili zamanına kadar devam etti.

3.2. Örfi Vergiler

Osmanlılarda şer'i vergilerin yanında, temeli ihtiyaçlardan doğan ve örf'e dayanan bir vergi daha bulunmaktadır. Bu, örfi vergiler veya **tekâlif-i örfiyye** denilen ayrı bir kategoride mütalaa edilir.

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki diğer devletlerde olduğu gibi, fazla miktarda askerin beslenmesi, donatılması ve harbe hazır bir duruma getirilebilmesi ile donanmanın hazır halde bulundurulması gibi, mecburiyetlerden dolayı, örfi vergileri belirleyip koymak zorunda idi. Savaşlar, durmaksızın devam ediyor ve şer'î vergiler de bu durumun yüklediği masrafları karşılamaktan uzak bulunuyordu ve devleti böyle bir vergiyi koyma zorunda bırakıyordu. Bunun için devlet, II. Bâyezid (1481-1512)'in son senelerine rastlayan eden günlerde "İmdadiye-i seferiye" ismi ile bir örfi vergi koymak suretiyle bu sıkıntıyı ortadan kaldırıp gidermeye çalışıyordu.

Normal olarak geçici olması gereken ve fakat bir biri ardı sıra gelen muharebe ve iktisadi sıkıntılar neticesinde devamlılık kazanan örfi vergileri de iki kısma ayırmak mümkündür:

1. Tekâlif-i Âdiye: Şer'î hukuka göre malî bir kavram olarak "ca'l" ismi de verilen bu vergi türü, aralıksız devam eden harp ve malî krizlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Böyle bir zaruretin, örfi vergilerin konmasına cevaz ve imkân sağlamaktadır. Binaenaleyh, İslâm hukukunun müsaade ettiği bu nevi vergilerin Osmanlı Devleti'nde bulunmasında bir sakınca yok demektir. Bu sebeple "tekâlif-i örfiyye" diye zikredilen vergilere şer'an ruhsatın verildiğini söyleyebiliriz.

2. Tekâlif-i Sakka: Bu, harp, malî kriz ve tabii âfet gibi, bir zarurete bağlı olmadan tekâlif kaideleri dışına çıkılarak konmuş bulunan vergilerdir. Belli bir kaide ve sistemi olmadığından bu tip vergilerde hak ve adalete pek riayet edilmeyeceğinden, böyle vergilere şer'an müsaade edilmemiştir. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) devrinin sadrazamı Lütü Paşa (H. 942-947) bu konuya temasla şöyle der: "Cenk içinde askere hilaf-i kanun vergi vermemek gerektir." Osmanlılarda, Tanzimat'a kadar devam eden örfi vergilerin bu ikinci kısmı olan "sakka"nın olmadığını, tebaa üzerine böyle bir verginin tarh edilmediği, ancak bazı vergilerin buna benzemelerinden dolayı "sakka" zannedildikleri belirtilmektedir. Bununla beraber, bilhassa XVII. asırdan itibaren bu tip vergilerin zaman zaman ortaya çıktığı bilinmektedir. Fakat padişahlar, bununla mücadele ediyor ve böyle bir yola başvurulmaması için "adâletnâmeler" gönderiyorlardı.

3.3. Örfi Vergilerin Tahsili

Örfi vergilerin tahsili, şer'î vergilerin tahsilinden farklı idi.

Şer'î tekâlif, umumiyetle ziraî mahsul sahibi reaya, daha doğru bir ifade ile köylüye hasr edilmiş görünmektedir. Gerçi zekât ve cizye gibi, şer'î vergiler, bu kaidenin haricinde bulunmaktadır. Fakat ziraî mahsul ile daha ziyade haşır neşir olan köylü, öşür ve haraç gibi, ziraî vergilerin mükellefi bulunmaktadır. Buna mukabil örfi vergiler, daha ziyade şehirliyi bilhassa ticaret erbabını ve pazarlarla alakalı kimseleri kapsamaktaydı. Şehirlerde tatbik olunan örfi tekâlif şekli, bilhassa ticaret ve sanayi faaliyetine dayanmakta olduğundan birçok vergi bu kısma dâhil bulunuyordu. Keza büyük bir kısmının devlet adına sipahiler tarafından alındığını bildiğimiz şer'î vergilerin aksine bu, her sene valî, mütesellim ve voyvodalar tarafından, mıntıkâ ileri gelenleri ve kadı marifetiyle memleketin nüfusu veya evi (hane) üzerine tarh olunuyordu. "Rûz-i Hizir" ve "Rûz-i Kasım" hesabına göre senede iki taksitle alınmak üzere tevzi defterleri tanzim ediliyordu. Tanzim edilen bu defterler, şer'iyye mahkemelerinin siciline kaydedilirdi. Bu defterlere bir memleket halkından, toplanması kararlaştırılmış ne kadar örfi vergi varsa tamamı yazılırdı. Yazılan bu miktar, eşit şekilde fertlere taksim edilerek alınırdı. Bu defterlerin tasdikli bir sureti, tahsil için kethüda, emin veya özel memurlara verilirdi. Vergi mükellefleri de bu defterlerin kapsadığı şekil ve miktarda vergilerini vererek, kendilerine düşen vatandaşlık görevlerini yerine getirmiş olurlardı.

Örfi vergilerin tahsili usulleri:

1. İmdadiye-i Seferiye: Zaman ve mıntıkalara göre isimleri ile birlikte çeşitleri de değişen örfi vergiler, hazinenin vaz geçemeyeceği bir malî yardım halini almıştı. Bu vergilerin basında "İmdadiye" diye isimlendirilen vergi gelmektedir. "İmdadiye-i seferiye" ve "İmdadiye-i hazariye" olmak üzere iki kısma ayrılan bu vergi, isminden de anlaşılacağı üzere sefer ve harplere bağlı olarak tarh ve cibâyet edilen bir vergi kalemidir. Muharebe masraflarını karşılamak üzere vatandaşlardan alınan bir vergidir. Bu vergi, Osmanlı Devleti'nin, durmak bilmeyen harplerle karşılaşması yüzünden hazinenin, malî külfeti kaldıramaması sebebiyle konulmuştu.

2. Avâriz: Osmanlı Devleti'nde, örfi vergiler kısmına giren vergi kalemlerinden biri de "Avâriz" ismini taşıyan vergidir. Bu vergi, yüklenen bedenî, malî ve aynî bir vergidir. Avâriz-i divâniye ismi ile de anılan bu vergi, devlet masraflarının memleket nüfusuna tevzi ve taksimi sonucu ortaya çıkmıştır. Çok eski bir vergi olmakla beraber, ne zaman ihdas olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber bu verginin Osmanlılardan önce Anadolu beyliklerindeki mevcudiyetinden bazı vesikalar sayesinde haberdar olmaktadır. Bu verginin 4-5 senede bir defa alındığını belirten Lütü Paşa, bunun Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde sadece bir defa alındığını kaydeder.

3. Salgun: Devlet, bazı zamanlar masrafları belirli vergi kaynaklarından karşılayamayacağını anladığı zaman, özel bazı tedbirler ile memleketin bütün imkânlarını seferber etmeye karar verir ve bu karar gereğince vaziyetin icabına göre, kendisine lazım olan para, hizmet, eşya ve mahsul miktarı tespit edilerek muhtelif bölge ve mahallere tevzi ettiği vergidir.

4. Harçlar: Osmanlı örfi vergilerinden bir kalem de "Harçlar" ismiyle zikredilmektedir. Bu vergi, daha ziyade resmî dairelere işi düşenlerden alınmaktaydı. Değişik isimlerle alınan bu harçlar, mahkemelerde hâkim, kadı ve naillerin (ele geçiren) verdikleri hüccetlerden, sicillere geçirilen hükümlerden, meşihat (Osmanlı Devletinde Diyanet İşleri Dairesi) makamından yazılı olarak çıkan fetvalardan, ölen bir kimsenin mirasçıları arasında yapılan miras taksiminden, nikâh vs. gibi, muamelelerin karşılığı olarak alınmaktaydı.

Üçüncü Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Kamu gelirleri nedir? Tarif ederek, piyasa ekonomisinde ve sosyalist ekonomilerde kamu finansmanının mahiyetini açıklayınız.

2. Aşağıda verilen kamu gelir türlerini açıklayınız:

1. Vergiler:

2. Harçlar:

3. Resim:

4. Şerefiye:

5. Parafiskal Gelirler:

6. Para ve Vergi Cezaları:

7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri:

8. Kamu Borçlanmaları:

9. Para Politikası ve Para Basmaktan Doğan Gelirler:

10. Fon Gelirleri:

11. Sair Gelirler:

3. Osmanlı Devleti'nin mali teşkilatını genel olarak değerlendiriniz.

4. Osmanlı Devletinde uygulanan aşağıdaki temel vergileri uygulanan temel vergileri açıklayınız:

1. Zekât:

2. Haraç:

3. Öşür:

4. Cizye:

5. Osmanlı Devleti'nde örfi vergileri genel olarak değerlendiriniz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **GENEL VERGİ TEORİSİ**

Birinci bölümde, kamu maliyesinin konusu ve kamu iktisadi faaliyetleri, ikinci bölümde, kamu harcamaları ve etkisi, üçüncü bölümde, kamu harcamalarının finansmanı: Kamu gelirleri incelendi.

Bu bölümde ise genel vergi teorisi incelenecektir.

1. Verginin Tanımı ve Tarihi Gelişimi

Vergiler devletin kamu hizmetlerinin finansmanını sağlarken aynı zamanda devleti sosyal, iktisadi ve siyasi hayata müdahale etmesini de sağlayan bir araçtır.

Vergi, devletin, kamu hizmetlerini karşılamak için, gerçek ve tüzel kişilerden zora dayanarak mali (ödeme) güçlerine göre karşılıksız olarak aldığı iktisadi değerdir. Vergiler kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, bina ve arazi vergileri, motorlu taşıtlar vergisi gibi, üretim ve tüketim safhalarında alınan vergiler bu uygulamaların temel örnekleridir.

Vergi, diğer kamu gelir türlerinden en önemli farkı; karşılıksız oluşu yani vergi, tek bir hizmetin karşılığı değil tüm kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kabul edilir. Vergi kanunla alınır ve zora dayalı ve para şeklinde alınır, vergi gerçek ve tüzel kişilerden alınır ve kamu gelirlerinin % 75- % 90' ını oluşturur.

Tarihi süreçte vergilerin gelişimi; değişen ekonomik, sosyal ve siyasi şartlara bağlı olarak verginin muhtelif safhalardan geçerek geliştiği görülür. Verginin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Bu gelişim sürecinde vergi; ilk olarak **emekle katılım**, ikinci olarak **aynı** (mal ile) **ödeme** ve üçüncü safhada ve günümüzde **para olarak** ödenmektedir. Askerlik bazı ülkelerde hala bedeni bir vergi olarak ödenmektedir.

Tarihi süreçte Osmanlı devletinde ödenen temel vergiler:

1. Zekât: İslâm'ın beş esas şartından birisini zekât teşkil etmektedir. Zekât, mal ve paranın paklığını ve helalliyini sağlamak üzere, Allah için malın belli bir kısmını her sene zekât verilecek kimselere dağıtılmasıdır. Zekât nisabı, 20 miskal= 96 gram altındır. O, devlet ve toplumun fert üzerindeki hakkıdır. Devlet, zekât verip vermeme hususunda mükellefi serbest bırakmaz. Onu, âmilleri (vergi toplamakla görevli kimse) vasıtasıyla toplamak ve yerine sarf etmek zorundadır. Belli şartları taşıyan her Müslüman'ın vermeye mükellef olduğu zekât, Osmanlı Devleti'nde diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi, uygulanıyordu.

2. Haraç: Osmanlılarda gayr-i Müslim tebaadan alınan vergidir. İslâm vergi hukukunda olduğu gibi, Osmanlılarda da haraç iki kısma ayrılmaktadır.

a. Haraç-i Muvazzaf: Öşür alınmayan toprak ve ağaçlardan alınan senelik belirli bir vergidir.

b. Haraç-i Mukâseme: Araziden elde edilen ürüne göre, üründen alınan üşürün yarısı kadar olan vergidir. Miktarı %10 ile 50 arasında olabilir.

Haraç'ın bu iki kısmı da şer'î vergilerden olduğu için gerek ilk tarhi, gerekse ilk tahsili ile ilgili bir başlangıç tespit etmek mümkün değildir.

3. Öşür: İslâm vergi hukukuna göre, ziraat mahsullerinden belli şartlar dâhilinde Müslüman halktan onda bir oranında alınan vergiye denir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş senelerinde diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi, mülk olan "arazi-i öşriyye"den sadece öşür alınmaktaydı. Bu dönemde Osmanlılarda arazi biri "Öşriyye" diğeri de "Haraciyye" olmak üzere ikiye ayrılıyordu.

4. Cizye: İslâm hukukuna göre Müslümanların fethettikleri yerlerde, Müslüman olmayanlardan alınan ve devlet teminatı altında bulunmanın karşılığı olan vergidir. Müslümanların ödediği zekâta mukabil, ehl-i zimmetti cizyeye bağlamakla, devlette bir denge sağlanmış bulunuyordu. İslâm nazarında Müslümanlarla zimmiler (devletin Müslüman olmayan tabası = ehl-i zimmet) devletin vatandaşlarıdır. Aynı haklardan faydalanmakta ve aynı ölçülerde devletin imkânlarından faydalanmaktadırlar.

2. Verginin Temel Özellikleri

Verginin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Vergi ile ilgili geçmişten günümüze farklı ülkelerde farklı düşüncüler değişik görüşler ortaya koymuşlardır

Vergi, günümüzde, en geniş anlamı ile kamu harcamalarının finansmanı/karşılanmasına katılmak üzere, kişiler tarafından devlete karşılıksız olarak verilen iktisadi değerleri ifade eder.

Verginin temel özellikleri:

1. Vergi devlet tarafından alınır.
2. Vergi kamu harcamalarını finanse etmek için alınır.
3. Vergi toplumu oluşturan fert ve kurumlardan ödeme güçleri nispetinde alınır.
4. Vergi kişiler için karşılıksız bir ödemedir.
5. Vergi zorunlu bir ödemedir.
6. Vergi iktisadi bir değerdir.

3. Vergi ile İlgili Görüşler

Vergilendirmenin gayeleri genel olarak; mali ve mali olmayan gayeler şeklinde ikiye ayrılarak incelenir.

Vergi politikasının mali gayesi kamu harcamaları için gerekli finansmanı sağlamaktır. Vergilendirmenin mali gayeleri dışında sosyal (mali olmayan) gayeleri de vardır. Sosyal gayeler toplumdaki gelir ve servet dağılımını adil bir şekilde sağlamak ve bu konudaki dengesizlikleri düzeltmektir.

Klasik liberal iktisatçılara göre vergi, işlevleri sınırlandırılmış bir devletin harcamalarını karşılamak için alınmalıdır. Vergilendirmeye mali gayenin ilerisine geçilerek iktisadi, sosyal veya başka sebeplerle başvurulmasına ve böylece verginin devlet müdahalesinin etkin bir vasıtası olarak görülmesine ise vergilendirmenin mali olmayan gayesi denilmektedir.

Verginin mahiyetini ortaya koyan teoriler uzun seneler önce ortaya atılmış, zamanla geçerliliğini kaybetmiştir. Bu teoriler, aslında, vergi niçin alınacaktır, alınacaksa neye göre alınmalıdır ki daha adaletli olsun gibi, sorulara cevap arar.

Verginin anlaşılması, haklılığı ve izahı ile ilgili görüşler (teoriler):

1. **İstifade Teorisi:** İstifade, verginin fayda teorisi olarak; ilgili farklı yaklaşımlar vardır.
2. **Değişim Teorisi:** Bu anlayışa göre vergi bir değişim karşılığı olarak, eğer devletin bir şeyler yapmasını istiyorsan, sende devlete karşı bir şeyler yapmalısın. Vergide bunlardan biridir.
3. **Vergiye Hizmet Bedeli Sayan Görüş:** Bu anlayışa göre, vergi devletin yaptığı hizmetin bedelidir. Vatandaşlar, faydalandıkları kamu hizmetlerinin bedeli olarak devlete vergi verirler.
4. **Vergiye Sigorta Primine Benzeten Görüş:** Bu görüşe göre vergi hayatlarının ve varlıklarının her türlü riske karşı korunmasını devletten talep eden vatandaşların ödedikleri sigorta primidir.
5. **Verginin Sosyal Üretim Harcamalarına Katılması Karşılığı Görüşü:** Vergi kamu hizmetlerinin sosyal üretime katılması karşılığında ödenen bir katılma payıdır.
6. **Marjinal Fayda Anlayışı Görüşü:** Bu anlayışa göre, vergi, kamusal hizmetlerden sağlanan fayda karşılığında ödenen para olarak yükümlülüklerdir.
7. **İktidar Teorisi:** Vergi devletin hâkimiyet hakkının bir sonucu olarak gören bir anlayış olarak; verginin günümüzde nasıl açıklandığını ifade eder. Adam Smith'e göre, vergi ödemek vatandaşların bir yükümlülüğü, aynı zamanda vergiyi almak devletin hakkıdır. Vergiyle sağlanmak istenen gaye, kamu hizmetlerinin finansmanı ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır.

Zamanımızda vergilemenin haklılığını ve adil bir vergilemenin esaslarını izaha çalışan görüşleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, vergiyi mübadele esasına göre açıklayan görüşler, diğeri ise vergiyi devletin egemenlik hakkının bir sonucu sayan görüşler.

4. Verginin İşlevleri

Verginin mali ve mali olmayan iki temel işlevi bulunmaktadır.

4.1. Verginin Mali İşlevi

Vergilendirmenin tarihi olarak en eski ve geleneksel mali gayesi, kamu harcamalarının finansmanı için gerekli geliri sağlamaktır.

Klasiklere göre verginin devlete gelir sağlamaktan başka bir gayesinin olmaması gerekir. Klasik iktisat anlayışı içinde vergilendirmeye tanınan işlevin kamu harcamalarını finanse etmekle sınırlandırılmasını tabii karşılamak gerekir. Bilindiği gibi, klasik iktisat anlayışı devletin iktisadi hayatın işleyişine müdahale etmemesini tavsiye eder.

Devletin tarafsızlık niteliğine uygun olarak, vergilerin de tarafsız olması gerekir. Bu anlayışa göre, iktisadi bir perspektiften bakıldığında en iyi vergi tarafsız vergidir. Verginin tarafsız olması demek, piyasa mekanizmasının işleyişinin olağan çizgisinden, diğer bir ifade ile verginin mevcut olmadığı zamandaki doğrultusundan, vergi dolayısıyla sapılmaması demektir. Vergiler girişimcilerin yatırım eğilimi, işgücü arzı ve tasarruf kararları üzerinde herhangi bir etki yapmamalıdır. İktisadi kaynaklar, piyasa kurallarına bırakıldığında en etkin bir şekilde tahsis olunurlar. Vergi de dahil olmak üzere iktisadi kaynakları optimum kullanım alanından saptıran her türlü etken, etkinliğin azalmasına ve iktisadi büyümenin yavaşlamasına sebep olur. Diğer taraftan, iktisadi sapmalar önceden kestirilmesi mümkün olmayan bir dizi meselenin doğmasına yol açar.

Vergilemenin mali gayesi, temel kurallardan biri olan vergi adaleti kuralına uymak ve vergilemeyi rekabet açısından olabildiğince tarafsız kılmak, yani iktisadi sapmaları önlemek suretiyle, işlevleri bir hayli sınırlanmış bir devletin ihtiyaç duyduğu yeterli vergi hâsılatını sağlamak demektir.

Maliye politikalarında vergilemenin kullanıldığı alanlar:

1. Enflasyonla mücadelede, her zaman kamu harcamalarının kısılması mümkün olmadığı gibi, kamu harcamalarının kısılması faydalı da olmayabilir. Zira enflasyonist dönemlerde kişilerin harcayabilecekleri likit kaynaklar fazladır. Bu fazlalığın vergiler yoluyla kamu kesimine aktarılması halinde özel harcamalar artacak, özel harcamaların artışı talebin artması demek olduğundan enflasyonist etki artacaktır. Dolayısıyla kamu harcamalarının kısılması yanında vergileme yolu ile özel kesimdeki likit kaynakların emilmek suretiyle enflasyonla mücadele tercih edilmektedir. Diğer yandan vergilerin artırılması suretiyle enflasyonla mücadele yanında ekonominin düzenlenmesi de sağlanabilmektedir.

2. Depresyon zamanlarında, vergileme aracının kullanılabilmesi için öncelikle vergilemeyi nerede ve nasıl kullanmamız gerektiğini belirlemeliyiz. Eğer tüketim mallarının sürümünün artırılması hedefleniyor ise harcama vergilerinde indirim yoluna gidilir. Bazen vergi indirimleri ekonomiyi genişletici etki yapabileceği gibi, tam aksine depresyonu artırıcı ve besleyici etkilerde de bulunabilir. Kaynakların yatırıma yönlmemesi durumunda bu etki kendisini gösterir.

3. Vergiler, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, en etkin mücadele aracıdır ve iktisadi kalkınmanın finansmanında ihtiyaç duyulan kaynaklardan en önemlisidir. Vergilerin iktisadi kalkınmanın finansmanında kullanılması pek de kolay değildir. Çünkü çeşitli dengelerin dikkate alınması gerekmektedir. Az gelişmiş ekonomilerde vergiler istenildiği seviye de değildir ve sermaye birikimlerinin yetersizliği yatırımların yeterli düzeyde bulunmamasına, üretimin ve milli gelirin düşük kalmasına yol açmakta ve netice itibarıyla vergilendirilecek kaynaklarında yeterli düzeyde olmamasına sebeptir.

4. Gelir dağılımının düzenlenmesi, gayesi ile kullanılan vergi politikalarında yer alan birinci derecede etkili mekanizmalar; vergi oranlarındaki artan oranlılık, en az geçim indirimi ve ayırma gibi, nazariyeleridir.

4.2. Verginin Mali Olmayan İşlevleri

Devletin giderek müdahaleci bir nitelik kazanması, klasik devlet hizmetlerinin yanı sıra, sayıları sürekli artan yeni görev ve sorumlulukların doğmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak devletin vergi gelirlerine olan ihtiyacı da artmıştır.

İktisadi ve sosyal olaylara karışmayan, yalnızca güvenlik, idare, hukuk düzeninin iyi bir şekilde işlemesi, diploması gibi, klasik işlevlerin yerine getirilmesiyle sınırlı, hakem konumundaki tarafsız devlet anlayışı zaman içerisinde değişime uğramıştır. Bu anlayış değişikliğinde, mükemmelliğine inanılan piyasa mekanizmasından, 1929 senesinde ortaya çıkan büyük iktisadi kriz dolayısıyla, şüphe duyulması da etkili olmuştur. Bu devlet anlayışının yerini alan yeni devlet anlayışı, iktisadi ve sosyal olaylara karışmamak şeklindeki, bir anlamda hareketsizliği öngören olumsuz tutumun terk edilmesini savunmuştur. Devlet karşı karşıya kalınan iktisadi ve sosyal meselelerin üstesinden gelebilmek için olumlu, diğer bir ifade ile müdahaleci bir tutum içinde olmalıdır.

Tarafsız devletin yerini müdahaleci devlete bırakmasıyla, tarafsız vergi de müdahaleci vergiye dönüşmüştür. Vergi gelirlerinin gayri safi milli hâsılaya olan oranının giderek büyük boyutlara ulaşması durumu karşısında, klasiklerin anladığı manada vergi tarafsızlığından söz etmek de imkânsız hale gelmiştir. Gerçekten, salt mali gaye ile toplansa bile, kamu kesimine transfer edilen ve sonra tekrar ekonomiye enjekte edilen büyük boyutlardaki vergi benzeri fonlar genel ekonomi üzerinde önemli etkilere yol açacaktır.

Günümüzde vergi, devletin iktisadi ve sosyal politikalarının hayata geçirilmesinde bilinçli olarak kullanılan mühim bir araç niteliğindedir. Verginin, ekstra (fiskal) gayeler de denilen, mali olmayan gayelere yönelik olarak kullanımına ilişkin belli başlı durumları şöylece sıralayabiliriz. Vergilendirme ile ulaşılacak istenen iktisadi gayelerden biri, konjonktürel dalgalanmalarla mücadele etmektir. Konjonktürel dalgalanmaların iktisadi istikrarı bozucu nitelikte olduğu kabul edilmektedir.

Bir ekonomide istikrarın gerçekleştirilmesi hedeflendiğinde üç unsurun bir arada gerçekleştirilmesi gerekir: Fiyat istikrarı, tam istihdam ve dış ekonomik denge. Vergi politikası aracılığıyla, fiyat istikrarının gerçekleştirilmesine katkı sağlanabilir. Mesela, toplam talebin toplam arzdan yüksek olması dolayısıyla, fiyatların sürekli yükselme eğilimi içinde olduğu enflasyonist dönemlerde, yeni vergiler koymak veya mevcut vergileri arttırmak suretiyle ekonomideki talep fazlasını emecek düzenlemeler yapılabilir. Hızlı nüfus artışı, sermaye birikiminin yetersizliği gibi, yapısal sebeplerden kaynaklanan işsizlik meseleleriyle vergi siyaseti araçlarını kullanarak mücadele etmek bir hayli zor olmakla birlikte, talep yetersizliğinden kaynaklanan konjonktürel işsizlikle, vergi yükünün azaltılması ve böylece talebin artırılması yoluyla mücadele edilebilir. Yine, dış iktisadi dengenin sağlanmasında dış ticaret vergileri bir araç olarak kullanılabilir.

Vergiler belirli iktisadi gayelere ulaşmak için kullanılabilir gibi, sosyal gayeler için de kullanılabilir. Mesela, vergi yoluyla sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, yani gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması gayesi izlenebilir. Bunun için, yüksek düzeyde gelir ve servete sahip kişilerin nispeten daha ağır bir şekilde vergilendirilmesi yoluna gidilerek ve transfer harcamalarıyla da geliri yeniden dağıtarak, gelir dağılımındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılabilir.

Günümüzde vergiler iktisadi ve sosyal gayelerin yanı sıra çevre meseleleri ile mücadele etmek, belirli nüfus politikalarını desteklemek gibi, daha pek çok gayenin gerçekleştirilmesinde kullanılabilir. Alkollü içkilerin ve tütün mamullerinin üzerine ağır vergiler konulmasının gerekçelerinden biri de insan sağlığının korunması gayesidir. Görüldüğü gibi, vergilendirme pek çok gayenin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Ancak, hemen belirtmeliyiz ki yukarıda sözünü ettiğimiz gayelerin gerçekleştirilmesinde vergiyi tek başına kullanılabilecek bir araç olarak görmemek gerekir. Vergi, çok kapsamlı düzenlemelerin uyumlu bir parçası olduğu ve dikkatli kullanıldığı takdirde başarılı sonuçlar almak mümkün olabilir. Diğer taraftan, vergileme yoluyla ulaşmaya çalışılan gayeler arasında çatışma çıkması da kuvvetle muhtemeldir. Mesela, sosyal adaleti gerçekleştirmek gayesiyle yüksek gelirli kişilerin vergi yükünün artırılması, yatırımların azalmasına sebep olabilir. Bu da iktisadi büyümeyi engelleyebilir. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi gayesi yüksek gelirli kişilerin daha ağır vergilendirilmesini gerektirirken, iktisadi büyüme gayesi yüksek gelirli kişilerin daha düşük vergilendirilerek, bu kişilerin yatırımlarının teşvik edilmesini gerektirir.

Bir vergi sisteminin başarısı etkin bir kontrol sisteminin kurulmasına bağlıdır. Mükellef beyanlarının doğruluğunu araştırmak, maddi ve şekli görevlerin kanunlara uygun olarak yerine getirilip getirilmediğini belirlemek ve bilhassa vergi suçlarını ortaya çıkarabilmek bakımından denetimin önemi son derece büyüktür. Vergi kaçırarak, vergi ahlakına veya bilincine sahip mükellefler karşısında kendilerine haksız bir üstünlük sağlayan kişileri belirlemek ve vergi kaçakçılığının getirdiği rekabet avantajını etkisiz kılmak bakımından da etkin bir denetim sisteminin kurulması mecburidir. Vergi denetimi esasında kullanılan; yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama gibi, muhtelif hukuki araçlar vardır.

5. Vergi Tekniği ve Vergilemeye İlişkin Temel Kavramlar

Burada incelenen temel kavramlar, aynı zamanda bir verginin esaslı unsurlarını oluşturur. Verginin konusu, matrahı, oranı, mükellefi, sorumlusu, vergiyi doğuran olay, tarh, tahakkuk ve tahsil gibi, kavramlar kendine özgü anlamları olan teknik kavramlardır. Vergi yasalarında sık sık karşımıza çıkan bu kavramlar aslında hukuki çözümlenmeleri de gerektirir.

5.1. Verginin Konusu

Verginin konusu, verginin üzerinden alındığı şeydir. “Şey” kelimesi mal ve hizmetleri içerir. Ancak; verginin konusu yalnızca mal veya hizmetlerle de sınırlanamaz. Bunlara ek olarak bir işlem, bir fiil, bir gelir, bir sermaye vb. verginin konusunu oluşturabilir. Kanun koyucu gerek görürse o güne kadar vergi ile hiç ilişkilendirilmemiş bir iktisadi unsur üzerinden vergi alınmasını öngörebilir.

İngiltere’de 1695 senesinde bekârlar üzerinden alınan Bekârlık Vergisi gibi tarihi süreç içinde, bugün tuhaf gelebilecek şeyler verginin konusunu oluşturmuştur. 1700’lü senelerde Rus Çarı Deli Petro, sakallı kişileri, arı kovanlarını, çizmeleri, hatta evlenme ve cenaze törenlerini vergilendirmiştir.

Her vergi kanununun ilk maddeleri verginin konusunu düzenler. Vergiler genellikle isimlerini konularından alır. Mesela, Gelir Vergisinin konusu gerçek kişilerin elde ettiği gelirdir. Emlak Vergisinin konusu, Türkiye sınırları içinde bulunan bina, arsa ve arazidir. Motorlu Taşıtlar Vergisinin konusu, motorlu kara, hava ve deniz taşıtlarıdır. Akaryakıt Tüketim Vergisinin konusu, benzin, likit petrol gazı, motorin, fuel-oil gibi, petrol ürünleridir. Belediye Gelirleri Kanununa göre alınan İlan ve Reklam Vergisinin konusu, belediye sınırları içinde yapılan her türlü ilan ve reklamdır.

5.2. Vergi Mükellefi

Vergi mükellefi/yükümlüsü, vergi kanunlarına göre üzerine vergi borcu doğan gerçek veya tüzel kişilerdir. Türk Vergi Hukuku’na göre mükellefler ikiye ayrılır:

1. **Tam mükellef**, Gelir Vergisi Kanunu’na göre Türkiye’de ikamet eden kişiler ile yurt dışında Türk devleti adına çalışan kişi ve müesseselerdir. Kurumlar Vergisi Kanunu’na göre; Kanuni merkezi veya iş merkezi Türkiye’de bulunan mükellefleri ifade etmektedir.

2. **Dar mükellef**, Gelir Vergisi Kanunu’na göre Türkiye’de ikamet etmeyip 6 aydan az Türkiye’de bulunan kişiler. Kurumlar Vergisi Kanunu’na göre; hem kanuni merkezi hem de iş merkezi Türkiye’de bulunmayan mükellefleri ifade etmektedir.

Vergi kanunlarına göre üzerine düşen para olarak (maddi) ve/veya şekli görevleri yerine getirmek zorunda olan kişiye vergi mükellefi denir.

Vergi mükellefinin belli miktarda vergiyi kamu alacaklısına ödemek zorunda olmasına maddi mükellefiyet denir. Ancak, vergi mükelleflerinin maddi görevlerinin yanı sıra defter tutmak, belge düzenlemek, beyanname vermek, bildirimlerde bulunmak gibi, muhtelif şekli görevleri de vardır.

Gerçek ve tüzel kişiler vergi mükellefi olabileceği gibi, tüzel kişiliği olmayan kurumlar da vergi mükellefi olabilirler. Mesela, gelir vergisinin mükellefi gerçek kişilerdir. Kurumlar vergisinin mükellefleri arasında ise tüzel kişiliği olan kurumlar olduğu gibi, tüzel kişiliği olmayan kurumlar da vardır. Vergi mükellefi olabilmek için hukuki işlem ehliyetine sahip olmak şart değildir. Diğer bir ifade ile temyiz kudreti olmayanlar, on sekiz yaşından küçük olanlar veya kısıtlanmış kişiler de vergi mükellefi olabilirler. Vergi mükellefi olabilmek için kanunda tanımlanmış vergi konusu ile iribat kurmak gerekli ve yeterlidir. Burada kanuni vergi mükellefi ile vergi taşıyıcısı kavramları arasındaki farklılığa da işaret etmek gerekir.

Kanuni mükellef, vergi kanunlarına göre vergi borcunu ödemek zorunda kişiyi ifade eder. Ancak, vergi aynı zamanda iktisadi boyutları olan bir olgudur. Bu sebeple kanuni olarak vergiyi ödemek zorunda olan kişi ile bu verginin iktisadi anlamda yükünü taşıyan kişi her zaman aynı olmayabilir. Mükellefler ödedikleri verginin yükünü çeşitli iktisadi durumlardan faydalanarak başkalarına aktarabilirler. Mesela, gümrük vergisini ödeyen ithalatçı, bunu, sattığı malın fiyatına ekleyerek alıcılara yansıtmışsa, gümrük vergisinin kanuni mükellefi kendisi olduğu halde gerçek taşıyıcısı tüketici olmuştur. İşte, yansıma mekanizması dolayısıyla bir **verginin gerçek yükünü taşıyan kişilere vergi taşıyıcısı** denir.

5.3. Vergi Sorumlusu

Vergi sorumlusu, şüphesiz ki her vergi mükellefi ödemesi gereken vergi borcundan sorumludur. Ancak vergi sorumluluğunun lügat anlamındaki sorumluluktan farklı, özel bir anlamı vardır. Vergi sorumlusu, kural olarak, mükellef ile devlet arasındaki alacak - borç ilişkisinde üçüncü kişi durumundadır.

Kanun koyucu muhtelif sebeplerle bir mükellefe ait vergi borcunun vergi dairesine yatırılması görevini, asıl mükellefle bir şekilde ilişkisinin olması dolayısıyla üçüncü bir kişiye yükleyebilir. İşte, vergiyi doğuran olay kendi kişiliğinde gerçekleşmediği halde, verginin ödenmesi bakımından alacaklı vergi dairesine karşı sorumlu olan kişiye vergi sorumlusu denir. Vergi sorumluluğuna gösterilebilecek en tipik örnek kaynaktan vergi kesintisi yapanların durumudur. Her işveren fabrikasında çalıştırdığı işçilere ödediği ücret üzerinden gelir vergisi kesintisi yapmak zorundadır. Burada vergi mükellefi ücret geliri elde eden işçidir. Vergi, işçinin ücreti üzerinden kesilmektedir. İşveren ise bir başkasının vergi borcu için kesinti yapan ve bunu asıl mükellef namına vergi dairesine yatırmak zorunda olan bir vergi sorumlusudur.

5.4. Vergiyi Doğuran Olay

Vergi borcunun doğabilmesi için, konu ile mükellef arasında var olması gereken bağ (vergiyi doğuran olay), bir hukuki işlem (mesela bir sözleşme), hukuki veya iktisadi bir olay (mesela bir üretim veya tüketim veya ölüm) olabilir. Konu ve mükellef gibi, vergiyi doğuran olay da kanunda tanımlanır.

Devlet ile mükellef arasındaki somut vergi ilişkisi, vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi ile ortaya çıkar. Diğer bir ifade ile vergi borcunun doğmasına sebep olan etken vergiyi doğuran olaydır. Verginin idare tarafından hesaplanıp, mükellefe bildirilmesi doğmuş olan vergi borcunun sonradan tespit edilmesinden başka bir şey değildir. Vergiyi doğuran olayın suç sayılması veya kanunlarla yasaklanmış olması vergilendirmeyi etkilemez. Mesela, kanunlara aykırı olarak kumarhane işletilmesine rağmen, bu faaliyetten elde edilen ticari kazanç gelir vergisine tabi tutulur.

Türk vergi mevzuatından vergiyi doğuran olaya ilişkin şu örnekleri verebiliriz: Gelir vergisinin konusu gelir, mükellefi ise gerçek kişilerdir. Vergiyi doğuran olay ise gelirin elde edilmesidir. Bu manada, bir gerçek kişi ancak bir gelir elde ettiği zaman gelir vergisi borçlusu olur. Veraset ve İntikal Vergisinde vergiyi doğuran olay, miras yoluyla veya ivazsız/karşılıksız olarak mal intikalidir. Katma Değer Vergisinde vergiyi doğuran olay mal teslimi, hizmet ifası veya ithalattır.

5.5. İstisna ve Muafiyet

İstisna ve muafiyet kavramları, kural olarak vergiye tabi olan vergi konularının ve mükelleflerinin çeşitli sebeplerle kısmen veya tamamen, geçici veya sürekli olarak vergi dışı bırakılmalarını ifade eder. Diğer bir ifade ile burada objektif (verginin konusu) ve subjektif (mükellef) vergi mükellefiyetinin sınırlandırılması söz konusudur.

Objektif vergi mükellefiyetinin sınırlandırılmasına **istisna**, subjektif vergi mükellefiyetinin sınırlandırılmasına ise **muafiyet** denir.

Vergi kanunlarında kural olarak vergilendirilmesi istenen bir konunun vergi dışında tutulmasına **istisna** denir. Buna mukabil, yine kural gereği mükellef olması gereken kişi veya grupların vergi yükümlülüğü dışında kalmalarına **muafiyet** denir. Sonuçları bakımından istisna ve muafiyet arasında bir fark yoktur. Her ikisi de vergi borcunun doğmasını engelleyen ayrıcalıklardır.

Gelir Vergisi İstisna ve muafiyetler **tam** veya **kısmi**, **geçici** veya **sürekli**, **şartlı** veya **şartsız** olabilirler. Mesela, Gelir Vergisi Kanununda yer alan telif kazançları istisnası fikir ve sanat eserlerinden elde edilen gelirlerin tamamını, sürekli olarak vergi dışı bırakan bir istisnadır. Buna mukabil, ev kiraya verilmesinden elde edilen kira gelirlerinin yalnızca bir kısmı vergi dışı bırakılmıştır.

Muafiyetlere örnek olarak Gelir Vergisi Kanununda düzenlenen esnaf muafılığı ile diplomat muafılığı gösterebiliriz. Çok küçük çapta ticari faaliyette bulunan ve esas itibarıyla geliri ancak geçimini sağlayacak düzeyde olan bazı ticaret ve sanat erbabı gelir vergisinden muaf

kılınmıştır. Diplomat muafiyeti ile de yabancı ülkelerin Türkiye'de bulunan elçi, maslahatgüzar ve konsolosları ile memurlarının, karşılıklı olmak şartıyla gelir vergisinden muaf kılınmaları istenilmiştir.

Vergi istisna ve muafiyetlerinin temelinde **siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve teknik sebepler** bulunmaktadır. Diğer yandan, parlamento içinde ve dışında faaliyet gösteren baskı grupları da istisna ve muafiyetlerin belirlenmesinde ve şekillenmesinde etkili olabilmektedirler.

5.6. Vergi Matrahı

Matrah, vergi borcunun hesaplanması için dayanılan temeli ifade eder. Somut bir olayda bir kişinin ödeyeceği vergi miktarının hesaplanabilmesi için yalnızca verginin konusunun yanında vergi matrahının da belirlenmesi gerekir.

Matrah, vergi borcunu hesaplamak gayesiyle, vergi konusunun indirildiği teknik, fiziki veya para (iktisadi) bir ölçü olarak büyüktür.

Vergi matrahının belirlenmesinde esas alınan büyüklük teknik bir miktar veya fiziki bir ölçü olduğu takdirde **spesifik** (özellikli) vergilerden söz edilir. Bu tür vergiler ağırlık, sayı, hacim, yüzölçümü, uzunluk gibi, teknik miktarlar üzerinden hesaplanıp alınır. Mesela, Motorlu Taşıtlar Vergisinde vergi matrahı, motorlu taşıtın yaşı ve silindir hacmi esas alınarak belirlenmiştir. Spesifik vergilerin sayısı günümüzde giderek azalmaktadır.

Vergi matrahı, **iktisadi- para** olarak bir değer olarak ifade edilmişse **advalorem** (değer esasına dayalı) vergiler söz konusudur. Bu tür vergilerin uygulama alanı gittikçe genişlemektedir. Türkiye'de uygulanan Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi gibi, temel vergiler değer esasına dayalı vergilerdir.

Verginin konusu ve matrah iki farklı kavramdır. Mesela, Gelir Vergisinin konusu elde edilen gelirdir; matrahı ise gelirin safi tutarıdır. Gelir vergisi matrahına, yani safi (net) gelire ulaşılabilmesi için elde edilen gayri safi (brüt) gelirden bir takım indirimlerin yapılması gerekir. Emlak Vergisinin konusu bina, arsa ve arazi gibi, taşınmaz varlıkların kendileri, matrahı ise bina, arsa veya arazinin değeridir. Emlak Vergisi borcunun hesaplanabilmesi için söz konusu taşınmaz varlıkların değerinin kanunda belirtilmiş oran ile çarpılması gerekir.

5.7. Vergi Tarifesi

Vergi tarifesi, vergi miktarını hesaplayabilmek için matraha uygulanması gereken ölçülerdir.

Matrah, ağırlık, yüzölçümü ve hacim gibi teknik nitelikteyse vergi borcu, maddi ölçüler üzerinden belirli bir miktara göre hesaplanır. Günümüzde giderek azalan bu tarifelere **spesifik tarife** denir. Buna mukabil, para birimiyle ifade edilen matrahlardan nispi olarak, genellikle yüzde, bazı durumlarda binde şeklinde belirlenen oranlara göre vergi alınmasını öngören tarifelere **advalorem** (değer esasına dayalı) tarifeler denir.

Tarife şekilleri üçe ayrılarak incelenir. Bunlar:

1. Tek oranlı vergi tarife: Matrah artsa bile vergi oranının sabit kaldığı tarifelere tek oranlı tarifeler denilmektedir. Diğer bir ifade ile bu tip tarifelerde matrahın her düzeyinde uygulanan vergi oranı aynıdır. Matrah arttıkça ödenecek vergi miktarı mutlak olarak artmakla birlikte, nispi olarak sabit kalmaktadır.

2. Artan oranlı vergi tarife: Matrah arttıkça ortalama vergi oranı da yükselen tarifeye artan oranlı tarife denir. Artan oranlı tarifelerde ödenecek vergi miktarı hem mutlak tutarlar olarak hem de nispi olarak artar. Hâlbuki tek oranlı tarifelerde matrah arttıkça vergi miktarı mutlak tutarlar olarak artmakla birlikte, nispi olarak aynı kalmaktadır. Diğer yandan, artan oranlı tarifelerde marjinal vergi oranı, ortalama vergi oranından büyüktür.

3. Azalan oranlı tarife: Vergi matrahının yükselmesine mukabil vergi oranının düştüğü tarife tipidir. Tersine artan oranlı vergi tarifesi olarak da ifade edilen azalan oranlı tarife, vergi yükü ile toplam gelir miktarı arasında kurulan ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bu tür tarifelere fazla rastlanmamakla birlikte, bazı vergiler mükellef üzerinde tersine artan oranlı (gerileyici-ric'i) etkiler oluşturabilmektedir. Bu tür vergi tarifelerinde, artan oranlı tarifelerin aksine mükelleflerin gelirleri arttıkça, vergi oranları giderek azalır. Bu sebeple, matrah arttıkça ortalama vergi oranının azaldığı tarifelere sahip vergilere, tersine artan oranlı vergiler veya gerileyici (ric'i) vergiler denir.

5.8. Vergi Tarhı

Mükellef bakımından vergi borcu, devlet bakımından vergi alacağının doğması için vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu borcun somut tutarının belirlenebilmesi için idare tarafından tarh işleminin yapılması ve bunun mükellefe tebliğ edilmesi gerekir.

Vergi tarhı, ödenmesi gereken vergi borcunun kanunlarda gösterilen matrah ve oranlar üzerinden vergi dairesi tarafından hesaplanarak bu borcu miktar itibarıyla tespit eden idari bir işlemdir.

Günümüzde uygulanan muhtelif tarh yöntemlerinden en yaygın ve modern vergiciliğin temel kurallarından biri haline gelmiş olanı beyan yöntemidir. Bugün Türkiye'de gelir, kurumlar, katma değer gibi, vergilerde kural olarak beyan yöntemi uygulanır. Beyan yönteminde aktif konumda olan mükelleftir. Mükellef, verginin tarhına esas oluşturan bütün bilgileri yazılı olarak idareye bildirir. Hatta çoğu zaman ödemesi gereken vergiyi de mükellef kendisi hesaplar. İdare, bu bilgilere dayanarak vergi borcunu tarh eder. Beyan yöntemi mükellef ile vergi yönetimi arasında sıkı bir işbirliğini zorunlu kılar. Beyan yönteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi güçlü ve etkin çalışan bir vergi yönetiminin varlığına bağlıdır.

Beyan yönteminde inisiyatifin esas olarak mükellefte bulunması ve mükelleflerin genellikle şu veya bu düzeyde vergi kaçırma eğilimi içinde olmaları, en azından daha düşük miktarda vergi ödeyebilmek için çaba göstermeleri, beyan edilen vergilerin doğruluğunu araştıran güçlü bir denetim sisteminin de kurulmasını zorunlu kılar. Diğer taraftan, beyan yöntemi mükelleflerin, defter tutma, belge düzenleme gibi, şekli görevlerini bir hayli arttıran bir yöntemdir.

5.9. Verginin Tebliği

Verginin tebliği, vergilemeyle işlemler ve hüküm ifade eden hususların yetkili makamlar tarafından mükellefe veya ceza sorumlusuna yazı ile bildirilmesidir.

Vergilendirmenin hüküm ifade edebilmesi için vergileme ile ilgili belgelerin süresi içinde ve tebligat usullerine göre mükelleflere bildirilmesi gerekir. Tebliğin yazı ile yapılması kanunda belirtilmiştir. Kanun tahakkuk fişi dışında vergilendirme ile ilgili olup hüküm ifade edecek bütün belge ve yazıların tebliğ edileceğini hükme bağlamıştır (VUK. M. 93). Buna göre tebliği yapılacak yazı ve belgelerden bazıları, vergi ve ceza ihbarnameleri, düzeltme ve yoklama fişleri, vergi inceleme rapor ve tutanakları ve ödeme emirleridir.

Verginin tebliği kanunda belirtilen kişileri usulüne uygun bir şekilde yapılmalıdır. Vergi Usul Kanunu'nun 94. maddesine göre tebliğ, mükelleflere, bunların kanuni temsilcilerine, umumi vekillerine veya vergi cezası kesilenlere yapılır. Gerçek kişilerde küçüklük, kısıtlılık gibi, sebeplerle mükellef yerine veli, vasi veya kayyum gibi, vergi sorumlularının bulunması halinde tebligat bunlara yapılır. Tüzel kişilerde tebligat, bunların başkan, müdür veya kanuni temsilcilerine, tüzel kişi olmayanların tebligatı ise, bunları idare edenlere veya temsilcilere yapılır.

Tebligat, adresleri bilinen gerçek ve tüzel kişilere posta ile yapılır. Memur aracılığı ile de malum adrese ilgili yazı ve belge elden teslim edilebilir. Kanun koyucu tebligat işlemlerini kolaylaştırmak için postayla veya memur aracılığıyla yapılacak tebliğ işlemlerinin, ilgilinin kabul etmesi şartıyla daire veya komisyonda da yapılabileceğini ifade etmiştir. Bu genel halin dışında da bazı hallerde daire ve komisyonda tebligata gidilmektedir. Adresin hiç bilinmemesi durumunda ilan yoluyla tebligat yapılır. İlan yazısı ilgili vergi dairesinin bulunduğu yerin belediye sınırları içinde çıkan bir veya birden fazla gazete de yayınlanır.

5.10. Verginin Tahakkuku

Verginin tahakkuku, tarh ve tebliğ edilen bir verginin ödenecek safhaya gelmesidir.

Tebliğ işlemi ile mükellef idarece yapılan tarh işleminden haberdar olmaktadır. Bu işlem her zaman doğru olmayabilir; vergi miktarında, mükellefin kişiliğinde, muafiyet veya istisnada bazı hatalar yapılmış olabilir. Mükellef vergi borcunu yatırmadan önce bu hataları düzelttirmek isteyebilir ve bunun için uzlaşma yoluna da başvurabilir. Mükellefe bu yollar tanıyorsa, sonuç alınıncaya kadar vergi tahakkuk etmiş sayılmaz. Dava açılması durumunda tahsil işlemleri durdurulur.

Dava açma süresinde dava açılmamışsa tahakkuk mahkemenin vereceği karara kadar ertelenir. Yürütmeyi durdurma kararı alınmadığı sürece vergi itiraz ve temyiz yoluna gidilmeden önce tahakkuk etmiştir. Bu manada, tahsil edilebilir hale gelmiş, ancak kesinleşmemiştir. İtiraz ve temyiz safhalarında da mükellef haklılığını ispatlayabilir. Bu takdirde yeniden tarhiyata girilecektir. Fazla alınan vergi söz konusu ise iade edilecektir. Vergi bu safhada kesinleşmiş sayılır. Uzlaşma yoluna gidildiğinde vergi hem tahakkuk edilmiş hem de kesinleşmiş olmaktadır.

5.11. Verginin Tahsili

Verginin tahsili, mükelleflerin vergi borçlarını usulüne uygun olarak ödeme işlemidir.

Vergi olayında, alacaklı durumunda olan devlet ve borçlu durumunda olan mükellefler vardır. Verginin ödenmesinde bir taraf ödemede bulunurken bir taraf için ise tahsil söz konusudur. Verginin ödenmesi, mükellefin borçlu olduğu vergi miktarını devlete vermesidir. Mükellef veya onun namına diğer kişilerce yapılacak ödemeler devletin vergi alacağını ortadan kaldırır. Ancak bu ödemelerin VUK'na göre uygun bir şekilde yapılması gerekir.

Verginin ödenme şekilleri:

1. Mükellefçe Ödenmesi: Vergi borcunun ödenmesinde en yaygın usuldür. Mükellef vergi süresi içinde vergi borcunu ilgili vergi dairesine götürüp öder. Vergi elden yatırılacağı gibi, banka şubesi aracılığıyla veya posta havalesiyle de ödenebilir.

2. Kaynakta Kesme (Stopaj): Vergiye tabi bir kazanç veya irat hak sahiplerine ödenirken, ödemeyi yapanlar bu gelirden kanunda belirtilen orana göre vergi kesip, vergiyi vergi dairesine özel bir beyanname doldurup vererek yatırırlar. Bu usulde formaliteler en aza iner ve vergi daireleri daha az sayıda kişilerle muhatap olurlar. Bu usulün uygulandığı en güzel örnek Gelir Vergisidir. Aynı zamanda bu usul vergi kaçakçılığını ve vergi masrafını en aza indiren bir yöntemdir.

3. Geçici Vergi: Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin cari vergilendirme dönemlerinin gelir ve kurumlar vergisine mahsuben üçer aylık kazançları üzerinden hesaplanıp ödenen bir peşin vergi uygulamasıdır. Geçici vergi sistemine göre gerçek usulde gelir vergisine tabi ticari kazanç sahipleri ile serbest meslek erbabı ve kurumlar vergisi mükellefleri cari vergilendirme döneminin gelir ve kurumlar vergilerine mahsup edilmek üzere geçici vergi ödeyeceklerdir.

Geçici Vergi'nin oranı, Gelir Vergisi mükellefleri için yüzde 15, Kurumlar Vergisi mükellefleri için yüzde 20 dir. Geçici verginin beyanı Ocak ayından başlanmak üzere üçer aylık dönemler halinde senede dört defada yapılır. Hesap dönemi takvim yılı olan mükellefler için geçici vergi dönemleri:

Birinci dönem:..... Ocak-Şubat-Mart,
İkinci dönem:..... Nisan-Mayıs-Haziran,
Üçüncü dönem:..... Temmuz-Ağustos-Eylül,
Dördüncü dönem:..... Ekim-Kasım-Aralık.

Geçici vergi üç aylık dönemi izleyen ikinci ayın ondördüncü günü akşamına kadar bağlı olunan vergi dairesine beyan edilir ve onyedinci günü akşamına kadar ödenir.

4. Verginin Mahsubu ve Takası: Ödenmiş bir verginin ödenmemiş bir vergiden indirilmesine verginin mahsubu denir. Gelir vergisinde senelik beyanname gösterilen gelire dâhil kazanç ve iratlardan Gelir Vergisi Kanununa göre kesilmiş veya götürü usulde tespit edilmiş olan kazanç ve ücretler dolayısıyla ödenmiş olan vergiler, beyanname üzerinden hesaplanan gelir vergisine mahsup edilir. Ayrıca mükelleflerin yabancı ülkelerde elde ettikleri kazanç ve iratlardan ödedikleri benzeri vergiler, Türkiye'de tarh edilen gelir vergisinin yabancı ülkelerde elde edilen benzeri kazanç ve iratlara isabet eden kısmından indirilir. Verginin takası ise, borçluluğu sona erdiren bir sebep olup aynı cinsten olan karşılıklı ve muaccel iki borcu daha küçük olanı oranında sona erdiren bir hukuki işlemidir.

6. Vergilerin Tasnifi

Vergiler konularına, mükelleflerin şahsi durumlarına, tarife şekline ve yansıma durumuna göre sınıflandırılır. En yaygın olarak kullanılan sınıflandırma şekilleri şöyledir:

6.1. Dolaylı ve Dolaysız Vergiler

Dolaylı vergiler, mal ve hizmet kullanımından kaynaklanan vergilerdir. Vergiye tabi mal ve hizmetlerden yararlanan herkes, gelir düzeyi ne olursa olsun aynı orandavergi öder. Bu vergilerde vergi mükellefi ile ödeyicisi farklıdır. Bir başka tanıma göre ise, dolaylı vergiler bir mal veya hizmet üzerinden dolaylı olarak tahsil edilen vergilerdir. Mal ve hizmet satın alırken ödendiğinden, tahsili kolay ve ucuzdur. Katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi, dolaylı vergiler arasında yer alır.

Bir mükellefin vergisi başkalarına devrediliyorsa, mükellef vergisini kendisi ödemiye devredilen vergi **dolaylı vergi** olarak isimlendirilir. Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi gibi vergi belirli olmayan zamanlarda ve mükellefe bağlı olmaksızın tarh, tahakkuk ve tahsil ediliyorsa dolaylı yapıdadır.

Dolaylı vergiler:

1. Katma Değer
2. Özel Tüketim Vergisi
3. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
4. Gümrük Vergisi
5. Damga Vergisi

Mükellef kendi vergisini ödüyorsa ve bu vergi yükü başkalarına devredilmiyorsa bu vergi **dolaysız vergi** olarak isimlendirilir. Emlak Vergisi, Gelir Vergisi ve Motorlu Taşıtlar Vergisi bu tür vergilere en güzel örneklerdir. Tahsil durumu açısından, eğer bir vergi belirli dönemlerde ilgili mükellef namına tarh ve tahsil ediliyorsa **dolaysız vergidir**. Mesela, Kurumlar Vergisi.

Genellikle konusu gelir ve servet unsuru olan vergiler dolaysız / vasıtasız vergi sayılırken, mal ve hizmetlerle bir kısım iktisadi ve hukuki muameleler üzerinden alınan vergiler dolaylı vergi olarak isimlendirilmektedir.

Dolaylı ve dolaysız vergi ayırımında ölçü vergilerin yansıma durumu ve tahsil durumudur. Piyasanın yapısı, mal ve hizmetlerin arz ve talep durumları, iktisadi şartlar verginin yansımalarını etkiler. Daha önce yansıyan bir vergi iktisadi durumların değişmesine göre daha sonra yansımayabilir. Verginin tahakkuk ve tahsil şekli, verginin alınma süresi ve vergi konusunun düzenli ve sürekli olma durumu belirlemektedir.

Dolaysız (Vasıtasız) vergiler:

1. Gelir Vergisi
2. Kurumlar Vergisi
3. Emlak Vergisi
4. Veraset ve İntikal Vergisi
5. Motorlu Taşıtlar Vergisi
6. Dolaylı (Vasıtalı) vergiler:
7. Mal ve hizmetlerden alınan vergiler
8. Dâhilde Alınan Katma Değer Vergisi
9. Ek Vergi
10. Taşıtlar Alım Vergisi
11. Akaryakıt Tüketim Vergisi
12. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
13. Damga Vergisi

14. Harçlar

15. Dış Ticaretten Alınan Vergiler

16. Gümrük Vergisi

17. Akaryakıt Gümrük Vergisi

18. Tek ve Maktu Vergi

Vergilerin dolaylı veya dolaysız olduğunu belirleyen ölçüler:

1. Genel fiyat seviyesini etkileyen vergiler dolaylı vergi, genel fiyat seviyesini etkilemeyen vergiler ise dolaysız vergilerdir.

2. Nispi fiyatları değiştiren vergiler dolaylı vergi, değiştirmeyen vergiler ise dolaysız vergilerdir.

3. Yükü başkalarına aktarılan vergiler dolaylı vergi, verginin konulduğu kişi veya kurumlar tarafından ödenen vergiler dolaysız vergilerdir.

4. Gelirlerin harcanması işlemlerini vergilendiren vergiler dolaylı vergi, gelirlerin elde edilmesine ilişkin işlemleri vergilendiren vergiler ise dolaysız vergilerdir.

6.2. Sübjektif - Objektif Vergiler

Mükellefin kişisel durumunu, ailevi durumunu dikkate alan diğer bir ifade ile kişinin evli veya bekâr oluşunu, çocuklarının bulunup bulunmamasını, sakatlık halini ve buna benzer durumları dikkate alan ve artan oranlı olan vergiler sübjektif / şahsi vergiler olarak isimlendirilir. Mesela, Gelir Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi.

Mükellefin kişisel durumunu, ailevi durumunu dikkate almayan ve doğrudan vergi konusunun hedef alındığı eşit oranlı tarife göre alınan vergiler ise objektif / gayri şahsi vergiler denir. Mesela, Katma Değer Vergisi ve Emlak Vergisi.

6.3. Gelir – Servet – Harcama Vergileri

En çok kullanılan ayırmalardan birisi de vergi matrahının niteliğine göre yapılan ayırmadır.

Gelir-servet-harcama ayırımına göre, verginin matrahını gelirin oluşturması **gelir üzerinden alınan vergileri**, vergi matrahının servetin oluşturması **servet üzerinden alınan vergileri**, verginin matrahını harcamaların oluşturması ise **harcamalar üzerinden alınan vergileri** ortaya çıkarmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergilere gelir ve kurumlar vergisi, servet üzerinden alınan vergilere emlak, motorlu taşıtlar, veraset ve intikal vergisi, harcamalar üzerinden alınan vergilere ise mal ve hizmetler üzerinden alınan katma değer vergisi, özel tüketim vergisi ve banka ve sigorta muameleleri vergileri örnek olarak verilebilir.

1. Gelir Vergisi: Gelir üzerinden alınan vergiler, gerçek kişilerin geliri üzerinden alınan gelir vergisi ve tüzel kişiler ve kuruluşların gelirleri üzerinden alınan kurumlar vergisi olarak iki kısımda incelenir.

Kişinin çalışması karşılığında ve çalışma dışında elde ettiği her türlü kazançlar gelir olarak ifade edilir. Kişinin geliri, o kişinin vergi ödeme gücünü gösteren en önemli göstergesidir. Geliri yüksek olan bir kişinin ödeme gücü geliri düşük olan kişiye göre daha fazladır. Gelir arttıkça kişilerin harcama güçleri ve servetleri de artmaktadır. Her ne kadar gelir, vergi ödeme gücünü belirlemede çok mühim bir unsur olsa da gelirlerin tamamının vergilendirilmesi mümkün değildir. Gelir kaynaklarının yapılarının birbirinden farklı olması, kişilerin ve aile yapılarının farklılığı, farklı türde gelir unsurlarından oluşması vb. sebeplerde sadece gelirlerin vergilendirilmesi yeterli olmamaktadır.

Gelir vergisinin konusu gelirdir. Gelir, temelde iktisadi bir kavram olarak aynı zamanda kurumlar vergisinin de konusudur. **Gelir**, üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları karşılığında aldıkları paydır. Emek faktörünün geliri ücrettir, teşebbüs faktörünün geliri karıdır. **Gelir**, ticari kazanç, zirai kazanç, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ve diğer kazanç ve irat unsurlarından oluşur.

Kurumlar vergisi; kurum kazançları üzerinden alınan bir vergi olarak; mükelleflerin bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kurum kazancı üzerinden hesaplanır.

Kurumlar vergisinin konusu ile gelir vergisinin konusu aynı ancak mükellefleri farklıdır. Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişiler olurken, kurumlar vergisinin mükellefi tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan bir kısım kuruluşlardır. Gelir vergisi artan oranlı bir tarife üzerinden alınırken kurumlar vergisi sabit oranlı bir tarife göre alınır.

2. Servet Vergisi: Servet, gerçek veya tüzel kişilerin sahip oldukları ve para ile ifade edilen iktisadi kıymetlerinin tamamını ifade eder. Servet vergileri, servet unsurlarını oluşturan menkul ve gayrimenkul kıymetlerin tamamı veya bir kısmı üzerinden alınan vergilerdir. Vergiyi doğuran olaylardan bir diğeri olan servet; genellikle mal ve mülk şeklindedir. Servetin büyüklüğüne ve çokluğuna göre belirlenen vergi borcu; serveti daha az olan kişiye göre daha fazladır. Bir kişinin ödeyeceği vergi gücü bir sene boyunca sahip olduğu servet ve tabii ki geliri üzerinden hesaplanmaktadır. Servete sahip olma isteği kişilerin geleceğe dair bir güvence ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Bu saikle harcanmayan gelirler servet olarak teşekkül eder, servet de ayrıca vergi konusu olarak kabul edilmektedir.

Servet vergileri:

1. Emlak Vergisi; Arazi, arsa ve binalar için ödenen vergidir. a. Bina Vergisi; b. Arazi Vergisi. Bina, arazi ve arsalar için ayrı oranlar belirlenmiştir. Bina emlak vergisinde iki farklı oran vardır. Bina emlak vergisinin oranı binde iki, konutlarda ise binde birdir. Arazi emlak vergi oranı binde bir, arsalarda binde üç olarak ayarlanmıştır.

2. Veraset ve İntikal Vergisi; Türk Vergi sisteminde yer alan dolaysız vergilerden olarak, miras, hibe (bağış), vasiyet gibi sebeplerle bedelsiz veya karşılıksız olarak elde edilen servet unsurları üzerinden alınan bir tür servet vergisidir.

3. Motorlu Taşıtlar Vergisi - MTV; Karayolları Trafik Kanunu'na göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları ve Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'ne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopter, liman veya belediye siciline kayıt ve tescil edilmiş olan motorlu deniz taşıtlarının tabii olduğu ve sahipleri tarafından her sene ödenmesi gereken bir vergidir.

Bu manada, kişilerin elde ettiği gelirler gelir olarak vergilendirilirken, aynı zamanda gelirin harcanmayan kısmı da servet olarak vergilendirilmektedir.

3. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler: Harcama, para veya para ile ifade edilebilen iktisadi değerlerin bir gaye doğrultusunda elden çıkartılmasıdır. Gelirin, ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli mal ve hizmetleri satın almak veya bir takım faaliyetlerden faydalanmak gayesiyle elden çıkarılan kısmı olan harcama; gerçekleştirildiği anda vergiye konu olmaktadır. Harcama bir taraftan tüketim olarak vergilendirilirken, aynı anda servete de dönüşebilmektedir. Bu durumda harcamalar hem tüketim hem de servet vergilerine kaynak olurlar. Harcamaların vergilendirilmesi kişileri tasarrufa teşvik eder. Tasarruf da bir şekilde vergi konusu olmaktadır. Harcamaların vergilendirilmesi, vergilerin tahsili ve takibi gelirlerin vergilendirilmesine göre daha kolaydır.

Harcama vergileri, mal ve hizmet alımları yanında bir kısım hukuki işlem / muameleleri kapsar. **Muamele vergileri,** gelirin harcanması sırasında alınan vergidir. Üretimden pazarlamaya kadar çeşitli aşamalarda mal ve hizmet satış fiyatları üzerinden alınan bu vergiler; Katma Değer Vergisi (KDV), Özel tüketim vergisi (ÖTV), Banka Sigorta Muamele Vergisi (BSMV) olarak sıralanır.

1. Katma Değer Vergisi (KDV- Value Added Tax); Mal ve hizmetlere ilk üretim aşamasından, nihai tüketime kadar her aşamada uygulanan bir dolaylı harcama vergisidir. AB ülkeleri dolaylı vergiler alanında Katma Değer Vergisi uyguladılar. Türkiye de 1985 senesi başından itibaren bu vergiyi uygulamaya başlamıştır.

2. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), belirli mal veya ürünler üzerinden maktu veya nispi olarak alınan bir harcama vergisidir.

3. Banka Sigorta Muamele Vergisi (BSMV); banka ve sigorta işlemlerine uygulanan bir gider vergisi türüdür. Bu vergi türü içinde yüzde 5 oranında uygulanacak aşağıdaki muameleler daha yeni türleridir. Bunlar: (1) **Sanal pos:** Bir kişi internet üzerinden 200 TL tutarında mal aldığı anda, sanal pos hizmeti veren ödeme kuruluşu da anlaşmalı mağazadan 10-20 TL komisyon alıyor. Ödeme kuruluşu, bu komisyon üzerinden vergi ödeyecek. (2) **Elektronik para ihracı:** Elektronik para kuruluşunun, internet üzerinden yapılan alışveriş karşılığı aldığı komisyonun yüzde 5'i üzerinden vergilendirme yapılacak. (3) **Para havalesi:** Ödeme kuruluşları artık yurtdışına havale işlemleri de gerçekleştiriyor. Havale hizmetinin karşılığı alınan komisyon tutarı üzerinden BSMV hesaplanacak. (3) **Mobil ödeme hizmeti:** Cep telefonu,

internet gibi elektronik haberleşme araçlarından mobil ödeme yapılırken, bu işleme aracılık yapan ödeme kuruluşlarına da para ödeniyor. Ödeme kuruluşları, bu işlemlerden aldıkları komisyonun yüzde 5'ini vergi olarak ödeyecek.

7. Vergileme İlkeleri

Vergi ilkeleri, vergi uygulamalarında uyulması gereken esaslardan oluşur.

Vergilerin doğru bir şekilde uygulanabilmesi ve başarılı bir sonuç elde edilebilmesi için belirlenen ölçütlere **vergi ilkeleri** denir. İkelere uyulursa vergiden beklenen gayeye daha kolay ve en az masrafla ulaşılır.

Vergilemenin klasik ve modern ilkeleri farklı şekillerde sıralanmaktadır. Burada genel olarak vergileme ilkeleri; idari, siyasi ve iktisadi açılarından ele alınmaktadır.

Vergileme ilkeleri:

7.1. Vergilemede Adalet İlkesi

Bu ilke vergide adil olunmasını ifade eder. Adaletli olmak içinde bulunulan topluma ve o toplumda yaşayan kişilere, onların alışkanlıklarına gelenek ve göreneklerine, örf ve adetlerine göre değişiklik göstermektedir.

Her toplum adalet kavramını kendine göre yorumlamasından vergi adaleti de toplumdan topluma farklılık gösterir. Vergi adaletinin sağlanmasında kişilerin asgari sınırlarının vergi haricinde tutulması, bu sınırın üzerinin vergilendirilmesi esastır. Ayrıca, kişilerin şahsi ve ailevi özellikleri, dikkatten kaçırılmamalı, vergi kaçakçılığı dikkatle takip edilmeli ve çifte vergi önlenmelidir. Sermaye geliri ile faaliyet gelirlerinin ayrı ayrı vergilendirilmeleri gerekmektedir.

Herkes vergi ödemekle mükelleftir. Ancak, bazı siyasi, iktisadi ve sosyal sebeplerle bazı gruplar veya kişiler vergi dışında tutulmaktadır. Bu durum vergi muafiyeti ismi ile isimlendirilir. Vergi alınması gerekirken bazı konuların vergi haricinde tutulması ise vergi istisnası olarak isimlendirilmektedir.

Vergi adaletinin sağlanmasında kişilerin ödeme güçlerinin dikkate alınması gerektiğini savunan yaklaşım ise ödeme gücü yaklaşımıdır. Kişinin vergi ödeme gücünün göstergeleri, kişinin geliri, serveti ve harcamalarıdır. Kişinin vergi ödeme gücüne göre vergilendirilmesi aynı zamanda gelir dağılımında da adaleti sağlamaktadır.

7.2. Vergilemede Genellik İlkesi

Herkesin kamu harcamalarını karşılanması için mali gücüne göre vergi ödemesi; maliye teorisinde “Vergilemede Genellik İlkesi” olarak nitelendirilir.

Vergi ödeme güçlerine göre herkesin vergi ödemesi, vergide genellik ilkesinin özünü oluşturur.

Genellik ilkesi, herkesten vergi alınmasını, diğer bir ifade ile vergi alırken, toplum fertleri arasında hiçbir ayırım yapılmamasını ifade eder. Zamanımızda bu ilke, her vatandaşın ödeme gücü oranında vergi kapsamına alınması, ödeme gücü zayıf olanların ise vergilendirilmemesi şeklinde ortaya konulmaktadır.

7.3. Vergilemede Kesinlik İlkesi

Vergilemede kesinlik ilkesi, vergi alındıktan sonra kişiye tekrar ödenmemesini ifade eder.

Verginin konusu, oranları, ödeme yeri ve zamanı ve ödeme şekli vergi kanunlarında açık ve net bir şekilde belirtilmektedir. Bu konuda herhangi bir belirsizlik veya değişik anlaşılmalara sebep olacak ifadeler yer almamaktadır.

7.4. Vergilemede İktisadi Etkinlik İlkesi

Vergi uygulama ve toplama maliyeti, elde edilen vergi hâsılatına göre yüksek bir seviyede olmamalıdır.

Mükellefin cebinden çıkan para ile devlet hazinesine giren para arasındaki fark gayet küçük olmalıdır. Vergiden beklenen hâsılatın belirli bir dönem içinde elde edilmiş olması ve elde edilirken en az masrafla yani harcamaların asgari seviyede tutularak tahsil edilmesi temel alınmalıdır.

İktisadilikte önemli olan hem vergi tahsilâtının vergi süresi içerisinde yapılabilmesi hem de vergi maliyetinin en düşük seviyede tutulabilmesidir. Vergi uygulamasının maliyetleri içinde vergi ile ilgili görevli memurların aylıkları, kırtasiye, ısıtma, aydınlatma, haberleşme masrafları, vergi uyuşmazlıları ve vergi yargısı ile ilgili masraflar, posta, ulaşım, danışman ücretleri, yayın ve araştırma masrafları ve diğer saklı maliyetler girmektedir.

7.5. Vergilemede Uygunluk İlkesi

Vergi mükellefler için en uygun ve doğru bir zamanda, en uygun şekilde alınmalıdır.

Vergi toplumun yapısına uyumlu olarak, ekonomiyi zorlamadan elde edilen bir gelir olmalıdır. Bu her kişi için uygun olan zamanda vergilendirilmenin yapılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Kişi olarak tek tek uygunluğun sağlanması mümkün değildir. Çünkü mükellefler arası ekonomik, sosyal, mali ve psikolojik duruma göre uygun zaman ve şartlar arasında önemli farklılıklar vardır.

Vergilemede uygunluk ilkesinde önemli olan uygunluğun genele göre belirlenmesidir.

7.6. Vergilemede Kanunilik İlkesi

Vergilemede kanunilik ilkesi, kanunsuz vergi alınmayacağını ifade eder.

Vergileme ilkelerinin oluşumunda, Anayasa'nın sadece doğrudan vergi ile ilgili hükümlerinin değil, tümünün dikkate alınması gerekir. Anayasa'nın ceza hukukuna ilişkin suç ve cezaların kanuniliği, suç ve cezaların önceden belli olması vb. gibi, ilkeler, vergi ceza hukukunun temel ilkeleri olmak durumundadır.

Hukuk devleti kuralının hukuki güvenlik ve hukuki istikrar kuralları aynı zamanda vergi hukukunun da kuralları olmak durumundadır. Özel teşebbüs hürriyeti ve sözleşme hürriyeti asıl olması, vergileme ilkeleri içerisinde, bu hürriyetleri kullanılamaz hale getirmeme şeklinde belirlemelidir.

7.7. Vergilemede Tarafsızlık İlkesi

Vergilerin tarafsızlığı, devlet tarafından alınan vergilerin miktarının, piyasanın işleyişini bozmayacak bir düzeyde olmasını ifade eder.

Vergilemede tarafsızlık ilkesi açısından; vergiler ne kadar az olursa tarafsızlığı o kadar yüksek olur.

Bir vergi sisteminin tarafsız olabilmesi için temelde; tespit edilen vergi oranlarının düşük olması, vergi oranlarının “düz” (flaş) olması ve belirli kişi ve kurumlara vergi imtiyazları tanınmaması gerekmektedir. Vergilemede tarafsızlık ilkesi, vergi yoluyla rekabete verilebilecek zararların istenmeyen sonuçlarından uzak kalmadır. Vergilemede tarafsızlık ilkesine uyum sonucunda, vergileme ile mükellefin nispi iktisadi - mali durumlarında hiç bir değişiklik olmamalıdır.

Vergi sistemi ile ulaşılmak istenen gayenin dışında, kaynakların ekonomide daha verimli kullanılması ve yönlendirilmesine müdahale edilmemelidir. Bu ilke ile verginin, mükellefler üzerinde aşırı bir yük oluşturulmaması, sadece ekonomiden ayrı kendi politikası ve gayesi doğrultusunda kullanılması istenilmektedir.

Verginin iktisadi etkisini vurgulayan tarafsızlık ilkesi, üretici ve tüketici tercihlerini en az etkileyen bir politikanın sürdürülmesi sebebiyle, vergilerin tek tek analiz edilmesi gerekir.

7.8. Vergilemede Eşitlik İlkesi

Vergilemede eşitlik ilkesine göre, kişiler genel vergi yüküne, kendi ödeme güçlerine göre katılmalıdırlar.

Vergilemede eşitlik ilkesi, mükelleflerin vergi ödeme güçlerini dikkate almak suretiyle vergilendirilmesini ifade eder. Bu ilke, vergilemede adaleti sağlama açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Yine bu ilke, genel vergi yükünün toplumu oluşturan kişiler arasında mükelleflerin ferdi, ailevi ve iktisadi durumlarına göre dengeli bir şekilde dağıtılmasını gerekli kılmaktadır. Burada kişilerin hangi ölçülerde vergi ödeyecekleri meselesi önem kazanmaktadır.

Vergilemede eşitlik ilkesi, vergi ödeme gücü bakımından aynı olanların aynı vergilendirme şartlarına tabi tutulması, buna mukabil vergi

ödeme gücü farklı olanların, farklı vergilendirme şartlarına tabi tutulması şeklinde tanımlanabilir.

Aynı durumda olanların aynı vergilendirme şartlarına tabi olması, vergilemede "yatay eşitlik"; farklı durumda olanların farklı vergileme şartlarına tabi tutulması ise, vergilemede "dikey eşitlik" olarak ifade edilir.

7.9. Vergilemede Ödeme Gücü / İktidar İlkesi

Vergilemede ödeme gücü ilkesi, kamu harcamalarına kişilerin ödeme güçleri oranında katılmaları düşüncesinden oluşmaktadır.

Vergi ödeme gücü, vergilemede adaletin sağlanmasında öne sürülen yaklaşımlardan "ödeme gücü yaklaşımı" ile ilgili bir kavramdır. Ödeme gücü yaklaşımı, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik olarak, vergi yükünün mükelleflere adil bir şekilde bölüştürülmesini ve vergilemede mükellefin vergi ödeme gücünü esas alır. Vergi ödeme gücünün belirlenmesinde mükellefin geliri, serveti ve harcamaları göz önünde tutulmaktadır.

Adil bir vergi düzeninde vergilerin çoğu, kişilerin ödeme gücüne dayandırılarak alınır. Fertlerin ödeme gücünü teşkil eden başlıca unsurlar; gelir, servet ve harcamadır. Gelir üzerinden alınan vergilere "gelir vergisi", servet üzerinden alınan vergilere "servet vergisi" ve harcama üzerinden alınan vergilere "harcama vergisi" olarak isimlendirilir.

7.10. Vergilemede Fayda / İstifade İlkesi

Vergilemede fayda ilkesi, her fert kamu hizmetlerinden faydalanma oranında vergi ödeyecektir.

Vergi yükünün dağılımında piyasa kurallarının kullanılması ile her yükümlünün gönüllü olarak kamu faaliyetlerine yapmak istediği katkı ile ödeyeceği vergi aynı olacaktır. Vergilerle finanse edilen kamu hizmetlerinden faydalanan kişiler, bu faydalanma oranında vergi ödemek durumundadırlar.

İstifade ilkesine göre, piyasada fiyatlar, mal ve hizmetleri kullananların elde ettikleri faydayı ölçüyorsa, vergiler de kamu hizmetlerinden faydalananların elde ettikleri faydayı ölçer. Dolayısıyla vergiler, fertlerin elde ettikleri faydaların karşılığıdır. Vergilemede fayda ilkesi vergi gelirlerini artırma açısından büyük bir çekiciliğe sahiptir. Vergiler ayrı ayrı değil, finanse ettikleri kamu hizmetlerinin miktarı ile ilişkili olarak göz önünde bulundurulur.

Faydalanma kuralına göre, vergilerin yükü kişiler arasında kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri fayda ile bağlantılı olarak paylaşılmalıdır. Bu ilke aynı durumda olan (aynı düzeyde fayda sağlayan) kişilerin, aynı miktarda vergi ödemelerini ifade eder (**yatay adalet**). Kamusal mal veya hizmetlerden daha fazla fayda sağlayanların daha az fayda sağlayanlara göre daha çok vergi ödemeleriyle de **dikey adaletin** gerçekleştirileceği ileri sürülür.

Dördüncü Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Vergi nedir? Açıklayarak, tarihi gelişim sürecinde tahsili usullerini ve verginin temel özelliklerini yazınız.

2. Verginin mahiyeti ile ilgili görüşleri açıklayınız.

3. Verginin; (1)mali işlevi ve (2)mali olmayan işlevlerini ayrı ayrı açıklayınız.

4. Vergi tekniği ve vergilemeye ilişkin aşağıdaki kavramları açıklayınız:

1. Verginin Konusu:

2. Vergi Mükellefi (Yükümlüsü):

3. Vergi Sorumlusu:

4. Vergiyi Doğuran Olay:

5. Vergide İstisna ve Muafiyet:

6. Vergi Matrahı:

7. Vergi Tarifesi:

8. Vergi Tarhı:

9. Verginin Tebliği:

10. Verginin Tahakkuku:

11. Verginin Tahsili:

5. Değişik kıstaslara göre yapılan tasnifte yer alan aşağıdaki vergileri açıklayınız:

1. Dolaylı-dolaysız vergiler:

2. Sübjektif-objektif vergiler:

3. Gelir-servet-harcama vergileri:

6. Aşağıda verilen vergilemenin ilkelerini açıklayınız.

1. Vergilemede Adalet İlkesi:

2. Vergilemede Genellik İlkesi:

3. Vergilemede Kesinlik İlkesi:

4. Vergilemede İktisadi Etkinlik İlkesi:

5. Vergilemede Uygunluk İlkesi:

6. Vergilemede Kanunilik İlkesi:

7. Vergilemede Tarafsızlık İlkesi:

8. Vergilemede Eşitlik İlkesi:

9. Vergilemede Ödeme Gücü / İktidar İlkesi:

10. Vergilemede Fayda / İstifade İlkesi' ni açıklayınız.

BEŞİNCİ BÖLÜM

VERGİ YÜKÜ – VERGİ HARCAMASI VE VERGİ YANSIMASI

Bu bölümde, vergi yükü - vergi harcaması ve vergi yansımaları incelenmektedir.

1. VERGİ YÜKÜ KAVRAMI

Bir vergi sisteminin uygulamadaki başarısı önemli ölçüde vergi yönetimine bağlıdır.

Vergi yönetimi, bir vergi sisteminin yürütülmesi ve uygulanmasına ilişkin tüm faaliyet ve kurallar olarak tarif edilir. Vergi uyumsuzluklarının idari veya yargı yolları ile çözümlenerek ortadan kaldırılması faaliyettir. Vergi yönetiminin; (1)tarh, (2)tahsil ve (3)denetim olarak üç temel işlevi bulunmaktadır.

Vergi yükü, verginin mükellefler, sosyal gruplar veya sosyal kesimler üzerinde etkisini gösteren ve bu kesimlerin ödedikleri verginin vergilenebilir gelire oranıdır.

Vergi ödenmesiyle, mikro açıdan mükelleflerin gelirlerinin; makro açıdan ise toplumun gelirlerinin, özel sektörden kamu sektörüne aktarılması sebebiyle mükellef veya gruplara bir yük teşkil etmektedir.

Vergi ödemesi, vergi ödeyenlerin iktisadi gücünde azalmaya sebep olmaktadır. Vergi ödeyenlerin bu azalmadan etkilenmeleri ve bir şeyler hissetmeleri çok normaldir. İşte, vergi mükelleflerinin vergi ödemediği dolaylı olarak duydukları bu tazyike “**sübjektif vergi yükü**” denilmektedir. Ödenen vergilerle, elde edilen gelir arasındaki nispi ilişkiye ise “**objektif vergi yükü**” ismi verilmektedir.

Vergi alındığı zaman, vergi tazyiki olan “sübjektif vergi yükünün”, mükellef tarafından nasıl ve hangi ölçüde hissedildiği şüphesiz mükellefin psikolojik yapısına bağlı bulunmaktadır. Hâlbuki belirli bir dönemde devlete veya vergilendirme yetkisine sahip diğer kamu kuruluşlarına yapılan ödemelerle, bu ödemeleri yapan vergi mükelleflerinin aynı dönemde elde ettikleri gelir arasındaki nispi ilişkiye “**objektif vergi yükü**” denildiğine göre, bu kavramın hesaplamaya daha müsait olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle “objektif vergi yükünü” bazı esaslardan hareket etmek suretiyle tespit etmek mümkündür. Aynı zamanda vergi yükü, ödenen vergi ve vergi ödeme gücünün bir işlevi olmaktadır. Burada, vergi yükü, ödenen vergi ile doğru orantılı, ödeme gücü ile ters orantılı olarak vergi miktarı arttıkça vergi yükü de artmakta; mükelleflerin gelir ve serveti arttıkça ise bu yük azalmaktadır.

Vergi yükünü kişilerin veya toplumun belli bir dönemde ödediği vergilerin, aynı dönemde elde ettikleri gelirle nicelik ilişkisi olarak ifade edildiğinde **beş ayrı vergi yükü türünden** söz edilebilir.

1.1. Toplam Vergi Yükü

Toplam vergi yükü, herhangi bir toplumun belirli bir dönemde (genellikle 1 sene) vergi ödeme kapasitesini gösterdiği için faydalı bir kavramdır. Toplam Vergi Yükü = Ödenen Vergiler / Toplumun Geliri

1.2. Kişisel Vergi Yükü

Kişisel vergi yükü sübjektif ve objektif vergi yükü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sübjektif vergi yükünü hesaplamak mümkün değildir. Çünkü bu mükellefin vergi yükü sebebiyle hissettiği bir baskı ve tazyiktir. Kişisel objektif vergi yükü ise kişilerin belirli bir dönemde ödedikleri tüm vergilerin, o dönemde elde ettikleri gelirlerine oranlanması suretiyle hesaplanmaktadır. Bunu bir formülle göstermek gerekirse şöyle yazabiliriz: Kişisel Vergi Yükü = Kişinin Ödediği Tüm Vergiler / Kişinin Geliri

1.3. Kişisel Net Vergi Yükü

Net vergi yükü, belirli bir dönemde ödenen vergilerden, o dönemde yapılan kamu hizmetlerinden sağlanan faydaların düşülmesi sonucu elde edilen değer gelire oranıdır. Net vergi yükü = (Ödenen vergiler - Kamu hizmetlerinden sağlanan fayda) / Gelir

1.4. Kişisel Gerçek Vergi Yükü

Verginin yansımaları olayını da hesaplara katıldığında, net vergi yükü kavramını biraz daha genişletmek suretiyle, gerçek vergi yükü kavramına ulaşılabilir. Gerçek vergi yükünü hesaplamak için kamu hizmetlerinden sağlanan faydaların hesaplanması, ayrıca yansıyan ve yansıtılan vergilerin bilinmesi gerekir. O halde gerçek vergi yükü, net vergi yükünden daha zor hesaplanmaktadır denilebilir. Gerçek Vergi Yükü = [(Ödenen Vergi + Yansıyan Vergiler) - (Kamu Hiz. Sağ. Fayda + Yansıyan Vergiler)] / Gelir

1.5. Gelir Grupları, Sektör ve Meslek Bazlı Vergi Yükü

Bir ekonomide muhtelif gelir grupları ayrı ayrı ele alınıp, her bir grubun vergi yükleri hesaplanırsa, gelir grupları arasında vergi yükü hesaplanmış olur. Bu şekilde hesaplanan vergi yükleri, vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmak için kullanılır. Eğer düşük vergi gruplarının vergi yükü düşük, yüksek gelir gruplarının vergi yükleri yüksek olarak hesaplanmışsa söz konusu verginin veya tüm vergi sisteminin adil olduğu ve gelir dağılımını düzeltici etki yaptığı söylenir.

Vergi yükleri çeşitli meslek grupları veya sektörler itibarıyla ayrı ayrı hesaplanırsa, bu gruplar veya sektörler için vergi dağılımı konusunda önemli bilgiler elde edilecek ve maliye politikaları bu bilgiler ışığında yeniden düzenlenebilecektir.

Bölge bazında vergi yükleri, belli bir bölgede ödenen vergilerin o bölgede elde edilen gelire oranlanması sonucu bulunur. Bölge ve sektör tabanlı vergi yükü karşılaştırmaları bölgeler ve sektörler itibarıyla yapılan karşılaştırmalarda büyük önem taşır ve verilecek kararlara ışık tutar. Vergi yükü hesapları, kamu kesiminde mali, ekonomik ve sosyal karar alma sürecine yardımcı olacaktır.

2. VERGİ KAPASİTESİ VE VERGİ GAYRETİ

Vergi kapasitesi ve vergi gayreti kavramları, vergilemenin sınırı ile vergilerin ekonomik ve sosyal bünye içindeki yeri ve etkilerini değerlendirme yönünden üzerinde durulması gereken kavramlardır.

2.1. Vergi Kapasitesi

Vergi veya vergileme kapasitesi, bir ülkede kamu hizmetlerinin temel finansman aracı olarak başvurulacak vergilerin taban büyüklüğünü veya vergi potansiyelini ifade eder. Burada konunun bir olması gereken bir de fiili veya mevcut durumu vardır. Muhtelif kriterler, veriler ve büyüklükler dikkate alınarak suretiyle ortaya çıkan vergileme gücü veya imkânı, potansiyel vergi kapasitesini vermekte; buna mukabil, belli yer ve zamandaki uygulama ile ulaşılan sonuç fiili kapasiteyi göstermektedir.

Vergileme kapasitesinin durumu, doğrudan doğruya herhangi bir yer ve zamanda vergilemeye konu veya taban teşkil edecek sayıda büyüklüklere bağlı bulunmaktadır. Genellikle gelişmiş ülkelerde vergileme kapasitesi büyük veya geniş; gelişmekte olan ülkelerde ise bir hayli dardır.

2.2. Vergi Gayreti

Vergi gayreti, vergileme kapasitesinin durumuna bağlı olarak ortaya çıkan bir vergi ödeme gücü demektir.

Vergilemenin sınırını da tayin eden vergi kapasitesinin durumu tarih, kültür, ahlak, gelenek gibi moral değerlerle ekonomik ve sosyal diğer kriterlere göre mükelleflerin vergi ödeme gücü ve isteklerini yani vergi gayretini ortaya çıkarmaktadır.

Vergi kapasitesi, bir ülkedeki en az geçim seviyesinin gayri safi yurt hâsılasıdır. Vergi kapasitesi, belli bir dönemdeki vergilenebilir ekonomik potansiyeli göstermektedir.

Fiili vergi gayreti, belli bir dönemde sağlanan fiili vergi hâsılatının GSMH' ya oranıdır.

Vergi Gayreti = Fiili Vergi Gayreti (veya Fiili Vergi Oranı) / Vergi Kapasitesi Modelinden bulunacak Vergi Rasyosu (oranı).

Vergi gayreti oranı ise o, ülkenin vergi kapasitesinin tümünü kullandığı, birden küçükse vergi kapasitesini bütünüyle kullanmadığı, birden büyükse kapasitesinin üstünde vergi gayreti olduğunu gösterir.

3. VERGİ BASKISI

Ödenen verginin oluşturduğu etkileri yalnız gerçek kişiler hissedebilir. Tüzel kişilerin her ne kadar vergi konulursa konulsun, vergi oranları ne kadar arttırılırsa arttırılsın böyle bir baskıyı hissetmeleri mümkün olmaz.

Vergi baskısı (tazyiki), vergi ödemenin kişilerin davranışları üzerinde meydana getirdiği psikolojik etkidir. Verginin karşılıksız ve zorunlu olması kişinin gönülden bir istekle yerine getirmesini engeller.

Vergi baskısı ya mevcut vergilere karşı veya yeni konulan veya oranları arttırılan vergilere karşı duyulabilir. Her durumda vergilerin ödenmesi kişilerin gelirlerinin azalması anlamına gelecektir. Dolayısıyla kişiler, vergi sebebiyle gelirlerinde oluşan azalmaya karşı bazı tepkiler gösterecek ve türlü fiillerle vergilerin etkilerini ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Normal olarak bu fiiller mükelleflerin gelir durumuna, sosyal durumuna, vergi türüne, yapısına ve toplumun iktisadi ve hukuki yapısına bağlı olacaktır. Bu vergi baskısını ölçmek mümkün değildir.

Verginin oluşturduğu iktisadi ve psikolojik baskı, kişilerin; (1)“**vergiden kaçınma**”, (2)“**vergi kaçakçılığı**”, (3)“**verginin telafisi**”, (4)“**verginin yansıtılması**”, (5)“**vergi grevi**” ve (6)“**vergi borcunu zamanında ödeme**” şeklinde tepki göstermesine sebep olabilir. Bunlar:

3.1. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma, vergi kanunlarına aykırı hareket etmeksizin kişilerin vergi mükellefiyetinden kurtulması ve hazinenin vergi kaybına uğratılmasıdır. Mükellefler kısa dönemde vergi kanunlarında mevcut boşluklardan faydalanarak veya uzun dönemde baskı grupları veya lobi faaliyetleri ile vergi borcunu azaltıcı tedbirler alarak, kanuni yollarla, ödeyecekleri vergileri azaltabilirler. Dolayısıyla vergiden kaçınma, kanuni yollarla ödenecek verginin azaltılması olduğu için, yapılan işlemde bir vergi suçu da ortaya çıkmayacaktır.

Mükellefler in vergiden kaçınma yolları:

1. Vergi kanunları içine araştırılarak. Vergi kanunlarında mükelleflere tanınan vergi avantajları bulmaktır. Mesela, mükellefler Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve benzeri vergi kanunlarında mükelleflere tanınan istisna ve muafiyetlerden, indirilebilecek giderlerden, yeniden değerlemeden, azalan bakiyelerle amortisman uygulamasından faydalanarak, enflasyonist dönemlerde maliyetlerin belirlenmesinde son giren ilk çıkar yöntemini uygulayarak vergi matrahlarını azaltabilirler. Yatırım yapan mükellefler ise yatırım indirimi müessesinden faydalanarak yatırımın finansmanını vergi ödemeyerek sağlayabilirler. Böylece mükellefler vergi kanunlarının tanımış olduğu imkânları kullanarak daha az vergi öderler.

2. Gelir aktarımı. Yüksek oranlarda vergi ödeyen mükellefler, düşük oranda vergi ödeyen veya hiç vergi ödemeyen yakınlarına gelir aktarmak suretiyle ödeyecekleri vergileri azaltabilirler. Mesela, bir baba tek şahıs işletmesi olarak yürüttüğü ticari faaliyeti sebebiyle ödeyeceği yüksek gelir vergisini, eşini ve üç çocuğunu ortak yaparak kuracağı bir kollektif şirket veya bir sermaye şirketi aracılığı ile azaltabilecektir.

3. Vergilerin ertelenmesi. Bugünün bir lirası, gelecek senenin bir lirasından daha değerli olacağı düşünülürse ki yüksek enflasyonun hâkim olduğu ekonomilerde her zaman böyledir, mükelleflerin bu sene ödeyecekleri vergiyi ertesi senelere aktarabilmeleri kendilerine büyük vergi avantajları sağlayacaktır. Mesela, bir gayrimenkul satıldığı zaman vergilendirileceği için, aktif varlığın satışının ertelenmesi vergi avantajı sağlayabilecektir.

4. Vergi arbitrajı, herhangi bir riske girmeme. Vergi kanunlarındaki boşluklardan faydalanarak vergi avantajı sağlamaktır. Diğer bir ifade ile vergi arbitrajı, farklı vergi türleri veya farklı vergi oranlarından faydalanarak vergi avantajı elde etmeyi ifade etmektedir. Vergi arbitrajı değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Mesela, iki vergi mükellefi ayrı ayrı vergilendirildiğinde ödedikleri vergi ortak mükellefiyette ödedikleri vergiden yüksek ise, tabii olarak ortak mükellefiyeti tercih ederek daha az vergi ödeyebileceklerdir.

3.2. Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı kanuni olmayan bir fiil olup vergi kanunlarında yasaklanan bir faaliyettir.

Vergi kaçakçılığı, vergi kanunlarının yapılmasını emrettiği fiilleri yapmamak veya yapılmamasını emrettiği fiilleri yaparak vergi mükellefiyetinden kısmen veya tamamen kurtulmak olarak tanımlanabilir. Mesela, mükelleflerin bazı gelirlerini gizleyerek vergi matrahlarını azaltmaları, tutulan defterlerde hile yaparak gerçekte olmayan kişilere hesaplar açarak borç miktarını arttırmaları, defterlerdeki kayıtları silerek, kazıyarak vergi matrahlarını azaltmaları, defter yapraklarını yırtarak, sahte belge kullanarak, kayıt ve belgeler inceleme elemanları tarafından istendiğinde bu belgeleri saklayarak ödemeleri gereken vergiyi azaltabilirler veya hiç vergi ödemeyebilirler.

Ödenmesi gereken vergilerin kanuni olmayan yollarla azaltılması, vergi kaçakçılığıdır. Vergiden kaçınmanın bir cezası olmadığı halde vergi kaçakçılığı yapan mükelleflere ağır para cezaları ve hapis cezaları verilmektedir.

3.3. Verginin Yansıtılması

Verginin yansıtılması, üzerine vergi borcu düşen bir kişinin, ödediği vergiyi kısmen veya tamamen başkasına devretmesidir.

Verginin yansıtılması, mükelleflerin vergi baskısından ve yükünden kurtulma çabaları olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile **verginin yansıtılması**, mükelleflerin vergi yükünü azaltmak veya bu yükten tamamen kurtulmak için vergi karşısında kişilerin aldığı iktisadi tedbirler olarak tanımlanabilir.

Vergiden kaçınma ile verginin yansıtılması arasında bir benzerlik olmasına rağmen iki fiilde de ödenecek verginin azaltılması söz konusudur. Ancak vergiden kaçınmada bu fiil kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilirken, verginin yansıtılmasında iktisadi davranışlar ön plana çıkmaktadır.

Yansımaya; ileriye doğru, geriye doğru, çapraz, kanuni, fiili, sınırlı – sınırsız gibi, farklı türleri vardır.

Verginin yansıtılması, kanuni mükellefi tarafından ödenen bir verginin fiyat mekanizması aracılığı ile, kısmen veya tamamen üçüncü şahıslara aktarılmasıdır.

1- Verginin Yansıtılması Aşamaları

Yansımaya genellikle birbirini izleyen üç aşamada gerçekleşir. Bunlar;

1. Verginin Ödenmesi Aşaması: Verginin yansıtılmasında ilk aşama verginin herhangi bir şekilde ödenmesiyle başlar.

2. Verginin Vurgusu Aşaması: Vergi ödedikten sonra vergi mükellefinin vergi ödenmesinden dolayı üzerinde hissettiği psikolojik baskıdır. Verginin yansıtılması, verginin vurgu etkisinin bir sonucudur.

Yansımaya olayı er geç durma zorundadır. Yansımaya zincirlemesi, sonsuz olarak devam edemez. Verginin tamamını değil, bir kısmını dahi yansıtmayı başaramayacak bir mükellef bulunduğu aşamaya kadar vergi yayılır. Vergiyi devretme ve verginin yayılması, üzerine vergi yükünün devredildiği kişi yine fiyat mekanizması aracılığı ile bu yükü başkalarına, onlar da diğerlerine parça parça devretme cihetine gitmeleriyle oluşan aşamalarıdır.

3. Verginin Yerleşmesi Aşaması: Fiili ve son olarak, diğer bir kişi üzerine yeni transfer ümidi bulunmaksızın, "vergi yükü" son mükellefte kalmıştır Kendisine intikal eden vergi yükünü başkasına devredemeyip üzerinde taşıyan kimseye verginin hamili (taşıyıcısı) denilmektedir.

2- Verginin Yansıtılması Türleri

Yansımının vergiyi ödeyen cihetinden, süreklilik cihetinden, kanun koyucunun amacı cihetinden muhtelif türleri vardır. Bunlar,

a- Mutlak Yansımaya-Diferansiyel Yansımaya

Mutlak yansımaya, belirli bir vergideki artışın gelir dağılımı üzerindeki etkisini; diferansiyel yansımaya ise, kamu harcamalarının sabitken belli bir verginin (Örneğin gelir vergisi) bir diğer vergi (Örneğin KDV) ile değiştirilmesi durumunda gelir dağılımında oluşan değişikliktir.

Vergilerdeki değişiklikler ile kamu harcamalarındaki değişikliklerin birlikte gelir dağılımı üzerindeki ortak etkisine "bütçe yansıtılması" denilmektedir.

b- İleriye Doğru-Geriye Doğru Verginin Yansıtılması

İleriye doğru verginin yansıtılması, bir hizmetin veya bir malın satıcıdan alıcısına üzerine, yani üreticiden tüketici üzerine veya genel bir ifadeyle arzdan talep üzerine yansıtılmasıdır.

Geriye doğru verginin yansıtılmasında ise vergi mükellefi alıcıdır ve vergi satıcıya veya üreticiye yüklenmek istemektedir. Yansımaya, talepten arz üzerine doğrudur. Geriye doğru yansımaya, tüketimin azalmasını doğuran olaylarda veya düşük kaliteli mallarla birbiri yerine ikame edilebilecek malların tüketiminde ve alçak konjonktür devrelerinde söz konusudur (Sönmez, 1987: 5.12). Verginin geriye yansıtılmasının en tipik örneği verginin amortismanıdır.

Örnek olarak şeker üzerine konulan bir verginin ileri ve geriye doğru nasıl yansıtılabileceğini inceleyelim. Vergi mükellefi olan şeker fabrikası müteşebbisleri, sattıkları şekerlerin fiyatını bu verginin miktarı kadar veya kısmen yükseltmeyi başarabilirlerse; vergi yükü ileriye doğru yansıtılmış olur. Eğer arz-talep vb. nedenlerle sürüm bakımından sorunlar varsa şeker üreticileri yeni vergiyi fiyatı yükseltmekle yansıtamayacaklardır. Bu durumda şeker üreticileri, şekerin hammaddesi olan pancarın alış fiyatını veya şeker maliyet değerinin diğer bir unsuru olan işçi ücretlerini indirmeye çalışacak veya verginin belli bir kısmını kendisi üstlenmek zorunda kalacaktır. İşte bu durumda vergi geriye yansıtılmış olmaktadır.

c- Kanuni Yansımaya-Fiili Yansımaya

Kanuni yansımaya John Stuart Milli tarafından iteri sürülmüştür. Kanuni yansımaya kavramının amacı, yansımaya olayını açıklamak değil, dolaylı-dolaysız vergiler ayırımında bir kriter bulmaktır. Kanun koyucunun arzusuna göre yansımaya meydana gelirse "kanuni yansımaya" olur. Yasa koyucu vergi yansımalarında verginin yasal yükümlü üzerinde kalması gerektiğini veya yasal yükümlünün verginin yükünü başkasına devir edebileceğine dair açık ve seçik bir biçimde hüküm taşıyan maddelere yer vermişse, bu durumda vergi yansımaya yasaldir, örneğin; gümrük vergilerinde malı ithal eden ithalatçıya, ithalat sırasında ödediği vergiyi malı satarken yasal olarak malın fiyatına ekleme hakkı tanınmışsa, burada yasal yansımaya söz konusudur. Kanun koyucunun ödenen verginin mükellef tarafından başka kimselere devrini gerekli görmediği durumlarda meydana gelen yansımaya ise "fiili yansımaya" olarak adlandırılmaktadır. Uygulamada yansımaya kanun koyucunun arzusuna göre değil, iktisadi bir kanun olan arz ve talebe göre gerçekleşmektedir.

d- Sınırlı-Sınırsız Yansımaya

Sınırsız yansımaya savunan maliyeciler, her çeşit verginin er yada geç bütün milli ekonomiye yayılarak sırttan sırta yüklenmek suretiyle, vergi ağırlığının mükelleflerce hissedilmeyecek duruma geleceğini ileri sürmektedirler. Vergiler belirli bir kimse yada grup üzerinde yerleşip kalmamakta, bir bireyden diğerine sürekli ve sınırsız şekilde yayılmak suretiyle sonunda, çok düşük zerreler halinde ekonomi tarafından emilmektedir. Sınırsız yansımaya savunanlar, vergiyi yüksekte durgun bir göle bırakılan taş benzetirler ve taşın düştüğü noktadan itibaren oluşan dairelerin giderek yayılıp sonunda ekonomi içinde hissedilmeyecek şekilde kaybolacağını ileri sürmektedirler. Bu yaklaşımı savunanlar verginin yansımaya bileşik kaplara konan su veya damarın birinden alınan kana da benzeterek vergilerin eşit yayılacağını ileri sürmektedirler. Günümüzde sınırsız yansımaya yaklaşımı geçerliliğini oldukça kaybetmiştir.

Sınırlı yansımaya, belirli bir verginin şekli, matrahı ve tahsil tarzı ne olursa olsun, bu vergi sonunda belli bir üretim faktörü üzerinde kalacaktır. Fizyokratlar, sınırsız yansımaya aksine, verginin neticede toprak sahipleri üzerinde kalacağına inandıklarından, sınırlı yansımaya görüşünün ilk temsilcileridir. Ricardo ise, rant üzerinden alınan vergilerin yansımaya elverişli olmadığını, maliyet unsuru olabilecek vergilerin ise devredilebileceklerini ileri sürmektedir. Vergilerin tarıma dayalı ekonomilerde çiftçiler üzerinde, sanayiye dayalı ekonomilerde ise ücretler üzerinde kalacağı savunulmaktadır.

e- Çapraz Yansımaya

ileri doğru yansımaya şekillerinden birisi de "çapraz yansımaya" olayıdır. İtalyan maliyeci Empolü tarafından ileri sürülen bu yansımaya türü, belirli bir mal üzerinde konulmuş olan verginin, tam elastikiyeti düşük bir başka malın fiyatının yükseltilmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Tekir 1993-s.98).

Sınırlı-sınırsız yansımaya yaklaşımlarının aksine günümüzde yansımaya imkanı ve ihtimalleri muhtelif vergilerde farklıdır. Belirli vergilerin devredilme imkanı büyük, bazılarının ise yansımaya ihtimali çok düşüktür. Belirli bir vergi cihetinden yansımaya imkanı, konjonktüre! ve diğer faktörler altında dalgalanan şartlara göre değişmektedir.

2.4. Vergi Grevi

Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı ferdi olarak vergi yükünden kurtulma yollarıdır.

Vergi grevi ise toplumsal bir fiil olarak vergi ödememe cihetinde kolektif bir davranıştır. Bunun en tipik örneği 1953 senesinde Fransa'da yaşanmıştır. Poujade hareketi olarak malum bu fiilde Pierre Poujade'nin vergi ödememe direnişi kısa zamanda genişlemiş ve diğer bölge halkının katılımıyla yoğunlaşmıştır. Bu olaya vergi grevi denilmektedir.

2.5. Vergi Borcunu Zamanında Ödememe

Mükellefler vergi beyannamelerini zamanında vermekle birlikte, ödeme zorluğu içinde bulunma gibi, muhtelif sebeplerle vergilerini kanunlarda belirtilen vadelerde ödemeyerek belirli bir süre vergi borcunu erteleyebilirler.

Eğer devletin uyguladığı gecikme faiz oranı piyasa faiz oranından düşüğe mükellefler bu uygulama sonucu belli bir vergi avantajı elde edebilirler.

4. VERGİ HARCAMALARI

Vergi harcamaları, devletin bazı iktisadi ve sosyal gayelerini gerçekleştirmek için vergi sistemindeki istisna, muafiyet ve indirim ve benzeri uygulamalarla almaktan vazgeçtiği kamu gelirlerini ifade eder. Bu manada, vergi harcaması, devletin almaktan vazgeçtiği kamu gelirleri olarak da tarif edilebilir.

Muhtelif sebeplerle mükelleflerden kendilerinden daha önce alınmış olan vergilerin kısmen veya tamamen geri verilmesi bir **verginin iadesi** olayıdır.

-Vergi maliyeti, hem mükellef hem de vergi idaresi cihetinden bir vergi uygulaması nedeniyle katlanılması gereken harcamalardır.

-Vergi harcaması (tax expenditure), belirli faaliyet türleri veya mükellef gruplarını kayıran muafiyet, istisna ve indirimler bir dolaysız kamu harcamalarının yerini alan vergi kaybıdır. Belirli bir verginin subjektif ve objektif vergi mükellefiyetinin artması sebebiyle, verginin net hâsılasının, söz konusu verginin tahsil giderlerine oranla daha yavaş yükselmesine '**vergi masrafları kanunu**' denir.

-Vergi erozyonu (vergi matrahında aşınma), vergi harcamaları ve mükelleflerin matrah dışı bıraktığı gelirlerden kaynaklanan matrah daralmasını ifade eder.

5. VERGİNİN AMORTİSMANI VE KAPİTALİZASYONU

5.1. Verginin Amortismanı

Servet unsurları ve menkul kıymetler veya iratları üzerinden vergi alınması veya vergi oranının artırılması varlıkların sermaye değerinde bir azalmaya yol açar. Bu duruma verginin amortismanı denir. Bu işlem bir tür geriye vergi yansımaya gibidir. Menkul veya gayrimenkul sermayenin, getirisi üzerine konulan vergi nedeniyle değerinin azalmasına vergi amortismanı denilmektedir.

5.2. Verginin Kapitalizasyonu

Verginin kapitalizasyonu, bir servet değeri veya bir menkul kıymet veya iratları üzerinden alınan bir verginin kaldırılması veya oranlarının azaltılması sonucu sermaye değerinde meydana gelen yükselişi açıklamaktadır. Bu, amortismanın tersi bir durumdur. Menkul veya gayrimenkul sermayenin getirisi üzerinden alınan verginin kısmen veya tamamen kaldırılması sonucu değerinin artması durumu verginin kapitalizasyonunu ifade eder.

Beşinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Vergi yükü nedir? Tarif ederek vergi yükü türlerini açıklayınız.

2. Vergi yönetimi nedir?

3. Vergi Baskısı nedir?

4. Verginin oluşturduğu iktisadi ve psikolojik baskı sonucu oluşan aşağıdaki tepkileri açıklayınız:

1. Vergiden kaçınma:

2. Vergi kaçakçılığı:

3. Verginin telafisi:

4. Verginin yansıtılması:

5. Vergi grevi:

6. Vergi borcunu zamanında ödememe:

5. Vergiden kaçınma yollarını sıralayarak, açıklayınız.

6. Vergi Harcamaları nedir?

7. Verginin Amortismanı nedir?

8. Verginin Kapitalizasyonu nedir?

**ALTINCI BÖLÜM
DEVLET BORÇLARI**

Bu bölümde, devlet borçları konuları incelenmektedir.

1. Devletin Borçlanma Sebepleri

Devletin, üzerine aldığı görevleri yerine getirebilmek için yapmak zorunda olduğu harcamaları karşılayacağı temel gelir kaynağı vergilerdir. Zamanla artan kamu hizmetleri ve bu hizmetleri karşılayacak giderlerin artışı vergilerin yetersiz olduğu durumlarda devletleri yeni gelir kaynakları bulmaya zorlar. Bu durum sonucunda da devlet, artan kamu harcamalarını finanse edebilmek için muhtelif iç ve dış borçlanma yoluna gider.

Klasik iktisat anlayışının geçerli olduğu dönemlerde devletin borçlanmak suretiyle kamu harcamasında bulunması iyi karşılanmamıştır. Klasik iktisat görüşünü benimseyenler, devlet borçlanmasına, sadece fevkalade dönemlerde başvurulabileceğini savunmuşlardır. Devlet borçlanmasına karşı çıkılmasının en önemli sebebi, borçların gelecek nesillere devredilen haksız bir yük olduğu görüşüdür.

Fakat 1929 Büyük İktisat Buhranı'ndan sonra devletin iktisadi faaliyetlere daha aktif bir şekilde katılması gereğinin ortaya çıkması ile birlikte kamu harcamalarının artması sonucunda, vergi gelirleri yetersiz kalınca, birçok devlet borçlanmak zorunda kalmıştır. Günümüzde borçlanma, artık normal kamu gelirleri arasında sayılmaya başlanmıştır. Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, birçok ülkede devlet, önemli miktarda iç ve dış borçlanma yoluna gitmektedir.

Borçlanmanın sebepleri, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine ve içinde buldukları şartlara göre değişmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri:

1. Alt yapı ve büyük ölçekli yatırımlar için gerekli olan sermayenin yetersiz oluşu,
2. Teknolojik bilgi birikimine sahip olmamak,
3. Askeri harcamaların fazla olması,
4. Yeterli hammadde ve ara malına sahip olmamak,
5. Ödemeler bilançosundaki açıklar,
6. Üretimin dışa bağımlı olması.

Gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri; gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri, az gelişmiş ülkelere farklı olmaktadır. Bunlar:

1. Geçici bütçe açıklarının kapatılması,
2. Fevkalade giderlerin karşılanması,
3. Büyük projelerin finansman ihtiyacının karşılanması.

Türkiye'nin ihracatı, ithalatı karşılayamadığı için sürekli dış ticaret açığı oluşturmakta bu da ülkenin kalkınmasını yavaşlatmaktadır. Oluşan dış ticaret açıkları dış borçların artmasına ve bundan dolayı zaman zaman geniş boyutlu ekonomik krizlere dönüşmektedir.

Tablo 6-1: AB Tanımlı Borç İstatistikleri

Borç İstatistikleri	Yıllık Gerçekleşme					OVP(*)		2015	2016
	2002	2012	2013	2014	2015	2016	2017	3.Ç	3.Ç
Türkiye Net Dış Borç Stoku (Milyar \$)	88,4	190	230,3	245,1	253,6	-	-	242,3	259
Türkiye Net Dış Borç Stoku / GSYH (%)	38,4	24,2	28	30,7	35,2	-	-	27,4	30,5
Kamu Net Borç Stoku (Milyar TL)	215,6	240,6	197,7	187,1	161,2	-	-	145,5	176,8
Kamu Net Borç Stoku / GSYH (%)	61,5	17	12,6	10,7	8,3	-	-	6,5	7,1
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (Milyar TL)	259,3	512,3	566,4	586	643,3	-	-	655,1	682,5
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYH (%)	74	36,2	36,1	33,5	32,9	32,8	31,9	29,1	27,4
Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokunun Döviz Yapısı (Döviz %)	58,1	27,4	31,2	32,3	35,1	-	-		
Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokunun Döviz Yapısı (TL %)	41,9	72,6	68,8	67,7	64,9	-	-		

-AB Tanımlı Borç Stoku: Genel yönetim toplam borç stoku ile ayarlama kalemlerinin toplamını ifade eder. Bu tutar, genel yönetim sektörünün konsolide edilmiş toplam para ve mevduat, hisse senedi dışındaki borçlanma senetleri ile kredileri yükümlülüklerinin toplamını göstermektedir.
Kaynak: <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Tasarimsiz-Genel-Icerik/AVRUPA-BIRLIGI-TANIMLI-GENEL-YONETIM-BORC-STOKU>
Erişim tarihi: 14-02-2017
*- OVP = Orta Vadeli Program

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı / <http://bakanrapor.ekonomi.gov.tr/detay.cfm?MID=147> Erişim tarihi: 14-02-2017

AB tanımlı borç stoku, Avrupa Birliği bünyesinde ekonomik ve parasal birliğe geçişin ön koşulu olan “Maastricht Kriterleri” çerçevesinde hesaplanmakta olan borç stoku verisidir. Maliye Bakanlığı'nın Genel Yönetim Mali İstatistikleri Genel Tebliği esas alınarak aşağıda yer alan “Genel Yönetim” alt sektörleri kapsamında hazırlanmaktadır. Bunlar:

1. Merkezi Yönetim (Döner Sermayeler ve Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Özelleştirme Fonu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Tanıtma Fonu dâhil),
2. Yerel Yönetimler,
3. Sosyal Güvenlik Kuruluşları (İşsizlik Sigortası Fonu dâhil).

“ESA 2010 Genel Yönetim Bütçe Açığı ve Borcu” kılavuzu çerçevesinde tanımlanan AB tanımlı genel yönetim borç stokuna ulaşmak için;

1. Genel yönetimi oluşturan kurum ve kuruluşların iç ve dış borç stokları toplanmakta ve böylece genel yönetim brüt borç stoku elde edilmekte ve
2. Genel yönetim brüt borç stoku toplamına aşağıda ayrıntıları belirtilen ayarlamalar yansıtılmaktadır.

Yapılan üç temel ayarlama şu şekildedir;

1. Genel yönetim kapsamı içerisinde yer alan kurum ve kuruluşların yine genel yönetim kapsamı içerisinde yer alan kurum ve kuruluşlara olan yükümlülükleri düşülmektedir,
2. Kuponsuz olarak ihraç edilen senetlerin “yazılı değerleri” (anapara ve faiz toplamı) esas alınmakta, ayrıca TÜFE'ye endekli senetlerin anapara enflasyon farkı merkezi yönetim iç borç stokuna dâhil edilmektedir,
3. Merkezi yönetimin yükümlülüğü olan dolaşımdaki bozuk para tutarı merkezi yönetim iç borç stokuna dahil edilmektedir.

Böylece uluslararası standartlara uygun genel yönetim sektörü borç stoku verileri elde edilmektedir. Bu kapsamda, uluslararası karşılaştırılabilirliği olan söz konusu stok verileri, ülkeler hakkında teknik analizlere imkân sağlaması bakımından önem arz etmektedir. (Kaynak:<https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Sikca-Sorulan-Sorular/AB-tanimli-borc-stoku-nedir-Ulkemiz-acisindan-neden-onemli-bir-gostergedir> Erişim tarihi: 14-02-2017)

Maastricht Kriterleri, 9-10 Aralık 1991 tarihinde imzalanarak 1 Ocak 1993'de yürürlüğe giren **Maastricht** Anlaşması'nda Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) aşamaları, bu süreçte izlenecek ekonomik ve parasal politikalar ile bunların gerektirdiği kurumsal değişiklikleri ayrıntılı olarak düzenleyen belgedir.

Devletlerin borçlanması tarihi süreç içerisinde; bulunduğu coğrafyanın siyasi ve stratejik yapısına bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler ve teknolojik yeni ihtiyaçlara göre büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Bu anlamda Osmanlı Devletinin yıkılmadan önceki borç stokunun yönetimi umumi borçlar idaresine devredilmiştir.

Düyün-u Umumiye (Düyün-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi); 1881-1939 seneleri arasında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını yöneten ve denetleyen kurumdur. İlk dış borç, 1854 Kırım Savaşından sonra alındı. Osmanlı Devleti, Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanına geldiğinde, ağır dış borçlar altında bulunuyordu. Düyün-ı Umumiye, devlet içinde devlet olan ikinci bir maliye gibi, olmasına rağmen dış borçların ödenmesi için gerekli görülmüş. Birçok gelirin Düyün-ı Umumiye'e bırakılması devleti büyük sıkıntılara da maruz bırakmıştır.

Günümüz devletlerinin dünyadaki gelişime bağlı olarak borç stokları farklı saiklerle sürekli artmaktadır. Küresel borç seviyesi tüm zamanların en yüksek seviyesi 217 trilyon dolara ulaşarak rekor kırdı. Uluslararası Finans Enstitüsü (IIF)'nün yayınladığı rapora göre, geçen yılın ilk 9 ayında küresel borç 11 trilyon dolar artarak 217 trilyon dolara yükseldi. Toplam borç ülkelerin toplam gayrisafi yurt içi hâsılasının (GSYİH) % 325'ine denk gelecek, söz konusu hâsılanın üç katını geçti. (<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1971008-kuresel-borclar-217-trilyon-dolara-ulasarak-rekor-kirdi> Erişim tarihi: 09-01-2017)

2. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması

Devlet borçları konusunu daha iyi kavrayıp anlayabilmek için bunları sınıflandırmak gerekir.

Sınıflandırma, bütün içinde aynı nitelikteki devlet borçlarının gruplandırılarak ortaya konması demektir. Sınıflandırma sayesinde devlet borçlarının yapısı hakkında net bilgi sahibi olunur. Devlet borçlarının sınıflandırılması konusunda yapılan çalışmalarda ve uygulamada değişik ölçülerden ve yaklaşımlardan yola çıkılarak borçlar muhtelif sınıflandırmalara tabi bulunmaktadır.

Devlet borçlarını muhtelif kıstaslara göre sınıflandırılması aşağıdaki gibidir:

1. Sağlandığı kaynağa göre devlet borçları: 1. İç borçlar, 2. Dış borçlar.
2. Gönüllü veya zorunlu borçlar: 1. Gönüllü borçlar, 2. Zorunlu borçlar.
3. Vadesine göre devlet borçları: 1. Kısa vadeli borçlar, 2. Orta vadeli borçlar, 3. Uzun vadeli borçlar.

2.1. Sağlandığı Kaynağa Göre Devlet Borçları

2.1.1. İç Borçlar

Devlet normal şartlarda ihtiyaç duyduğu borçlanmayı öncelikle iç kaynaklardan borçlanır.

İç borçlar, hükümetin, ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanmasıdır. Bu borçlanmanın iktisadi niteliği, satın alma gücünün özel ve kamu kesimleri arasında el değiştirmesidir. İç borçlanmada ülkenin kullanabileceği kaynaklara bir ilave söz konusu değildir. Yalnızca bu kaynakların kullanıcıları borçlanma sonucunda değişmektedir.

Devletin borç alabileceği temel iç kaynaklar:

1. Kişiler,
2. Merkez Bankası,
3. Kamu Kurum ve Kuruluşları,
4. Bankalar.

İç borç durumunda ekonomide toplam kaynaklarda herhangi bir artış veya azalış söz konusu olmaz.

2.1.2. Dış Borçlar

Devlet borçlanmak için normal yol olan iç kaynaklar yetersiz olduğu zaman dış kaynaklardan da borçlanma yoluna gidebilir. Devletin borç için dış kaynaklara başvurmasının; temel iki temel sebebi vardır:

1. Kamu harcamaları için gerekli olan vergi ve benzeri gelirlerin yeterli olmasına rağmen yapılacak kamu hizmetleri için gerekli ürünlerin ülke dışından ithal edilmesi zorunluluğu ve bunun içinde dövize ihtiyacın olması.
2. İç kaynakların yetersiz olması, yani iç kaynaklardan sağlanan gelirlerde en son sınıra ulaşılmış olmasıdır.

Dış borçlanma, bir ekonomide, alındığında emre hazır kaynakları artıran, ödendiğinde (anapara ve faiz olarak) milli geliri ve milli kaynakları eksiltken borçlanma şekline denir. Dış borçlanma yapıldığında açık ekonomi varsayımı altında, bir ekonominin milli geliri ve toplam kaynakları artar. Borçla ilgili çıkar ödemeleri söz konusu olduğunda ise, toplam kaynaklarda bir azalma olur. Dolayısıyla dış borçlanmadan bahsedebilmek için ekonominin dışa açık olması ve yurtdışından kendi kaynaklarının dışında bir akımın gerçekleşmesi gerekmektedir.

Dış borçlar döviz olarak alınır ve ülke ekonomisi ek bir kaynağa kavuşmuş olur. Geri ödenmesinde ise faizlerinde ilavesi ile birlikte mühim bir kaynağın dışarıya çıkmasına sebep olmaktadır.

Dış borçlar kendi içinde çeşitli yönleriyle sınıflandırılabilir:

1. Proje ve Program Kredileri. Proje kredisi, belli bir yatırım projesinin gerekli kıldığı ithalatın finansmanında kullanılmak üzere alınan kredilerdir. Proje kredilerinin temel özelliği, yalnızca alındıkları projenin finansmanında kullanılabilmesidir. **Program kredisi** ise, proje dışı kredi diye de isimlendirilir. Kalkınma programlarının gerçekleştirilmesi ve ithalatın finansmanında kullanmak gayesiyle belli bir projeye bağlı olmaksızın alınan dış kredilerdir. Krediyi veren ülkeler genelde proje kredisi türünü tercih ederken, krediyi alan ülkeler program kredisi türünü tercih ederler.

2. Bağlı ve Serbest Krediler. Krediyi açan ülke, kredi vermeyi kendi ürünlerinin satın alınması şartına bağlamışsa, bu çeşit kredilere **bağlı krediler** ismi verilir. Birçok sanayileşmiş ülke, verdikleri kredileri kendi ihracat ürünlerinin satın alınması şartına bağlamak eğilimindedir. Herhangi bir şarta bağlı olmayan krediler ise **serbest krediler** olarak nitelendirilmektedir. Serbest krediler en çok tercih edilen türü bu olmakla birlikte, uygulamada bu türe çok az rastlanır.

3. Mali Yardım, Gıda Yardımı, Teknik Yardım. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ithalatlarını kolaylaştırmak için sağlanan yardımlara mali yardımlar ismi verilmektedir. Diğer yandan, Birleşmiş Milletler, Gıda ve Ziraat Teşkilatı (FAO), Sanayi Kalkınma Teşkilatı (UNIDO), Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) ve benzeri kuruluşlar; ziraat, sanayi, sağlık gibi, benzeri alanlarda ayrıca yardımlar da yapmaktadır.

4. Ticari Krediler. Ticari kredi, yabancı bir ülkede bulunan bir ticari bankadan normal piyasa şartlarına göre alınan kredilerdir.

5. Dış Yardım Konsorsiyumu ve Bankalar Konsorsiyumu. Konsorsiyumlar, geçici mali birlikler olarak, bazı az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak için o ülkeye kredi vermek isteyen gelişmiş ülkeler ile Uluslar arası iktisadi kuruluşların oluşturdukları bir yapıdır.

6. Resmi İhracat Kurumlarının Krediler. Resmi ihracat kurumları, bir ülkede bir ihracatı desteklemek üzere kurulmuş olan resmi kredi kuruluşları olarak, bu kuruluşlardan sağlanan krediler genelde orta vadeli olup ticari kredilerden daha uygun şartlardadır.

7. Hükümet Kredileri. İki ülke hükümetleri karşılıklı kendi aralarında anlaşarak, biri diğerine; iktisadi kalkınmasını destekleyen uzun vadeli düşük faizli krediler verebilir.

8. Çok Uluslu Kurumlardan Sağlanan Krediler. Bunlar Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kredileri ve bölgesel kalkınma bankaları kredileri olarak alt başlıkta incelenmektedir. Bunlar:

a. Uluslararası Para Fonu (IMF): International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu) 1944 senesinde global para sisteminin esaslarını belirleyen Bretton Woods Anlaşması gereğince kurulmuş ve 1 Mart 1947'den itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır. Merkezi Washington'dadır.

IMF ülkeler arasında iktisadi işbirliğini sağlamak, serbest ticareti desteklemek, bu alandaki kısıtlamaları engellemek, döviz kurlarına

kararlılık kazandırmak ve kısa vadeli dış ödemelerdeki zorlukların çözümüne yardımcı olmak gayesiyle kurulmuştur. Temel gayesi global mali işbirliğini kuvvetlendirmek ve global ticareti geliştirmektir. Global rezerv yetersizliğini ortadan kaldırmak için likidite oluşturacak bir kurumdur.

Guvernörler Meclisi, İcra Kurulu ve Genel Müdür olmak üzere üç yönetim organı vardır. Üye ülkelerin maliye bakanlarından oluşan Guvernörler Meclisi, senede bir defa toplanır. İcra Kurulu ise 6'sı atanmış ve 14'ü seçilmiş olmak üzere 20 direktörden meydana gelir. Fondaki en yüksek paya sahip 6 ülke, kendilerini temsil edecek direktörleri doğrudan atarlar. Geri kalan üyeler ise gruplara ayrılır ve her grup bir direktör seçer.

Fon'un fonksiyonu ise, dış ödemeler açığı bulunan ülkelere kısa vadeli kredi açmaktır. Bu yönüyle IMF, uzun vadeli kalkınma kredileri sağlayan Dünya Bankası'ndan farklıdır.

IMF'nin sermaye kaynakları üye ülkelerin katkılarından oluşur. Her üye için Fon'a girişte bir kota belirlenmiştir. Fonun sermayesine katılma payları olan kotalar, üye ülkelerin oy haklarını belirler.

Kotaların en büyük payı ABD'nin elinde bulunmaktadır. ABD, kendisiyle hareket eden birkaç Batı Avrupa ülkesini yanına almak suretiyle IMF'nin işleyişini ve denetimini kendi elinde tutabilmektedir.

Fon'un istikrar programını onaylaması, milletlerarası mali piyasalar açısından kredi talebinde bulunan ülke için "yeşil ışık" yakılması şeklinde isimlendirilir. IMF'nin yeşil ışık yaktığı ülkeler milletlerarası piyasalardan borçlanma imkânına kavuşmuş olur.

Üye ülkelerin Uluslararası Para Fonu'na verdikleri kaynaklardan meydana gelen kotalar, özel çekme hakkına göre hesaplanır. Her ülkenin %25'i altın, %75'i milli paradan oluşan kotası, temsilcilerin oylarının ağırlığının yanı sıra kredilerin sınırlarını da belirler. Kotalar, üye ülkelerin Fon'dan çekebilecekleri kaynak miktarını da belirler. Her üye ülke, kotalarının %25'ini otomatik olarak çekme hakkına sahiptir. Buna **rezerv dilimi** de denir. Bu sebeple, kotanın %25'i, üye ülkelerin "milli dış rezervi" olarak kabul edilmektedir.

b. Dünya Bankası Kredileri. Resmi ismi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olan bu kuruluş, Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı olup 1944 senesinde IMF ile birlikte kurulmuştur. Devletlere, özel ticaret işletmelerine mali yardım sağlamak için faaliyet gösteren uluslar üstü bir organizasyondur.

Dünya Bankası ve bağlı kuruluşları Birleşmiş Milletler Organizasyonunun yan kuruluşudur.

Gelişmiş ülkeler ve Suudi Arabistan'ın atadığı altı ve diğer 134 üyenin seçtiği 15 kişiden oluşan bir Yönetim Kurulunca yönetilen IMF'nin kardeş kuruluşu Dünya Bankası da Washington'da kurulu olup IMF'in benzeri bir yönetim şekline sahiptir. Tam ismi Global İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank of Reconstruction and Development) olan bu banka IMF gibi, ödemeler dengesi açıkları yerine, belirli kalkınma projelerini ve dolayısı ile bu projelerin ithalat girdilerini finanse etmektedir. Borçlandırma için genel iktisadi siyasetler yerine projelerin faydası ve verimliliği değerlendirilmektedir.

Dünya Bankası grubuna dâhil olan International Finance Corporation (Global Finansman Kurumu) kalkınmakta olan ülkelerdeki özel sektör yatırımlarına kredi sağlamaktadır.

Aynı gruptaki International Development Association ise az gelişmiş ülkelere düşük faizli ve uzun vadeli kredi açmakta ve ülkelerin ödeme dengelerini bozmamak için geri ödemeyi ülkenin kendi parasıyla kabul etmektedir.

İlk kuruluş gayesi İkinci Dünya Savaşı'nda bozulan Avrupa ekonomilerinin onarımına katkı sağlamak için kredi vermektir. 1950'den sonra Avrupa ülkelerinin gelişmesini tamamlamasıyla birlikte, Dünya Bankası az gelişmiş ülkelere kredi sağlayan bir kuruma dönüşmüştür.

Dünya Bankası esas itibariyle proje kredisi verir. Ancak, bazen program kredisi de verebilmektedir. Ayrıca teknik yardım da sağlayabilmektedir. Bankanın, bir ülkenin kredi itibarı hakkındaki değerlendirmesi diğer kredi çevrelerince dikkate alınır. Bankanın kaynakları, üye ülkelerin aidatları ve milletlerarası piyasalara sattığı tahvil gelirleridir.

Dünya Bankası, üye ülkelerdeki özel sektör kuruluşlarına kredi vermek üzere 1956 senesinde Uluslararası Finans Kurumu'nu kurmuştur. Bu kuruluş, özel sektör yatırımcılarına kredi açabilir ve bunlara açılacak kredilere garanti verebilir.

c. Bölgesel Kalkınma Bankaları. Dünyada, bazı ülkeler veya bunların oluşturdukları birlikler iktisadi kalkınmaya katkı sağlamak üzere kalkınma bankaları kurmuşlardır.

Kalkınma bankalarının tasnifi:

1. Avrupa Yatırım Bankası
2. İslam Kalkınma Bankası Asya Kalkınma Bankası
3. Afrika Kalkınma Bankası
4. Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası
5. Karayipler Kalkınma Bankası
6. Doğu Afrika Kalkınma Bankası
7. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
8. Uluslararası iktisadi İşbirliği Bankası

2.2. Gönüllü ve Zorunlu Borçlar

Borçlanmanın normal yolu, borç alanla borç verenin karşılıklı rızasına dayanmasıdır.

Devlet borç alırken bazen halkın rızası hilafına hareket edebilmektedir. Devletin, halkından zorla borç alması vergiye benzetilebilir.

Zorunlu borçlanmanın çok değişik şekilleri olabilmektedir. En yaygın uygulama şekli zorunlu tasarruf kesintisi şeklindedir. Türkiye'de 1961 senesinde tasarruf bonusu ismi altında çıkartılan senetler gelir vergisi, kurumlar vergisi ve veraset ve intikal vergisi mükelleflerine zorla satılmıştır. Gayesi gelir sahiplerini tasarrufa yöneltmektir. 1971 senesine kadar süren bu uygulama bu tarihten itibaren de mali denge vergisine dönüştürülmüştür.

Kısa ismi OYAK olan Ordu Yardımlaşma Kurumu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kadrolarında görevli olan personelden subay ve astsubayların maaşlarından belli oranlarda zorunlu tasarruf kesintisi yapılmaktadır.

Son olarak, 1988 senesinde çıkarılan bir kanunla, memur ve işçilerden yapılan **zorunlu tasarruf kesintileri** de zorunlu borçlanma türlerinden biridir.

2.3. Vadesine Göre Devlet Borçları

Devlet borçlarının vadelerine göre ele alınması en çok kullanılan sınıflandırmalardan birisidir. Borçlar **kısa, orta ve uzun vadeli** olarak ayrılmaktadır.

Kısa süreli borçlar, genellikle vadesi **bir seneye** kadar olan borçlardır. Vadesi **iki ile on sene** arasında olan borçlar, **orta süreli borçlardır**. Buna mukabil vadesi **on seneden** fazla olan borçlar ise, **uzun süreli borçlar** kategorisine girer.

Kısa süreli borçlar sürekli bir değişim gösterdiğinden yani miktarı sık sık azalıp çoğaldığından bunlara dalgalı borçlar da denilmektedir.

Kısa süreli borç kaynakları; (1)Hazine Bonoları, (2)Bütçe Emanetleri, (3)Adi Emanetler ve (4)Merkez Bankası Avansı, şeklinde sıralanabilir.

Borçları vade itibariyle sınıflandırmanın temel önemi, vadeleri birbirinden çok farklı olan borçların beslenme kaynaklarının değişik olmasıdır. Kısa vadeli borçlar para piyasasından karşılanırken, uzun vadeli borçlar sermaye piyasasından temin edilmektedir.

3. Devlet Borçlarının Yönetimi

Borç yönetimi, hem maliye politikası hem de para politikasıyla yakından ilişkilidir.

Borç yönetimi, iç ve dış borçlanmadan doğan anapara, faiz ve komisyon gibi, giderlerin ödenmesi, mevcut bir borcun vadesinin uzatılması

(tahkim -konsolidasyon), mevcut bir borcun faizinin değiştirilmesi (konversiyon- değiştirme) ve moratoryum gibi, borç ödemeye ilişkin muhtelif karmaşık konuları ihtiva eder.

Borç yönetimi, borç yükünün, normal (vadesi geldiğinde mevcut faiziyle geri ödeme) veya normal dışı yollara başvurarak hafifletilmesi olarak tanımlanır. Diğer bir tarifile **borç yönetimi**, çeşitli iktisadi meselelerin çözümü, enflasyon, işsizlik ve benzeri sebeplerden dolayı ortaya çıkan istikrarsızlığın giderilmesi gayesiyle devlet borçlarının miktar ve bileşiminde değişiklik yapılmasını ifade eder.

Borç yönetiminin gayesi, borçlanma yoluyla elde edilen kaynaklardan milli ekonomi için maksimum faydayı elde etmek ve borç yükünden en az maliyetle kurtulmayı sağlamaktır.

Borç yönetiminin, birbirini tamamlayan iki ciheti vardır: Bunlardan birincisi, açık piyasa işlemleriyle para arzını kontrol etmektir. Borç yönetiminin ikinci ciheti, bütçe dengeliği ile ilgilidir. Bütçe açık verdiğinde, bu açıkların hangi yollardan borçlanarak kapatılabileceğinin tespiti büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, devlet borçlarının etkisi, borçlanmanın kaynaklarına göre farklılık gösterir. Mesela, devletin fertlere borçlanması durumunda, piyasadaki para hacmi daralır. Buna mukabil, bankalardan borçlanma, piyasada genişletici bir etki meydana getirebilir. Zira bankalar, aldıkları hazine bonolarını piyasada kolayca paraya çevirebilirler. Mesela, elinde hazine bonosu bulunan bir banka; nakit paraya ihtiyaç duyduğunda, elindeki hazine bonolarını çok kısa bir vadenin sonunda tekrar geri satın almak vaadiyle satarak (repo), ihtiyacı olan parayı temin eder.

Devlet borçlarını yönetenlerin, borçlanmanın muhtelif etkilerini önceden iyice değerlendirmek suretiyle hangi kaynaklardan ve ne kadar borçlanmak gerektiğine karar vermeleri gerekir.

Devlet borçlarını yönetme şekilleri:

3.1. Borcun Anapara ve Faizlerinin Geri Ödenmesi

Borç servisinin normal yolu, alınan borcun anapara ve faizlerinin, vadeleri geldiği zaman geri ödenmesidir.

Borcun anapara ve faizlerinin zamanında geri ödenmemesi pek çok sıkıntıyı bir arada getirir. Böyle bir durumda ilk olarak borç verenler, bir daha borç verme konusunda daha çekingen davranmaya itilmiş olurlar. İkinci olarak bilhassa dış borç ödemelerinde ortaya çıkan bir gecikme, piyasalarda derhal duyulur ve Hazineye daha önce borç vermiş olsun olmasın tüm kreditorler, yeni kredi açmak konusunda tereddüde düşerler. Bu tür bir gecikmenin art arda yaşanması, ülkeyi gerek içeriden gerekse dışarıdan borçlanma konusunda büyük sıkıntılara sokar. O sebeple borcun anapara ve faizlerinin zamanında ödenmesi büyük önem taşır.

Borç miktarının azaltılması, borçların itfa edilmesi, yani geriye ödenmesiyle mümkün olur. Borcun itfası ekonomi üzerinde genişletici bir etki meydana getirir. Bu etki, devletten alacaklı olanın şahıs veya mali kurum olmasına göre değişiklik gösterir. Devletten alacaklıların şahıslar olması durumunda, bunlara yapılan geri ödemelerin tüketim harcamalarına yönelmesi ihtimali vardır. Bu durumda, talebin artması ve buna bağlı olarak enflasyonun artması ihtimali ortaya çıkar.

Buna mukabil, itfa edilen devlet borçlarının alacaklıları bankalar ise, bunlara yapılan ödemelerin enflasyonist etkisi daha az olur. Devlet borçlarının miktarındaki artışın enflasyonist bir etki meydana getirdiği genelde kabul edilmektedir. Bunun sebebi, devletin borçlanmak suretiyle sağladığı gelirlerin mal ve hizmet alımlarına yönelmesidir. Devlet, borçlanma yerine, vergileme yoluna başvurur ise, bunun ekonomi üzerinde daraltıcı etkisi olur. Zira vergiler özel harcamaları daha çok kısar.

Enflasyonist dönemlerde, uzun süreli borçlanmalar nispeten daha sağlıklı sonuçlar doğurur.

3.2. Borçların Tahkimi (Konsolidasyon)

Borçların tahkimi (sağlamaştırma-konsolidasyon), vadesi gelen bir borcun vadesinin uzatılması işlemidir.

Konsolidasyon daha çok dış borçlara uygulanır. Borçlu ülkenin vadesi gelen borçlarını ödeyecek durumda bulunamaması halinde konsolidasyon işlemiyle vade ve faiz oranları yeniden ayarlanabilir. Borç yönetiminin normal dışı yollardan birisi tahkim (konsolidasyon) dir.

Konsolidasyon isteğe bağlı veya zorunlu olarak gerçekleştirilebilir. Buna göre devlet, alacaklıların rızasına uygun olarak, kısa vadeli senetleri uzun vadeli senetlerle değiştirebilir. Buna mukabil, devlet tek tarafı olarak kısa vadeli borç senetlerini uzun vadeli borç senetleriyle değiştirmeye karar verebilir ve bu konuda alacaklılara seçme hakkı tanımaz. Ancak, devletin böyle bir konsolidasyona başvurması, yani alacaklıların rızasına dayanmadan borcun vadesini ertelemesi, devlet ciddiyetiyle bağdaşmaz ve devlete olan güvenin sarsılmasına sebep olur.

Konsolidasyonla birlikte devletin borç stoku çoğalır ve faiz yükü artar. Zira uzun süreli borçların faizleri daha yüksektir.

Diğer taraftan konsolidasyon ekonomi üzerinde daraltıcı etki yaparak, enflasyonun frenlenmesine sebep olabilir. Bundan dolayı normal olmayan bir yoldur.

3.3. Borçların Değiştirilmesi (Konversiyon)

Borçların değiştirilmesi (konversiyon), borç yükünün hafifletilmesi gayesiyle, borçlunun ödeyeceği faiz oranında bir indirim yapılması işlemi ifade eder.

Faiz oranı yüksek olan hazine senetlerinin, faiz oranı düşük olan senetlerle veya milli para değeri üzerinden düzenlenmiş olan senetlerin döviz üzerinden düzenlenmiş senetlerle değiştirilmesi bir borç değiştirme işlemidir.

Değiştirme işleminde asıl olarak borcun anapara tutarı ve vadesi değişmediği halde ödenecek faiz miktarı düşürülür. Eğer değiştirme işlemi borçlunun tek tarafı kararıyla yapılıyorsa zorunlu değiştirme, eğer borçlu ve alacaklının karşılıklı anlaşması sonucu yapılıyorsa isteğe bağlı değiştirme söz konusudur.

Değiştirme işleminin tahkimden en önemli farkı; tahkimin asıl gayesi borcun vadesini uzatmak olduğu halde, değiştirmeden takip edilen gaye borç yükünün hafifletilmesidir. Bu çerçevede tahkimin enflasyonist ortamların, değiştirmenin ise durgunluk dönemlerinin uygulaması olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

3.4. Moratoryum

Moratoryum, vadesi gelmiş olan borçlara ilişkin herhangi bir kanun, mahkeme kararı, borçlu ve alacaklılar arasında bir anlaşma olmadan doğrudan doğruya borçlunun tek tarafı kararıyla ödemelerin durdurulması veya ertelenmesidir.

Moratoryum, esas itibarıyla dış borçlarla ilgili, fakat, iç borçlarla ilgili olarak da moratoryum söz konusu olabilir. Bir devletin içinde bulunduğu çeşitli iktisadi sıkıntılar ve döviz darboğazı gibi, sebeplerle, dış borçlarını zamanında ödeyemeyeceğini açıklaması da moratoryum olarak nitelendirilir. Böyle bir durumda, borçlu devletle alacaklılar arasında bir anlaşma yapılarak, borçların vadesinin uzatılması yoluna gidilmektedir.

Türkiye, dış borçlarda zaman zaman moratoryuma gitmiştir. Osmanlı Devleti döneminde, 20 Aralık 1881'de ilk moratoryum ilan edilmiştir. Cumhuriyet döneminde, 1930 ve 1958 senelerinde de yine moratoryuma başvurulmuştur.

Moratoryuma başvuran ülkelere borç erteleme, ödeme kolaylıkları ve borç miktarında indirim hakkı gibi, yeni imkânlar sağlanabilmektedir.

Altıncı Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Devletin borçlanmasına karşı çıkılmasının temel sebepleri nelerdir?

2. Az gelişmiş ülkelerin borçlanma sebepleri ve gelişmiş ülkelerin borçlanma sebeplerini sıralayarak, devlet borçlarının farklı kıstaslara göre sınıflandırmasını yapınız.

3. Sağlandığı kaynağa göre; (1)iç borçlar ve (2)dış borçlar nedir?

4. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasının dış borçlanmalardaki yerini açıklayınız.

5. Gönüllü ve zorunlu borçlar nedir? Açıklayınız.

6. Kısa, orta ve uzun vadeli borçlanmalar nedir?

7. Borç yönetimi ve borç yönetiminin gayesini yazınız.

8. Aşağıda verilen devlet borçlarını yönetme şekillerini açıklayınız:

1. Borcun ana para ve faizlerinin geri ödenmesi:

2. Borçların tahkimi (konsolidasyon):

3. Borçların değiştirilmesi (konversiyon):

4. Moratoryum (borç ödemesini durdurma veya erteleme):

YEDİNCİ BÖLÜM

MAHALLİ İDARELER MALİYESİ

Bu bölümde, mahalli idareler maliyesi konuları incelenmektedir.

1. TÜRKİYE'NİN YÖNETİM YAPISI

Türkiye'nin yönetim yapısı 1982 Anayasasının 123. Maddesinde: 'İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, **merkezden yönetim ve yerinden yönetim** esaslarına dayanır. Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.' Buna göre idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri "merkezden yönetim" ve "yerinden yönetim" esaslarına dayanır.

Toplu halde yaşamın en gelişmiş şekli olan devlet tarafından; yasama, yürütme ve yargıya ilişkin işlevleri ile kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için değişik organizasyon şekilleri vardır. Bu organizasyonunun mühim bir parçası da mahalli idarelerdir. Ülkelerin benimsedikleri idari organizasyon sistemlerine göre değişik önem ve özellik gösterirler. Devlet yönetiminin teşkilat şekli bakımından **merkezden yönetim** ve **yerinden yönetim** olarak ikiye ayrılır.

1.1. Merkezden Yönetim

Merkezden yönetim, ülkenin siyasi ve idari bakımdan tek bir merkezden yönetilmesini ifade eder.

Türkiye'de merkezi yönetim Cumhurbaşkanlığı-Başbakanlık-Bakanlar Kurulu makamları üzerinde kuruludur. Başbakanlık ve bakanlıklara bağlı kuruluşların merkez ve taşra teşkilatları da merkezi yönetim kapsamındadır. Merkezi yönetim başkent ve taşra olmak üzere iki bölümden oluşur. Ayrıca, merkezi yönetime danışmanlık yapan, görevlerini yerine getirmesinde kendilerine yardımcı olan kurumlar bulunmaktadır.

Merkezden yönetimde; yasama, yürütme ve yargı görevleri tamamen merkezde toplanır ve bu şekildeki bir yönetim tarzına **siyasi merkezden yönetim** de denilmektedir. Üniter (tekçi) devlet, siyasi merkezden yönetim sisteminin karakteristik özelliğidir.

Diğer taraftan, yürütmeye ilişkin bazı yetki ve görevler yerinden yönetim (mahalli idare) birimlerine bırakılmış ve siyasi merkezlikle idari yerinden yönetim birlikte uygulandığı yönetime **idari yerinden yönetim** denir. Türkiye'de devlet yönetimi buna örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'de halen yasama ve yargı görevleri tamamen merkezi yönetime ait bulunurken, yürütmeye ilişkin görevlerin sınırlı bir bölümü, il özel idareleri ve belediyeler gibi, mahalli idare organizasyonlarına devredilmiş durumdadır.

1.2. Yerinden Yönetim

Yerinden yönetim sistemi, yerinden yönetim birimlerinin sahip oldukları yetkilerin, çeşitlerine ve genişliğine göre; (1)siyasi yönden yerinden yönetim ve (2)idari yönden yerinden yönetim olarak iki ayrı başlık altında incelenir.

1.2.1. Siyasi Yönden Yerinden Yönetim

Siyasi yerinden yönetim sisteminde; **yasama, yargı ve yürütme** gibi, devlete ait olan temel görevler esas itibarıyla yerinden yönetim birimlerine bırakılmıştır.

Günümüzde bu çeşit yönetim şeklinin en belirgin örneğini federal devlet sistemleri teşkil etmektedir. ABD, Almanya ve İsviçre gibi, devletler siyasi yerinden yönetim kuralına göre yönetilmektedirler. ABD'de 'state', Almanya'da 'land' diye tabir edilen ve federal devlet bünyesi içerisinde yer alan federe devletlerin, federal anayasayla belirlenmiş yasama ve belli bir dereceye kadar da yargı bağımsızlıkları vardır.

Bunun yanında, federe devlet sınırları dâhilinde, belediye ve köy gibi, çok sayıda diğer mahalli idare birimleri de yer alır. Ancak, belediye ve köy idaresi gibi, mahalli idare birimleri siyasi yerinden yönetim birimleri değildir. Bunlar, idari yerinden yönetim birimleridir.

1.2.2. İdari Yönden Yerinden Yönetim

Devlete ait temel yetkilerden, yasama ve yargıya ilişkin olanlar merkezi yönetimin bünyesinde toplanırken; yürütmeye ilişkin bazı yetkilerin mahalli idare birimlerine bırakıldığı yönetim tarzına **idari yönden yerinden yönetim** ismi verilir.

Merkezi yönetimin kendine ait olan bazı yetkileri, merkezin haricinde bulunan ve merkeze bağlı olan memurlarına devretmiş olması halinde, yerinden yönetimden söz edilemez. Merkezi yönetimin, ülkenin muhtelif yörelerinde bulunan merkez memurlarına bazı acil sayılabilecek konularda karar alma ve uygulama yetkisi vermiş olması, üniter yapı dâhilinde yetki genişliği esasıdır. Böyle bir sistemde merkeze bağlı memur, karar almada ve alınan kararların uygulanmasında, merkez hesabına hareket eder. Türkiye'de merkezi idareye bağlı olan il yönetiminin başında bulunan valiler, merkezin emir ve direktifleri doğrultusunda karar almak ve uygulamak durumundadırlar.

Buna mukabil, yerinden yönetim kuralına göre yönetilen ülkelerdeki yerinden yönetim birimleri, kararlarını merkez hesabına değil, kendi hesabına alıp uygulamak durumundadırlar.

İdari yerinden yönetim sisteminin; (1)hizmet cihetinden yerinden yönetim ve (2)yer yönünden yerinden yönetim olarak başlıca iki türü bulunmaktadır. Bunlar:

1.2.2.1. Hizmet Yönünden Yerinden Yönetim

Bazı kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere kurulmuş olan ve merkezi yönetime doğrudan bağlı olmayan kurumlar hizmet yönünden yerinden yönetim olarak değerlendirilir.

Üniversiteler, TRT (Radyo Televizyon Kurumu) ve benzeri kuruluşlar, alt-üst ilişkisi bakımından merkezi yönetime bağlı değildir. Bunlar, kanunların kendilerine verdiği yetkiden hareketle kendi yönetim kurullarını oluştururlar ve kararlarını bu kurullar vasıtasıyla alırlar.

Hizmet yönünden yerinden yönetim kurumları, özerk (otonom) kurumlar olarak da nitelendirilir ve en tipik örnek, devletin kurduğu üniversitelerle Kamu İktisadi Teşebbüsleridir. Türkiye'de gerek üniversiteler, gerekse KİT'ler özerk yönetime sahip ve siyasi otoritenin doğrudan emir ve direktiflerinin dışında olan kuruluşlardır.

1.2.2.2. Yer Yönünden Yerinden Yönetim

Yer cihetinden yerinden yönetim, belli bir yörede yaşayan halkın, bir kısım yerel ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle kurulmuş olan yönetim birimleridir.

Türkiye'de **il özel idareleri, belediyeler ve köy idareleri** yer cihetinden yerinden yönetim kategorisine girer. Bu çeşit yönetim birimlerinin görev ve yetkileri yasama organı tarafından çıkarılan kanunlarla düzenlenmiş olup; hizmet alanları, kuruldukları coğrafi alan ile sınırlanmıştır. Bu manada, yer açısından yerinden yönetim kurumları, hizmet alanı olarak belirlenmiş alan dâhilinde hizmet verirler. Mesela, Türkiye'de il özel idareleri ve belediyelerin her biri birbirinden müstakil ayrı bir kamu tüzel kişisi olarak kendi coğrafi alanında hizmet verirler.

Mahalli idareler, bir bölgede veya şehirde yaşayan halkın yerel nitelikteki bazı müşterek ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle yerinden yönetim kuralına göre kurulmuş olan ve merkezi hükümete veya eyalet hükümetine karşı özerkliğe sahip kuruluşlardır.

Mahalli idare kuruluşları, hem merkezi devlet yönetimine sahip olan ülkelerde hem de yerinden yönetim (eyalet) sistemini benimsemiş olan ülkelerde vardır. Tüm ülkelerde mevcut olan mahalli idareler tekdüze olmadığı gibi, bir ülke içinde kurulmuş olan çok sayıda mahalli idare kuruluşları da tekdüze değildir.

Ancak, mahalli idarelerin en önemli ortak özelliği, idari ve mali özerkliğe sahip olmaları ve seçimle işbaşına gelen organlar vasıtasıyla yönetilmeleridir.

Türkiye anayasası 127. maddesinde mahalli idarelere ilişkin düzenlemeler şu şekildedir: "Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları yine kanunda gösterilen seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri yerinden yönetim kuralına uygun olarak kanunla düzenlenir."

Türkiye'de il özel idareleri, belediyeler ve köy idareleri temel mahalli idare kuruluşlarıdır.

1.3. İdari Vesayet

İdari vesayet, merkezi yönetimin mahalli idareler üzerindeki denetim ve gözetim yetkisini ifade eder.

Kamu Maliyesi Ders Notları – Yedinci Bölüm – Metin Arslan

Türkiye anayasasının 127. maddesinde, "Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü kuralına uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum faydasının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması gayesiyle, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir."

İdari vesayet yetkisinin kapsamının çok geniş olması, mahalli idarelerin, yerinden yönetim kuralı ve özerklik anlayışı ile bağdaşmaz.

1.4. Mali Tevzin

Türkiye'nin maliye literatüründe, merkezi idare ve mahalli idare arasındaki gelir ve gider bölüşümü (paylaşımı), mali tevzin başlığı altında ele alınmıştır.

Tevzin, denkleştirme veya dengeleme anlamına gelmektedir. Kamu hizmetlerinin çeşitli yönetim birimleri arasında paylaşımı, beraberinde kamu gelirlerinin de paylaşımını gündeme getirir. Bu sebeple, **mali tevzin** (paylaşım), kamu gelirlerinin devlet ve diğer kamu tüzel kişileri arasında paylaşımını ifade eder.

Bu paylaşım, genelde bir kısım kamu gelirlerinin tahsil edilmesi ve kullanılması yetkisinin tamamen mahalli idarelere bırakılması ve merkezi hükümet tarafından toplanan kamu gelirlerinin belli bir oranının mahalli idarelere dağıtılması şeklinde olmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARELER

Siyasi merkezden yönetim, diğer bir ifadeyle üniter (tekçi) devlet sistemini benimsemiş olan Türkiye'de, güçlü yerinden yönetim birimlerinden söz etmek mümkün değildir.

Tablo-7.1: Türkiye'de Mahalli İdareler

İl Sayısı:	81	Büyükşehir Belediyesi Sayısı:	30
İlçe Sayısı:	919	İl Belediyesi Sayısı:	51
Mahalle Sayısı:	32044	Büyükşehir İlçe Belediyesi Sayısı:	519
Köy Sayısı:	18329	İlçe Belediyesi Sayısı:	400
Bağlı Sayısı:	26038	Belde Belediyesi Sayısı:	397
Toplam Belediye Sayısı			1397
Kaynak: https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx Erişim tarihi: 09-02-2017			

Bugün, Türkiye'de mahalli idareler; (1)il özel idareleri, (2)belediyeler ve (3)köy idareleri olarak üçlü bir idari sistem bulunmaktadır. Bunlar:

2.1. İl Özel İdareleri

Türkiye'de il yönetimi, merkezi yönetimin taşradaki (merkez dışındaki) bir yönetim kademesi olup, aynı zamanda, "il özel idaresi" ismi altında ayrı bir mahalli idare birimidir.

Türkiye'de il yönetimi, iki yönlü olarak; birisi merkezi yönetimin taşradaki uzantısı, diğeri ise bir mahalli idare olarak il özel idaresidir.

Ancak, Türkiye'de merkeze bağlı il yönetiminin başındaki vali, aynı zamanda, mahalli idare birimi niteliğindeki il özel idaresinin de başı olduğundan, il özel idaresinin tüzel kişiliği pek bilinmemektedir. İl Özel idarelerinin görev alanı, il sınırlarıyla çizilmektedir. Bir il kurulduğu zaman, bu il sınırları dâhilinde il özel idaresi de kendiliğinden kurulmaktadır. Bu sebeple, Türkiye'de il sayısı kadar "il özel idaresi" vardır.

İl özel idarelerinin görevleri; İl Özel İdaresi Kanunu'nda, il özel idaresine bayındırlık, sağlık, sosyal yardım, çevre, eğitim, ziraat, orman, ekonomi, ticaret, haberleşme ve spor gibi, pek çok alanda, çok sayıda görev verilmiştir. Ancak, il özel idareleri, bu görevler ile orantılı gelir kaynaklarına sahip olmadığı için belirtilen görevlerin hemen hepsi merkezi idare tarafından yerine getirilir.

Tablo-7.2: Yıllara Göre İl Nüfusları

Yıllara göre il nüfusları, 2000-2016							
Sıra	İller	2000	2012	2013	2014	2015	2016
	Toplam-Total	64 729 501	75 627 384	76 667 864	77 695 904	78 741 053	79 814 871
1	Adana	1 879 695	2 125 635	2 149 260	2 165 595	2 183 167	2 201 670
2	Adıyaman	568 432	595 261	597 184	597 835	602 774	610 484
3	Afyonkarahisar	696 292	703 948	707 123	706 371	709 015	714 523
4	Ağrı	519 190	552 404	551 177	549 435	547 210	542 255
5	Amasya	333 927	322 283	321 977	321 913	322 167	326 351
6	Ankara	3 889 199	4 965 542	5 045 083	5 150 072	5 270 575	5 346 518
7	Antalya	1 430 539	2 092 537	2 158 265	2 222 562	2 288 456	2 328 555
8	Artvin	167 909	167 082	169 334	169 674	168 370	168 068
9	Aydın	870 460	1 006 541	1 020 957	1 041 979	1 053 506	1 068 260
10	Balıkesir	1 069 260	1 160 731	1 162 761	1 189 057	1 186 688	1 196 176
11	Bilecik	197 625	204 116	208 888	209 925	212 361	218 297
12	Bingöl	240 337	262 507	265 514	266 019	267 184	269 560
13	Bitlis	318 886	337 253	337 156	338 023	340 449	341 225
14	Bolu	255 576	281 080	283 496	284 789	291 095	299 896
15	Burdur	246 060	254 341	257 267	256 898	258 339	261 401
16	Bursa	2 150 571	2 688 171	2 740 970	2 787 539	2 842 547	2 901 396
17	Çanakkale	449 418	493 691	502 328	511 790	513 341	519 793
18	Çankırı	169 044	184 406	190 909	183 550	180 945	183 880
19	Çorum	567 609	529 975	532 080	527 220	525 180	527 863
20	Denizli	845 493	950 557	963 464	978 700	993 442	1 005 687
21	Diyarbakır	1 317 750	1 592 167	1 607 437	1 635 048	1 654 196	1 673 119
22	Edirne	392 134	399 708	398 582	400 280	402 537	401 701
23	Elazığ	517 551	562 703	568 239	568 753	574 304	578 789
24	Erzincan	206 815	217 886	219 996	223 633	222 918	226 032
25	Erzurum	801 287	778 195	766 729	763 320	762 321	762 021
26	Eskişehir	651 672	789 750	799 724	812 320	826 716	844 842
27	Gaziantep	1 292 817	1 799 558	1 844 438	1 889 466	1 931 836	1 974 244
28	Giresun	410 946	419 555	425 007	429 984	426 686	444 467
29	Gümüşhane	116 008	135 216	141 412	146 353	151 449	172 034
30	Hakkâri	223 264	279 982	273 041	276 287	278 775	267 813
31	Hatay	1 280 457	1 483 674	1 503 066	1 519 836	1 533 507	1 555 165
32	Isparta	418 507	416 663	417 774	418 780	421 766	427 324

Kamu Maliyesi Ders Notları – Yedinci Bölüm – Metin Arslan

33	Mersin	1 488 755	1 682 848	1 705 774	1 727 255	1 745 221	1 773 852
34	İstanbul	11 076 840	13 854 740	14 160 467	14 377 018	14 657 434	14 804 116
35	İzmir	3 431 204	4 005 459	4 061 074	4 113 072	4 168 415	4 223 545
36	Kars	326 292	304 821	300 874	296 466	292 660	289 786
37	Kastamonu	351 582	359 808	368 093	368 907	372 633	376 945
38	Kayseri	1 038 671	1 274 968	1 295 355	1 322 376	1 341 056	1 358 980
39	Kırklareli	323 427	341 218	340 559	343 723	346 973	351 684
40	Kırşehir	221 473	221 209	223 498	222 707	225 562	229 975
41	Kocaeli	1 192 053	1 634 691	1 676 202	1 722 795	1 780 055	1 830 772
42	Konya	1 835 987	2 052 281	2 079 225	2 108 808	2 130 544	2 161 303
43	Kütahya	592 921	573 421	572 059	571 554	571 463	573 642
44	Malatya	685 533	762 366	762 538	769 544	772 904	781 305
45	Manisa	1 276 590	1 346 162	1 359 463	1 367 905	1 380 366	1 396 945
46	Kahramanmaraş	937 074	1 063 174	1 075 706	1 089 038	1 096 610	1 112 634
47	Mardin	709 316	773 026	779 738	788 996	796 591	796 237
48	Muğla	663 606	851 145	866 665	894 509	908 877	923 773
49	Muş	403 236	413 260	412 553	411 216	408 728	406 501
50	Nevşehir	275 262	285 190	285 460	286 250	286 767	290 895
51	Niğde	321 330	340 270	343 658	343 898	346 114	351 468
52	Ordu	705 746	741 371	731 452	724 268	728 949	750 588
53	Rize	307 133	324 152	328 205	329 779	328 979	331 048
54	Sakarya	750 485	902 267	917 373	932 706	953 181	976 948
55	Samsun	1 191 926	1 251 722	1 261 810	1 269 989	1 279 884	1 295 927
56	Siirt	270 832	310 879	314 153	318 366	320 351	322 664
57	Sinop	194 318	201 311	204 568	204 526	204 133	205 478
58	Sivas	651 825	623 535	623 824	623 116	618 617	621 224
59	Tekirdağ	577 812	852 321	874 475	906 732	937 910	972 875
60	Tokat	641 033	613 990	598 708	597 920	593 990	602 662
61	Trabzon	720 620	757 898	758 237	766 782	768 417	779 379
62	Tunceli	82 554	86 276	85 428	86 527	86 076	82 193
63	Şanlıurfa	1 257 753	1 762 075	1 801 980	1 845 667	1 892 320	1 940 627
64	Uşak	320 535	342 269	346 508	349 459	353 048	358 736
65	Van	895 836	1 051 975	1 070 113	1 085 542	1 096 397	1 100 190
66	Yozgat	544 446	453 211	444 211	432 560	419 440	421 041
67	Zonguldak	630 323	606 527	601 567	598 796	595 907	597 524
68	Aksaray	351 474	379 915	382 806	384 252	386 514	396 673
69	Bayburt	75 221	75 797	75 620	80 607	78 550	90 154
70	Karaman	214 461	235 424	237 939	240 362	242 196	245 610
71	Kırıkkale	287 427	274 727	274 658	271 092	270 271	277 984
72	Batman	408 820	534 205	547 581	557 593	566 633	576 899
73	Şırnak	362 700	466 982	475 255	488 966	490 184	483 788
74	Bartın	175 982	188 436	189 139	189 405	190 708	192 389
75	Ardahan	122 409	106 643	102 782	100 809	99 265	98 335
76	İğdır	174 285	190 409	190 424	192 056	192 435	192 785
77	Yalova	144 923	211 799	220 122	226 514	233 009	241 665
78	Karabük	205 172	225 145	230 251	231 333	236 978	242 347
79	Kilis	109 698	124 320	128 586	128 781	130 655	130 825
80	Osmaniye	411 163	492 135	498 981	506 807	512 873	522 175
81	Düzce	296 712	346 493	351 509	355 549	360 388	370 371

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

TÜİK nüfus tahminleri, 2000-2006, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), 2007-2016

2.1.1. İl Özel İdarelerinin Organları

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununa göre, İl özel idaresinin yönetim organları; (1)il genel meclisi, (2)il daimi encümeni ve (3)validir.

Bunlar:

2.1.1.1. İl Genel Meclisi

İl genel meclisi, il özel idaresinin genel karar organıdır.

İl genel meclisi, ilçeler ismine seçilen üyelere oluşur. Her İlçe bir seçim çevresidir. Seçim 5 senelik bir dönem için yapılır. İl Özel İdaresi Kanunu'na göre, il genel meclisleri, her ayın ilk haftasında toplanır. Toplantı süreleri bütçenin görüşüldüğü Kasım ayında 20 günü, diğer toplantılarda en çok 5 günü aşamaz. Toplantıya önceki kanuna göre vali başkanlık ederdi. Ancak yapılan değişiklikle il genel meclisinin seçilmiş bir başkanı bulunmakta ve toplantılara bu seçilen kişi başkanlık etmektedir.

İl genel meclisinin görevleri. İl Özel İdaresi Kanunu'nda düzenlenmiştir.

İl genel meclisinin görevleri:

1. İl özel idaresinin bütçesini kabul etmek,
2. İllerin mallarını idare etmek, gerektiğinde tahsisini değiştirmek,
3. Muhtelif konularda il genel meclislerine alınması gereken kararları almak.

İl genel meclisi kararları en geç 5 gün içinde Valiye gönderilir. Vali, hukuka aykırı gördüğü kararları gerekçesiyle birlikte 7 gün içinde meclise iade eder. Meclis kararında direnirse idari yargıda iptal davası açabilir.

2.1.1.2. İl Daimi Encümeni

İl daimi encümenin (kurul) başkanı Validir, il özel idaresinin sürekli görev yapan karar organıdır. İl daimi encümeni, il genel meclisi tarafından seçilen 5 üyeden oluşur, üyelerinin görevleri bir senedir. İl daimi encümeni, İl genel meclisi toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda, yerine geçerek, karar alabilmektedir. İl Özel İdaresi Kanunu'nda il daimi encümenin görevleri de belirtilmiştir.

İl daimi encümenin görevleri:

1. Vali tarafından gönderilen il bütçesini inceleyip görüşünü beyan etmek,
 2. Vali tarafından her ay sonu gönderilen harcama cetvellerinin bütçeye uygunluğunu inceleyip onaylamak,
 3. Özel idare bütçesi ve il genel meclisinin kararları gereği ilgili satın alma ve eksiltme şartnameleri hakkında görüş bildirmek,
 4. İl özel idaresinin görevleri ile ilgili konularda yasaklayıcı tedbirler ve kararlar almak,
 5. Özel idare tarafından yapılacak hizmetler karşılığı olarak alınacak ücretlerin tarifelerini düzenleyerek meclise sunmak,
- İl daimi encümeni, vali başkanlığında toplanır. Valinin yokluğunda encümen genel sekreter başkanlığında toplanır.

2.1.1.3. Vali

Vali, il özel idaresinin yürütme organıdır. Vali aynı zamanda, merkezi yönetimin ildeki en yüksek temsilcisidir. Vali, merkezi hükümet tarafından atamayla göreve gelmektedir. Başında atanmış bir kişinin bulunduğu bir yönetim birimini zaman zaman tartışma konusu olmaktadır.

İl özel idaresinin yürütme organının başı olan valinin görevlerini aşağıdaki gibi, özetlemek mümkündür:

1. İl genel meclisi ve daimi encümeninin kararlarını uygulamak,
2. İl özel idare bütçesini hazırlamak, ilgili organlara sunmak ve uygulamak,
3. Bütçeye göre yapılan aylık harcama cetvellerini il daimi encümenine göndermek,
4. İta amiri sıfatıyla ödeme emirlerini imza etmek.

İlçelerde kaymakamlar, valinin vereceği özel idare hizmetleri ile ilgili görevleri yaparlar.

İl özel idarelerinin gelirleri; İl Özel İdarelerinin gelir kaynakları son derece yetersizdir. Bunlar:

1. Kanunlarla gösterilen il özel idaresi vergi, resim, harç ve katılma payları.
2. Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar.
3. Genel ve özel bütçeli idarelerden yapılacak ödemeler.
4. Taşınır ve taşınmaz malların kira, satış ve başka suretle değerlendirilmesinden elde edilecek gelirler.
5. İl genel meclisi tarafından belirlenecek tarifelere göre tahsil edilecek hizmet karşılığı ücretler.
6. Faiz ve ceza gelirleri.
7. Bağışlar.
8. Her türlü girişim, iştirak ve faaliyetler karşılığı sağlanacak gelirler.
9. Diğer gelirler.

2.1.2. İl Özel İdare Bütçesi

Vali tarafından hazırlanan bütçe tasarısı, Eylül ayı başında il daimi encümenine sunulur. Encümen, bütçeyi inceleyerek görüşüyle birlikte Kasım ayının birinci gününden önce İl Genel Meclisine sunar.

İl genel meclisi, bütçe tasarısını sene başından önce aynen veya değiştirerek kabul eder. Ancak, meclis bütçe denkleğini bozacak şekilde gider artırıcı ve gelir azaltıcı değişiklikler yapamaz.

2.2. Belediyeler

Belediye, şehir yönetimidir. Bu sebeple, bir il sınıırı içinde çok sayıda belediye bulunabilmektedir.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 4.maddesine göre belediyeler, son nüfus sayımına göre nüfusu 5000'den fazla olan yerler ile nüfusuna bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerinde kurulur. Aynı kanuna göre, nüfusu 5000'i aşan yerlerde belediye kurulabilmesi için mesafe şartı da getirilmiştir. İki belediye meskun mahalleri arasında da en az 5000m., mesafe olmalıdır.

Büyükşehir belediyelerinin kurulması, Anayasa'nın 127. maddesinde yer alan "kanunla büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim şekilleri getirilebilir", hükmünden hareketle, 1984 senesinde yapılan kanuni düzenlemeyle başlamıştır. Son olarak da 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile düzenlenmiştir. Büyükşehirlerin belediye hizmetleri bakımından farklı bir yönetim tarzına kavuşturulmasından maksat, hizmetlerin daha planlı ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır.

İl ve ilçe şehir merkezlerinde, belediye kurulması zorunlu olduğundan, Türkiye'de halen mevcut 81 ilden 16'sında büyükşehir belediyesi bulunurken, geriye kalan 65 ilde de merkez ilçe belediyesi bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'deki 850'nin üzerindeki ilçede de ilçe belediyesi vardır.

Bunların dışında, sayıları 2000'i aşan belde belediyesi bulunmaktadır. Türkiye'de belde kavramı, il ve ilçe statüsünde olmayan, fakat belediye teşkilatı bulunan yöreleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Belediye kurulan köyler, köy statüsünden çıkarılır. Belde sınırları dâhilinde mahalleler oluşturulur. Her mahalle ayrı bir muhtarlık haline getirilir.

2.2.1. Belediyenin Organları

Belediyenin organları; belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanıdır.

2.2.1.1. Belediye Meclisi

Belediye meclisi, belediyenin en yetkili genel karar organıdır. Belediye meclisi, belde halkı tarafından seçilen üyelerden oluşur. Belediye meclisinin üye sayısı, beldenin nüfus büyüklüğüne göre 9 ile 55 arasında değişir. Nüfus büyüklüklerine göre seçilecek belediye meclisi üye sayısı aşağıdaki gibidir:

Nüfusu 10.000 ve daha az olan belediyelerde 9, nüfusu 10.001-20.000 arasındaki belediyelerde 11, nüfusu 20.001-50.000 arasındaki belediyelerde 15, nüfusu 50.001-100.000 arasındaki belediyelerde 25, nüfusu 100.001-250.000 arasındaki belediyelerde 31, nüfusu 250.001-500.000 arasındaki belediyelerde 37, nüfusu 500.001-1.000.000 arasındaki belediyelerde 45, nüfusu 1.000.000'dan fazla olan belediyelerde 55 meclis üyesi ve aynı sayıda yedek üyelik hesaplanır.

Belediye meclisinin görevleri 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 18.maddesinde düzenlenmiştir. Bunları aşağıdaki gibi, özetlemek mümkündür:

1. Bütçeyi görüşüp karara bağlamak,
2. Kanunlarla belirtilmiş vergi, resim, harç ve tarifeler dışında kalan ve yapılacak hizmetler karşılığında alınacak ücret miktarını belirlemek,
3. Beldenin geleceğe ilişkin imar programları konusunda karar vermek,
4. Belediyeye ait imtiyaz sözleşmelerini inceleyip karara bağlamak.
5. Belediye meclisi, her ayın ilk hafta başında olağan olarak toplanır. Bütçe görüşmelerine rastlayan toplantının süresi en çok 20 gündür. Diğer toplantı süreleri ise en çok 5'er gündür. Kasım ayı toplantısı, dönem başı toplantısıdır.

Belediye meclisi kararları en geç yedi gün içinde mahallin en büyük amirine gönderilir. Mülki idare amirine gönderilmeyen kararlar yürürlüğe girmez. Mülki idare amiri hukuka aykırı gördüğü kararlar aleyhine idari yargıya başvurabilir. Kesinleşen meclis kararları en geç yedi gün içinde belediye başkanı tarafından halka duyurulur.

2.2.1.2. Belediye Encümeni

Belediye encümeni (kurulu), belediyenin hem karar ve yürütme organı hem de danışma organıdır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 33. maddesine göre belediye encümeni, belediye başkanının başkanlığında, belediyedeki muhtelif hizmet birimlerinin amirleri ile seçimle gelen üç üye ile birlikte nüfusu 100.000'i geçen yerlerde toplam 7 kişiden, diğer belediyelerde ikisi birim amiri diğerleri seçilen üyelerden olmak üzere toplam 5 üyeden oluşur. Encümen üyeleri bir sene için seçilir.

5393 sayılı Belediye Kanununun 34. maddesine göre belediye encümeninin görevlerini aşağıdaki gibi, özetlemek mümkündür:

1. Belediye başkanı tarafından hazırlanan bütçenin ilk incelenmesi,
2. Aylık gelir ve gider cetvellerinin incelenmesi ve denetlenmesi,
3. Kamulaştırılacak yerler hakkında özel kanuna uygun olarak karar verilmesi,
4. Beklenmeyen giderlerle ilgili ödeneğin harcama yerlerinin belirlenmesi,
5. Bütçede bir bölüm içindeki maddeler arasında aktarma yapılması,
6. Belediye görevlerinin yapılmasını sağlamak için uyarılar çıkarılması,
7. Ulaşım araçlarının ücret ve tarifeleri ile zaruri ihtiyaç maddelerine ait fiyat (narh) tespiti,
8. Belediye taşınır mallarından gerekenlerin artırma ile satışa çıkarılması,

9. Belediye cezaları hakkındaki kanunlara dayanarak ceza takdiri yapılması,

10. Belediye memurlarının atanma, terfi, cezalandırma veya ödüllendirme, işten çıkarılma ve emekliye sevkleri hakkında başkanlıktan gelecek tekliflerin incelenmesi ve karara bağlanması.

Belediye encümeni, belediye başkanının veya görevlendireceği kişinin başkanlığında toplanır. Encümen toplantısı, haftada birden az olmamak üzere önceden belirlenen gün ve saatte yapılır.

2.2.1.3. Belediye Başkanı

Belediye başkanı, belediye tüzel kişiliğinin temsilcisi ve aynı zamanda belediyenin yürütme organıdır. Belediye başkanları, doğrudan doğruya beldede oturan seçmenler tarafından 5 sene için seçilir. 5393 sayılı Belediye Kanunu belediye başkanının görevlerini sıralamıştır.

Belediye başkanının temel görevleri:

1. Belediye meclisinin ve encümenin kararlarını uygulamak,
2. Söz konusu meclislerin onayını gerektirmeyen belediye görevlerini yerine getirmek,
3. Belediyelerin mahallî nitelikteki esenlik, sağlık, bayındırlık işlerini takip etmek,
4. Belediye mallarını yönetmek,
5. Belediyelerin gelir ve alacaklarını izlemek ve toplamak.

2.2.2. Belediyelerin Görevleri

5393 sayılı Belediye Kanunu, belediyelere büyüklüğüne ve gelir imkânlarına bakılmaksızın çok sayıda zorunlu görevler yüklemiştir. Ayrıca, diğer bazı kanunlarla da belediyelere başka görevler de yüklenmiştir. Kanunlarla belediyelere verilen görevlerin sayısı 200'ün üzerindedir. Bu görevlerin önemlileri:

1. Altyapı ve bayındırlık ile ilgili görevler,
2. Nikâh (evlendirme) ile ilgili görevler,
3. Ulaştırma görevleri,
4. Zabıta, İtfaiye ve acil durum planlaması görevleri,
5. Kültür- sanat görevleri,
6. Eğitim ve öğretime ilişkin görevler,
7. Hayvanların korunması, ziraat ve hayvancılıkla ilgili görevler,
8. İktisadi ve mali görevler,
9. Sosyal yardım görevleri,
10. Çevre sağlığı ile ilgili görevler.

2.2.3. Belediyelerin Gelirleri

Belediye gelirlerini; (1)öz gelirler, (2)devlet gelirlerinden paylar, (3)devlet yardımları ve (4)fevkalade gelirler olarak dört ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar:

2.2.3.1. Öz Gelirler

Belediyelerin öz gelirleri, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu ve diğer kanunlarda düzenlenmiş çeşitli vergi, resim ve harçlardan oluşur. Bunlar:

1. Belediyelere ait olan vergiler:

1. Emlak Vergisi,
2. Çevre Temizlik Vergisi,
3. İlan ve reklam vergisi,
4. Eğlence vergisi,
5. Haberleşme vergisi,
6. Elektrik ve havagazı tüketim vergisi,
7. Yangın sigorta vergisi,

2. Belediyelere ait olan harçlar:

1. İşgal harcı,
2. Tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcı,
3. Kaynak suları harcı,
4. Tellallık harcı,
5. Hayvan kesimi, muayene ve denetleme harcı,
6. Ölçü ve tartı aletleri muayene harcı,
7. Bina inşaat ruhsat harcı,
8. Kayıt ve suret harcı,
9. İmar ile ilgili harçlar,
10. İşyeri açma izni harcı,
11. Muayene, ruhsat ve rapor harcı,
12. Sağlık belgesi harcı,

Harçların tahsil usulleri ve miktarları kanunla düzenlenmiştir.

3. Belediyelere ait olan Harcamalara Katılma Payları (Şerefiyeler):

1. Yol harcamalarına katılma payı,
2. Kanalizasyon harcamalarına katılma payı,
3. Su tesisleri harcamalarına katılma payı.

Bu paylar, gayrimenkulün vergi değerinin %2'si ile sınırlandırılmıştır.

2.2.3.2. Devlet Gelirlerinden Paylar

Belediyelere ve il özel idarelerine genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmektedir. Merkezi devlet vergi gelirlerinin %10 civarında bir kısmı, esas itibarıyla nüfus kriterine göre il özel idareleri ve belediyelere dağıtılmaktadır.

2.2.3.3. Devlet Yardımları

Belediye gelirleri içinde mühim bir yer tutan devlet yardımları, muhtelif fonlar ile merkezi bütçedeki yedek ödenek tertibine konulan ödeneklerden yapılan yardımları da kapsamaktadır. Zaman zaman kanun çıkarmak suretiyle de belediyelere bazı yardımlar yapılmaktadır. Belediyelerin bir kısım kamu kurumlarına olan borçlarının silinmesine ilişkin tahkim kanunları bunlardan en önemlileridir.

2.2.3.4. Fevkalade Gelirler

Belediyeler 5393 sayılı Kanuna göre tahvil çıkartarak borçlanabilirler. Belediyelerin en çok borçlandığı kurum İller Bankasıdır. İller Bankası belediyelere kısa vadeli, faizsiz kredi verebilmektedir. Belediyeler ayrıca dış borçlanma yoluna da gidebilmektedir.

2.3. Köyler

Köy, en küçük ve sayısı en fazla olan mahalli idare birimidir. Köyler de belediyeler ve il özel idareleri gibi, tüzel kişiliğe sahip mahalli idare birimleridir.

Köy tüzel kişiliğinin, köy derneği, ihtiyar meclisi ve köy muhtarı olmak üzere üç organı vardır. Köy Kanunu'na göre, köy muhtarını ve ihtiyar meclisi üyelerini seçme hakkı olan ve köyde yaşayan seçmenlerin tamamı, **Köy Derneğini** oluşturur. Köy derneği, köy muhtarı ve

İhtiyar meclisi üyelerini seçer, yapılması isteğe bağlı işlerin zorunlu hale getirilmesine karar verir, köyün bir başka köyle birleşmesine veya ayrılmasına, gerekli şartlar oluştuğunda köyde belediye kurulmasına karar verir.

Köylerin yönetimi 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanununa göre olmaktadır. Kanun köyü üç değişik açıdan tanımlamıştır:

1. Birinci tarife göre, nüfusu iki binden aşağı olan yerleşme birimi köydür.
2. İkinci tarifte; cami, okul, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan toplu ve dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy oluşturur.
3. Üçüncü olarak köy, bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülmeyen mallara sahip olan ve kanunla kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlık, yani bir tüzel kişidir.

Köyün kurulabilmesi için o yerleşim yerinin, nüfusu yüz elliden çok ve iki binden az olması gerekir. Türkiye’de şehirleşmedeki artışa bağlı olarak köylerden şehirlere yoğun bir göç söz konusudur.

Köye ait işler; zorunlu işler ve isteğe bağlı işler olarak iki grupta toplanmıştır:

1. Zorunlu işler sağlık, temizlik, bayındırlık, tarım ve eğitim konularıyla ilgili işler.
2. İsteğe bağlı işler ise daha çok köyün, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesi ile ilgili hizmetlerden oluşmaktadır.

Köy yönetimi, muhtar, köy derneği ve köy ihtiyar meclisi olmak üzere **üç organdan** oluşur.

1. Muhtar. Muhtarlık tipi teşkilatlanma hem illerin mahallelerinde hem de köylerde bulunmaktadır. Muhtar, hem köy idaresinin başı hem de köyde devletin görevlisidir.

Köy muhtarı, ihtiyar meclisinin başkanıdır. Muhtar, köy yönetiminin başı ve yürütme organı ve aynı zamanda, merkezi yönetimin köydeki görevlisidir. Köy muhtarı doğrudan doğruya 5 senede bir, köyde oturan seçmenler tarafından seçilir. Siyasi partiler aday gösteremez. Muhtarların bütün işlemleri kaymakam ve valinin vesayet denetimine tabidir. Köy muhtarlıklarının görevleri, başlıca hizmetlerin ilçede kaymakamlık yönetiminde kurulan Köylere Hizmet Götürme Birliklerine devredilmesiyle oldukça azalmıştır.

2. Köy Derneği: Köyde bulunan bütün kadın, erkek seçmenlerden meydana gelmektedir. Köy derneği köy muhtarı ve ihtiyar meclisi üyelerini seçer, yapılması isteğe bağlı işlerin zorunlu hale getirilmesine karar verir, köyün bir başka köyle birleşmesine veya ayrılmasına, gerekli şartlar oluştuğunda köyde belediye kurulmasına karar verir.

3. Köy İhtiyar Meclisi: Köyün yürütme, denetleme ve karar organı olarak seçimle gelenler ve tabii üyelerden teşekkül eder. Seçimle gelenler, köy derneği tarafından tek dereceli ve çoğunluk usulüyle beş seneliğine seçilirler. İhtiyar meclisinin tabii üyeleri ise köy okulunun müdürü ve köy imamıdır. Köy ihtiyar meclisi köye ait işleri görüşür ve bunları önem sırasına koyar; hangi işlerin nasıl yapılacağına karar verir; köy hizmetleri için kamulaştırma kararı verir; zorunlu işleri yapmayan köylüye para cezası verir; köy hizmetleri için köylüden alınan paranın miktarını köy halkının durumuna göre belirler.

Büyükşehir belediyesi kurulması ve sınırlarının belirlenmesi ile ilgili 2012 tarihli 6360 sayılı Kanun köyleri de etkilemiştir. Büyükşehir Belediyesi bulunan otuz ilde köylerin tüzel kişiliği ilk yerel seçimlerde kaldırılarak, bunlar bağlı buldukları ilçenin mahallesi hâline getirildi. Kanuna göre tüzel kişiliği kaldırılan köyler, artık Büyükşehir Belediyelerinin yönetim alanına girdikleri için emlak vergisi verecek ve vergi, harç ve katılım payı ödeyecektir. Ancak kanunda bunların beş yıl süreyle alınmayacağı ve bu yerlerde içme ve kullanma suları için alınacak ücretin beş yıl süreyle en düşük tarifinin yüzde yirmi beşini geçmeyecek şekilde belirleneceği hükmü getirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tespit edilen 2011 yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayım sonuçlarına göre nüfusu iki binin altında olan belediyelerin tüzel kişilikleri, ilk yerel seçimden genel seçimden geçerli olmak üzere kaldırılarak köye dönüştürülmüştür. (Kaynak: http://www.kas.de/wf/doc/kas_34517-1522-12-30.pdf?130529081937 Erişim tarihi: 09-02-2017)

Köy bütçesi ve gelirleri, köy gelirlerinden olan salma bir aile vergisidir. Salmanın yükümlüsü, köyde oturanlar veya oturmamakla beraber köy ile maddi ilişkisi olanlar salma mükellefidir. Köyde oturanlar ferdi olarak değil aile olarak yükümlüdür. Salma, köy ihtiyar meclisi tarafından yükümlünün mali durumu dikkate alarak salınır. Köyün salma ve imce dışında kalan diğer öz kaynakları, köylere yeter derecede gelip getirecek nitelikte değildir.

İmce ise, bir köy veya köy topluluğu (bir grup toplum da yapabilir) içinde işlerin gönüllü veya zorunlu olarak ve elbirliği içinde yapılması. Köyün herhangi bir meselesinin halline karar verilmişse, köydeki her ev işgücünü karşılamak zorundadır.

Köyün ana gelir kaynakları:

1. Köy kanuna göre alınacak ceza paraları,
2. Köy namına kayıtlı emlak ve arazi geliri,
3. Köy namına vakfedilen arazi ve emlak geliri,
4. Düzenli olmayan gelirler (ağaç, arazi, emlak, faiz),
5. Hediye ve bağışlanmış paralar ve mallar,
6. Köy namına ekilen tarla geliri,
7. Köy tezgâh ve ambar ve dükkânları geliri,
8. Mühürlenecek ilmühaberlerden alınacak para,
9. Mera Yönetmeliği uyarınca ihtiyaç fazlası meraların İl Mera Komisyonunca kiralanmasından elde edilen otlama bedellerinin % 25’i olarak köy bütçesine aktarılan para,

10. Köy sınırı içinde sahipsiz ağaçların ve yemişlerin geliri.

Köy namına harcanacak para iki türdür. Biri köylünün isteğine bağlı olmayan, diğeri köylünün isteğine bağlı olandır.

Köy giderleri:

Köylünün isteğine bağlı olmayarak harcanacak paralar şunlardır:

1. Köy muhtarının köy derneğince belirlenen aylık veya seneliği (Muhtar aylığına ilişkin bu hüküm 2108 sayılı Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası uyarınca merkezi hükümet bütçesinden ödendiğinden uygulama imkânı kalmamıştır).
2. Varsa köy kâtibinin aylığı,
3. Köy namına yazılı veya vakıf emlak ve arazinin vergi ve diğer masrafı,
4. Köyün mecburi işlerine harcanacak paralar,
5. Köylünün isteğine bağlı iken mecburi hale getirilen işlere harcanacak paralar,
6. Köy işine bakacak adamların aylığı.

Yedinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Türkiye’nin yönetim yapısını genel hatları ile açıklayınız.

2. Devletin organize olma şekli olan “Merkezden Yönetim” ve “Yerinden Yönetim” nedir?

3. Siyasi yönden yerinden yönetim ve idari yönden yerinden yönetim nedir?

4. İdari Vesayet ve Mali Tevzin nedir?

5. Belediyenin organlarını yazarak, açıklayınız.

6. Belediyenin gelirleri nelerdir?

7. Belediyenin öz gelirleri nelerdir?

8. Köy bütçesinde belirtilen köy ana gelir ve giderlerini yazınız.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DEVLET BÜTÇESİ

Bu bölümde, bütçenin işlev ve ilkeleri konuları incelenmektedir.

1. BÜTÇE KAVRAMI VE BÜTÇENİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Bütçe Kavramı ve Bütçenin Gelişimi

Bütçe, genel anlamda, belirli bir zaman süresini kapsayan bir finansman planıdır.

Devlet sisteminde bütçe ilk olarak İngiltere’de doğmuş ve Tanzimat’tan sonra Fransa’nın etkisiyle yavaş yavaş Osmanlı Devleti’ne de girmiştir. İngilizce “**budget**”; çanta veya cüzdan anlamında kullanılan bütçe kavramı yerine Türkiye’de geçmişte “**muavazene (denge) defteri**” veya “**muavazene-i umumiye**” (genel denge) kavramı kullanılmıştır. Bütçe ifadesi **1876 tarihli Kanuni Esasi’ de** (Anayasa) yer almak suretiyle dilimize yerleşmiştir.

Bütçe, bilançodan farklı olarak geçmişe değil, geleceğe ilişkin gelir ve giderleri gösterir. Prensip olarak gelecek sene içinde elde edileceği tahmin edilen gelirlerle o sene içinde yapılması düşünülen giderleri kapsar. Bu anlamda, devletin gelir ve harcamalarının karşılıklı olarak gösterildiği belgeye **devlet bütçesi** denir.

Bütçe, hukuki olarak devletin gelirlerini toplamasına izin, harcamaların da yapılmasına yetki veren bir kanundur. Bütçe kanunu çerçevesinde, kanun koyucunun çizdiği sınırlar ve verdiği yetkiler dâhilinde gelir ve gider uygulamaları gerçekleştirilebilecek, devletin fonksiyonları yerine getirilebilecektir. İlke olarak bir senelik dönemler için verilen bu yetki, geçici bütçe uygulamaları ve diğer sebeplerle sınırlı süreler için de sağlanabilmektedir. Geniş anlamda bütçe, mevcut, geçmiş ve gelecekteki gelir ve harcamalarını esas alan devlet için bir mali plan niteliği taşır.

Bütçe kanunu, devlet faaliyetlerinin bir aynası niteliğindedir. Devlet; sosyal ve iktisadi gayelerini, bütçede yer alan kamu gider ve gelirleri aracılığıyla gerçekleştirmekte, bu bakımdan bütçe bir mali plan-program özelliği taşımaktadır. Bütçe, diğer yönüyle yürütme organının izleyeceği siyaseti yansıtmaktadır. Bütçe bir cihetiyle her ülkede siyasi bir nitelik taşır ve bu süreç içerisinde bütçeler hem bir belge hem de bir araç gibi, kullanılma niteliğine sahiptirler.

Bütçe, belirli bir döneme ait kamu gelir ve gider dengesini gösteren ve bu dönem içinde kamu gelirin topllanması, kamu harcamalarının yapılması hususunda yasama organı tarafından yürütme organına verilen yetkiyi içeren bir kanundur. Diğer bir tanımla **bütçe**, devletin her sene vergi ve benzeri yollarla milli ekonomiden ne kadar gelir toplayacağını ve toplanan gelirin nerelere harcanacağını gösteren bir belgedir. Bütçe bir ciheti ile kanun, bir ciheti ile uygulama ve bir başka ciheti ile bir tasarruf özelliği taşır.

Uzun bir gelişimin sonucu olarak günümüzdeki yapısına kavuşmuş olan bütçeye; otoriter dönemlerde, genel olarak hükümet hâkim olmuş, milli hâkimiyet ve demokratikleşme ile birlikte ise bütçe kurumsal bir nitelik kazanmıştır.

Kamu gelirlerinin devlet hazinesinde toplanması ve buradan kamu hizmetleri için harcanması, devletin ülke ve toplum üzerindeki hâkimiyet hakkının tabi bir sonucudur. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde devletin gelir ve giderlerinin idaresi halkın temsilcilerinden oluşan yasama organı tarafından yürütülür. Bu hak bütçe hakkı olarak ifade edilir.

Türkiye’de bütçe hakkı ilk defa **1876 Anayasası** ile kabul edilmiştir. Ayrıca bu anayasayla klasik bütçe anlayışı benimsenerek bütçeler idari sınıflandırma esasına göre yapılmış, devletin bütçesi tanımlanarak gelir ve giderlerin bölümler itibarıyla onanması ve bütçenin senelik olması ilkeleri ile **Sayıştay** denetimi ve **Kesin Hesap Kanunu** esasları kabul edilmiştir.

Çağdaş bütçe hakkı, mali sistemimizin yakın zamana kadar temelini teşkil eden **1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun** 1927 senesinde kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu kanunla devletin her türlü malvarlığı, gelir ve giderlerinin idaresi ve muhasebesi düzenlenmiştir. Bu dönemde klasik bütçeleme sisteminin uygulanmasına devam edilmiş, ancak harcamaların sınıflandırılmasında bir yenilik yapılmıştır. 1950 senesine kadar bütçe harcamaları yalnız organik temele göre basit bir sıralamaya tabi tutulurken, bu tarihten itibaren cari harcamalar- yatırım harcamaları şeklinde ikili bir tasnif uygulanmaya başlanmış olup ilk kez ekonomik sınıflandırma yapılmıştır.

1961 Anayasası ile bütçelemeye ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu anayasayla, kanunların Anayasa’ya uygunluklarının Anayasa Mahkemesi tarafından yargı denetimine tabi tutulması ile diğer kanunlara ilave vergi, gider ve bütçe kanunlarına da yargı denetimi yolu açılmıştır. Ayrıca, bütçenin iktidar grubu üyelerinin çoğunlukta olduğu daha uzman kişilerden oluşan komisyonda şekillenmesi, genel kurulda da genel olarak buna uyulması istenmiştir.

Bütçe harcamalarının tasnifinde benimsenen ikili sınıflandırma, 1964 senesinden itibaren cari-yatırım ve transfer harcamaları olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

1964–1973 seneleri arasında ise kurum ve kuruluşların tüm faaliyetleri belirlenerek kendi bütçelerinde harcama kalemlerini temsil eden bölüm başlıkları altında gösterilmiştir.

1973 senesinde Türk bütçe sisteminde “**program bütçe sistem**”ine geçilmiştir. Yeni sistem ile idari yapıda fonksiyonel bir değişiklik yapılmadan, bütçe kod yapısı fonksiyonel sınıflandırma yapısına uygun olarak değiştirilmiştir.

1980 sonrası dönemde ekonomide görülen liberalleşme akımı bütçe sistemine de yansımıştır. Bu dönemde normal kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması, milletlerarası ekonomik ve mali ilişkilerin artmasıyla 1995 yılında “Kamu Mali Yönetimi Projesi” kapsamında milli ve milletlerarası karşılaştırmalara imkân verecek, ölçme ve analiz yapmaya elverişli bir bütçe kod yapısının oluşturulması konusunda çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda IMF uzmanlarının da yardımlarıyla GFS (Devlet Mali İstatistikleri) ve AB’de uygulanan ESA’95 (Avrupa Muhasebe Sistemi) kod yapısına uyumlu bir bütçe kod yapısı olan analitik bütçe sınıflandırması ilk defa 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki idarelerin bütçelerinde uygulamaya konulmuştur. Mahalli idareler, sosyal güvenlik kurumları, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile özel bütçeli idareler ise 2006 senesinden itibaren bu sınıflandırma sistemine göre bütçelerini hazırlamaya başlamıştır.

Bütçe ile kalkınma planları arasında bağ kurulamaması, bütçe uygulamalarının tek mali sene ile sınırlı olması ve AB’ye uyum süreci, mevcut mali yönetim anlayışımızda değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Bu kapsamda hazırlanan **5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu** 10.12.2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.

Kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu ile kamu kaynaklarının daha etkin, etkili ve ekonomik kullanımı, plan-program ve bütçe ilişkisinin kurulması esas alınmıştır. Ayrıca mali saydamlık ve hesap verebilirliğin sağlanması gibi ilkeler ile çok senelik bütçeleme anlayışı benimsenerek, çıktı-sonuç odaklı kaynak tahsisinin gerçekleştirilmesi gayesiyle de performans esaslı bütçelemeye geçiş çalışmaları başlatılmıştır.

1.2. Bütçe İlkeleri

Gerek bütçenin hazırlanması ve gerekse uygulanması bakımından göz önünde bulundurulması ve sağlıklı bir bütçe uygulaması için geliştirilmiş ilkeleri vardır.

Bütçenin mali ve sosyo-ekonomik fonksiyonlarının başarısı ve etkinliği bakımından büyük önem taşıyan bütçe ilkeleri arasında; genellik, birlik, tahsis, ön izin, senelik olma, alenilik ve açıklık, doğruluk ve samimilik ilkeleri belirtilebilir. Bu ilkeler klasik bütçe kaideleri olarak da isimlendirilir. Bunlar:

1.3.1. Genellik İlkesi

Devletin bütün gelirlerinin ve harcamalarının tam olarak bütçede yer almasıdır.

Bütçe hazırlanırken gelir ve giderlerin birbirlerinin arkasına gizlenmeyecek şekilde, ayrı ayrı tutarlar halinde gösterilmesi ve kamu gelirlerinin önceden belirli bir hizmete mukabil olarak gösterilmeksizin bütün kamu gelirlerinin bütün kamu harcamalarının karşılığı olarak kabul edilmesidir.

Genellik ilkesinin iki görünümü vardır; birincisi gelir ve giderlerin bütçede yer alışı şekli, diğeri ise gelirlerin giderlere tahsis edilememesi (adem-i tahsis) ile ilgilidir. Bunlar:

1. Gelir ve giderlerin bütçede yer alışı şekli açısından: Bütçede; devletin gelir ve harcamalarının gösterilişi şekli bakımından safi usul ve gayrisafi usul olmak üzere iki usul vardır. **1. Safi usul;** bir kaynaktan elde edilen gelirden o gelirin elde edilmesi için yapılmış olan giderin düşülmesinden sonra, bütçede kalan tutarın gösterilmesidir. Aynı şekilde, herhangi bir harcama yeri ile ilgili olarak ortaya çıkan gider tutarından, o gider yerinden sağlanmış bir gelir varsa bu miktarın giderden düşüldükten sonra kalan kısım bütçede yer alacaktır. **2. Gayrisafi usul;** bir kaynaktan sağlanan gelir ile o gelirin elde edilmesi için yapılan giderin, birbirleriyle ilişkilendirilmeksizin, bütçede ayrı ayrı yer alması, yani birbirlerine mahsubu yapılmaksızın gösterilmesidir. Bu usulde; gelirin arkasına gider, giderin arkasına gelirin gizlenmesi önlenmiş olacağından bazı sakıncalara imkân vermemektedir. Bu usulde; gelir ve giderler ayrı ayrı gösterileceğinden bütçe rakamları ve kalemleri kabarmaktadır.

2. Belirli gelirlerin belirli giderlere ayrılabilmesi açısından: Buna “**adem-i tahsis ilkesi**” veya “**hazine birliği ilkesi**” de denilmektedir. Bir kaynaktan sağlanan gelirin, o gelirin sağlanması için yapılacak gidere karşılık olarak gösterilmemesini ifade etmektedir. Bu manada, gelirlerin tamamı gelir bütçesinde, giderlerin tamamı da gider bütçesinde gösterilir.

1.3.2. Birlik İlkesi

Bütçede birlik ilkesi, tüm devlet gelir ve harcamalarının tek bir bütçede gösterilmesini ister.

Birlik ilkesine göre, bir bütçenin gelir ve gider cetvelleri tüm devlet gelir ve harcamalarını yansıtır nitelikte olacaktır. Bütçede birlik ilkesine uyulması, tüm kamu hizmetlerinin birbiri ile koordineli olmasını ve hizmet tekrarlarına yer verilmemesi ve dolayısıyla hizmetlerin daha düzenli yürütülmesini sağlar.

Bütçede birlik ilkesi genel kabul görmeye birlikte, günümüzde uygulamada bunun istisnaları da vardır ve yaygınlaşmaktadır. Bunlara örnek olarak Türkiye’de uygulanan genel bütçe yanında özel, mahalli idareler bütçesi, düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçeleri ile sosyal güvenlik kurumları bütçeleri sayılabilir.

Günümüzde süratle değişen sosyal ve iktisadi duruma tek bütçenin uyum ve esneklik sağlayamaması sebebiyle tek bütçeden kaçışlar da olmaktadır. Daha az bürokrasiyi ve sınırlamaları gerektiren bütçe uygulamalarına zaman zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.3. Ön İzin İlkesi

Ön izin ilkesi mali seneye girilmeden önce bütçenin onaylanmış ve kanunlaşmış olmasını ister.

Bütçe ile yasama organı, yürütme organına gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılması için izin ve yetki vermiş olur. Gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde bütçe kanunları yeni mali sene (01 Ocak, 31 Aralık) başlamadan meclislerde incelenerek bütçe kanunu ile getirilen sınırlar dâhilinde gelirleri toplama ve giderleri yapma yetkisi verilir.

Savaş hali veya fevkalade bazı durumlar hariç ön izin ilkesinin istisnası pek fazla yoktur.

1.3.4. Yıllık Olma İlkesi

Bütçelerde bir senelik dönemin, bütçe uygulaması itibarıyla uygun bir zaman dilimi olmasından çoğu ülkelerde bir sene için geçerli olur.

Bir sene bütçe uygulamaları için ne uzun ne de kısa bir süredir, çünkü daha uzun süreler tahmin için zorluk çıkarabilir, daha kısa dönemler ise yetkili makamları gereksiz meşgul edebilir. Sağlıklı ve isabetli tahminlerde bulunabilmek ve uygulama üzerinde denetim yapabilmek açısından bir senelik süre kâfi bir zaman ölçüsü olduğu gibi, toplumsal hayatta da uygun bir süre olarak genel kabul görmektedir.

Bütçenin ve hesap döneminin senelik olması, piyasa işlemleri için de geçerli olduğundan, devlet vergi gelirlerini toplama bakımından da senelik devre ile bağlıdır. Gelir ve kurumları vergilerinin hâsılatı takvim senesinde işletmelerin elde ettikleri karlara göre belirlenmesi gibi, sebeplerle devlet gelirlerini artırmak veya azaltmak için senelik dönem, en uygun planlama dönemi olarak kabul edilmektedir.

1.3.5. Açıklık İlkesi

Açıklık ilkesi, bütçenin herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir nitelikte olmasıdır.

Bütçedeki temel göstergelerin herhangi bir teknik bilgi ve araştırmaya gerek kalmadan ortaya konulmuş olması ve uygun şekilde sistematiğe bağlanmış olması gerekir.

Bütçeyi hem yasama organının hem de toplumun diğer fertlerinin anlayabilmesi ve analiz edebilmesi için bu gereklidir.

1.3.6. Doğruluk ve Samimilik İlkesi

Doğruluk ilkesi, bütçe tahminlerinde bulunurken elden geldiğince gerçek durumu yansıtacak, mevcut durumu ortaya koyacak verilere yer vermeyi ifade eder. Ne aşırı ölçüde iyimser olmalı ne de gereksiz kötümserliğe düşülmemelidir. Cari olan şartları göz önüne alarak doğruluk içerisinde en uygun tahminlerde bulunulmalıdır. Aksi takdirde toplumun beklentileri karşılanamayıp kurum ve kuruluşlar ile fertleri yanıltma söz konusu olabilir.

Samimilik ilkesi, gerek gider ve gerekse gelir tahminlerinin ortaya konulmasında mevcut durumun aynen yansıtılmasına çaba gösterilmesi, objektif doğrulukla yetinmeyip, sübjektif olarak da doğru olunmasını ifade eder. Kısacası doğruluk ilkesinin sübjektif yönüne samimilik ilkesi denir.

1.3.7. Denklik İlkesi

Denklik ilkesi, bütçede yer alan gelir ve giderler rakamlarının birbirine eşit olmasını ifade eder.

Denklik ilkesi, bütçenin mali senenin başında gelir ve gider rakamları itibarıyla denk gösterilmiş olmasını değil, mali yılın sonunda bütçe gelir ve harcamalarının denk olarak gerçekleştirilmesini ifade etmektedir.

1.3.8. Bütçenin Aleniliği İlkesi

Bütçenin aleniliği ilkesi, bütçe ile ilgili tüm işlem ve uygulamaların, herkesin gözü önünde gerçekleşmesini, herhangi bir gizlemeye başvurmamayı ifade eder.

Bu durum gerek bütçenin hazırlanması gerekse uygulanması ve denetimi sırasında söz konusu olmalıdır.

Bu ilkeye göre, bütçe tasarısının hazırlanmasından başlayarak kesin hesap kanununa kadar geçen sürede ortaya çıkan bütün belgelerin gerçek durumu yansıtacak şekilde yayınlanması gerekir. Böylece bütçe ile ilgili bilgiler kamuoyunun dikkatine ve bilgisine sunulmaktadır.

1.3.9. Bütçedeki Giderlerin Bölümler İtibarıyla Onaylanması İlkesi

Bu ilkeye göre bir kuruluşun bütçe kanun tasarısı, yasama organından görüşülüp onaylanırken bölümler (programlar) itibarıyla görüşülerek onaylanması ve kanunlaşmasıdır. Böylece kuruluşun her bir bölümünün ödenek miktarı yasama organı tarafından kabul edilerek onaylandığı için onun değiştirilmesi de ancak yasama organı kararı ile olabilir. Bütçe ilkelerinin sayısında bir kesinlik olmadığı gibi, nitelik ve kapsamlarını açıklayan görüşler arasında da farklılıklar bulunmaktadır.

2. BÜTÇENİN İŞLEVLERİ

Bütçenin yerine getirmekle görevli olduğu belirli işlevleri bulunmaktadır.

Bütçenin görev ve işlevlerini yapabilmesi için belirli kurallara göre hazırlanması gerekir. Günümüzde bu işlevler, devlete yüklenen hizmetlerin niteliğinin değişmesi sonucu yeni nitelikler kazanmıştır.

Bu sebeple, burada önce bütçenin klasik işlevlerini, sonra da modern işlevleri incelenecektir.

2.1. Klasik Bütçe İşlevleri

Klasik bütçe anlayışına göre bütçenin iktisadi ve mali, siyasi, hukuki ve denetim olmak üzere dört işlevi bulunmaktadır.

2.1.1. Bütçenin Mali ve İktisadi İşlevi

Klasik maliye anlayışına göre bütçe, devletin gelir ve harcamaları arasında denge kurmaya çalışan mali bir plandır. Bundan dolayı, bütçenin en eski işlevlerinden birisi mali işlevidir. Buna göre bütçenin, mali dengeyi sağlayacak şekilde harcamaları ile gelirler arasında bir denge teşkil etmesi, gerekli ve yeterli bir şarttır.

Oysa kamusal faaliyetler alanında gerek nitelik, gerekse nicelik yönünden meydana gelen değişme ve gelişmeler bütçeye mali işlev yanında iktisadi işlevi olarak isimlendirilen bir işlev yüklenmiştir. Böylece mali denge ile birlikte iktisadi denge düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu

işlev bütçenin modern işlevleri içinde iktisadi istikrar işlevi olarak incelenmektedir.

2.1.2. Bütçenin Siyasi İşlevi

Parlamentar demokrasi ile yönetilen ülkelerde, parlamentolar bütçe aracılığı ile kamu yönetimi üzerinde egemenliğini sürdürür.

Yasama organı, bütçenin hazırlanması ve onaylanması sırasında yürütme organının işlemlerine izin verme ve onu denetleme imkânı elde eder. Yürütme organının bir senelik çalışma programı olan bütçenin esasları, görüşme ve oylama sırasında yasama organı önünde açıklanacaktır. Yasama organının, bütçe kanun tasarısının kabul edilmesi, birtakım maddelerinin değiştirilmesi veya red edilmesi şeklinde ortaya çıkabilecek izin verme ve denetim yetkisi, siyasi otoritesini kullanma anlamındadır. Böylece, bütçe siyasi bir özellik taşımaktadır ve yasama organının siyasi işlevinin yürütülmesinde en etkin araçlardan bir tanesidir. Ayrıca yasama organı, bütçe ile verdiği izin ve yetkinin nasıl kullanıldığını denetleme imkânına da sahip olmaktadır.

Yasama organının siyasi tercihlerini çeşitli baskı grupları da önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Baskı grupları, menfaatleri aynı olan kişilerin bir araya gelmesiyle oluşturdukları dernekler, sendikalar, meslek odaları, kooperatif gibi, organizasyonlardır. Bu baskı gruplarının, yasama, yürütme organları ve kamu yönetimi ile ilişkileri ve etkileşimi, ödeneklerin belirlenmesinde ve bütçenin yürütülmesinde mühim bir rol oynayabilmektedir. Bu sebeple bütçeye ülkenin iktisadi, mali ve siyasi tercihlerini yansıtan bir belge de denilebilir.

2.1.3. Bütçenin Hukuki İşlevi

Bütçenin, yürütme organı ve kamu yönetimince hazırlanarak yasama organında görüşülüp onaylanması ve böylece yürütme organını ve kamu yönetimini bağlayıcı bir tasarruf olarak ortaya çıkması, onun hukuki işlevini teşkil etmektedir.

Bu ciheti ile bütçe, yürütme organının ve kamu yönetimini, faaliyetlerini kanunlara uygun olarak yürütmeye zorlamaktadır. Ayrıca bütçe dışı veya bütçeye aykırı tüm idari işlemler, kanuni yaptırımlara bağlanmaktadır.

Hukuki açıdan bütçenin kanun olarak, diğer kanunlardan bazı farklılıkları vardır. Kanunlar kati ve sürekli olduğu halde, bütçe tahmindir ve belirli bir süreyi (genellikle bir sene) kapsar. Bu açıdan bütçeyi kanun sayan, kesinlikle kanun kabul etmeyen ve üçüncü görüş olarak kısmen kanun, kısmen de idari bir tasarruf olarak kabul eden görüşler vardır.

Bütçenin hukuki ciheti içinde değerlendirilen **bütçe hakkı**, bütçenin doğrudan doğruya veya temsili olarak halk tarafından yapılması olayı da mevcuttur. Parlamentar rejimlerde bütçe hakkı halkındır, halk bütçe hakkını ya bizzat veya seçtiği vekiller vasıtası ile kullanır.

2.1.4. Bütçenin Kontrol İşlevi

Bütçe kurallarını tamamlayan son işlev, kontrol işlevi onların sonucu olarak bütçenin mühim bir yönünü oluşturur.

Denetim (kontrol) işlevinin gayesi, kamu yönetiminin genellikle bütün işlemlerinin denetlenmesinde bütçenin esas alınması ve planlanan ile gerçekleştirilen arasında bir karşılaştırma yapılabilmesidir. Diğer bir ifade ile, yasama organının yürütme organına bütçe ile vermiş olduğu yetkilerin bütçe yasasında, belirtilen sınırlar doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesidir.

Kontrol (teftiş, denetim), yönetim birimlerinde kontrol elemanı (müfettiş, denetçi) aracılığı ile sadece risk zamanlarında değil her zaman tüm iş süreçleri için yapılır. Özellikle **risk odaklı kontrol**, iç müfettişler (denetçiler) tarafından her bir konu ve iş süreçleri değil, öncelikli olan süreç ve konular kontrol kapsamına alınarak, gelecekte tehdit ve tehlike olan meseleler baştan çözülür.

Kontrol her yönetim birimi için gereklidir; yönetime yardımcı olur. Kontrol elemanı amirin eli, kulağı ve gözü gibidir. Kontrolsüz güç, güç olmadığı gibi, teftiş görmeyen yönetimde, yönetim değildir.

2.2. Modern Bütçe İşlevleri

Günümüzde bütçe, kamusal mal ve hizmetleri üretme görevini yerine getirme yanında, gelir dağılımını düzeltme, fiyat istikrarını sağlama, iktisadi büyüme ve gelişmenin hızlandırılması ve optimal kaynak dağılımını sağlama gibi, temel makro iktisadi gayelerin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Bütçe, bu özelliği ile gerek kamu kesimi ve özel kesim arasında, gerekse kamu kesimi içinde sektörel ve bölgesel kaynak dağılımını belirlerken oluşturduğu etkiler ile devletin makro iktisadi gayelerinin gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Bu başlık altında kaynakların tahsisi, gelirlerin dağılımı, iktisadi istikrar ve iktisadi büyüme işlevleri incelenecek

2.2.1. Kaynakların Tahsisi İşlevi

Günümüz toplumsal ihtiyaçları ve bunların karşılanması zorunluluğu devletin birçok alanlarda aktif bir rol oynaması ve iktisadi hayata müdahale etmesi gerekmektedir.

Bölünmez veya bir ölçüde bölünüp pazarlanabilen fakat dışsallıklara konu olan mal ve hizmetlerin üretiminde, piyasa ekonomisinin belli şartlar altında aksak işleyişini bertaraf etmek için devletin bir müdahalede bulunması gerekmektedir.

Bir ekonomide eğer tam rekabet şartları mevcutsa ve fiyatlarda toplam fayda ve toplam maliyeti açıklayacak şekilde gerçekleşiyorsa o ekonomide fiyat mekanizması tek başına optimum kaynak dağılımını sağlıyor demektir. Fakat günümüz ekonomilerinde bu dağılımı sağlayacak bir fiyat mekanizmasının ve tam rekabet şartlarının gerçekleşmesini beklemek çok zordur. Dolayısıyla bu tür mal ve hizmetlerin üretimini fiyat mekanizması aracılığı ile gerçekleştirmek ya çok zor olmakta veya bir ölçüde mümkün olmaktadır.

Günümüzde, kamusal mal ve hizmetler ile yarı kamusal mal ve hizmet üretimi gerek miktar gerekse çeşit olarak artma eğilimi göstermektedir. Bu da devletin ekonomiye bizzat girmesi veya muhtelif yollarla artan şekilde ekonomiye müdahale etmesi sonucunu doğurmaktadır.

Böylece devlet faaliyetlerinde etkinlik meselesi ortaya çıkmakta ve bu etkinliğin gerçekleştirilmesiyle bir yandan mevcut kaynakların optimum kullanımının, diğer yandan piyasa ekonomisinin düzenli işleyişinin sağlanmasına çalışılmaktadır.

2.2.2. Gelirlerin Dağılımı İşlevi

Piyasa ekonomisinin kendi haline bırakıldığı takdirde adil olmayan bir gelir dağılımına yol açar.

Bir ekonomide gelir dağılımı dengesizliği kamuoyunda huzursuzluk oluşturduğu ve sosyal barışı bozduğu için arzu edilmeyen bir durumdur. Ülkede adil olmayan gelir dağılımı toplumun tüm kesimlerini rahatsız edebilmekte ve sosyal barışı bozmaktadır. Sosyal barış, refah devletini gerçekleştirmenin ve iktisadi kalkınmayı sağlayabilmenin bir şartı adil bir gelir dağılımını sağlamaktır.

Bundan dolayı devletin gelir dağılımı konusunda iktisadi hayata müdahalede bulunması ve birtakım tedbirler alması gerekmektedir.

2.2.3. İktisadi İstikrar İşlevi

İktisadi istikrarın sağlanması, genel olarak devletin tam istihdam ve fiyat istikrarını gerçekleştirmesini ifade eder.

Bir ekonomide kaynakların etkin kullanımı için gerekli bir şart olan kaynakların tam kullanımı ve fiyat istikrarı yalnızca piyasa ekonomisi faaliyetleriyle gerçekleştirilememektedir. Piyasa ekonomisi yetersiz kalmaktadır.

İktisadi istikrarsızlığı önlemek veya hiç değilse boyutlarını azaltıcı tedbirleri zamanında almak artık günümüz devletin görevleri arasına girmiştir.

2.2.4. İktisadi Büyüme İşlevi

Serbest bırakılan bir piyasa ekonomisinin iktisadi büyümeyi gerçekleştiremeyeceği konusundaki düşünceler yoğunluk kazanmıştır.

İktisadi büyüme, ekonomik yapının nicelik ve nitelik açısından gelişmesi olarak; bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplam tutarındaki artışı ifade eder.

Günümüzde devletlere, ekonomiye gerekli desteği sağlamak ve ekonomiye iktisadi büyüme ve kalkınmayı hızlandıracak şekilde müdahale etmek görevi verilmiştir.

3. BÜTÇE SİSTEMLERİ

Bütçe sistemlerini, bütçe tekniğinde meydana gelen gelişmeler ışığında; klasik bütçe sistemi ve modern bütçe sistemi olarak temel iki kısımda incelemek mümkündür.

3.1. Klasik Bütçe Sistemi

Bütçe sisteminin ilk şekli olup, aynı zamanda klasik mali anlayışın bir ürünüdür.

Klasik mali anlayışa göre önemli olan husus bütçe denkliliğinin sağlanmasıdır. Bu bütçe sisteminde devlete verilen klasik görevleri yerine getirmek dışında bütçeden başka bir şey beklenmez. Kamu hizmetlerinde etkinlik sağlayacak düzenlemeler yoktur. Ayrılan ödeneklerin, ilgili harcama kalemlerinde kullanılıp kullanılmadığı konusu araştırılır.

3.2. Modern Bütçe Sistemi

Devletin iktisadi hayatta üstlendiği işlevlerin giderek artmasına paralel olarak bütçe sisteminde de büyük gelişmeler olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında baş gösteren 1929 Büyük İktisat Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı şartlar, devletin iktisadi hayat içerisinde daha etkin görev almasına sebep olmuştur.

Diğer yandan sosyal devlet anlayışında meydana gelen gelişmeler ve teknolojik gelişmeler de devletin ekonomiye müdahalesinin boyutlarını genişletmiştir.

Yapılan harcamaların etkinlik ve verimlilik cihetinden de ele alınması sonucu devamlı değişen şartlara uygun bir bütçe sistemi geliştirmeye yönelik arayışlar çoğalmıştır. İstenen hedeflere en kısa zamanda ve en az kaynak kullanımı ile ulaşmayı sağlayacak beş tane yeni modern bütçe sistemleri geliştirilmiştir. Bunlar:

1. Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi: Yeni mali yılın bütçesinin hazırlanması sırasında önceki sene bütçe ödeneklerinin sıfır kabul edilmesi esasına dayalı bütçeleme sistemidir. Yeni baştan bütçeleme veya sil baştan bütçeleme tekniği olarak da nitelendirilebilir. Sıfır esaslı bütçeleme sistemi, yeni senenin bütçesinin eski senelerin bütçesinden tamamen bağımsız bir şekilde hazırlanmasını ifade eder. Bu sistemde, kamu hizmetlerinde öncelikler her sene yeniden belirlenir ve ödeneklerin gerekçeleri her sene yeniden yazılır. Hiçbir harcama kalemi, gelecek sene bütçesinde otomatik olarak yer almaz.

2. Program Bütçe Sistemi: Çeşitli işlevlere ayrılan kamu hizmetlerinin bütçede öncelik sırasına göre programlanmasına esasına dayanır. İlk olarak 1963 senesinde ABD'de uygulanmıştır. Performans bütçe sisteminin geliştirilmiş bir şeklidir. Program bütçe sistemi, muhtelif fonksiyonlara ayrılan kamu hizmetlerinin, bütçede öncelik sırasına göre programlanması esasına dayanır. Programlar; alt programlara, alt programlar ise faaliyet ve projelere ayrılır. Program bütçe, kamu yönetimin belirlenen gayelerine ulaşmak için mevcut kaynakların alternatif programlar arasında tahsisinde, yöneticiler tarafından rasyonel kararların alınmasına imkân sağlayan bir bütçe tekniğidir.

3. Planlama - Programlama - Bütçeleme Sistemi: Program bütçe sisteminin daha ileri ve geliştirilmiş bir safhası, planlama programlama bütçeleme sistemidir. Bu bütçe sistemi isminden de anlaşılacağı gibi, çeşitli safhalardan oluşur. **Planlama**, ilk safhadır. Planlar, uzun vadeli tahminlerdir. Planlama, gelecek bir kaç seneyi (Mesela 5 sene gibi) kapsayan muhtelif gayeleri ve bu gayelere ulaşma yollarını gösteren tahminlerdir. Planda belirtilen gayeler önem derecesine göre sıralamaya tabi tutulur. Belirlenen gayelere ulaşmak için mevcut imkânlar tespit edilir. **Programlama**, planlama ile belirtilen gayelerin gerçekleştirilmesi için yapılacak hizmetlerin belirlenmesi safhasıdır. Programlamada önemli olan, kaynakların belirlenen gayeleri gerçekleştirmek için en etkin tarzda kullanılmasını sağlamaktır. **Bütçeleme** ise, belirlenen kamu hizmetleri için ödenek ayırma işlemidir.

4. Performans Esaslı Bütçe Sistemi: Kamu idarelerinin performansını ölçme ve değerlendirmeyi hedefleyen bir bütçe tekniğidir. Buna iş bütçesi veya başarı bütçesi de denir. Performans bütçe, kıt olan kaynaklarla en fazla kamu hizmeti üretimini hedefleyen bir bütçe tekniğidir. İlk olarak 1912 senesinde ABD'de geliştirilmiştir. Önemli olan yapılan harcamanın miktarı değil, harcamaların sonucunda elde edilen ürünlerin sağladığı faydadır. Sayısal verilerden faydalanmak suretiyle yapılan matematiksel analizlerle çeşitli kamu hizmetlerinin sağladığı faydalar ölçülmeye çalışılır.

5. Analitik Bütçe Sistemi: Bu sistem, kamu harcamalarını; kurumsal, işlevsel ve iktisadi açılarından sınıflandırarak ölçme ve analiz etme imkânı sağlayan bir bütçe sistemidir. Analitik bütçe sistemi, kamu mali istatistiklerini esas alan bir sınıflandırmaya dayanır. Analitik bütçe, kamu harcamalarının analiz edilmesine imkân sağlayan istatistikî veriler oluşturan modern bir bütçe tekniğidir.

4. TÜRKİYE'NİN BÜTÇE SİSTEMİNDE YER ALAN TEMEL BÜTÇELER

Genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri; merkezi yönetim bütçesi, sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve mahalli idareler bütçeleri olarak hazırlanır ve uygulanır. Kamu idarelerince bunlar haricinde herhangi bir isim altında bütçe oluşturulamaz.

2003'te kabul edilip 2004'te yürürlüğe giren 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre Devlet Bütçesi beş farklı bütçe çeşidinden oluşur. Merkezi yönetim bütçesi, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli (I), (II) ve (III) sayılı cetvelde yer alan kamu idarelerinin bütçelerinden oluşur. Bunlar:

4.1. Genel Bütçe

Genel bütçe, devlet tüzel kişiliğine dâhil olan kamu kurumlarının bütçesidir. Bunlar, 5018 sayılı Kanuna ekli (I) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir.

TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, (Tüm Bakanlıklar), Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı ve benzeri gibi bütçeler.

4.2. Özel Bütçe

Özel bütçe, bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak, belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ve 5018 sayılı Kanuna ekli (II) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir.

YÖK-Yükseköğretim Kurulu, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, TÜBİTAK-Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, TSE-Türk Standartları Enstitüsü, TOKİ-Toplu Konut İdaresi Başkanlığı vb. gibi kuruluşlar özel bütçeli kuruluşlardır.

4.3. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Bütçesi

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçesi, özel kanunlarla kurul, kurum veya üst kurul şeklinde teşkilatlanan ve 5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan her bir düzenleyici ve denetleyici kurumun bütçesidir.

RTÜK-Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, SPK-Sermaye Piyasası Kurulu, BDDK-Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu vb. gibi kurumların bütçeleri bu türdendir.

4.4. Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçesi

Sosyal güvenlik kurumlar bütçesi, sosyal güvenlik hizmeti sunmak üzere, kanunla kurulan ve 5018 sayılı Kanuna ekli (IV) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir. Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü bütçesi bu türdendir.

4.5. Mahalli İdare Bütçesi

Mahalli idare kapsamındaki kamu idarelerinin (belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birlikleri) bütçesidir.

5. BÜTÇE SÜRECİ

Bütçe süreci, hazırlık, kanunlaşma, uygulama ve denetim olarak temel dört safhadan oluşmaktadır.

Tablo-8.1:Bütçe Süreci Takvimi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Çerçevesinde Merkezi Yönetim Bütçesi Hazırlık ve Kanunlaşma Süreci			
SÜREÇ	YETKİLİ MERCİ	TARİH	FAALİYETİN NİTELİĞİ
ORTA VADELİ PROGRAM	Kalkınma Bakanlığı hazırlar. Bakanlar Kurulu kabul eder.	En geç Eylül ayının ilk haftası sonuna kadar	Kalkınma planları, stratejik planlar ve genel ekonomik şartların gerekleri doğrultusunda makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri kapsar.
ORTA VADELİ MALİ PLAN	Maliye Bakanlığı hazırlar. Yüksek Planlama Kurulu karara bağlar.	En geç Eylül ayının onbeşine kadar	Orta vadeli program ile uyumlu olmak üzere, gelecek üç seneye ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içerir.
BÜTÇE ÇAĞRISI ve EKİ BÜTÇE HAZIRLAMA REHBERİ	Maliye Bakanlığı	En geç Eylül ayının onbeşine kadar	Bütçe tekliflerinin hazırlanmasına esas olmak üzere, kamu idarelerince uyulması gereken genel ilkeleri, nesnel ve ölçülebilir standartları, hesaplama yöntemlerini, bunlara ilişkin olarak kullanılacak cetvel ve tablo örneklerini ve diğer bilgileri içerir.
YATIRIM GENELGESİ VE EKİ YATIRIM PROGRAMI HAZIRLAMA REHBERİ	Kalkınma Bakanlığı		
KAMU İDARELERİNİN BÜTÇE VE YATIRIM TEKLİFLERİNİN GÖRÜŞÜLMESİ VE GÖRÜŞÜLMESİ	Harcamacı Kuruluşlar bütçe tekliflerini Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne, yatırım tekliflerini Kalkınma Bakanlığına gönderilir	Orta Vadeli Mali Planın Yayımı-Merkezi Yönetim Bütçe Kanununun TBMM'ye Sevki	Gelir ve gider tekliflerinin hazırlanmasında; Orta vadeli program ve mali planda belirlenen temel büyüklükler ile ilke ve esaslar, Kalkınma planı ve senelik program öncelikleri ile kurumun stratejik planları çerçevesinde belirlenmiş ödenek tavanları, Kamu idarelerinin stratejik planları ile uyumlu çok seneli bütçeleme anlayışı, İdarenin performans programı ve performans hedefleri, dikkate alınır.
			Bütçe teklifleri Maliye Bakanlığına verildikten sonra Harcamacı Kuruluşların yetkilileriyle gider, gelir ve performans programı teklifleri hakkında bütçe görüşmeleri yapılır.
YÜKSEK PLANLAMA KURULU (YPK)	Kalkınma Bakanlığı	En geç Ekim ayının ilk haftası	Merkezi yönetim bütçe kanunu tasarısı Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulmadan önce Yüksek Planlama Kurulu toplanarak makro ekonomik göstergeleri ve bütçe büyüklüklerini görüşür.
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TASARISININ HAZIRLANMASI	Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü	15 Eylül-17 Ekim	İlgili kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri ile belirlenen maliye politikaları doğrultusunda merkezi yönetim bütçe kanunu tasarısı ve bağlı cetvelleri hazırlanır.
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TASARISININ T.B.M.M' YE SEVKİ	Bakanlar Kurulu	En geç 17 Ekim	Makro ekonomik göstergeler ve bütçe büyüklüklerinin Yüksek Planlama Kurulunda görüşülmesinden sonra, Maliye Bakanlığınca hazırlanan merkezi yönetim bütçe kanun tasarısı, mali sene başından en az 75 gün önce Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulur.
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUN TASARISININ TBMM' DE GÖRÜŞÜLMESİ	T.B.M.M. Plan ve Bütçe Komisyonu	17 Ekim – 31Aralık	Merkezi yönetim bütçe kanunu tasarısı 17 Ekim'i takip eden 55 gün içinde Plan ve Bütçe Komisyonunda, sonraki 20 gün içerisinde ise Genel Kurul'da görüşülür.
	T.B.M.M. Genel Kurulu		
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUN TASARISININ KANUNLAŞMASI	T.B.M.M. ve Cumhurbaşkanı	En geç 31 Aralık	TBMM tarafından kabul edilen merkezi yönetim bütçe kanunu Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra mali sene başından önce Resmi Gazete'de yayımlanır.
YÜRÜRLÜK	Maliye Bakanlığı Merkezi Yönetim Kapsamındaki Kamu İdareleri	1 Ocak 31 Aralık	Mali yıl

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,41/butce-hazirlama-sureci.html>

5.1. Bütçenin Hazırlanması

Bütçe, esas itibariyle bir kanun olmasına karşın bütçe kanun tasarısının hazırlanması, mecliste görüşülmesi ve kanunlaşması açısından özellik arz eden bir kanundur.

Bütçe kanunu kamu yönetiminin faaliyetlerini hukuki normlara bağlayan bir kanundur. Devlet bütçesi kanuni dayanağını Anayasa ve 5018 sayılı Kanundan almaktadır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile devlet bütçesinin esas ve şekle ait hükümlerini, hazırlama esaslarını ve bütçenin uygulanmasını esaslı bir şekilde tespit edip kanuni ilkelerini belirlemiştir.

Bütçe hazırlık sürecinin; Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Plan olarak iki temel dokümanı vardır:

1. Orta Vadeli Program

5018 sayılı kanununun 16'ncı maddesi uyarınca, çok yıllık bütçe hazırlık süreci Bakanlar Kurulunun en geç Eylül ayının ilk haftası sonuna kadar makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri de kapsayacak şekilde Kalkınma Bakanlığınca hazırlanan orta vadeli programı kabul etmesiyle başlamaktadır.

Orta Vadeli Program, bütçe sürecini başlatarak stratejik hedefler temelinde kamu politikaları ve uygulamalarını şekillendirecek ve kaynak tahsisini bu çerçevede yönlendirecektir. Aynı zamanda, kamu ve özel kesim için öngörülebilirliği artıracak bir yol haritası niteliğinde olan bu Program, son senelerde sosyal ve ekonomik alanda sağlanan gelişmelerin daha sağlam bir zeminde sürdürülmesiyle güven ve istikrara katkıda bulunacaktır.

Orta vadeli program, muhtelif alanlarda birbirleriyle tutarlı bir gaye, politika ve öncelikler seti sunmakta ve makro politikaların yanı sıra, temel gelişme eksenlerini ve ana sektörleri kapsamaktadır. Bakanlık ve kurum bütçelerinin hazırlanmasında, idari ve kanuni düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde, kurumların karar alma ve uygulama süreçlerinde Programın gaye ve öncelikleri esas alınacaktır.

Dinamik bir yapı arz eden ve üç senelik perspektife sahip olan Program, senelik uygulamaların sonuçları ve genel şartlardaki değişimler dikkate alınarak, her sene yenilenmektedir. Bu kapsamda, Program uygulamaları ile Programı etkileyebilecek dışsal gelişmeler etkili bir şekilde izlenecek ve değerlendirilecektir. Programda yer alan gaye ve öncelikler bakımından uygulamanın izlenmesi, değerlendirilmesi ve Bakanlar Kuruluna bilgi sunulmasından Kalkınma Bakanlığı sorumlu olmaktadır.

Orta vadeli program içeriği:

1. Kamu ve özel kesim için öngörülebilirliği artıracak bir yol haritası niteliğindedir.
2. Çeşitli alanlarda birbirleriyle tutarlı bir gaye, politika ve öncelikler seti sunmaktadır.
3. Makro politikaların yanı sıra, temel gelişme eksenlerini ve ana sektörleri kapsar.
4. Uzun vadeli gayelere katkıda bulunacak şekilde, üç senelik dönemde üzerinde yoğun olarak durulacak öncelikleri tespit eder.
5. Uygulamaların sonuçları ve genel şartlardaki değişimler dikkate alınarak, her sene yenilenecek dinamik bir yapı arz eder.
6. Üç senelik perspektife sahiptir.

2. Orta Vadeli Mali Plan

Bütçe hazırlık sürecinde yer alan ikinci doküman Orta Vadeli Mali Plandır. 5018 sayılı Kanuna göre Orta Vadeli Mali Plan, Orta Vadeli Program ile uyumlu olmak üzere, gelecek üç seneye ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren bir belgedir. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Orta Vadeli Mali Plan, en geç Eylül ayının onbeşine kadar Yüksek Planlama Kurulu tarafından karara bağlanarak Resmî Gazetede yayımlanmaktadır.

Bu maksatla hazırlanan orta vadeli mali plan, orta vadeli programda belirlenen temel gaye ve politikaların hayata geçirilmesine yönelik olarak hazırlanan, merkezi yönetim bütçe büyüklüklerini ve kurumsal bazda ödenek teklif tavanlarını belirleyen bir belge niteliğindedir.

Genel ve özel bütçe kapsamındaki idareler, Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Plan dan oluşan bu iki belge ile belirlenen sınırlar içinde kendi kurumsal önceliklerini tespit ederek bütçelerini hazırlayacaklardır.

Bütçenin hazırlanması ve uygulanmasında etkinliğin artırılarak mali disiplinin güçlendirilmesi, kamu maliyesi politikası hedeflerinin başında gelmektedir. Bu kapsamda ilk defa uygulamaya konulacak çok seneli bütçeleme anlayışı, bu gayeye ulaşma çabalarına mühim bir katkı sağlayacaktır.

Diğer taraftan, uygulanan politikaların başarıya ulaşması, katılımcılığın artırılarak toplumda geniş bir destek görmesine ve bu politikaların tasarlanmasında ve uygulanmasında kamu idareleri arasında yeterli düzeyde işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasına bağlıdır. Bu destek ve işbirliği, bütçe yönetiminde saydamlık ve hesap verilebilirliğin artırılmasına da yardımcı olacaktır.

Orta Vadeli Mali Planda yer alacak en önemli unsur Mali Planda yer alan politika öncelikleri ve makroekonomik göstergelere dayanarak ekonomik sınıflandırma bazında yapılan merkezi yönetim bütçe ödenek teklif tavanlarıdır. Belirlenmiş olan tavan; söz konusu kurumun verebileceği hizmetler için ayrılmış olan maksimum kaynağı ifade etmekte olup, kurumun bütçe teklifinde belirteceği hizmetlere ihtiyaç duyulup duyulmamasına göre bu kaynağın tamamı tahsis edilebilir veya edilmeyebilir.

3. Bütçe Çağrısı ve Bütçe Hazırlama Rehberi

Orta vadeli program ve orta vadeli mali plan yayımlandıktan sonra kamu idarelerinin bütçe tekliflerini ve yatırım programını hazırlama sürecini yönlendirmek üzere; Bütçe Çağrısı ve eki Bütçe Hazırlama Rehberi Maliye Bakanlığınca, Yatırım Genelgesi ve eki Yatırım Programı Hazırlama Rehberi ise Kalkınma Bakanlığınca hazırlanarak en geç Eylül ayının onbeşine kadar Resmî Gazetede yayımlanır.

Bütçe Hazırlama Rehberi ile Yatırım Programı Hazırlama Rehberi, Bütçenin hazırlanmasında izlenecek yol ve yöntemler teknik detay ve standartlar ve hazırlanması esnasında kullanılacak formları içerir.

4. Bütçe Tekliflerinin Hazırlanması

Gelir ve gider tekliflerinin hazırlanmasında;

1. Orta vadeli program ve mali planda belirlenen temel büyüklükler ile ilke ve esaslar,
2. Kalkınma planı ve senelik program öncelikleri ile kurumun stratejik planları çerçevesinde belirlenmiş ödenek tavanları,
3. Kamu idarelerinin stratejik planları ile uyumlu çok seneli bütçeleme anlayışı,
4. İdarenin performans hedefleri, dikkate alınır.

5. Genel ve Özel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdarelerince Yapılacak Bütçe Hazırlık Çalışmaları

Kamu idareleri, stratejik planları ile Bütçe Hazırlama Rehberinde yer alan esaslar çerçevesinde, bütçe gelir ve gider tekliflerini gerekçeli olarak hazırlar ve yetkilileri tarafından imzalanmış olarak en geç Eylül ayı sonuna kadar Maliye Bakanlığına gönderir. Kamu idarelerinin yatırım teklifleri, değerlendirilmek üzere aynı süre içinde Kalkınma Bakanlığına verilir.

Kamu idareleri, gider tekliflerini hazırlarken katılımı bir yaklaşım benimseyecekler ve merkez dışı birimlerinin ödenek taleplerinin de tekliflere yansıtılmasını sağlayacaklardır.

Özel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, gider teklifleri yanında ilgili sene ve takip eden iki seneye ilişkin gelir tekliflerini de hazırlayarak en geç Eylül ayı sonuna kadar Maliye Bakanlığına (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne) göndereceklerdir.

Genel bütçe gelir teklifi ise Maliye Bakanlığınca hazırlanacaktır.

Gider teklifleri, Maliye Bakanlığınca belirlenmiş kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırma esasına (analitik bütçe sınıflandırması); gelir teklifleri ise ekonomik sınıflandırma esasına uygun olarak hazırlanacaktır.

Bütçe gelir ve gider teklifleri gerekçeli olarak hazırlanacak ve yetkilileri tarafından imzalanacaktır.

6. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Tarafından Yürütülecek Bütçe Hazırlık Çalışmaları

5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan düzenleyici ve denetleyici kurumlar, bütçelerini üç senelik bütçeleme anlayışına uygun olarak kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırma sistemine göre hazırlayacaklardır.

Söz konusu kurumlar, bütçelerini Eylül ayı sonuna kadar doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, bir örneğini de Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısına eklenmek üzere Maliye Bakanlığına (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), yatırım tekliflerini ise Yatırım Programı ile ilişkilendirilmek üzere Kalkınma Bakanlığına göndereceklerdir.

7. Maliye Bakanlığında Yapılacak Bütçe Görüşmeleri

Harcamacı kurum tarafından oluşturulan bütçe teklifine son şekli Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne verilir. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğünde gelen bütçe tekliflerinin Bütçe çağrısı ve bütçe hazırlama rehberinde belirtilen ilke ve standartlara uygun hazırlanıp hazırlanmadığı ödenek istemlerinin yasal dayanaklarının ve ekonomik gerekçelerinin yeterli olup olmadığına bakılır. Bu safhada Maliye Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı sıkı bir koordinasyon içinde çalışmaktadır.

Bütçe hazırlık sürecin diğer aşamaları:

1. Bütçe kanun metni çalışmaları; Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
2. Yatırım büyüklükleri koordinasyon toplantısı; Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı
3. Yüksek Planlama Kurulu toplantısı
4. Kamu kurum ve kuruluşlarına ait bütçe tekliflerine son şeklinin verilmesi; Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Kalkınma Bakanlığı
5. Bütçe kanun tasarısına son halinin verilmesi
6. Bütçe kanun tasarısının TBMM'ye sevk; Bakanlar Kurulu

Merkezî yönetim bütçe kanun tasarısına (Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında dikkate alınmak üzere);

1. Orta vadeli malî planı da içeren bütçe gerekçesi,
2. Senelik ekonomik rapor,
3. Vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen kamu gelirleri cetveli,
4. Kamu borç yönetimi raporu,
5. Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin son iki seneye ait bütçe gerçekleştirmeleri ile izleyen iki seneye ait gelir ve gider tahminleri,
6. Mahallî idareler ve sosyal güvenlik kurumlarının bütçe tahminleri,
7. Merkezî yönetim kapsamında olmayıp, merkezî yönetim bütçesinden yardım alan kamu idareleri ile diğer kurum ve kuruluşların listesi, eklenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sayıştay ile Düzenleyici ve denetleyici kurumlar, bütçelerini Eylül ayı sonuna kadar doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisine, bir örneğini de Maliye Bakanlığına gönderirler.

5.2. Bütçenin Kanunlaşması

1. Plan Bütçe Komisyonunda Görüşülmesi

Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ne sunulan bütçe kanun tasarısı; Meclis başkanı tarafından Plan ve Bütçe Komisyonuna gönderilir. Bu komisyon bütçe kanun tasarısı üzerinde teknik incelemeyi yapan komisyon olup, buradaki çalışmaların 55 gün içerisinde tamamlanması gerekir.

Plan Bütçe Komisyonunda 25 iktidardan olmak üzere toplam 40 üye bulunmaktadır. Üyeler komisyon gündemindeki bütçe tasarısı üzerinde öneriler verip, kabul edilmesi halinde, değişiklik yapma imkânına sahiptirler.

Komisyon, merkezî yönetim bütçesine dâhil kuruluşların bütçe tasarılarını tek tek görüşür. Tasarı, program bazında onaylanıp gerekli değişikliklerle kabul edildikten sonra yapılan değişiklikleri ve ekleri içeren bir komisyon raporu ile birlikte T.B.M.M Genel Kurulu'na sunar.

2. Bütçe Kanun Tasarınının T.B.M.M. Genel Kurulunda Görüşülmesi

Genel Kurulda bütçe görüşmelerine, Maliye Bakanı'nın konuşmasıyla başlanır. Bütçenin Genel Kurulda görüşülmesi için 20 günlük süre vardır.

Bütçenin bütünü üzerine yapılan görüşmelerden sonra, merkezî yönetim bütçe kanun tasarısının metnini maddeler, gider ve gelir cetvellerini kamu idareleri itibarıyla görüşür ve bölümler halinde oylar. Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında, milletvekilleri, Anayasanın 162 inci maddesi gereğince gider artırıcı veya gelir azaltıcı tekliflerde bulunamazlar. Genel Kuruldaki bütçe görüşmeleri, gelir bütçesi ve kanun tasarısının diğer maddelerinin de görüşülüp oylanması sonucu sona erer.

3. Bütçe Kanun Tasarısının Mali Yıl Başlangıcından Önce Onaylanması ve Yayınlanması

Genel Kuruldaki görüşmelerin bitiminden sonra bütçenin tümü açık oya sunulur. Kabul oyları red oylarından fazla ise bütçe, T.B.M.M.'nce kabul edilmiş olur.

T.B.M.M. tarafından kabul edilen kanun tasarısı onaylanmak üzere Cumhurbaşkanlığı'na gönderilir. Cumhurbaşkanı, Anayasanın 89 uncu maddesi gereği, bütçe kanununu yeniden görüşülmek üzere T.B.M.M.'ne iade edemez. Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan merkezî yönetim bütçe kanunu malî yılbaşından önce Resmî Gazetede yayımlanarak malî yılbaşında yani 1 Ocak'ta yürürlüğe girer.

Yasama organının bütçeyi reddi durumu da olabilir. Bütçenin yürütme organının gelirleri toplamına, giderleri yapmasına yetki ve izin veren bir kanun olması red kararının önemini büyük ölçüde artırır. Bütçenin reddi veya fevkalade durumlarda "geçici bütçe" uygulaması ile devlet faaliyetleri devam ettirilir.

Geçici bütçeye başvurma sebepleri:

1. Süresinde kanunlaşmayan bütçeler, malî yıla yetişemeyebilir.
2. Yasama organı, bütçeyi reddedebilir.
3. Seçim takvimi ile bütçe takvimi birbirine uymayabilir.

Geçici bütçe, yıllık bütçe kabul edilip uygulamaya konuluncaya kadar belirli bir süre ile sınırlı olmak üzere gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılmasına yetki ve izin veren bir kanundur. Geçici bütçe kanunu ile hükümete belli bir süre için gelirleri toplamaya devam etme izni verilmekte; giderlerle ilgili olarak da harcama birimlerine geçen sene bütçe üzerinden toptan ödenek verilmesi yoluna gidilmektedir.

Genellikle geçici bütçeler bir aylık yapıldığı için bunlara "onikide bir bütçe" de denilmektedir. Böylece geçici bütçeler ya geçmiş bütçenin onikide bir tutarına veya toplam bir tutar hâlinde ödenek verir ve gelirlerin toplanmasına devam edileceğini belirtir.

Geçici bütçe, devlet faaliyetlerinin akışının sürdürülmesi bakımından gerekli olduğu için zorunlu bir uygulama niteliğindedir. Bununla birlikte geçici bütçe uygulamasında bölüm itibarıyla onama yapıldığı ve toptan ödeme ayrıldığı durumlarda meclis denetimi zayıflamış olmaktadır. Aynı şekilde yeni bütçe ile yapılması tasarlanan yenilikler, tasarruflar düzeltmelere gecikmiş olacaktır. Karışıklık ve gecikmelere sebep olabilir. Bütçenin zamanında yetiştirilememesi veya reddedilmesi ile geçici bütçe uygulamalarına gerektiğinde başvurulmaktadır.

5.3. Bütçenin Uygulanması

Bütçenin hazırlanması ve kanunlaşması aşamalarından sonra bütçenin uygulama aşaması başlar.

Bütçe, hükümet tarafından görevli kuruluş olan maliye bakanlığı aracılığı ile uygulanır. Bütçenin uygulamaya girmesiyle faaliyetlerin yürütülebilmesi için gelirler toplanacak giderler ödenebilecektir.

Bütçenin uygulanmasında; gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılması olarak iki yol takip edilir:

1. Gelirlerin Toplanması

Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelirlerinin kanuni dayanakları bütçelerinde gösterilir. Bütçelerde yer alan gelirler, ilgili kanunlarında belirtilen usullere göre tarh, tahakkuk ve tahsil edilir. Genel bütçe gelirlerinin tarh, tahakkuk ve tahsili Maliye Bakanlığı veya tarh ve tahakkuka ilgili mevzuatına göre yetkili idareler tarafından yapılır.

Kamu geliri: Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri ifade eder.

Özel gelir: Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri ifade eder.

Gelirlerin toplanmasında aşağıdaki ilkelere uyulur:

a) Maliye Bakanlığı, gelir politikaları ve uygulamaları konusunda ilkelerini, gayelerini, stratejilerini ve taahhütlerini her malî yılbaşında kamuoyuna duyurur.

b) Mükellef ve sorumlulara vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerini kolayca yerine getirebilmeleri için gerekli hizmetler sağlanır.

c) Mükellef ve sorumluların vergiye uyumu teşvik edilir.

d) Hakların korunması ve yükümlülükler konusunda mükelleflerin bilgilendirilmesi için ilgili idareler tarafından gerekli tedbirler alınır. Kamu gelirlerinin tarh, tahakkuk, tahsiliyle yetkili ve görevli olanlar, işlemlerin noksatsız yapılmasından sorumludur. Yeni hazırlanan analitik bütçe sınıflandırmasına göre gelir kodları aşağıdaki gibidir;

Gelirin ekonomik kodlaması: (Tabloda yer alan gelir kalemleri)

01 Vergi Gelirleri

02 Sosyal Güvenlik Gelirleri

- 03 Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri
- 04 Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler
- 05 Diğer Gelirler
- 06 Sermaye Gelirleri
- 08 Alacaklardan Tahsilât
- 09 Red ve İadeler (-)

01-Vergi gelirleri: Vergiler Devletin; kamu otoritesine dayanarak ve kamu gayeleri için, zorunlu, karşılıksız ve geri ödemesiz olarak yaptığı tahsilâtlarını içermektedir. Vergi gelirleri, vergilerden alınan cezalarla birlikte, cezaların ödenmemesinden veya geç ödenmesinden doğan faiz ve cezaları da kapsar. Ancak, yeni bir düzenleme yapılıncaya kadar uygulama problemleri sebebiyle vergilere ilişkin cezalar ve faizler ayrı bölümlerde izlenecektir.

02-Sosyal güvenlik gelirleri: Sosyal güvenlik gelirlerinin alt detay kodlaması, gelirin ekonomik sınıflandırma listesinde yer almakla birlikte, 31/5/2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümleri çerçevesinde bütçe görüşmelerinde revize edilerek değiştirilecektir.

03-Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri: Bu bölüm, Devletin sahip olduğu mülklerden, teşebbüslerden, mali veya gayri maddi aktiflerden sağlanan gelirlerden, idarelerin sundukları belirli hizmetler karşılığında tahsil ettikleri gelirlerden, malların kullanma veya faaliyette bulunma izni karşılığı tahsil edilen gelirlerden, mal satış (sermayeye dâhil olması gerekenler hariç) gelirlerinden, KİT ve kamu bankaları gelirlerinden, kira gelirlerinden ve bunun gibi diğer gelirlerden oluşur.

04-Alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler: Alınan bağış ve yardımlar, karşılıksız, geri ödemesiz ve zorunluluk esasına dayanmayan tahsilâtları kapsar. Alınan bağış ve yardımların kredilerden farkı belirli bir vade sonunda geri ödeme yükümlülüğü getirmemesidir. Aynı olarak edinilenler bütçe geliri olarak kaydedilmeyecektir. Ayrıca, Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili mevzuatında belirtilen faaliyetlerden sağlanarak aynı mevzuatla belirlenen hizmetlerde kullanılmak üzere tahsis edilen ve bütçelerinde karşılığı “6-Özel ödenekler” finansman tipi kodla gösterilen kaynaklar bu bölümde “04.6 Özel Gelirler” başlığı altında izlenecektir.

05-Diğer gelirler: Faiz gelirleri, kişi ve kurumlardan alınan paylar, para cezaları, diğer muhtelif gelirlerden oluşur.

06-Sermaye gelirleri: Devleti sahip olduğu sabit sermaye varlıklarının, stokların, arsa, arazi ve gayri maddi varlıkların satışından elde edilen gelirler sermaye geliri olarak bu ana bölümde sınıflandırılacaktır.

08-Alacaklardan tahsilât: Devlet tarafından kamusal gayelerle bir mali hakka veya taahhüde dayalı olarak verilen krediler, alınan hisseler borç verme bölümüne kaydedilecek, diğer taraftan verilen bu borçlara karşılık daha sonra devlete yapılan geri ödemeler, satılan hisselerinden elde edilen gelirler ise bu bölüme dâhil edilecektir. Verilen borçlar harcamalar bölümünde sınıflandırılırken geri ödemeler ise gelirler bölümüne dâhil edilecektir. Bu kapsamda, ikraz ve tavizlerden geri tahsil edilen tutarlar da (sadece anapara) bu bölüme kaydedilecektir.

09- Red ve iadeler (-): Analitik bütçe sınıflandırmasının program bütçe sınıflandırmasından ayrıldığı önemli noktalardan birisi de red ve iadeler bölümüdür. Program bütçede red ve iadeler için bütçede ödenek bulundurulur ve yapılan red ve iadeler bütçeye gider kaydedilir. Ancak, bu ödemeler niteliği itibariyle gider kabul edilebilecek ödemeler olmadığından bütçelerde bu ödemeler için ödenek tahsis edilmeyecek ve iadesi gereken tutarlar muhasebe sisteminden yapılacaktır.

Diğer taraftan, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin topladığı vergi, resim, harç ve benzeri gelirlerden diğer idare, kurum ve kuruluşlara verilecek paylar ile kullanılmadığı veya gaye dışı kullanıldığı için geri istenilen bağış ve yardımlar, bütçeye gider kaydıyla ödenir.

2. Giderlerin Yapılması

Bütçelerden bir giderin yapılabilmesi için iş, mal veya hizmetin belirlenmiş usul ve esaslara uygun olarak alındığının veya gerçekleştirildiğinin, görevlendirilmiş kişi veya komisyonlarca onaylanması ve gerçekleştirme belgelerinin düzenlenmiş olması gerekir.

Harcama birimi: Kamu idaresi bütçesinde ödenek tahsis edilen ve harcama yetkisi bulunan birimi ifade eder.

Kamu gideri: Kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskonto satışından doğan farklar, ekonomik, mali ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderlerini ifade eder.

Giderlerin gerçekleştirilmesi; harcama yetkililerince belirlenen görevli tarafından düzenlenen ödeme emri belgesinin harcama yetkilisince imzalanması ve tutarın hak sahibine ödenmesiyle tamamlanır. Elektronik ortamda oluşturulan ortak bir veri tabanından faydalanmak suretiyle yapılacak harcamalarda, veri giriş işlemleri gerçekleştirme görevi sayılır. Gerçekleştirme görevlileri, bu kanun çerçevesinde yapmaları gereken iş ve işlemlerden sorumludurlar. Ödeme belgelerinin şekil ve türleri; kamu borç yönetimine ilişkin olanlarda Hazine Müsteşarlığının uygun görüşünün alınması kaydıyla, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için Maliye Bakanlığınca, mahalli idareler için İçişleri Bakanlığınca, sosyal güvenlik kurumları için de bağlı veya ilgili oldukları bakanlıklar tarafından, Maliye Bakanlığının uygun görüşü alınmak suretiyle çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir. Analitik bütçe sınıflandırması birinci düzey gider kodları şöyledir;

Giderin ekonomik sınıflandırması:

- 01 Personel giderleri
- 02 Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri
- 03 Mal ve hizmet alım giderleri
- 04 Faiz giderleri
- 05 Cari transferler
- 06 Sermaye giderleri
- 07 Sermaye transferleri
- 08 Borç verme
- 09 Yedek ödenekler

Yukarıdaki tabloda II, III ve IV grup giderlere fazla olduklarından yer verilmemiştir. Sadece I grup gider kalemlerinin açıklanması yeterli görülmüştür.

01-Personel giderleri: Bu bölüm, kamu personeli ile kamu personeli olmasa bile bunlar gibi çalıştırılan veya hizmetinden faydalanan kişilere veya diğerlerine bordroya dayalı olarak nakden yapılan ödemeleri kapsar.

02-Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri: Sosyal güvenlik kurumlarına ait devletin sağladığı primlerden oluşan giderlerdir.

03- Mal ve hizmet alım giderleri: Faturalı olarak veya ilgili mevzuatına uygun şekilde belgelendirilerek alınan mal ve hizmet bedellerini kapsayacaktır. Devletin karşılığında herhangi bir mal veya hizmet almadığı karşılıksız ödemeler ile sermaye giderleri kapsam dışındadır. Bu bölüm, büro malzemesi alımları, kira, yakıt, elektrik ödemeleri ile parasal limitlere bakılmaksızın rutin bakım-onarım ödemelerini, telefon vb. haberleşme giderlerini, yolluk giderlerini, taşıma giderlerini, düşük değerli veya bir seneden az kullanım ömrü olan ekipmanlar için yapılan ödemeler ile çeşitleri ve izahları ekli listelerde ve bu rehberin ilerleyen bölümlerinde ifade edilen benzeri giderleri kapsar.

04-Faiz giderleri: Faiz, ödünç alınan paranın kullanımı karşılığında yapılan ödeme olarak tanımlanır. Bu itibarla, faiz ödemeleri finansman bölümünde sınıflandırılan borç alınan paranın anapara geri ödemesinden ve borçlanma için ödenen komisyon ve ihraç

giderlerinden ayrılır.

05-Cari transferler: Sermaye birikimi hedeflemeyen ve cari nitelikli mal ve hizmet alımını finanse etmek gayesiyle karşılıksız olarak yapılan ödemelerdir. Transferler kimin faydalandığına göre değil kime ödendiğine göre sınıflandırılmalıdır.

06-Sermaye giderleri: Sermaye harcamaları, sabit sermaye edinimleri, gayrimenkuller veya gayri maddi aktiflerin edinimi için yapılan ve Devlet mal varlığını artıran ödemelerdir. Ayrıca, taşınmaz mal yapımı ile bakım-onarımının gerektirdiği yıkım ve enkaz temizleme işleri de bu kapsamda değerlendirilecektir. Bu ödemeler, her sene bütçe kanunlarıyla belirlenecek asgari limitin üzerinde olmalıdır ve kullanım ömürleri bir sene veya daha uzun olmalıdır.

07-Sermaye transferleri: Bütçe dışına sermaye birikimi hedefleyen veya sermaye nitelikli mal ve hizmetlerin finansmanı gayesiyle yapılan karşılıksız ödemelerdir. Transferin cari nitelikli mi yoksa sermaye nitelikli mi olduğunu belirlemek için cari harcama - sermaye harcaması ayırımında kullanılan kriterler dikkate alınmalıdır.

08-Borç verme: Bir mali hakka dayanan veya devletin teşebbüs mülkiyetinde hisse (sermaye) katılımına sebep olan ve likidite yönetimi veya kazanç sağlama gayeleri haricinde kamuya ait gayelerle yapılan ödemeleri kapsar. Devletin verdiği borçların geri ödenmesinden (diğer bir ifadeyle borçların tahsilâtından) veya devletin elindeki hisselerin satışından elde edilen gelirler ise verilen borçlardan düşülerek kaydedilmeyecek, gayrisafîlik prensibine göre “gelirlerin ekonomik sınıflandırması” bölümünde ayrı olarak izlenecektir.

09-Yedek ödenekler: Bütçede başlangıçta öngörülemeyen hizmetlerin karşılığı olmak üzere veya sene içi gelişmeler neticesinde yapılan tahminlerde sapmalar olması ihtimaline karşılık hizmetleri aksatmamak gayesiyle ihtiyat olarak ayrılan ödeneklerdir. Merkezi yönetim bütçesi için sadece Maliye Bakanlığı bütçesinde yer almaktadır. Merkezi yönetim bütçesinin haricinde kalan idareler ise kendi bütçeleri içinde yedek ödeneklere yer verebileceklerdir.

3. Hazine İşlemleri

Bütçenin uygulanması bir taraftan gelirlerin toplanması, diğer taraftan harcama yapılması demektir. Bu iki işlemin birlikte yürütülebilmesi ve gelirlerle giderler arasında yer ve zaman bakımından uyum sağlanması için yapılan işlemlere hazine işlemleri denir. Hazine işlemlerini hazine yapar. Hazine, bütçenin gelirlerini toplayarak bunları muhafaza etmek, bunları işletmek, gerekirse borç para bularak bütçenin giderlerinin gereken yerde ve zamanda ödenmesini sağlamakla görevli soyut bir kasadır.

Bütçede özellikle gelir gider denkleğinin sağlanmasında ve bütçenin sağlıklı uygulanmasında hazinenin mühim bir görevi vardır. O hâlde hazine, bütçenin uygulamasında vazgeçilmez bir araçtır.

Hazine işlemleri; yer bakımından hazine işlemleri, zaman bakımından hazine işlemleri olarak ikiye ayrılır.

1.Yer bakımından hazine işlemleri, kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde bölgeler arası ortaya çıkan mali uyumsuzlukları gidermeye yöneliktir. Bir bölgede gelirler, giderlere göre az ise ve bu nedenle ödeme zorluğu çekiyorsa geliri giderine göre fazla olan yerden bu bölgeye T.C. Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankası gibi bankalar aracılığıyla gelir transferi yapılır. Böylece ödeme güçlüğü ortadan kaldırılmış olur.1931 senesinde bütün para nakil işleri T.C. Merkez Bankasına yapılmaya başlandı. Halen devletin bütün gelirleri, esas itibarıyla Merkez Bankasında toplanmakta ve ödemeler buradan yapılmaktadır.

2. Zaman bakımından hazine işlemleri, kamu gelirlerinin giderlere uyumlu olarak toplanmadığı zamanlarda yapılan işlemlerdir. Gelirlerin toplanmadığı dönemlerde yapılan kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için hazine, bazı borç kaynaklarına başvurur. Kısa vadeli veya dalgalı borç olarak da isimlendirebileceğimiz bu borç kaynakları şunlardır; Merkez Bankası avansları, adi emanetler ve hazine bonosu.

Merkez Bankası avansları, hazinenin gelir gider uyumsuzluğunu gidermek için alınan kısa vadeli borçlardır. 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu'nun 50. madde hükmüne göre cari sene genel bütçesi ödenek toplamının %15'ini geçmemek üzere Merkez Bankası, hazineye kısa vadeli avans hesabı açar. Böylece hazine, devlet gelirlerinin düşük olduğu zamanlarda gerekli harcamaları yapabilir. Gelirlerin fazla olduğu dönemde ise aldığı borcu Merkez Bankasına geri öder. Borcun ödenmesi, aynı bütçe senesi içerisinde olmalıdır. Uygulamada, özellikle açıkla kapanan bütçelerde, zamanında geri ödeme yapılamadığı için Merkez Bankasından alınan bu kısa vadeli borç, uzun vadeli borç hâline gelmekte; üstelik enflasyon gibi ekonomik sorunlara da neden olmaktadır. 1211 sayılı Kanun'un 53. maddesine göre hazine, altın vererek de karşılığında Merkez Bankasından avans alabilir. Emanet paralar, kanuni zorunluluklar nedeniyle gerçek veya tüzel kişilerce Hazineye yatırılan paralardır. Teminat akçeleri, depozitolar, hakemlik ve bilirkişi ücretleri emanet paralara birer örnektir. Emanet paralar, hazine tarafından gelir ihtiyacını karşılamak için kullanılır ve faiz hesaplanmaz.

Hazine bonoları ile bankalar, mali kuruluşlar, firmalar ve gerçek kişilerden en çok bir sene vadeli borç alınır. Hazine bonolarının ihracı (çıkılarak piyasaya sürülmesi) ya özel kanun ile veya bütçe kanununa dayanılarak yapılır. Hazine bonolarının miktarını, satış usul ve şartlarını tespitte; hazine bonolarını satmaya ve satın almaya Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu bakan yetkilidir. Genellikle bankalar ve büyük firmalar tarafından satın alınan hazine bonoları, her türlü vergi ve resimden muaftır. Bunların yanı sıra bir de kamu iktisadi teşebbüsleri ile iktisadi alanda faaliyet gösteren dairelerin ham madde ve mahsul alımı için mevsimlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hazine kefaletine sahip bonolar vardır ki bunların süresi en çok dokuz aydır.

5.4. Bütçenin Denetimi

Bütçenin denetimi, bütçenin uygulamalarına ilişkin işlemlerin mevzuata uygun bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin araştırılmasıdır.

Mali sene içinde devlet gelirlerinin toplanması ve harcamaların yapılması sırasında bütçe denetimi yapıldığı gibi bütçe yılı bittikten sonra toplanan gelirlerin ve yapılan giderlerin kanunlara ve bütçeye uygunlukları araştırılmaktadır.

Türkiye'de bütçe denetimi iç ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

1. İç denetim

İç denetim, kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak gayesiyle yapılan bağımsız nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir. Bu faaliyetler, idarelerin yönetim ve kontrol yapıları ile mali işlemlerinin risk yönetimi, yönetim ve kontrol süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek cihetinde sistematik, sürekli ve disiplinli bir yaklaşımla ve genel kabul görmüş standartlara uygun olarak gerçekleştirilir.

İç denetim, iç denetçiler tarafından yapılır. Kamu idarelerinin yapısı ve personel sayısı dikkate alınmak suretiyle, İç Denetim Koordinasyon Kurulunun uygun görüşü üzerine, doğrudan üst yöneticiye bağlı iç denetim birimi başkanlıkları kurulabilir.

İç denetim aşağıdaki birimlerden oluşur;

1. Harcama birimleri; Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılacak asgari kontroller, mali hizmetler birimi tarafından ön mali kontrole tâbi tutulacak mali karar ve işlemlerin usul ve esasları ile ön mali kontrole ilişkin standart ve yöntemler Maliye Bakanlığınca belirlenir. Kamu idareleri, bu standart ve yöntemlere aykırı olmamak şartıyla bu konuda düzenleme yapabilir

2. Muhasebe; Muhasebe hizmeti; gelirlerin ve alacakların tahsili, giderlerin hak sahiplerine ödenmesi, para ve parayla ifade edilebilen değerler ile emanetlerin alınması, saklanması, ilgililere verilmesi, gönderilmesi ve diğer tüm mali işlemlerin kayıtlarının yapılması ve raporlanması işlemleridir. Bu işlemleri yürütenler muhasebe yetkilisidir. Memuriyet kadro ve unvanlarının muhasebe yetkilisi niteliğine etkisi yoktur. Muhasebe yetkilisi namına ve hesabına para ve parayla ifade edilebilen değerleri geçici olarak almaya, vermeye ve göndermeye yetkili olanlar muhasebe (yetkilisi) mutemedidir. Muhasebe (yetkilisi) mutemetleri doğrudan muhasebe yetkilisine karşı sorumludur.

3. Mali hizmetler; Alım, satım, yapım, kiralama, kiraya verme, bakım-onarım ve benzeri mali işlemlerden; idarenin tamamını ilgilendirenler destek hizmetlerini yürüten birim, sadece harcama birimlerini ilgilendirenler ise harcama birimleri tarafından gerçekleştirilir.

4. Ön mali kontrol; Ön mali kontrol, harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılan kontroller ile mali hizmetler

birimi tarafından yapılan kontrolleri kapsar. Ön mali kontrol süreci, mali karar ve işlemlerin hazırlanması, yüklenmeye girilmesi, iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesi ve belgelendirilmesinden oluşur.

Kamu idarelerinde ön mali kontrol görevi, yönetim sorumluluğu çerçevesinde yürütülür. Harcama birimlerinde işlemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılacak asgari kontroller, mali hizmetler birimi tarafından ön mali kontrole tâbi tutulacak mali karar ve işlemlerin kurallar ve ilgili standartlar Maliye Bakanlığınca belirlenir. Kamu idareleri, bu standart ve yöntemlere aykırı olmamak şartıyla bu konuda düzenleme yapabilir.

2. Dış Denetim (Sayıştay denetimi)

Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin gayesi, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurum gayeleri, hedef ve planlara uygunluk cihetinden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanmasıdır. Dış denetim sırasında, kamu idarelerinin iç denetçileri tarafından düzenlenen raporlar, talep edilmesi halinde Sayıştay denetçilerinin bilgisine sunulur.

Yargı denetiminin ağırlık noktası, sayman hesapları üzerinedir. Saymanlar, kendi dönemlerine ait hesapları mali yılı izleyen yedi ay içinde Sayıştaya göndermek zorundadır. Bu hesapları önce denetçiler inceler. İlgililerin savunmaları alınarak rapor düzenlenir. Bunlar Birinci Başkanlığa sunulur ve yargılanmak üzere dairelere gönderilir. Daire üyelerine dağıtılır. Bunları üyeler inceler ve Daire Başkanı'na geri verirler. Sonra da hesapların yargılanmasına geçilir. Yargılama sonunda beraat, tazmin veya zimmet kararı verilebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sayıştayın denetlenmesi

TBMM tarafından bütçenin uygulanmasından sonra yapılmaktadır. Sayıştay'ın üç ayda bir bütçe uygulanması hakkında TBMM'ye rapor vermesi, hükümetin de her bütçe için uygulamadan sonra bir Kesin Hesap Kanun Tasarısı hazırlayıp TBMM'ye sunması gerekir. Kesin Hesap Kanun Tasarısı, ilgili olduğu sene içinde elde edilen gelirler ve giderlerin gerçekleşmiş tutarını gösterir. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan ve ilgili mali yılın bitiminden itibaren bir sene içinde TBMM'ye verilmesi zorunlu olan Kesin Hesap Kanun Tasarısına Sayıştay'ca hazırlanacak Genel Uygunluk Bildiriminin eklenmesi gerekir. TBMM Kesin Hesap Kanun Tasarısını onaylamakla hükümeti aklamış olur.

Sekizinci Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Bütçe nedir? Tarif ederek, bütçenin tarihi gelişim sürecini ve bütçe hakkını açıklayınız.

2. Bütçenin ilkelerinden altı tanesini sıralayarak, açıklayınız.

3. Bütçenin klasik işlevlerini sıralayarak, açıklayınız.

4. Bütçenin modern işlevlerini sıralayarak, açıklayınız.

5. Klasik bütçe sistemi ve modern bütçe sistemi nedir? Açıklayınız.

6. Türk bütçe sisteminde yer alan temel bütçe çeşitlerini sıralayarak açıklayınız:

1. Genel bütçe:

2. Özel bütçe:

3. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçesi:

4. Sosyal güvenlik kurumları bütçesi:

5. Mahalli idareler bütçesi:

7. Bütçe sürecinin aşamalarını sıralayarak açıklayınız:

1. Bütçenin hazırlanması:

2. Bütçenin kanunlaşması aşaması:

3. Bütçenin uygulanması aşaması:

4. Bütçenin denetimi aşaması:

**DOKUZUNCU BÖLÜM
MALİYE POLİTİKASI**

Birinci bölümde, kamu maliyesinin konusu ve kamu iktisadi faaliyetleri, ikinci bölümde, kamu harcamaları ve etkisi, üçüncü bölümde, kamu harcamalarının finansmanı: Kamu gelirleri, dördüncü bölümde, genel vergi teorisi beşinci bölümde, vergi yükü - vergi harcaması ve vergi yansıması, altıncı bölümde, devlet borçları, yedinci bölümde, mahalli idareler maliyesi ve sekizinci bölümde, bütçenin işlev ve ilkeleri ve son olarak dokuzuncu bölümde ise maliye politikası konuları incelenmektedir.

1. Maliye Politikasının Gelişimi ve Tanımı

Her ülke, dünya ve kendi iç ekonomik şartlarını dikkate alarak bir ekonomi politikası geliştirir. Belirlenen ekonomi politikasının temel gayeleri ve araçları bulunmaktadır.

Ekonomi politikasının gayeleri; (1) tam istihdam, (2) fiyat istikrarı, (3) ekonomik büyüme ve (4) adil gelir dağılımı olarak sıralanır.

Ekonomi politikasının araçları; (1) para politikası, (2) maliye politikası ve (3) dolaysız kontroller olarak sıralanır.

Maliye politikasının asıl önemi 1929 iktisadi buhranı sonrasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde yaşanan iktisadi durgunluğun giderilmesinde maliye politikasından geniş ölçüde faydalanılmıştır. Günümüzde ise, bilhassa enflasyonun önlenmesi, ekonomide belli bir büyüme hızının sağlanması ve gelir dağılımının düzeltilmesi bakımından maliye politikası büyük önem taşımaktadır.

Buhran dönemine kadar geçerli olan klasik iktisat anlayışı; devlet ne kadar çok harcama yaparsa, o kadar fazla vergi almak zorunda kalır. Fazla vergi bu anlayışta, serbest piyasa düzenini bozan en önemli faktördür.

Klasik iktisat görüşünü savunanlar, devletin iktisadi hayata müdahalesine şiddetle karşı çıkarlar. Devlet faaliyetlerinin çok sınırlı tutulmasını isterler.

Klasik iktisatçılara göre devletin işlevleri:

1. Milli savunma hizmetleri,
2. Devlet ülke içinde asayişini sağlar,
3. Toplumsal mal ve hizmetleri üretir.

Klasik iktisatçıların devlete yüklediği işlevlerin kamu maliyesine yansması:

1. Kamu harcamaları hacim itibarıyla dar olmalıdır.
2. Devlet bütçesi mutlaka denk olmalıdır.
3. Kamu harcamaları mümkün olduğu ölçüde dolaylı vergi gelirleri ile finanse edilmelidir.

Klasik anlayış, devleti kıt kaynakları tüketen, israf eden ve verimsiz alanlarda kullanılan bir yapı olarak telakki etmişler ve bundan dolayı devletin iktisadi hayatın işleyişinde vergi almasına, kamu harcaması yapmasına veya başka alanlarda faaliyet yürütmesine karşı çıkmışlardır.

-Maliye Politikası: Mali araçlar olan vergi ve benzeri kamu gelirlerinin; iktisadi büyüme, istikrar ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi, genel iktisadi gayelerin gerçekleştirilmesinde kullanılmasını ifade eder.

-Maliye politikası: Devletin istihdam, gelir, fiyat seviyeleri gibi, makro iktisadi değişkenleri etkileyebilmek için kamu harcamalarını (cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları) ve kamu gelirlerini (vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler ve özel gelir) kullanmasıdır.

-Maliye Politikası: Devletin maliye politikası araçlarını (Kamu harcamaları, vergiler) kullanarak ekonominin tam istihdama, iktisadi dalgalanmaları en aza indirmek, adil bir servet ve gelir dağılımını oluşturmak için uyguladığı politikalara denir.

Maliye Politikası aracılığıyla kamu kesimi, bir yandan yaptığı harcamalar ile geliri artırıcı etki yaparken bir yandan da topladığı vergiler ile geliri düşürücü bir etkiye sahiptir.

Devlet maliye politikası aracılığı ile, işsizlik ve enflasyon gibi, iktisadi meselelerin çözümüne iktisadi gelişmenin ve tam istihdamın sağlanmasına katkıda bulunacak bir kamu gelir ve harcama politikasının izlenmesini sağlar.

2. Maliye Politikasının Konusu ve Gayeleri

Maliye politikası, 1929 Büyük İktisat Buhranı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Buhran maliye politikasını ortaya çıkaran en temel sebeptir.

Maliye politikası, maliye biliminin mali olayları politik yönden inceleyen koludur.

Maliye politikasının konusu, devletin vergi, borçlanma ve kamu harcamaları gibi, temel mali araçlarla temel iktisadi gayeleri gerçekleştirmeye yönelik aldığı tedbirler ile yaptığı uygulamalardır. Bu anlamda, ekonomik dengenin devamlılığı ve ekonomide meydana gelen dengesizliklerin giderilmesi ile ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek ve gelir dağılımını düzenlemek imkânlarını araştırır.

Maliye politikasının gayeleri:

1. Tam istihdamın sağlanması,
2. Fiyat istikrarının sağlanması ve korunması,
3. Belli bir büyüme hızının gerçekleştirilmesi,
4. Gelir dağılımında adaletin sağlanması,
5. Ödemeler bilançosunda denkleğin sağlanması,

Maliye politikasının hedeflerine ulaşmada izlenecek temel politikalar; (1) para politikası, (2) dış ticaret politikası, (3) fiyat politikası, (4) istihdam politikası, (5) sanayileşme politikası ve (6) ziraat politikası- olarak sıralanır.

Sıralanan bu farklı politikalarından da anlaşılacağı gibi, maliye politikası, iktisat politikasının bir alt bölümü niteliğindedir.

Müdahaleci devlet anlayışının bir ürünü olarak gelişen maliye politikasının temel gayelerini, iktisadi istikrarın ve büyümenin sağlanması ve gelir dağılımında adaletin gerçekleştirilmesi şeklinde belirlemek mümkündür.

Klasik iktisatçıların ekonominin, sürekli tam istihdamda ve denge halinde bulunduğu kabulünden dolayı iktisadi istikrarı sadece fiyat istikrarı açısından değerlendiriyorlardı. Ancak, bu ön kabulün doğru olmadığı iyice anlaşılınca ve ekonominin eksik istihdamda hatta aşırı istihdamda dahi dengeye gelebileceği ortaya konulunca, iktisadi istikrar kavramı yeni bir mana kazanmıştır.

Bir ekonomide istikrardan söz edildiğinde, tam istihdam ve fiyat istikrarının birlikte gerçekleştirilmesinin anlaşılması gerekmektedir.

3. Maliye Politikasının Araçları

Maliye politikası, devletin temel iktisadi ve sosyal gayelerini gerçekleştirmek için mali araçlarla ekonomiye yaptığı müdahaleleri ifade eder. İktisat politikasının bir alt bölümü niteliğinde olan maliye politikasının belirlenecek mali hedeflere ulaşabilmek için kullanacağı araçlar vardır.

Maliye politikasının araçları:

1. Vergi politikası,
2. Kamu harcamaları politikası,
3. Borçlanma politikası.

Bu araçlardan ilki olan kamu gelir (vergi politikası) grubuna vergiler ve muhtelif gelirler girerken, kamu harcamaları ise, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları şeklinde gruplandırılabilir. Borçlanmaya ise iç ve dış borçlar girer.

Bütün bu araçlardan, her birinin etki alanı ve derecesi birbirinden farklıdır. Söz konusu araçların tercih ve kullanım şekli ulaşılmak istenen hedeflere göre değişiklik gösterir.

4. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma

Kamu, bir ülkedeki halkın tamamı, halk, amme anlamlarına gelirken; kamu yönetimi bu bütünün sevk ve idaresi anlamına gelmektedir.

Kamu yönetimi, işlev anlamında kamu politikalarını belirleme ve uygulama, yapı anlamında ise devletin organizasyon yapısını ifade eder. Aynı zamanda kamu yönetimi, faaliyet, disiplin ve bir meslek niteliği taşır ve disiplinler arası bir nitelik taşımasıyla çeşitli disiplinlerden

gerekenleri alır ve kamudaki meselelerin çözümüne uygular. Temelde **kamu yönetimi**, kamu politikalarının oluşturulması, uygulanması, planlanması, organizasyonu, yönlendirme, koordinasyon, denetim, sevk ve idare gibi, işlem ve faaliyetlerin bir bütünüdür.

Küçük ve ayrıcalıklı bir grubun iktidarda olduğu yönetim şekli olan **oligarşi** kurum yönetimlerinde her zaman mesele olmuştur. Oligarşik yönetim himayesinde gelişen servetinin kaynağı karanlık işadamları grubu olan **oligarklar** ile oligarşi çoğu zaman güç birliği ile kurumları istedikleri şekilde yönlendirmektedirler.

Önceleri siyaset bilimi içinde incelenen kamu yönetiminin ayrı bir disiplin olarak incelenmesini ilk olarak Thomas Woodrow Wilson dile getirmiş, yazdığı Yönetimin İncelenmesi isimli makalesiyle kamu yönetiminin ayrı bir disiplin olarak gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Kamu yönetimi İngilizcede "Public Administration" kelimesi ile karşılır. Türkiye'de TODAİE (Türkiye Ortadoğu Amme İdare Enstitüsü) bu alanda inceleme ve faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir birimdir.

Yönetim bilimi, yönetimin nasıl olduğu, nasıl olması gerektiği ve nasıl olacağını inceler ve muhtelif disiplinlerce geliştirilmiş bilgilerin ve analitik (çözümleyici) yöntemlerin birleştirilerek uygulanmasını ifade eder. Yönetici, organizasyonu bölümleriyle birlikte bir bütün olarak ele almak, değişik bilgi ve teknikleri mevcut şartlara göre kullanmak ve uygulamak durumundadır.

Global ölçekte ortaya çıkan meselelerin çoğunun altında yönetim beceriksizliğinin olduğu görülmektedir. Denge ve denetim mekanizmalarının olduğu yönetim sistemleri daha başarılıdır. İyi bir yönetim sistemi; bir şekilde yönetme hakkını elde eden yönetim becerisine sahip olmayan insanın verdiği zararın en az olduğu sistem olduğu söylenebilir. Bir yönetim ne kadar fazla denetleme ve denge mekanizmasına sahipse o kadar iyi bir yönetimdir. Dünyada artan hürriyet talepleri ve öz yönetim becerisine sahip insanların artık yönetilmek yerine bulunduğu organizasyonları birlikte yönetmeyi istemektedir.

İnsan tek başına kaldığında bile yine yöneten durumundadır; bu kez de kendini yönetir. Günümüz demokratik organizasyon yönetimlerinde yöneten ve yönetilen karşılıklı etkileşimli bir şekilde modern bir yönetim yaklaşımı olan yönetişim kavramı çıkmış ve yönetim yerine kullanılmaktadır. **Yönetişim**, bir organizasyon içerisinde tüm süreçlerde yönetenle yönetilenin interaktif (etkileşimli = istişareli) ve katılımcı bir şekilde buldukları modern bir yönetim yaklaşımını ifade eder. Tüm kişi ve kuruluşlar tarafından günümüzde, şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışı ulaşılmak üzere belirlenmiş bir hedef olarak konulmuştur.

Kamu yönetiminde mühim bir işlev olan karar vermede önemli iki husus, karar verme sürecinde uzmanların ve ilgili olabilecek diğer kişilerin görüşlerinin (istişare) alınması ve alınan karar ile ilgili olarak yöneticinin sorumluluğudur. Uygun zamanda ve şekilde verilmeyen kararlar belli bir sorumluluk gerektirir. Karar alınmadan önce konunun uzmanı olan birçok kişinin görüşü alınmış olabilir, kararın alınmasında bu kişilerin önemli katkıları bulunabilir, fakat karar alındıktan sonra, bunun sorumlusu kararı alan yöneticidir.

Sevad-ı azam, bu kelime gurubu, kelime manası itibarıyla "büyük karartı" demektir. Mecazi olarak ise, "iktisadî manada birbirine yakın insanları topluluğu" veya "milletin kahir ekseriyeti" manasında kullanılmıştır.

Yönetimde reform veya yeniden yapılanma ise, yönetim sisteminin yapısında, hizmet tercihlerinde, personel rejiminde, iş görme zihniyeti ve yöntemlerinde, karar verme sürecinde, siyasi sistemle olan ilişkilerinde ve sistemi harekete geçiren unsurlarda köklü değişiklikler demektir.

Yeniden yapılanma, belirli gayelerle girilen planlı ve bilinçli değiştirme hareketi, köklü reform girişimi olarak ifade edilir. Yeniden yapılanma, kamu kurumlarının sınırlı kaynaklarla gayelerini en rasyonel, en verimli ve en etkili şekilde nasıl organize edilmesi gerektiği sorusuna cevaplar. Diğer yandan yeniden yapılanma kısaca toplumun değerlerindeki ve tercihlerindeki değişiklikleri tespit etme faaliyeti olarak da görülür.

Kamu yönetiminde reform yapma düşüncesi, belli ihtiyaçtan kaynaklanır ve bu ihtiyaçlar aynı zamanda reformun sebeplerini oluşturur.

Kamu yönetiminde yeniden yapılanma sebepleri:

1. Kamu ve özel kesiminin bütünlüğü ve karşılıklı etkileşimi
2. Kamu yönetiminde verimliliği artırma
3. Geleneksel kamu yönetiminin karşılaşılan meseleleri aşmada yetersizliği
4. Vatandaşların temel hak ve hürriyetler, siyasi katılma ve kaliteli hizmet cihetindeki talepleri.
5. Değişim karşısında ayakta kalabilme arayışları
6. Özelleştirme hareketlerinin yaygınlaşması
7. Tasarrufun ve verimliliğin artırılması ihtiyacı
8. Nitelikli personel istihdamına duyulan ihtiyaç
9. Siyasi ve idari karar mekanizmalarına katılımının sağlanması

Kamuda etkinliği ve verimliliği artırmak için, ihtiyaç duyulan her alanda reform ve yeniden yapılandırma çalışmaları sürekli yapılmalıdır. Bu noktada; düzenleme ve denetleme kurumları, faal bir piyasa ekonomisinin ihtiyaçları gereği farklı piyasa türlerinin düzenlenmesi ve kontrolü için oluşturulmuştur. Türkiye'deki önemli kuruluşlardan bazıları şunlardır: (1)Rekabet Kurumu, (2)Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, (3)Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (4)Türkiye Sermaye Piyasası Kurulu, (5)Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, (6)Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu ve (7)Özelleştirme İdaresi

Kamu kesiminde istihdam edilen insanların verimliliğini artırma noktasında temel ve değerler eğitime önem verilmelidir. Bu açıdan personel eğitiminin temel gayesi, çalışanın işini daha iyi yapmasını sağlayacak; beceri geliştirme, liderlik, takım oluşturma ve etkili iletişim gibi, işletmeyi tanıtmaya, misyon, vizyon ve kültürünü aktarmaya, kalite bilinci yerleştirme gibi, faaliyetleri yerine getirmeye katkı sağlamayı kapsar. Kurum çalışanlarının toplum değerlerine sahip olma ve bunu kurum içerisinde etkili kullanabilmesi için ayrıca değerler eğitime de tabi tutulması gerekir.

Dürüstlük, adalet, demokrasi, sevgi, saygı, hürriyet, ahlâk, fazilet, estetik ve vicdan gibi cihanşumül (evrensel) değerlerin ve bunların alt başlıklarının "etkinlik temelli" bir eğitim uygulaması ile kişilere kazandırılmasını ifade eden **değerler eğitimi** kişi ve kurumlar açısından önemli bir konudur. Toplumu yönlendiren; iyi-kötü gibi ahlâki, doğru-yanlış gibi mantıki, sevap-günah gibi dini ve güzel-çirkin gibi estetik değerler bulunmaktadır. Bu değerler eğitimi ile eleştirel düşünme, sentez yapabilme, problem çözebilme ve sebep sonuç ilişkisini kestirebilme gibi özellikler kazandırılabilir. Bu noktada, eğitim; maddi ve manevi olarak çift kanatlı olmalı ve sistem, vasıflı insan, işi ehline veren, yeterlilik, liyakate uygun terfi ettirmeyi esas alan ve bulunduğu makamda yetersiz olanı bir alt kademeye alabilecek anlayışlı insanlar yetiştirmelidir.

5. İş Başarısı

Kuruluşların bünyesinde başarıyı olumlu veya olumsuz olarak etkileyecek birçok faktör bulunmaktadır.

Merkeziyetçilik, kısa vadeli düşünme, üretkenliğin kaybedilmesi, gelişime açık olmama, isteksizlik, önceliklerin belirlenemeyişi, güven eksikliği, iletişim kopuklukları ve liderlik eksikliği gibi, faktörler başarıyı olumsuz etkiler.

Başarı, bir iş için gerekli enerjinin gayeye en uygun şekilde, en ekonomik, en etkin olarak kullanılma becerisidir.

İş için gerekli enerji, insan gücü, makine ve bilgi de olabilir, önemli olan, başarı için gerekli enerji kullanımı doğru organize edilmelidir. Başarı iyi bir plan ile gerçekleşir ve sabırla elde edilir. Başarıda; ne istediğini bilmek, harekete geçmek, yapılanın sonuçlarını öğrenmek ve hedefi varana kadar davranış değiştirilmeye hazır olmak, gibi temel dört basamak vardır.

İş başarısında; her şeyde bir şey bilen değil, bir şeyde çok şey bilen insan olmanın önemi gün geçtikçe artıyor.

Ali Fuat Başgil (Ordunaryus Prof. Dr.), bir ilim insanı olarak çok okunan eseri "**Gençlerle Baş Başa**" isimli kitabında "babacan ve sevecen" bir üslupla yaşadıkları tecrübelerden başarı için gençlere nasihatler vermiştir.

-Yetişme ve muvaffak olma yolunun genç yolcusu! Bil ki tuttuğun yolda birçok tehlikeli geçitlerin ve yol kesen düşmanların vardır. Gerçi bunlara yalnız sen değil, hayat yolunun her yolcusu rastlayabilir. Fakat bu düşmanlar, senin gibi, hayatın henüz eşliğindeki tecrübesiz masumlara musallat olmayı (sataşmayı) çok sever. Senin bunlarla pençeleşecek ve bu düşmanları alt edecek silahın yok değildir. Elverir ki sen

bu silahları kullanabilesin. Kullanmayı bilmez de bir defa alt olursan, bir daha belini kolayca doğrultamazsın. Müsaade et, et de sana, evvela yolunu bekleyen düşmanları ve rastlayacağın tehlikeleri göstereyim.

-Muvaffak olma yolunun tehlikeleri ve düşmanları:

1. Muvaffakiyetin ilk düşmanı tembelliktir

Muvaffak olma yolunda senin ilk büyük düşmanın tembelliktir. Tembellik, insan karşısına çıkıp da mertçe savaşan bir düşman değildir. Bilâkis, eski peri hikâyelerindeki kahramanlar gibi, şekilden şekle girerek ve binbir hile kullanarak alt etmeğe çalışan bir namerttir.

Tembelliğin; yerine, insanına ve çağına göre girmedığı kalıp yoktur. Herkesin mizacına göre tavrı alır ve konuşur. Dilimizde aldığı muhtelif isimler de onun bu sinsiliğini gösterir. Tembelliğin ismi havailiktir. Bir ismi gevşeklik, bir ismi hoppalık ve züppelik, bir ismi uyuşukluk, üşengeçlik, keyfine düşkünlük, ten severliktir. Tembellik herkesin karşısına her zaman aynı kılıfta çıkmaz. O mesleksiz aktör gibi, daima rol değiştirir. Bazen en meşru bir mazeret kılıfına girer; hasta olur, yorgun düşer ve herkesi haline açındırır. Bazen iş yapar görünür; hakikatte hiçbir şey yapmaz. Bazen tatlı bir dille konuşur ve gönül çeler. Onun kandırıcı bir felsefesi ve safсата ilmeklerinden örülmüş bir edebiyatı vardır. Tembelliğin kitabından sana bazı parçalar okuyayım da dinle:

- Adam sende... Çalışanlar ne olmuş sanki?..
- Üzme kendim şu ölümlü dünyada, çalışmak yıpranmaktır.
- Hayat dediğin bir şanstır.
- Şansın varsa, her şeyin var demektir.
- Şansın yoksa kendini parçalasan da bir şey olamazsın.
- Zaten suyu getiren de destiyi kıran da bir.
- Sen destiyi kır, suyu başkaları getirsin de afiyetle iç...
- Hem bir işin olacağı varsa sırt üstü yatsan da olur, olacağı yoksa yırtınsan da olmaz.
- Hele dursun bakalım, şimdi şöyle yaslan da yarın sabah yaparsın.
- Hem sana çalışmak yaramıyor; iştahın kaçıyor, neşen sönüyor.
- Huy bu ya, ben bütün sene kitabı, defteri koltuğumda gezmekten; hele kütüphane köşelerinde pineklemeden hoşlanmıyorum...
- İmtihanlara şöyle yirmi gün bir ay kala kafayı vurur, dersleri hazırlar ve imtihanları mis gibi, geçerim...
- Nedense benim yalnız imtihan üstü zihnimde bir açıklık geliyor; sene içinde sanki uykudaydım...
- Hem ne hacet, muvaffak olanın ve olmayanın gideceği yer mezarlık değil mi?
- Dünyaya insan bir defa gelir; hayattan kâm almaya bak.

Tembelliğin kitabında daha neler ve ne yaveler var. Bildiğin şeylerle başını ağrıtmayayım. Yalnız şunu söyleyeyim ki, eğer tembel isen ve tembelliğin uzvı bir hastalıktan ileri gelmiyor da ruhi bir gevşeklik, uyuşukluk, hoppalık ve havailik şeklinde ise, iradeni kullanmak suretiyle muvaffakiyetin bu düşmanını yenebilirsin. Eğer bedenî bir arızan varsa bunun ilacını hekimler bilir.

2. Muvaffakiyetin bir diğer düşmanı kötü arkadaşştır.

Genç dostum! Gittiğin yolda ikinci bir tehlikeli düşmanın da kötü arkadaşştır. Arkadaşın kötüsü, emin ol ki, bir gencin başına gelebilecek kötülüklerden en kötüsüdür. Ve her kötülük gibi, o da sinsî ve maskelidir. Hem maskesini gayet maharetle vurulur. Dost ağzı kullanır. Seni esirger ve yardımına koşar görünür. Seni kendisine imrendirmek için yapmadığı şaklabanlıklar kalmaz. Tembellik senin içindedir ve sana senin ağzınla konuşur. Arkadaşın kötüsü ise, sana kendi ağzını kullanır ve seni tembellikten daha çabuk kendine bağlar.

Her işin ve mesleğin kendi bünyesine mahsus çalışma ve işleme usul ve kaideleri vardır ve bunu meslek sahipleri bilir. Bir de fizik ve fikri her nevi iş ve çalışma hayatının ve umumiyetle muvaffak olmanın, düşünen aklın ve şaşmaz kanunları hâlinde, birtakım umumi ve rasyonel (akılcı) düsturları vardır ki ben burada bunlardan benim bildiğim kadarını hülâsa edeceğim:

- Çalışmak için müsait gün ve saat bekleme. Bil ki her gün ve her saat çalışmanın en müsait zamanıdır.
- Çalışmak için müsait yer ve köşe arama. Bil ki her yer ve her köşe çalışmanın en müsait yeridir.
- Bir günde ve bir zamanda yapman lazım gelen bir işi (bir dersi, bir vazifeyi) ertesi güne bırakma. Zira her günün derdi gibi, işi de kendine yeter.
- Bir zamanda yalnız tek bir iş yap, yalnız bir ders, bir kitap, hatta bir fasıl üzerinde çalış. Ta ki dikkatin ve kuvvetin yayılıp zayıflamasın. Bir zamanda birden fazla iş yapayım diyen, hiçbirini tam ve temiz yapamaz. Dünyaca tanınmış olan büyük İslam mütefekkeri İmam-ı Gazali'ye "İhya-i Ulûm (İlimlerin Yeniden Canlandırılması) isimli muazzam eserini nasıl bir çalışma ile vücuda getirdiğini sormuşlar: Bir zamanda yalnız bir fasıl, bir bahis, bir mesele üzerinde çalıştım, demiş.
- Başladığın bir işi, bir dersi, bir kitabı, bir vazifeyi yapıp bitirmeden başka bir işe, derse, kitaba ve vazifeye başlama. Yarıda kalan iş, başlanmamış demektir.
- Bir günün işini, dersini, vazifesini bitirdikten sonra ertesi gün ne iş yapacağına karar ver.
- Bir işe başlamadan, bir dersi öğrenmeye, bir kitabı okumaya oturmadan evvel düşün ve çalışman için lazım olan şeyleri yanında ve elinin altında bulundur. Ta ki, ikide bir kalem, kâğıt aramaya kalkıp da dikkatin dağılmasın.
- Çalışmaya oturduğun zaman tıpkı ateş hattında düşmanı gözetleyen bir asker gibi, uyumak ol ve dikkat kesil. Ve bütün ruhi ve bedenî kuvvetinle kendine işe ver.
- Bir işe başlamadan evvel o işi, dersi, vazifeyi, kitabı en kısa bir zamanda, en kolay ve en temiz bir surette nasıl yapmak, nasıl öğrenip etüt etmek mümkün olduğunu iyice düşünüp hesapla.
- Genç arkadaşım. Yukarıda sıraladığım düsturları okuyup unutasın diye değil; kulağına küpe yapasın ve ileride beni anla diye yazdım. Senden beklediğim, beni hayırla anmandır...

Başarının ilk temel şartı olumlu düşünmek, yani pozitif olmak ve bunu uygulamaktır. Başarı için öncelikle, kişi hayatının başında gayesini tespit edip, bütün enerjisini ona yöneltmesi gerekir. Hedef tayini yaparken, bir sonraki hedefi de seçmek gerekir, çünkü bir hedefin peşinden sabırla gitmek, ona ulaşmak kadar önemlidir.

Başarıyı engelleyen unsurlar:

1. **Tembellik;** yapılması gereken karşı gönülsüz olma, bir iş yapabilecekken bundan çekinme, bir faaliyet için gayret göstermeme ve harekete geçmeme durumudur. Miskinlik, uyuşukluk, haylazlık, aylıklık, avarelik, kayıtarıcılık ile yakın anlamda bir sıfat olarak, muhtelif dinler ve görüşler tarafından yerilmiş bir davranıştır.

2. **Özgüven eksikliği;** kendinden şüphe duyma, sosyal çevreden uzaklaşma, başaramama korkusu ve içe kapanıklık gibi kompleks hali gösteren psikolojik bir mesele olarak başarısızlığa sebep olmaktadır.

3. **Açgözlülük;** gözü doymazlık, harislik, tamahkârlık gibi ihtiyaç olmayan şeylere muhtaç olduğu inancında ve eldekilerin kaybedilme korkusundan doğan bir durum olarak insanın başarısını olumsuz etkileyebilir.

4. **İhtiras;** aşırı güçlü bir istek, irade ve kanaatleri aşan güçlü bir coşku olarak insanın başarısını olumsuz etkileyebilir.

5. **Kıskançlık-haset;** bir kimse bir üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin, başkası ile ilgilendiği kanaatine varıldığında çekememe ve gıpta etme gibi takınılan olumsuz tutum olarak başarıyı olumsuz etkiler.

6. **Öfke;** istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen normal ve insani bir duygu temelli davranış olarak insanı ele geçirip, başarı arzusunu kırabilir. "Öfkene esir olma"

7. **Gurur-kibir;** kendini beğenme, övünme ve başkalarını dinlememe, onların tecrübelerinden faydalanmama halidir. "Bin de bilsen, bir

bilene sor” sözüyle bu durumdan uzaklaşılabilir.

Bütün bu noktalar gözden geçirilirse, başarılı olma ve toplum hayatında ayağa kalkabilmek ihtimalinin ileri seviyede artacağı anlaşılabilir. Verimli çalışmanın bedeni, hissi ve akli olmak üzere üç esaslı şartı vardır. Çalışmanın bedeni şartı, sağlık ve sağlıktır. Hissi şart, çalışmayı sevmek, akli şartı da çalışmanın usulünü ve yolunu bilmektir.

Başarılı olabilmenin sırları yahut şartları konusunda bugüne kadar pek çok şey söylenmiş ve yapılmıştır.

Başarının şartları:

1. Güçlü bir niyet ve temel kuralları bilmek,
2. Farklılık ve prensipli olmak,
3. Kendi kendini motive etmek,
4. Kendini sorgulama,
5. İsabetli ve hızlı karar vermek,
6. Başkalarından faydalanma ve paylaşmayı bilmek,
7. Yapılan işi sevmek ve takip etmek,
8. Yedek plana sahip olmak,

Çalışma hayatında kişilerin başarılı olup - olmadığını belirlemede kullanılan; (1)iş bilgisi, (2)yapılan işin kalitesi, (3)araştırma ve üretkenlik, (4)işe ilgi ve devamlılık, (5)müşterilerle ilişkiler, (6)sorumluluk alma ve (7)amirler ve diğer çalışanlarla iyi ilişkiler geliştirme gibi, temel kriterler (ölçüler) bulunmaktadır. Bu ölçülere sahip çalışanlar işlerinde başarılı olurlar.

Bir iş yerinde verim düşüklüğü veya artışı ile çalışanların moral düzeylerinde, yönetici tiplerinin önemli etkisi bulunmaktadır. “**Serbest, babacan, sert ve demokrat**” olmak üzere dört yönetici tipi bulunmakta ve bunların yönetilenler üzerindeki etkileri de değişmektedir. Yönetici tipleri arasında en ideal olanı “**demokrat**” yönetici tipinde; kurumda çalışanlara alınacak kararlara katılma fırsatı verdikleri için iş yerinde güven ve işbirliği unsuru, objektif ve rasyonel yöntemlerin uygulanması sonucu, çalışanlarda moral düzeyi yükselir ve verim de artar. Demokrat yönetici tiplerinin görev yaptığı iş yerlerinde, çalışanlar arasındaki sevgi ve saygı bağlarının da çok sıkı olduğu söylenebilir. **Serbest ve babacan yönetici tipi**; görev yaptığı iş yerlerinde ise çalışanlarda moral düzeyinin yüksek, ancak verimin düşük olduğu görüşü farklı kaynak ve yazarların görüşü olarak ifade etmek gerekir. Serbest ve babacan tipi yöneticiler çalışanlarla aralarındaki arkadaşlık bağlarının kuvvetli olmasının ve çoğu yanlışların görmezlikten gelinmesinin verim düşüklüğünde en önemli etken olduğu iddia ediliyor. Diğer bir yönetici tipi olan **sert yönetici de ise** yönetimindeki iş yerlerinde de çalışanlarda moral düzeyi düşük, ancak verim yüksek olmaktadır. Korku ve endişenin hâkim olduğu bu tür çalışma hayatının olumsuzlukları ilerleyen zaman içinde ortaya çıkabilmektedir.

Kişisel gelişim, davranışları ve karakter özelliklerini şekillendirmesi, deneme ve yanılmalarla pekiştigi, çevrenin olumlu veya olumsuz etkilerini de beraberinde taşıdığı bir süreçtir.

Kişilik, insanın iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer insanlardan ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki şeklidir. Diğer bir ifade ile **kişilik**, duygu, düşünce ve faaliyetlerindeki benzerlik ve farklılıkları belirleyen kişiye münhasır özellikler ve eğilimler grubudur.

Kişilik; 10000:1=Kişilik, 0=Başarı, 0=Teçrübe, 0=Disiplin, 0=Sevgi. Baştaki 1’siliniirse geriye bir şey kalmaz.

Kişisel gelişim sürecinde, öğretim ve ona bina edilen eğitim birlikte ele alınır ve güvenin temel esas olduğu ve temel değerler önemli bir yer tutar.

Kişisel gelişimin temelleri:

1. Kendine güven,
2. Becerilerinin farkında olma,
3. İnançlar ve değerler,
4. Prensipier,
5. Alışkanlıklar,
6. Kendini motive edebilme kabiliyeti,
7. Toplam kalite yönetimi anlayışının benimsenmesi,

Kendine güven kendi becerilerinin de farkında olmayı ifade eder. Kişi gerçekten neyi en iyi yapıbiliyorsa bunu bulması gerekir. Toplumda “Ne iş olursa yaparım” düşüncesi artık beceri ve kabiliyet sayılmıyor. Kişinin inançlarına ve değerlerine ters düşen ortamlarda başarının azlığı, başarı için kurum kültürü ile kişinin değerlerinin uyum içinde olmasını gerekli kılıyor. Kurumun hedefi kişinin prensiplerine aykırı ise alışkanlıkları ile bağdaşmıyorsa yine mesele var demektir.

Kişiler çevredeki obje ve olguları kendine münhasır bir şekilde görme, fark etme eğilimi gösterir ve bunları bir şekilde tanıyarak sürekli kendini geliştirir. İki farklı kişi aynı cisim veya olguyu değişik bir şekilde yorumlayarak farklı davranış sergileyebilir. Kişiler için “**gerçek**” tamamen kendine münhasır bir durum olup, kişinin ihtiyaçları, istekleri, değer yargıları ve tecrübelerine dayanır. Kişinin bir olguya (duruma) ve objeye (nesne) davranışları ve tepkileri algılamaya bağlıdır. Algılama (farkındalık), çevreye bilinçli olarak bakmak ve baktığını görmektir.

Algılama (idrak etme), kişinin; tatma, koklama, duyma, dokunma ve görme gibi, beş duyu yardımıyla dış dünyayı tanımak veya çevresinde kendisiyle ilgili gördüğü bir nesnenin varlığını fark etmesi, idrak etmesi olarak tanımlanabilir. Ayrıca insan bu beş duyuya ilave olarak görülmeyen ve önsezi olarak da ifade edilen; (1)akıl, (2)hayal, (3)hafıza, (4)zan (vehim), (5)sahiplenme (kullanma), (6)sürükleyen (sevk eden) ve (7)arzulama gibi, yedi duyu (hasse) yardımı ile algılaması gelişir. Kişi dünyayı; tüm bu duyu ve duyu organlarıyla algılar. Bu yüzden, görsel algı, işitsel algı ve diğerleri gibi, her duyguya ait algılardan bahsetmek mümkündür.

Algılama süreçleri; (1)duyumu (hasse), (2)simge yönlü ve (3)duyuyu yönlü süreçler olarak üç gruptur. Algılama sadece duyumların bir işlevi olmayıp, birbirleriyle etkileşim içinde olan, çevreden gelen ve kişisel etkiler olarak iki tür etkinin sonucunda oluşur. Kişisel gelişimde; fikirlerini kabul ettirmek, iyimserlik, istekli olmak, sevgi, saygı, hür olmak, güven, eleştirilere açık, duygusal olgunluk ve kapasitesini doğru değerlendirme becerisine sahip olmak olarak tarif edilen özgüven ve bunun geliştirilmesinin büyük önemi vardır.

Özgüven artırma usulleri:

1. Kötü şeyler yerine iyi şeylere ağırlık verme ve iyi şeyler düşünme.
2. Tecrübelerden ders çıkarma ve onlardan faydalanma.
3. Gerçekçi hedefler belirleme ve cesaretli olma.
4. Sürekli öğrenme isteği ve faydalı işler yapma.
5. Sadeliğe önem verme ve gelişime yönelme.

Özgüven, kişinin kendisi ve yetenekleri konusunda pozitif ve gerçekçi bir anlayışa sahip olduğunu gösterir. Kendinden şüphe duymak, pasiflik, boyun eğme, aşırı uyum gösterme, yalnızlık, eleştirilere karşı hassas olma, güvensizlik, depresyon, aşağılık duygusu ve sevilmediğini hissetme gibi, durumlar **özgüven eksikliği**ni gösterir.

Kuşaklar arası başarı farklılıkları ve çatışmalar toplumda her zaman yaşanmaktadır. Geleneksel olarak 60 kuşağı, 70 kuşağı ve 80 kuşağı yerini artık X-Y-Z kuşağına bıraktı. Kuşak farklılıkları geçiş dönemlerindeki tarz değişikliklerini tarif etmek için kullanılırken şimdiki kuşak tamamen karakteristik özellikleri ile ayrılıyor. X-Y-Z kuşakları, aile yapısı, iş hayatları, satın alma ve tüketim gibi, hayat tarzlarında birbirinden önemli farklılıklar göstermektedir.

1. **X kuşağı**, teknolojiyi ileri yaşlarda öğrenmek durumunda kalan, sabırlı, çalışkan, müteşebbis ve donanımı iyi bir düzeyde olan nesildir.

2. **Y kuşağı**, 1980 sonrası doğan, çocukluğunda teknolojiyi tanıyan, sabırsız, rahatına düşkün, çekingin olmayan, emir almayı sevmeyen, otoriteyi tanımayan, hızlı, tartışmacı olan, ailesine önem veren ve kendine daha çok zaman ayıran ve aynı anda birden fazla iş yapan nesildir. Günümüz iş hayatında daha etkin duruma geçen Y kuşağı iş insanları diğerlerinden farklı olarak; kartvizitlerine telefon, fax, mail bilgilerinden

sonra IP adreslerini de ekliyorlar.

3. Z kuşağı, doğrudan teknoloji içinde doğuyor ve teknolojiyi sadece iş hayatının değil tüm hayatının bir parçası olarak gören nesildir.

Her yeni kuşak kendinden bir öncekini sorguluyor ancak Y kuşağı bunu daha keskin bir şekilde yapıyor. Öncelikleri bir önceki kuşaktan çok farklı olan Y kuşağı, hırslı ve motive edilmeyi seven anlamlı bir hayat dengesi kurmaya çalışan insanlardan oluşuyor ve her şeyin sebebinin merak ediyor. "Niçin" sorusunu sormayı seviyor ve haklarını bilen ve otoriteye boyun eğmeyen bu kuşak, lakayt (ilgisiz) veya adaletsiz olan ile mücadele etmeyi biliyor.

Y kuşağının değişime ayak uydurması, inovatif olması, teknolojiyle iç içe olmasından dolayı dünyayla ve insanlarla tabii bir etkileşim içindeler. Y kuşağından çalışanlara sahip olan yöneticiler; onları hayatın heyecanlarla dolu olduğunu anlatarak sürekli motive etmek ve çalışma saatlerinde esneklik ve rahat bir çalışma ortamı sağlayarak netice odaklı çalışmaya önem verilmeleri gerekiyor.

Toplum hayatı, farklı kuşakların birlikte yaşamasını mecbur kılıyor. Bu zorunlulukla; her kuşak birbirlerinin birikim ve tecrübelerinden istifade ederek dengeli bir toplum hayatı oluşturabilirler. Yaşlıların tecrübe ve anlayışları, gençlerin başarabilme, iş yapma azimleri birleşince bu sağlanmış olur.

İş başarısını veya kendi uğraşı alanında ve mesleğinde başarıyı yakalayan dünyada genç ve yaşlı birçok idealist insan örnekleri bulunmaktadır:

Başarılı olmuş gençler:

1. Şehzade Mehmed, 12 yaşına geldiğinde Sultan Murad, tahttan feragat etti ve yerine; ileride 21 yaşındayken İstanbul'u fethederek çağ açıp kapayacak birini bıraktı.

2. Alparslan 1072'de vefatı ile 18 yaşındaki Melikşah yerine geçti ve Selçuklu en parlak dönem yaşadı.

3. Ünlü fizikçi Isaac Newton, yer çekimi kanununu keşfettiği zaman 24 yaşında bulunuyordu.

4. Ünlü müzisyen Beethoven, ilk eserini 13 yaşında iken bestelemişti.

5. Napoleon, İtalya'yı zaptettiği zaman 27 yaşında idi.

6. Goethe, ilk şiirlerini, 10 yaşında iken yazmıştı.

7. Mozart, henüz 6 yaşında iken, konser vermeye başlamıştı.

8. İngiliz romancı Charles Dickens, Pickwick'in Belgeleri isimli pek çok dile çevrilen eserini 25 yaşında yazmıştı.

9. Benjamin Franklin, 'Fakir Bir Adamın Günlüğü' isimli ünlü eserini 26 yaşında yazdı.

10. Grekçe'yi üç yaşında öğrenmeye başlayan John Stuart Mill, 8 yaşında bu dille yazılmış bütün eserleri okuyacak kadar bu dile vakıf olmuştu.

11. Makedonyalı İskender 33 senelik ömrüne kocaman bir imparatorluk sığdırdı.

12. Edebiyatımızın meşhur iki ünlü ismi, Ömer Seyfettin ve Orhan Veli öldüklerinde 36 yaşlarındaydılar.

13. İspanya Kralı, bir gün komşu kralın sarayına genç bir asilzadeyi elçi olarak gönderir. Genç birinin karşısına elçi olarak çıkmasından memnun olmayan kral, memnuniyetsizliğini: -İspanya kralının ülkesinde adam yok mudur ki, bana bu sakalsız genci gönderir?, diyerek ifade eder. Genç elçi, krala şu cevabı verir: -Efendim, benim kralım, sizin "hikmet ve bilginin ancak bir sakallıda olabileceğini" düşündüğünüzü bilseydi, hiç şüphesiz size, benim yerime bir sakallı keçi gönderirdi.

Başarılı olmuş yaşlılar:

1. Harvard Üniversitesi'nin ünlü profesörü Roscoe Paund, 86 ve 89 yaşları arasında ABD adalet sistemi üzerine 5 ciltlik büyük bir eser yazmıştır.

2. Meşhur ressam Titian, Lepanto Savaşı adlı ünlü tablosunu ölümünden 1 sene önce 98 yaşında tamamladı.

3. Bismark, Alman birliğini kurduğu vakit, 70 yaşında idi.

4. Goethe 83 yaşında öldü. En büyük eseri olan Faust'u ölümünden 1-2 sene önce bitirmişti.

5. Mimar Sinan, Süleymaniye'yi bitirdiği vakit, 70 yaşını geçmişti.

6. Büyük opera bestecisi Verdi, ünlü eseri Otello'yu bestelediği sırada 75 yaşında idi.

7. Thomas Hobbes, The Odyssey'i Yunanca aslından İngilizce'ye çevirdiği sırada 87 yaşında idi

8. Don Cainsilman, 58 yaşında Manş Denizi'ni geçen en yaşlı adam unvanını almıştı.

9. Charlie Chaplin (Şarlo), 76 yaşında halen film yönetmenliği yapıyordu.

10. Dört defa İngiltere'ye Başbakan olan William Gladston, 4.defa bu göreve geldiğinde 83 yaşında idi.

11. George Bernard Shaw, piyeslerinden biri ilk defa sahnelendiğinde 94 yaşında bulunuyordu.

Başarı Üzerine Sözler

1. Çalışanlar, kötülük düşünmeye vakit bulamazlar, çalışmayanlar ise, kendilerini kötülükten kurtaramazlar. Hz. Ali

2. Ne kadar bilirsen bil, söylediklerin karşındakilerin anlayabileceği kadardır. Mevlâna Celaleddin-i Rumî

3. Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz, şahsın görülür rutbe-i aklında eseri. Ziya Paşa

4. Terbiye ana kucağından başlar; her söylenilen kelime, çocuğun şahsiyetine konan bir tuğladır. Namık Kemal

5. Nerede olursanız olun, elinizdekilerle yapabileceğinizi yapın. Theodore Roosevelt

6. İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir. Sen kendin bilmezsen bu nice okumaktır. Yunus Emre

7. Başarı bir yolculuktur, bir varış noktası değil. Ben Sweetland

8. Ahlâk konusunda en mühim dersler kitaplardan değil, yaşanan tecrübelerden alınır. Mark Twain

9. Duyduğumu unuturum, gördüğümü hatırlarım, yaptığımı öğrenirim. Çin atasözü.

10. Yapabildiğimiz her şeyi yapaydık, buna kendimiz bile şaşardık. Thomas Edison

11. Başkaları için duyduğun endişe, kendin için duyduğun endişelerin önüne geçtiği zaman olgunlaşmışsın demektir. John Mac Noughton

12. Bir şey biliyorum, o da hiçbir şey bilmediğimdir. Sokrates

13. Engeller beni durduramaz, her bir engel kararlılığımı daha da güçlendirir. Leonardo da Vinci

14. Oğlum, bütün hayatını kolların ve ayakların belirlemeyecek. Hayatına asıl yön verecek olan beynin ve kalbindir. Bir şeyi gerçekten istiyorsan, bütün engelleri yenip ona ulaşabilirsin. Shelton

15. Hata değil çare bulun. Henry Ford

16. Bir değişim, bize gelişme fırsatını sağlayacak olan bir sonraki değişime yol açar. Vivian Buchen

17. Başkası düştü mü, "çürük tahtaya basmasaydı" deriz. Kendimiz düşünce, bastığımız tahtanın çürük çıkmasından şikâyet ederiz. Cenap Şehabettin

18. Dünyada birçok kabiliyetli kişiler, küçük bir cesaret sahibi olmadıkları için kaybolurlar. Sydney Smith

19. İlk çağlarda güçlü olan, sanayi çağında zengin olan, bilgi çağında ise bilgili olan kazanacaktır. A. Toffler

20. İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın. Şeyh Edebalı

21. Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü. Mevlâna Celaleddin-i Rumî

22. İncinsen de, incitme. Hacı Bektaş-ı Veli

23. Tez elde edilen başarı, insanı kararsız ve maceraperest yapar. Bacon

24. Zorluklar başarının değerini artıran süslerdir. Moliere

25. Büyük işler başarmak isteyen kimse, ölüm yokmuş gibi davranmamalıdır. Vauvenaroues

26. Ders alınmış başarısızlık başarı demektir. Malcom S. Forbes

27. Başarı insana belki çok şey öğretmez, fakat başarısızlık çok şey öğretir. Çin Atasözü

28. İyi bir başlangıç, yarı yarıya başarı demektir. Andre Gide
29. Bütün büyük işler, küçük başlangıçlarla olur. Cıçero
30. Bir milletin büyüklüğü, nüfusunun çokluğu ile değil, akıllı ve faziletli insan sayısı ile belli olur. V. Hugo
31. Normal bir insanın elinden geleni yapmaya çalışması, zeki bir insanın tembelliğinden iyidir. G. Gracian
32. Bilginin efendisi olmak için çalışmanın uşağı olmak şarttır. Balzac
33. Bilgi insanı şüpheden, iyilik acı çekmekten, kararlı olmak korkudan kurtarır. Konfüçyus
34. İyi bir kafaya sahip olmak yetmez; mesele onu iyi kullanmaktır. Rene Descartes
35. İnsan beyni sahibinin ihtiyaçlarından fazla gelişmiş bir araca benzer. A. R. Wallece
36. Hayat bisiklet sürmek gibidir. Dengenizi korumak için, devam etmelisiniz. Albert Einstein
37. En büyük zaman hırsız kararsızlıktır. C. Floru
38. Güzel bir düşünce de ibadet sayılır. Ahmet İbşihî
39. Yapmak istediğin her şeyi düşünerek karar ver, verdiğin kararı da mutlaka gerçekleştir. Benjamin Franklin
40. Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol, yol varsa budur, bilmiyorum başka yol. M. Akif Ersoy
41. Gerçek başarı başarısızlık korkusunu yenebilmektir. Sweeney
42. Suskunluğum asaletimdir, her lafa verecek bir cevabım var. Lakin bir lafa bakarım laf mı diye, bir de söyleyene bakarım adam mı diye. Mevlâna Celaleddin-i Rumî
43. Bazı kimseler güllerin dikenini olduğundan yakınır. Ben dikenlerin gülü olduğuna şükrederim. A. Kann
44. Ulaşmak istedikleri bir hedefi olmayanlar, çalışmaktan zevk almazlar." Emile Raux
45. Bir gemi doğuya gider, biri batıya. Esen aynı rüzgârla: hangi yöne gidebileceğini belirleyen rüzgâr değil, yelkendir. Ella Wheeler Wilcox
46. Aradığını bilmeyen, bulduğunu anlayamaz. Cladue Bernard
47. Bazı yenilgilerin sebebi, insanların işi yarıda bıraktıklarında, başarıya ne kadar yakın olduklarını bilememeleridir. Thomas Edison
48. Gücünü aşan rolü üzerinde alırsan, bu rolü, iyi oynamadığın gibi yapabileceğin rolü de terk etmiş olursun. Epiktotes
49. Demir mknatisa âşıktır. Hep ona doğru koşar, zaferde sabra âşıktır ve devamlı ona koşar. Sühreverdi
50. Hayatta yapabileceğiniz en büyük hata, sürekli bir hata daha yapacağımız korkusudur. Albert Hubbard
51. Önce biz alışkanlıklarımızı oluştururuz, sonrada alışkanlıklarımız bizi oluşturur. John Dryden
52. Taşı delen suyun gücü değil, damlaların sürekliliğidir. Anonim
53. Ferdi başarı için televizyonunuzu öldürün. Steve Chandler
54. En iyi dost, bendeki en iyi yönleri ortaya çıkaran insandır. Henry Ford
55. İnsanın sağlığını koruyan iki faktör vardır; işini sevmesi ve hayatı sevmesi. Sigmund Freud
56. Zor bir iş, zamanında yapmamız gerekip de yapmadığımız kolay şeylerin birikmesiyle oluşur. Henry Ford
57. Plansız çalışan kimse, ülke ülke dolaşıp hazine arayan bir insana benzer. Descartes
58. Hepimiz zamanın kısalığında söz ederiz de; boş geçen zamanı nasıl geçireceğimizi bilmeyiz. Seneca
59. Rüzgârın yönünü tayin edemeyiz fakat geminin yönünü değiştirebiliriz. Enaca
60. Batı medeniyeti üç yüz sene gibi kısa bir zaman diliminde insanlığın asırlarca geliştirdiği "26 medeniyetten 16'sını fiilen ortadan kaldırdı, 9'unu fosilleştirdi." Toynbee
61. Bazı insanları her zaman, bütün insanları zaman zaman aldatabilirsiniz. Lakin herkesi devamlı aldatamazsınız. Abraham LİNCOLN. (ABD. Başkanı)
62. İntikam almak için misilleme yaparsam, bundan sonra nasıl hizmet edeceğimi kendim değil, artık düşmanların tayin etmiş olacak. Luter King (Nobel Barış Ödülü sahibi siyahî lider)
63. Günün adamı, olmaya çalışma, hakikatin adamı olmaya çalış. Çünkü gün değişir, hakikat değişmez. Mevlâna Celaleddin-i Rumî
64. İyilerin tembelliği, kötülerin hâkimiyetini sağlar. Mevlâna Celaleddin-i Rumî
65. "Suskunluğum asaletimdir, her lafa verilecek cevabım var, lakin bir lafa bakarım laf mı diye, bir de söyleyene bakırım adam mı diye." Mevlâna Celaleddin-i Rumî

Dokuzuncu Bölüm Değerlendirme Soruları

1. Maliye politikası nedir ve gelişimi nasıldır? Açıklayınız.

2. Maliye politikasının konusu ve gayelerini yazınız.

3. Maliye politikasının temel araçlarını sıralayarak, açıklayınız.

4. Kamu yönetiminde yeniden yapılanmanın sebeplerini yazınız.

5. Başarıyı engelleyen unsurları yazınız.

6. Kamu maliyesi dersinin meslek hayatınızda sizlere neler kazandırabileceğini performans çalışması çerçevesinde yazınız.

KAMU MALİYESİ DERSİ ÖRNEK SORULARI

1. **Aşağıdakilerden hangisi iktisadi hayat içinde devlete önemli görev verir?**

- A) Arz Yönlü Yaklaşım B) Klasik Yaklaşım C) Monetarist Yaklaşım D) Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı E) Keynesyen Yaklaşım (Cevap E)

2. **Aşağıdakilerden hangisi Klasik Yaklaşımın temel önerilerinden biri değildir?**

- A) Devlet faaliyetleri alanının mümkün olduğu kadar sınırlı tutulması
B) Bütçenin denk olması
C) Objektif temel esaslara dayanan düşük oranlı bir vergi sisteminin uygulanması
D) Borç miktarının mümkün olduğu kadar sınırlı tutulması
E) Ücret, faiz ve fiyat esnekliğinin ekonomide tam istihdam denge hacmini otomatik olarak sağlayamaması (Cevap E)

3. **Aşağıdakilerden hangisi kamusal mal ve hizmetlerin özelliklerinden biridir?**

- A) Fertlerin ihtiyaçları doğrultusunda üretilmesi
B) Piyasa fiyatlandırılması
C) Fiyatların fertlerin gelirin göre belirlenmesi
D) Kullanımda veya tüketiminde fertlerin dışlamanın imkânsız olması
E) Fertlerin taleplerine göre tüketilmesi (Cevap D)

4. **Birden çok köyün müşterek kullandığı mera için ortak fayda mera kullanımını kısıtlamasının olduğu halde bunun köylülerin birbirine güvenmemesi sonucu başarılammaması aşağıdakilerden hangisini ifade eder?**

- A) Bilgi meselesi
B) Ahlaki riziko
C) Mahkûm çıkmazı
D) Bedavacılık meselesi
E) Ortakların trajedesi (Cevap E)

5. **Bir iktisadi birimin başka bir iktisadi birimi olumlu şekilde etkilemesine ne isim verilir?**

- A) Tek yönlü dışsal fayda
B) Tek yönlü dışsal maliyet
C) Çok yönlü dışsal maliyet
D) Çok yönlü dışsal fayda
E) İki yönlü dışsal maliyet (Cevap D)

6. **Bir fabrikanın kimyasal atıklarının insan sağlığına zarar vermesi ne tür bir dışsallık türüdür?**

- A) Üreticiden üreticiye dışsallık
B) Üreticiden tüketiciye dışsallık
C) Tüketiciden tüketiciye dışsallık
D) Tüketiciden üreticiye dışsallık
E) Tek yönlü dışsallık (Cevap B)

7. **Aşağıdakilerden hangisi oy alışverişinin olumsuz sonuçlarından biridir?**

- A) Mali ranta sebep olması
B) Siyasi istikrarsızlık
C) Kamu harcamalarında aşırı artışa sebep olması
D) Mali sömürüye sebep olması
E) Kamu harcamalarının azalmasına sebep olması (Cevap C)

8. **İktisat ve maliyecilerin kamu gelirleri yanında kamu harcamalarının üzerine yoğunlaşmaları aşağıdaki hangi senelerden sonra gerçekleşmiştir?**

- A) 1940
B) 1950
C) 1960
D) 1980
E) 1990 (Cevap B)

9. **Paranın değerinin düşmesi kavramı aşağıdakilerden hangisidir?**

- A) Aynı birim mal ve hizmeti sağlamak için milli gelir kadar harcama yapmak
B) Aynı birim mal ve hizmeti sağlamak için milli gelirden fazla harcama yapmak
C) Aynı birim mal ve hizmeti sağlamak için GSMH dan fazla harcama yapmak
D) Aynı birim mal ve hizmeti sağlamak için daha fazla harcama yapmak
E) Aynı birim mal ve hizmeti sağlamak için GSMH kadar harcama yapmak (Cevap D)

10. **Pazarlanabilir yatırım çıktılarının para olarak gelecekteki faydalarının bulunmasında hareket noktası**

aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Gelecekteki tahmini fiyat çarpımı gelecekteki tahmini endeks
B) Gelecekteki tahmini endeks çarpımı gelecekteki tahmini dış borç
C) Gelecekteki tahmini maliyet çarpımı gelecekteki tahmini miktar
D) Gelecekteki tahmini fiyat çarpımı gelecekteki tahmini miktar
E) Gelecekteki tahmini endeks çarpımı gelecekteki tahmini miktar (Cevap D)

11. **Program bütçe hizmetleri aşağıdakilerden hangisine göre sınıflandırılır?**

- A) Programlara
B) Faaliyetlere
C) Projelere.
D) Performanslara
E) İşlevlere (Cevap A)

12. **Aşağıdakilerden hangisi bütçe hazırlanırken dikkat edilecek kuralları belirleyen belgedir?**

- A) Bütçe yolu
B) Bütçe kuralı
C) Bütçe cetveli
D) Bütçe çağrısı
E) Bütçe defteri (Cevap D)

13. **Bütçe komisyonu kaç üyeden oluşur?**

- A) 35 B)40 C)45 D) 50 E) 55 (Cevap B)

14. **Özel kesimden kamu kesimine kaynak transferinin topluma maliyeti öncelikle aşağıdakilerden hangisidir?**

- A) Kamu kesiminde üretim azalışı
B) Özel kesim mal ve hizmetlerinde kalite düşüşü
C) Özel kesimde üretim azalışı
D) Kamu kesim mal ve hizmetlerinde kalite kaybı
E) Genel olarak üretimde kalite kaybı (Cevap C)

15. **Vergiyi harçtan ayıran temel özellik aşağıdakilerden hangisidir?**

- A) Zora dayalı olması
B) Kamusal finansman aracı olması
C) Kesin olması
D) Karşılıksız olması
E) Parasal bir transfer olması (Cevap D)

16. **Aşağıdakilerden hangisi parafiskal gelirler arasında yer almaz?**

- A) Avukatların barolara ödedikleri aidatlar
B) Bağ-Kur primleri
C) İş insanlarının sanayi odalarına ödedikleri aidatlar
D) Toplu konut fonu
E) Özel sigorta gelirleri (Cevap E)

17. **Klasik Liberal İktisat Öğretisinde kamu giderlerinin finansmanı için vergi alınması şeklindeki vergilendirme gayesi aşağıdakilerden hangisidir?**

- A) İktisadi gaye
B) Tasarruf gayesi
C) Mali gaye
D) Sosyal gaye
E) Yatırım gayesi (Cevap C)

18. **Mükellefin cebinden çıkan para ile hazineye giren para arasındaki farkın asgari olmasını öngören vergileme kuralı aşağıdakilerden hangisidir?**

- A) Uygunluk kuralı
B) Kesinlik kuralı
C) Adalet kuralı
D) Fayda kuralı
E) İktisadilik kuralı (Cevap E)

19. **Verginin üzerinden alınan şey aşağıdakilerden hangisidir?**

- A) Verginin matrahı
B) Verginin konusu
C) Verginin tarhı
D) Vergiyi doğuran olay
E) Verginin mükellefiyeti (Cevap B)

20. **Bir vergi tarifesinde en düşük matrah ile en yüksek matrah arasındaki farka ne denir?**

- A) Diklik farkı
B) Tarife farkı
C) Yükseklik farkı
D) Uzunluk farkı
E) Artan oranlı fark (Cevap B)

21. **Verginin ödenmesi için gerekli safhaya gelmesine ne isim verilir?**

- A) Verginin tarhi
B) Verginin tahakkuku
C) Verginin tahsilâtı
D) Vergi mükellefiyeti
E) Vergi sorumluluğu (Cevap B)

22. Aşağıdakilerden hangisi kişinin ödediği tüm vergilerin ferdi gelirine bölünmesiyle bulunan değerdir?

- A) ferdi vergi yükü
B) Toplam vergi yükü
C) Net vergi yükü
D) Gerçek vergi yükü
E) Sektörel vergi yükü (Cevap A)

23. Aşağıdakilerden hangisi verginin yansımının safhalarından değildir?

- A) Verginin ödenmesi
B) Vurgu
C) Aktarma
D) Yerleşme
E) Esneme (Cevap E)

24. Aşağıdakilerden hangisi iyi bir vergi sisteminin özelliklerinden biri değildir?

- A) Kolay anlaşılmalıdır
B) Basit olmalıdır
C) Adil olmalıdır
D) Etkin olmalıdır
E) Ülkenin parasal ihtiyaçlarını dikkate alması (Cevap E)

25. Aşağıdakilerden hangisi harcama vergileri içinde yer almaz?

- A) Katma Değer Vergisi
B) Muamele Vergisi
C) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
D) Emlak Vergisi
E) Özel Tüketim Vergisi (Cevap D)

26. Bütçe açığına gelecek dönemlerin bütçelerinden mahsup edilecek avansların eklenmesi ve bu tutardan bu sene bütçesinde yer alıp da henüz ödenmemiş giderlerin düşülmesi ile bulunan değer aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İç borç
B) Nakit açığı
C) Bütçe açığı
D) Kamu fazlası
E) Bütçe dışı faiz açığı (Cevap B)

27. Bütçe açıklarının parasal finansman yönteminde hazinenin Merkez Bankası'na menkul kıymet satmasına ne isim verilir?

- A) Dışlama etkisi
B) Borcun amortismanı
C) Borcun kapitalizasyonu
D) Borcun monetizasyonu
E) Borcun itfası (Cevap D)

28. Genel bütçe vergi gelirleri tahsilât toplamı üzerinden belediyelere aktarılan pay yüzde kaçtır?

- A) %5 B) %6 C) %7,5 D) %10 E) %15 (Cevap B)

29. Köyün zorunlu işlerini görmek için eşit şartlar altında köylülerin zorunlu olarak bedenen çalışmasına ne isim verilir?

- A) Salma
B) İmece
C) Bakaya
D) Vesayet
E) Yardımlaşma (Cevap B)

30. Mahalli idarelerin toplamdaki gelir ve harcamalarının bütçeye oranının, 1985 senesinde, 1980 senesine göre %7den %12ye yükselmesinin ana sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Gelir vergisindeki mahalli idareler paylarının artırılmasıdır.
B) Emlak vergisi hasılatının konsolide bütçe gelirleri içerisinde çıkarılarak belediyelere verilmesidir.
C) KDVnin alınmaya başlamasıdır.
D) Çöp vergisinin uygulamaya konulmasıdır.
E) Mahalli idarelerin borçlanma imkânlarının genişlemesidir. (Cevap B)

31. Aşırı devlet harcamalarının çok ve muhtelif vergilemeyi gerekli kılacığını, bunda tabi düzeni bozacağını savunan görüş aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Fizyokrasi
B) Merkantilizm
C) Liberalizm

- D) Keynesyen görüş
E) Monetarizm (Cevap A)

32. Aşağıdakilerden hangisi Fizyokratlarla ilgili olarak doğru bir ifadedir?

- A) 18.yyda İngilterede ortaya çıkmıştır.
B) Devletin ekonomiye müdahalesinden yanadırlar.
C) Liberalizme karşıdırlar.
D) Tek ve dolaysız vergiden yanadırlar.
E) Borçlanmayı uygun görürler. (Cevap D)

33. Bir kişinin kullanmaya başlaması ile diğer kişinin o mal veya hizmetten elde ettiği faydanın azalması aşağıdaki mal veya hizmetlerden hangisinde söz konusudur?

- A) Parklar
B) Yiyecek
C) Ayakkabı
D) Şifreli TV
E) Milli güvenlik (Cevap A)

34. Ölçeğe göre artan getirili endüstrilerde, kaynak tahsisinde etkinlik açısından fiyatlama aşağıdakilerden hangisine göre yapılmalıdır?

- A) Marjinal Maliyete
B) Marjinal Faydaya
C) Marjinal Sosyal Faydaya
D) Dışsal Maliyete
E) Ortalama Maliyete (Cevap A)

35. Aşağıdakilerden hangisi tam kamusal mıdır?

- A) Parklar
B) Milli savunma
C) Okullar
D) Ortak mal veya hizmetler
E) Hava ve deniz (Cevap E)

36. Kamu mal ve hizmet üretim düzeyi için gerekli olan tercih toplamına ulaşamamasına ne isim verilir?

- A) Mahkûm ikilemi
B) Sıkışıklık
C) Dışsallık
D) Bedavacılık meselesi
E) Bilgi yetersizliği meselesi (Cevap E)

37. Kamu mal ve hizmetlerinin etkin tahsisinde kısmi ve genel denge analizlerinin sonuçları için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir? A) Kısmi denge analizinde kamu malı üretim düzeyi, genel dengeye göre fazladır.

- B) Kısmi denge analizinde kamu malı üretim düzeyi, genel dengeye göre azdır.
C) Kısmi denge analizinde kamu malı üretim düzeyi genel dengedeki ile aynıdır.
D) Birey faydaları yüksek ise, kısmi denge analizi geçerlidir.
E) Birey faydaları yüksek ise genel denge analizi geçerlidir. (Cevap E)

38. Kapalı yerlerde sigara içilmesi dışsal zararına karşı, 4207 sayılı kanun ile devletin aldığı tedbir aşağıdakilerden hangisinin kapsamına girer?

- A) Vergileme
B) Sübvansiyon
C) Mülkiyet hakkını belirleme
D) Piyasa oluşturma
E) Miktar kısıtlaması (Cevap D)

39. Kişilerin kamu mal veya hizmetinden elde ettiği faydadan daha fazla ödeme yapmış ise aşağıdakilerden hangisi söz konusu olur?

- A) Olumsuz dışsallık
B) Dışsal zarar
C) Mali rant
D) Mali sömürü
E) Coase teoremi (Cevap D)

40. Dışsallık söz konusu olduğunda devlet niçin ekonomiye müdahale etmek zorunda kalır?

- A) Müdahale etmediği sürece kaynak tahsisinde etkinlikten uzaklaşdığı için
B) Kanunlar zorunlu kıldığı için
C) Toplumda kargaşayı önlemek için
D) Devlete ek gelir sağlamak için
E) Toplam talebi artırmak için (Cevap A)

41. Kamusal tercihlerde bir kişinin bir oy kuralına karşı özel tercihlerde aşağıdakilerden hangisi geçerlidir?

- A) Bir kişi bir oy

- B) Bin TL bin oy
C) Bin TL bir oy
D) Bir oy bir puan
E) Bir kişi beş oy (Cevap B)
42. **Tüketici rantı kavramı aşağıdakilerden hangisine aittir?**
A) Dupuit
B) Keynes
C) Peacock
D) Hicks
E) Friedman (Cevap C)
43. **Çoğunluk kuralının etkin kaynak tahsisini sağlaması için gerekli şart aşağıdakilerden hangisidir?**
A) Toplumun büyük bir kısmının kamu mallarını tercih etmesi
B) Kamusal mal ve hizmet tercihlerinin ortalama etrafında normal dağılmış olması
C) Oylamaya katılan herkesin aynı yönde oy kullanması
D) Nitelikli çoğunluğun kesinlikle sağlanması
E) Üretim kaynaklarının tamamının kamu mallarına tahsis edilmesi (Cevap B)
44. **Benzer zevk ve tercihlere sahip kişilerin oluşturduğu gruplara ne isim verilir?**
A) Dernek
B) Organizasyon
C) Siyasi parti
D) Menfaat grubu
E) Ortalama seçmen (Cevap D)
45. **Güvenlik ve savunma hizmetlerinin üretimi artırıcı etkisi aşağıdakilerden hangisidir?**
A) Teknoloji üretmesi
B) Araştırmalar yapması
C) Üretimin genel şartlarına katkı sağlaması
D) Üretim için girdi üretmesi
E) Üretim için tasarruf sağlaması (Cevap C)
46. **Aşağıdakilerden hangisi dar anlamda kamu harcaması kapsamında yer almaz?**
A) Maliye Bakanlığı
B) İçişleri Bakanlığı
C) Anadolu Üniversitesi
D) Konya Büyükşehir Belediyesi
E) SSK (Cevap E)
47. **Aşağıdakilerden hangisi analitik sınıflama içerisinde işlevsel sınıflamanın ilk düzeyinde yer almaz?**
A) Eğitim hizmetleri
B) Genel kamu hizmetleri
C) Yedek ödenekler
D) Sağlık hizmetleri
E) Ekonomik işler ve hizmetler (Cevap C)
48. **Personel giderleri aşağıdaki sınıflamalardan hangisinde yer almaktadır?**
A) Ekonomik
B) Fonksiyonel
C) İşlevsel
D) Harcama kalemi
E) İdari (Cevap A)
49. **Bir kuruluşa verilen kaynakların, o kuruluşun bağlı bulunduğu kurumda yer alması aşağıdaki sınıflamalardan hangisidir?**
A) Ekonomik
B) İşlevsel
C) Fonksiyonel
D) Kurumsal
E) Ödenek türü (Cevap D)
50. **Aşağıdaki sınıflamalardan hangisi, hizmetleri yapan kuruluşları dikkate almayıp harcamaların hangi gayeleri gerçekleştirmek üzere kullanıldığını gösterir?**
A) Ekonomik
B) Ödenek türü
C) Harcama kalemi
D) Kurumsal
E) Fonksiyonel (Cevap E)
51. **Kısa dönemde doğrudan üretimi artırıcı etkisi söz konusu olamayabilen ve faydası bir dönemle sınırlı sayılabilecek harcamalara ne isim verilir?**
A) Tüketim harcamaları
B) Kalkınma carileri
C) Yatırım harcamaları

- D) Cari harcamalar
E) Transfer harcamaları (Cevap D)
52. **Transfer harcamalarını Milli gelirden bir değişiklik oluşturmaz sadece satın alma gücünün kişiler ve sosyal gruplar arasında el değiştirmesine sebep olan harcamalar olarak tanımlayan iktisatçılar aşağıdakilerden hangisidir?**
A) Brochier ve Tabotoni
B) Sargent ve Lucas
C) Keynes ve Musgrave
D) Ricardo ve Malthus
E) Ricardo ve Keynes (Cevap A)
53. **Aşağıdakilerden hangisi kamu harcamalarının gerçek artış sebeplerinden biri değildir?**
A) Nüfus artışı sonucu kişi başına kamu harcamalarının artması
B) Devlet anlayışında değişimler meydana gelmesi
C) İletişim ve ulaşım araçlarında gelişmeler meydana gelmesi
D) Gelir dağılımına müdahale
E) Sosyal güvenlik kurumlarının gelişmesi (Cevap D)

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- ACUNER Ş.A.: Müşteri İlişkilerinde Hareket Noktası: **Müşteri Memnuniyeti ve Ölçümü**, MPM Yay., Ankara, 2001.
- AKDOĞAN, Abdurrahman: **Kamu Maliyesi**, Gazi Üniv. Yayın No:67, İ.İ.B.F. Yayın No: 34, Ankara, 1985.
- AKTAN, C.C. **Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk**, İstanbul: ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Der. Yay, 1999.
- ALPUGAN, Oktay: **Küçük İşletmeler**, Der Yayınları, İstanbul, 1994.
- ALTINBAŞAK FARINA, İpek ve diğerleri, **Küresel Pazarlama**, Anadolu Üniv. Yay. No:2821. 1. Baskı, Eskişehir, 2013.
- ALTINTAŞ, M.H. : Müşteri Tatmininden Müşteriye Değer Sağlama Analizine Doğru Yapılma ve Bir Analiz Önerisi, Doktora Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1999.
- ANDERSEN, Arthur: **Satışta Başarı**, Derleyen: POWER, Nisan 1999.
- ARIKAN, Rauf ve ODABAŞI, Yavuz: **Tüketici Davranışları ve Tüketici Bilinci**, A.Ü., Yay., No:646, Eskişehir, 1996.
- ARMSTRONG, G. ve KOTLER, P. : (2003), **Marketing**, International Edition, Prentice Hall. 2003.
- ARPAÇI, T. ve AYHAN, D.Y. ve Diğ.: **Pazarlama**, Gazi Yay., Ankara, 1992.
- ARSLAN, Metin: “ **Araştırma Yöntem ve Teknikleri**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2012
- ARSLAN, Metin: “ **Global Pazarlama**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2015
- ARSLAN, Metin: “ **İşletme Yönetimi-1**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2015
- ARSLAN, Metin: “ **İşletme Yönetimi-2**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2015
- ARSLAN, Metin: “ **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2016
- ARSLAN, Metin: “ **Hizmet Pazarlaması**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2011.
- ARSLAN, Metin: “ **İşletme Becerileri ve Grup Çalışması**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2011.
- ARSLAN, Metin: “ **Marka ve Marka Stratejileri**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2011.
- ARSLAN, Metin: “ **Mesleki Çalışma ve Seminer**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2011.
- ARSLAN, Metin: “ **Müşteri İlişkileri Yönetimi**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2014.
- ARSLAN, Metin: “ **Tüketici Davranışları**” Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik, 2014.
- AYDIN, Ahmet Hamdi: http://www.yeniiasya.com.tr/ahmet-hamdi-aydin/kamu-yonetimi-ve-danisma-istisare_383981
- BAKIRTAŞ, Hülya: **Müşteri İlişkileri Yönetimi**, 1. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.
- BALÇIK, Bahattin: **İşletme Yönetimi**. 5. Baskı, Nobel Yayınları, Konya, 2005.
- BATTAL, Ahmet: http://www.yeniiasya.com.tr/ahmet-battal/yoneten-yonetilen-ve-adina-yonetilen_380497
- BUĞDAYCI, Ahmet: “ **Pazarlamada Unutulmaz Hatalar**”, Capital Dergisi, Eylül sayısı, 1997.
- BUMİN, Birol: “ **Organizasyonlarda Çalışmanın Yönetimi**”, Ankara, 1990:108-129.
- BUZZEL, Robert ve diğerleri.: **MARKETİNG: A Contemporary Analysis**, 1972.
- BÜKER, Semih ve SEVİL, Güven.: **İşletmecilik Bilgisi**, A.Ö.F. Yay. İş. İd.111.
- CAN, Halil ve diğerleri: **Genel İşletmecilik Bilgileri**, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1994.
- CAN, Halil: “ **Organizasyon ve Yönetim**”, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1994.
- CEMALCILAR, İlhan: **Pazarlama Yönetimi**. T.C. Anadolu Üniv. Yay. No:885. Üçüncü Baskı, Eskişehir, 2001.
- ÇALIK, Nuri: **Marka Bağlılığı ve Marka Bağlılığına Etki Eden Faktörler**, Anadolu Üniversitesi.
- ÇETİN, Canan: **Temel İşletmeciliğe Giriş**, Beta, 1.Baskı, Yay. No:3132, İstanbul, 2014
- ÇOLAKOĞLU, H. Mustafa: **KOSGEB, TOBB, Kobi Rehberi**, 2002, **Yorum Matbaacılık**, Ankara, 2002.
- DİNÇER, Ömer: **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Beta Yayınları, İstanbul, 1996.
- DÜREN, A. Zeynep: **Yönetim Bilimi Ders Notları**, İst. Üniv. Sos. Bil. Ens. İstanbul, 1994.
- EFİL, İsmail: **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, 11. Baskı, Dora basım, yayım, dağıtım, Bursa, 2010.
- EKER, Aytac ve TÜĞEN, Kamil: **Kamu Maliyesine Giriş**, 2. Baskı, Akhiselim Ofset Tesisleri, İzmir, 1989.
- EKİCİ M. Sena: **İktisada Giriş**, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2001.
- EKİCİ M. Sena: **Kamu Maliyesi**, Kavram Yayınları, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996.
- ERDOĞAN, İlhan: **Başarılı Satış İçin Temel Satıcı Davranışları**. İTO Yay. No: 1999-11, Nisan, İstanbul, 1999.
- EREN, Erol: **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Basım Yayım Dağ. A.Ş. 2. baskı, İstanbul, 1993.
- EREZ, Yalın: **Topla Kalite Yönetim Sistemi**, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 1998.
- ERGINAY, Akif: **Kamu Maliyesi**, 12. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1987
- ERGÜLEN, Doğan: 1998, “Pazarlar Küreselleşirken Müşteriler Standartlaştı”, *Kariyer Dergisi*. 1998.
- ERKUT, Haluk.: 1995, “ **Hizmet Kalitesi**” ve “ **Hizmet Yönetimi**” *İnterbank Yayınları*, 1995.
- FELDWICK, Paul: “ **What is Broad Equity Anywayan How Do You Measure it**”, *Sournal of the Market sacietuy*, 1996.
- GERSON, R. F.: **Müşteri Tatmininde Süreklilik**, Rota Yayınları, İstanbul, 1997.
- GEVİŞ, Hıdır: “ **Müşterilerle Hayat Boyu Flört**”, *Power Dergisi*, 1998.
- GOLDMAN, H.: “ **Müşteri Kazanmak**”, *Kal Der*, İstanbul, 1989.
- GÜZELÇİK, E.: **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- HATİPOĞLU, Zeyyat: “ **Temel Pazarlama**”, Beta Yayınları, 1993
- İÇÖZ, Orhan: Makale. **Hizmet Pazarlamasında İnternet Kullanımı**, Dokuz Eylül Üniv. Sos. Bil. Ens. Drg. C. Sayı:3 1999
- KARA, M.Ali, **İşletme Becerileri Grup Çalışması**, 6. Bsk. Murathan Yayınevi, Mart 2008
- KARABULUT, Muhtittin: **Tüketici Davranış**, 3. Baskı. İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No:102.
- KARAFAKIOĞLU, Mehmet: **Uluslararası Pazarlama Yönetimi**, İst.Ünv. İstanbul, 1990.
- KARAHAN, Kasım: **Hizmet Pazarlaması**, Beta Basım Yayım Dağ. Birinci Baskı, İstanbul, 2000.
- KAVAS, Ali Can ve Diğerleri: **Tüketici Davranışları**, Anadolu Üniv., Yay. No:880, 1. Baskı, Eskişehir, 1995.
- KIRIM, A.: **Strateji ve Bire-Bir Pazarlama**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- KOTTER J.P.: “ **Dönüşüm Çabaları Neden Başarısız Kalıyor?**”, *Değişim*, Mess Yayınları, İstanbul, 1999.
- KOZLU M. Cem: **Uluslararası Pazarlama**, İş Bankası Yayınları, 6. Baskı, 1998.
- KÖSEMEHMETOĞLU, Arzu: “ **Müşteri Velinimetimizdir**”, *Zaman Gazetesi İnsan Kaynakları*, 1999.
- LEVANT, Alpay: “ **Pazarlama Semineri Notları**”, *Bankalar Birliği*, 1997.
- MUCUK, İsmet: **Temel İşletmecilik Bilgileri**, Türkmen Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- MÜFTÜOĞLU, Tamer: **Girişimcilik**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:955. Eskişehir, 2001.
- NADAROĞLU, Halil: **Kamu Maliyesi Teorisi**, Ankara, 1992
- ODABAŞI, Yavuz: **Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- OLUÇ, Mehmet: “ **Satınalıcıların Davranışlarının Dinamikleri**”, *Pazarlama Dünyası*, Sayı 28, 1991.
- ONAY, İrfan ve KORUĞLU, Adal: **Toplam Kalite ve Müşteri İçin Üstün Değer Yönetimi**, Verimlilik Dergisi, MPM., 1996.
- ÖNAL, Güngör: **İşletme Yönetimi ve Organizasyon**, Marmara Ü. S.B.E. No: 04. İstanbul, 1995.
- ÖZALP, İnan: **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Beytaş Yayıncılık A.Ş. Eskişehir, Tarihsiz.
- ÖZEVREN, Mina: **Toplam Kalite Yönetimi**, Alfa, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- ÖZTÜRK, Ayşe: **Hizmet Pazarlaması**, 2. Baskı Detay Kitap ve Yayın. Eskişehir, 2000.
- PEHLİVAN, Osman: **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon 2008
- PEŞKİRCİOĞLU, Nurettin, 1996, “ **Kalite Yönetiminde ISO 9000 Uygulamaları**”, Milli Produktivite Merkezi
- ŞAHİN, Mehmet: **İş İdaresi**, A.Ü. AÖF Y. No:11. Tarihsiz. /İş İdaresine Giriş, A.Ö.F. Yayınları No:72. Eskişehir, Tarihsiz.
- ŞİMŞEK, M. Şerif ve ÇELİK, Adnan: **Yönetim ve Organizasyon**, Eğitim Akademi Yayınları, Konya, 2009
- TAŞKIN, Erdoğan: **Satış Teknikleri Eğitimi**, 7. Basım, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2003,
- TAVMERGEN, İge: “ **Doğrudan Pazarlamada Stratejik Pazarlama Planlaması ve Uygulanabilecek Stratejiler**”, *Verimlilik Dergisi*, Sayı 4, 1998.
- TEK, Ömer Baybars: **Pazarlama İlkeleri**, Yedinci Baskı, Cem Ofset Mat. San. İzmir, 1997.
- TEKİN, Mahmut: **Girişimcilik**, Günay Ofset Konya, 5. Baskı, Konya, 2006.
- TINAZ, Pınar: **Çalışma Yaşamından Örnek Olaylar**. Beta Basın Yayın Dağ. A.Ş. 1.B. İstanbul, 2005.
- TOKOL, Tuncer: **Pazarlama Araştırması**, Beşinci Baskı, Uludağ Üniv. Basımevi 1990.
- TOSUN, Kemal: **İşletme Yönetimi**, 1. c. 4. baskı, İ.Ü. Y. No:3462. İstanbul, 1987.
- TUNCER, Doğan ve diğerleri: **Pazarlama**, Gazi Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1992.
- TUTAR, Hasan: **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayınları, S.79, 1999.
- URAS, Oğuz: **İşletmeye Giriş**, 2. Baskı, Nihad Sayar Yay. ve Yardım Vakfı. İstanbul, 1992.
- UYGUR, Akyay: **Yönetim ve Organizasyon**, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım. Konya, 2005.
- ÜNSALAN, Erdal ve ŞİMŞEKER, Bülent: **Temel İşletmecilik Bilgileri**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.
- ZAIM, Sebahaddin: **İslamın İktisadi Görüşü**, Mülâkat: Burhan Bozgeyik, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1981.
- www.ito.org.tr www.ikv.org.tr www.dtm.gov.tr http://tr.wikipedia.org/wiki/Ana_Sayfa, www.igeme.org.tr www.tcmb.gov.tr www.tuik.gov.tr www.dtm.gov.tr/ihracat www.sanayi.gov.tr www.maximumbilgi.com www.bilgiyonetimi.org.tr www.wikipedia.org www.uludagsozluk.com www.nedir.cc/ekonomi www.tesev.org.tr www.bilgininadresi.net www.ansiklopedi.turkebilgi.com www.tdk.org.tr www.marca.com.tr www.collegeview.com/car www.muhasabedersleri.com www.burca-vergi/vergi-hukuku.html www.nedir.lileilgili.org/b%C3%B6lgeselle%C5%9Fme-nedirnedemek-lileilgili-bilgiler.html www.magaradakililer.com/bolgesellesme-nedir.html <http://www.bunko.gov.tr/TR,41/butce-hazirlama-sureci.html> www.notoku.com/bolgesel-ekonomik-entegrasyonlar/#ixzz40cmZL19f www.mfa.gov.tr/ecowas.tr.mfa www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-tuerkiye/katirim-muezakerele/gilinen-nokta-nedir.html www.tuicakademi.org/bagimsiz-devletler-topluluğu-bdt-commonwealth-of-independent-states-cis/ www.tasam.org.tr-TR/Icerik/1084/turkiye_avrasyadaki_kuruluslarla_iliskilerinde_nerededir www.developing8.org www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa www.mfa.gov.tr/aid.tr.mfa YÜKSEL, Berrin: “Pazarlama Kavramına Müşteri Yönlü Yaklaşım: Pazarlamanın Kalite Hareketindeki Rolünün İncelenmesi”, *Verimlilik Der.*, Sayı 2, 1998.
- ZORLU, Abdülkadir: **Tüketici Davranışları ve AVM'ler**, “Bedestenlerden Alışveriş Merkezlerine Alışveriş Davranışlarının Sosyaliklerini Anlamak”, 12. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiriler S.Ü., İİBF Yay., Sakarya, 2007.